

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

efes

VE DİĞER İON KENTLERİ

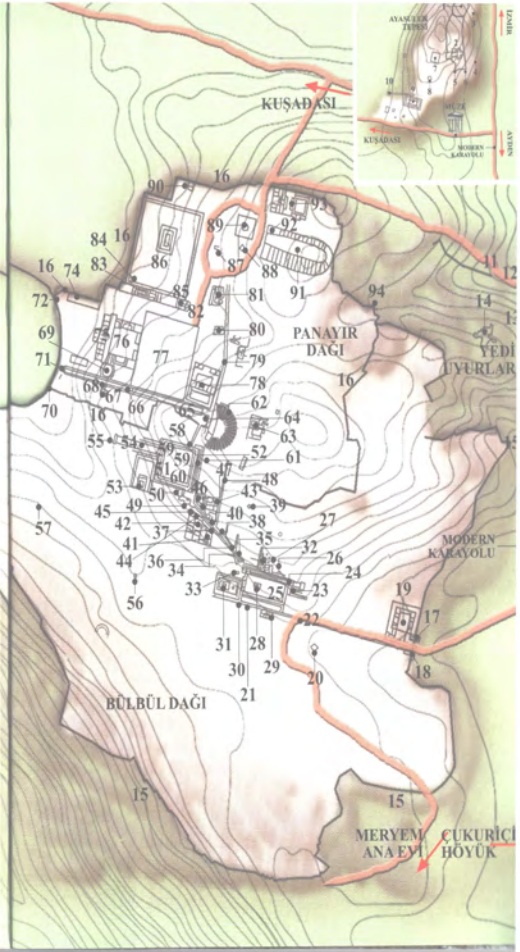
PHOKAIA
SMYRNA
ERYTHRAI
KLAZOMENAI
KHİOS ADASI
TEOS, LEBEDOS
KOLOPHON
KLAROS, PRIENE
MİLET, MYUS
DİDİM TAPINAĞI
SAMOS ADASI
VE DÜNYA
MÜZELERİ

efes PLAN

Plan yer numaraları,
metin içinde ilgili konu başlıklarının
önüne renk koduyla (■) birlikte
yazılmıştır.

1. Selçuk Kalesi
2. St. Jean Kilisesi
3. Prehistorik Verleşim Alanı
4. Bizans Sükenneri
5. Myken Mezarı
6. Kiasık Devir Mezarı
7. İsa Bey Camisi
8. İsa Bey Hamamı
9. Artemis Tapınağı
10. Tribün
11. Koreos'staki Arkaik Verleşim
12. Kaya Kutsal Alanı
13. Bizans Sükenneri
14. Yedi Yuvarlak
15. Hellenistik Şehir Surları
16. Geç Antik / Bizans Surları
17. Erken İrısıstıyanlık Bazilikası
18. Magnesia Kapısı
19. Doğu Gymnasionu
20. Lukas Mezarı (?) / Roma Çeşmesi
21. Güney Caddesi
22. Efes Ören Yeri Güneydoğu Kapısı
23. Devlet Agorası Hamamları
24. Bazilika Stoa
25. Devlet Agorası
26. Bouleuterion / Odolon
27. Odeion Yamaç Evi
28. Devlet Agorası'ndaki Tapınak
29. Çeyme Binası
30. İlydrekodokhion (Su Sarayı)
31. İmparatorlar Tapınağı ve Sunağı / Domitianus Terası
32. Prytanelon (Beledlye Sarayı)
33. Nış Anıtı
34. Memnulus Anıtı
35. İlydrelon / Çeyme
36. İlerikies (İlerikies) Kapısı
37. Kuzey Caddesi
38. Traian Çeymesi
39. Panayır Dağı'ndaki Yuvarlak Yapı
40. Hadrianus Tapınağı (Embolos)
41. Yamaç Ev I
42. Yamaç Ev 2
43. Varius (Siholastikia) Hamamı
44. Oktagon
45. Androklos Anıtı

46. Aşk Evi olarak Bilinen Yapı
47. Akademi Sokağı
48. Hamam Sokağı
49. Hadrianus (Yeni Triodos) Kapısı
50. Celsus Kütüphanesi
51. Tetragonos Agora
52. Mermer Cadde
53. Serapis Tapınağı
54. Batı Caddesi
55. Medusa Kapısı
56. Bülbül Dağı'ndaki Yuvarlak Mezar
57. Paulos Mağarası
58. Tetragonos Agora Kuzey Kapı
59. Tetragonos Agora Batı Kapı
60. Tetragonos Agora Güney Kapı
61. Tiyatronun Güneyinde Bir Yapı
62. Büyük Tiyatro
63. Panayır Dağı'ndaki 'Ziyafet Evi' ?
64. Tiyatro önündeki Hellenistik Çeşme
65. Arkadiane Caddesi Doğu Kapısı
66. Dört Sütünlü Anıt
67. Arkadiane'nin Güneyindeki Kilise
68. Ekedra
69. Atrium Thermarum (Liman Hamamları Atriumu)
70. Güney Liman Kapısı
71. Orta Liman Kapısı
72. Kuzey Liman Kapısı
73. Liman Nekropolü
74. Limandaki Ticari Yapılar
75. Liman Hamamları
76. Liman Gymnasionu
77. Nystoi / Verulanus Stoları
78. Tiyatro Gymnasion
79. Tiyatro Caddesi (Koreos'staki Plateia)
80. Apsisli Yapı
81. Bizans Sarayı (Sarhos Hamamı)
82. Efes Ören Yeri Kuzey Kapısı
83. Meryem Kilisesi
84. Meryem Kilisesi Vafizhanesi
85. Meryem Kilisesi Episkopeion
86. Olympieion
87. Geç Antik Peristylli Ev / Hellenistik Sur
88. Bizans Çeyme Yapısı
89. Macellum
90. Yarıkkaya Tapınağı
91. Stadion
92. Stadion'daki Kilise
93. Vedius Gymnasionu
94. Panayır Dağı'ndaki Boyalı Mezar

efes

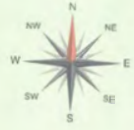
VE DİĞER İON KENTLERİ

KİTAP HAKKINDA

Gezi Rehberi'nde ana bölümler -sayfa üst köşelerinde- farklı renklerle ayrılmıştır; ön kapak içi planındaki Efes'in yapı ve anıtlarının numaraları ise iç kısımda ilgili metin başlığına da konmuştur. Konu içinde metnin akışına göre yer alan arkeolojik eserlerin bulunduğu / sergilendiği müze isimleri -kapak kulakçığında belirtildiği gibi- kısaltma harflerle (Efes Müzesi: Ef.M. vb.) verilmiştir.

- EFES [12-151]
- SELÇUK'UN YAKIN ÇEVRESİ [152-169]
- EFES'İN YAKIN KOMŞULARI:
İON KENTLERİ VE DİĞERLERİ [170-225]
- MÜZELERDE EFES VE DİĞER
İON KENTLERİ DÜNYASI [226-265]
- REHBER / BİLGİLER [266-280]

ANTİK LİMAN

oaları

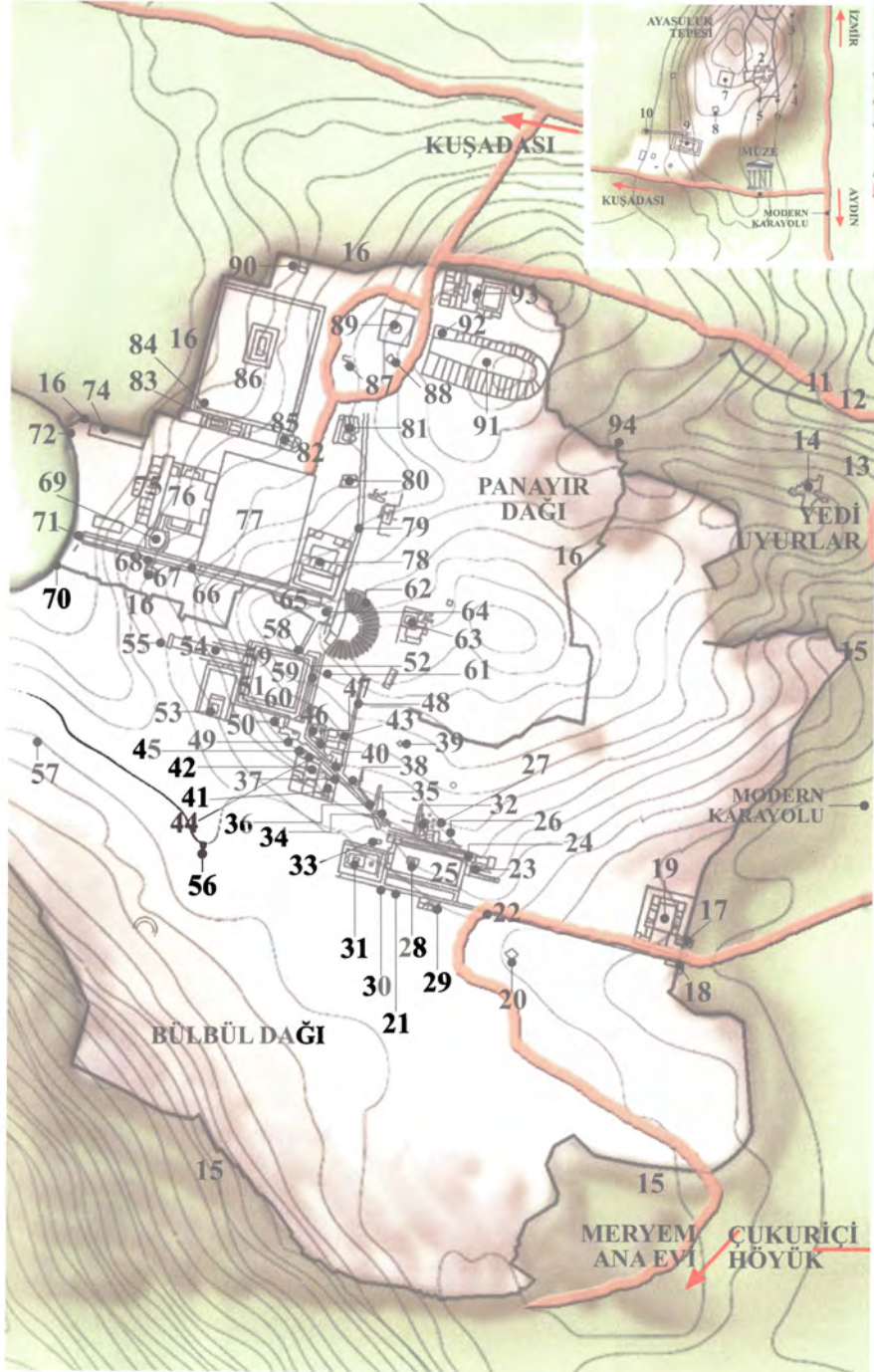
a)

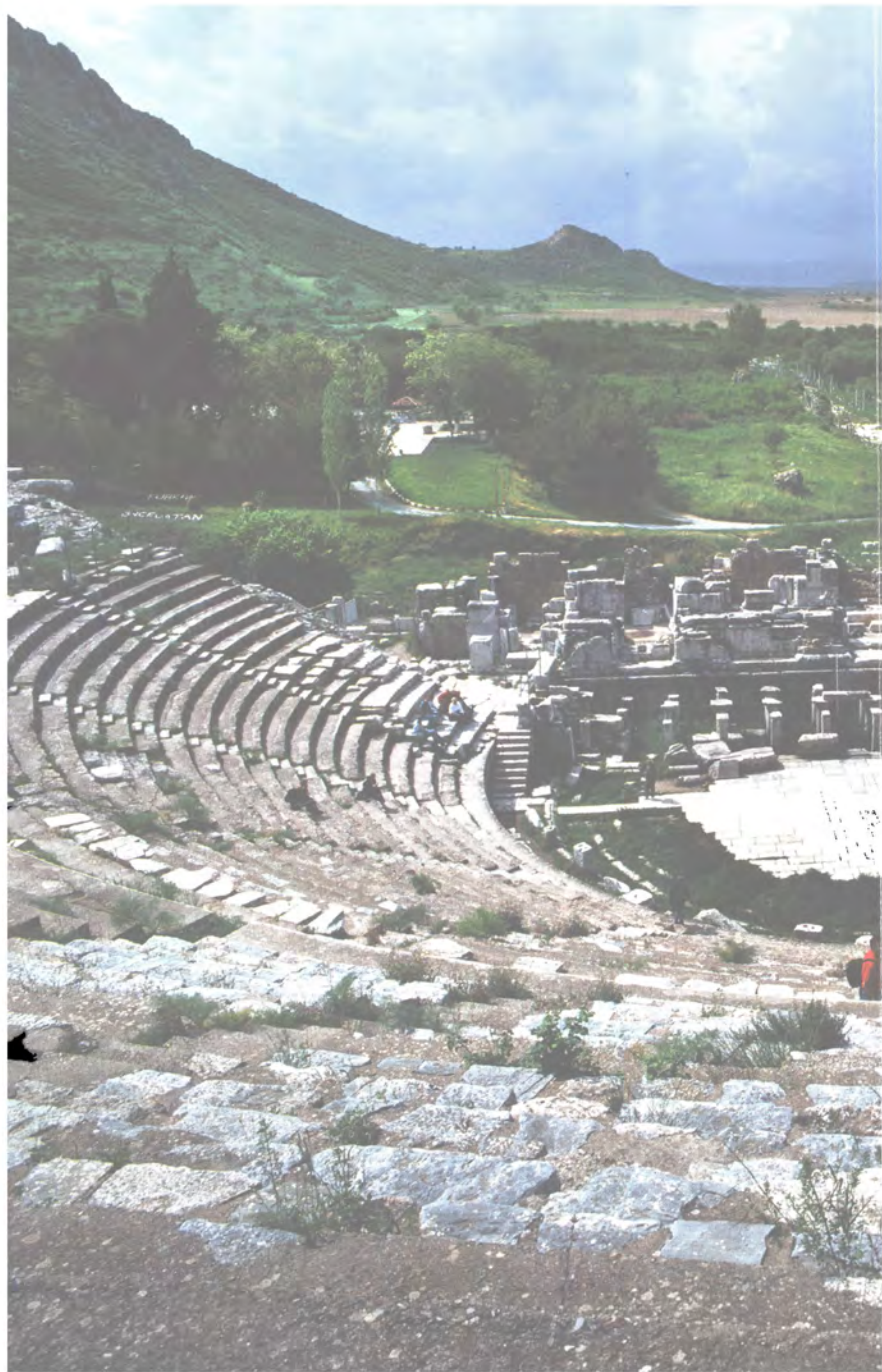
ş Hamamı)
y Kapısı

izhanesi
kopeion

Ev /

Boyalı Mezar

efes

VE DİĞER İON KENTLERİ

URANUS | FOTOĞRAF | YAYIN | YAPIM
GEZİ REHBERİ

efes

VE DİĞER İON KENTLERİ

PHOKAIA. SMYRNA. ERYTHRAI. KLAZOMENAI.
KHİOS ADASI. TEOS. LEBEDOS. KOLOPHON.
KLAROS. PRIENE. MİLET. MYUS. DİDİM TAPINAĞI.
SAMOS ADASI VE DÜNYA MÜZELERİ

URANUS

Uranus Fotoğraf | Yayın | Yapım • İstanbul

Ankara Caddesi, Çağaloğlu Yokuşu, No: 17, Evren Han, Kat: 2/40,
34112, Eminönü/Fatih, İstanbul-Türkiye
T: 0212 528 01 58 • www.uranus.com.tr • info@uranus.com.tr

Editör

Çağlan Yazıcı

Metin

Erdal Yazıcı

Fotoğraf

© Erdal Yazıcı / Uranus Fotoğraf | Yayın | Yapım

Tasarım, İllüstrasyon

Vahit Akça

Baskı / Cilt

Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No:3/1 Baha İş Merkezi A Blok Kat:2
34310 Haramidere / İstanbul
Tel : 0212 412 17 77
Sertifika No: 12027

2. Baskı

Haziran 2017

ISBN: 978-605-5940-38-6

Yayıncı Sertifika No: 17956

Ön Kapak:

Güzel Artemis Heykeli, Efes Müzesi.

Arka Kapak Fotoğrafları:

Efes ören yeri.

ANTİK KENTLER • 2

efes VE DİĞER İON KENTLERİ

kitabının metni ve fotoğrafları izinsiz olarak kullanılamaz;
mekanik ve elektronik ortamlarda -fotokopi dahil- kaydedilemez,
yayınlanamaz, iletilemez. Metin ve fotoğraflardan alıntı yapılabilmesi
ancak -tanıtım amaçlı- normal ölçülerde ve kurallara uygun şekilde
kaynak belirtilerek olasıdır. Metin ve fotoğrafların telif hakları
Uranus Fotoğraf | Yayın | Yapım ile Erdal Yazıcı'ya aittir.

■ ÖNSÖZ

■ EFES KRONOLOJİSİ

BÖLÜM I: EFES

■ EFES TARİHİ

I/1 EFES'İN DOĞUSU

- ÇUKURİÇİ HÖYÜK
- KAYA KUTSAL ALANI (ANA TANRIÇA, ZEUS VE APOLLON KUTSAL ALANI)
- YEDİ UYURLAR MAĞARASI
- DAMIANUS STOASI
- PANAYIR DAĞI'NDA BULUNAN SÜKEMERLERİ
- DOĞU GYMNASIONU
- ERKEN HİRİSTİYANLIK BAZİLİKASI
- MAGNESIA KAPISI
- LUKAS MEZARI(?) - ROMA ÇEŞMESİ
- HELLENİSTİK KENT SURLARI

I/2 EFES ÖREN YERİ

- GEZİ ROTASI
- ÇEŞME BİNASI
- DEVLET AGORASI
- DEVLET AGORASI HAMAMLARI
- DEVLET AGORASI'NDA BULUNAN TAPINAK
- BAZİLİKA STOA
- ODEION / BOULEUTERION
- TEMENOS (RODOS TİPİ PERİSTYL)
- PRYTANEION

- 8 ■ ZİYAFET SALONU 45
- 10 ■ KATHODOS: PRYTANEION'A ÇIKIŞ YOLU 46
- BAZİLİKA STOANIN KHALKIDIKUM'U 46
- 12 ■ MEMMIUS ANITI 47
- GİRLAND SÜSLEMELİ YUVARLAK FRİZ 48
- POLLIO YAPISI VE DOMITIANUS ÇEŞMESİ 48
- DOMITIANUS TAPINAĞI 49
- YAZITLAR GALERİSİ 51
- HYDREKODOKHEION (SU SARAYI) 52
- HYDREION 53
- PANAYIR DAĞI'NDAKİ YUVARLAK YAPI 53
- HERAKLES KAPISI 54
- KURETLER CADDESİ 54
- TRAIAN ÇEŞMESİ 56
- ALYTARKHUS STOASI 57
- VARIUS HAMAMI 58
- HADRIANUS TAPINAĞI 59
- LATRİNA/GENEL TUVALETLER 61
- YAMAÇ EV 1 62
- YAMAÇ EV 2 64
- HELLENİSTİK ÇEŞME VE
- 14 ■ HEKSAGON (ALTİGEN) 72
- AŞK EVİ OLARAK BİLİNEREN YAPI 72
- 26 ■ OKTAGON 73
- ANDROKLOS ANITI (HEROON) 74
- 27 ■ HADRIANUS KAPISI 75
- BÜLBÜL DAĞI'NDAKİ YUVARLAK MEZAR 76
- 27 ■ PAULOS MAĞARASI 76
- 28 ■ CELSUS KÜTÜPHANESİ 77
- 28 ■ TETRAGONOS AGORA, MAZEUS VE MİTHRIDATHES KAPISI 81
- 29 ■ SERAPİS TAPINAĞI 83
- 29 ■ BATI CADDESİ VE MEDUSA KAPISI 84
- 30 ■ MERMER CADDE 85
- 30 ■ BÜYÜK TİYATRO 86
- 31 ■ HELLENİSTİK ÇEŞME YAPISI 87
- 31 ■ PANAYIR DAĞI'NDAKİ 'ZİYAFET EVİ' ? 88
- TİYATRO GYMNASIONU 88
- 34 ■ TİYATRO CADDESİ (KORESSOS'DAKİ PLATEIA) 89
- 35 ■ BİZANS SARAYI 90
- 39 ■ ARKADIANE / LİMAN CADDESİ 90
- 39 ■ LİMAN HAMAMI 92
- 40 ■ MERYEM KİLİSESİ (KONSİL KİLİSESİ) 93
- 41 ■ BAŞPİSKOPOS SARAYI (EPİSKOPEION) 94
- 42 ■ OLYMPIEION 94
- 43 ■ LİMAN NEKROPOLÜ 94
- 44 ■ EFES LİMANI 95

1/3 EFES'İN KUZEYİ VE BATISI

- MACELLUM (ET PAZARI) OLARAK BİLİNEN YAPI VE YARIKKAYA TAPINAĞI 96
- STADYUM 98
- VEDIUS GYMNASIONU 99
- GEÇ ANTİK KENT SURLARI 100
- PAMUCAK GÜMRÜK BİNASI 101

1/4 EFES'İN KUZEYDOĞUSU (SELÇUK KENT İÇİ)

- TRİBÜN 103
- ANTİK DÜNYA'NIN YEDİ HARİKASI'NDAN BİR ANIT: ARTEMİS TAPINAĞI 104
- AYASULUK TEPEŞİ 114
- SELÇUK KALESİ 114
- TAKİP KAPISI 115
- SAINT JEAN KİLİSESİ 116
- BİZANS SUKEMERLERİ 120
- İSA BEY CAMİSİ 121
- İSA BEY CAMİSİ'NİN BATISINDA BULUNAN TÜRK HAMAMI 122
- İSA BEY HAMAMI 122
- SAADET HATUN HAMAMI 123
- AHMET PAŞA TÜRBESİ 124
- DİĞER CAMİLER, HAMAMLAR VE TÜRBELER 124
- SELÇUK EFES KENT BELLEĞİ MERKEZİ 127

1/5 EFES MÜZESİ

1/6 EFES'İN GÜNEYİ

- MERYEM ANA EVİ 147
- ALADAĞ'DA BULUNAN YERLEŞİM İZLERİ 150
- POLLIO SUKEMERLERİ 150
- YUVARLAK YAPI 151

BÖLÜM II: SELÇUK'UN YAKIN ÇEVRESİ

SELÇUK VE ÇEVRESİ

152

154

BELEVİ MEZAR ANITI

156

KEÇİ KALESİ

159

ŞİRİNCE KÖYÜ

161

KUŞADASI

166

ÇAMLIK BUHARLI LOKOMOTİF

MÜZESİ

169

BÖLÜM III: EFES'İN YAKIN KOMŞULARI: İON KENTLERİ VE DİĞERLERİ

170

İON KENTLERİ VE DİĞERLERİ

172

1 I I/1 EFES'İN KUZAY VE KUZAYBATISINDAKİ İON KENTLERİ

PHOKAIA (FOÇA)	175
SMYRNA (İZMİR)	177
KLAZOMENAI	182
ERYTHRAI	183
KHİOS ADASI	185
TEOS	191
LEBEDOS	193
KOLOPHON	194
KLAROS APOLLON BİLİCİLİK MERKEZİ	195

1 I I/2 EFES'İN GÜNEYİNDE BULUNAN İON KENTLERİ

PRIENE	199
MİLET	202
MYUS	206
DİDİM TAPINAĞI	207

1 I I/3 EFES'İN GÜNEY-BATISINDAKİ İON KENTİ

SAMOS ADASI	211
-------------	-----

1 I I/4 EFES'İN DİĞER YAKIN KOMŞULARI

METROPOLİS	217
MYONNESOS	219
NOTİON	220
MAGNESIA AD MAEANDRUM / MENDERES MAGNESİASI	222
TRALLEIS, NYSA VE AYDIN ARKEOLOJİ MÜZESİ	225

BÖLÜM IV: MÜZELERDE EFES VE DİĞER İON KENTLERİ DÜNYASI

226

■ İZMİR ARKEOLOJİ MÜZESİ	228
■ İZMİR TARİH VE SANAT MÜZESİ	231
■ İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ	234
■ KUNSTHISTORISCHES MUSEUM / EPHEUS MUSEUM	236
■ PERGAMON MUSEUM	244
■ NEUS MUSEUM	248
■ ALTES MUSEUM	250
■ MUSÉE DU LOUVRE	256
■ BRITISH MUSEUM	260

BÖLÜM V: REHBER/BİLGİLER

266

■ EFES GEZİSİ HAKKINDA PRATİK BİLGİLER	268
■ EFES GEZİSİ	269
■ EFES'İN YAKIN ÇEVRESİNE GEZİ	270
■ İZMİR YARIMADASI ROTALARI: EFES-MİMAS YOLU	270
■ SÖZLÜK	272
■ KAYNAKÇA	276
■ DİZİN	277
■ İKİNCİ BASKI İÇİN SONSÖZ	279

ÖNSÖZ

Batı Anadolu'nun Ege sahilinde, bir yarımada üzerinde kurulmuş liman kenti Efes'i günümüzde milyonu aşkın Dünya gezgini ziyaret ediyor; caddelerinde, sokaklarında, anıtlarında, Efes ve çevresinde binlerce yıl öncesinin yaşam izlerine tanık oluyorlar. Bilim insanları ve araştırmacılar ise yüz yılı aşkın süredir Efes'in gizemini ortaya çıkarmaya çalışıyorlar. Efes'in büyük kısmı halâ toprak altında. Arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılan, ayağa kaldırılan kent göz kamaştırıyor. Efes araştırmaları ve kazılarında ortaya çıkarılan eserler Türkiye'de, Efes Müzesi, İzmir Arkeoloji Müzesi, İzmir Tarih ve Sanat Müzesi ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin yanı sıra Dünya'nın önemli müzelerinde ziyaretçileri büyülemeye devam ediyor; 1978 yılında Viyana'da, kentin adıyla anılan müze kuruluyor: Kunsthistorisches Museum bünyesinde Ephesus Museum, Efes'ten bir parça sunuyor. British Museum'un Efes koleksiyonuyla da kentin ihtişamına tanık oluyor ziyaretçiler. Efes çevresindeki kazı alanlarında (Çukuriçi Höyük) ortaya çıkan yeni bulgular yaşam izlerini M.O.8200'lere kadar geriye götürüyor. Hititler Dönemi'nde Arzawa Ülkesi içindeki Apasas'ın, Ayasuluk Tepesi yerleşimi olabileceği düşüncesi yeni bulgularla daha da güçleniyor. Efes'i gezip yaşayabilmek için meraklı gezginler daha fazla zaman ayırıyorlar; on bin yıl öncesinden günümüz modern kenti Selçuk'a kadar geçen yaşam izlerini sürmek elbette birkaç güne sığmayacaktır. Neolitik Dönem'den Roma'ya, ardından Doğu Roma (Bizans) ve Osmanlı İmparatorluğu'na kadar geçen dönemlerde ayakta kalan yapılar ya da toprak altından çıkarılan buluntular o günlerden kalan yaşam izleri... Efes ören yerinde, Selçuk İlçesi'ndeki Ayasuluk Tepesi yamaçlarında bulunan Kale, St.Jean Kilise'si, Selçuklu Beyliği döneminden kalma İsa Bey Camisi; Antik Dönem'de *"Dünya'nın Yedi Harikası"*ndan birisi Artemis Tapınağı kalıntıları ya da Efes'in 6 kilometre güneyindeki Meryem Ana Evi'nde yaşanmışlıkların izini sürmek için kısa zaman yetmeyecektir. Günümüzde Efes Limanı'na gemiler artık yanaşmıyor; kent limanı ise bataklık halinde; Ege Denizi de kenti terk etmiş, 9 kilometre açığa çekilmiş; buna rağmen milyonu aşkın gezgin, yeniden ayağa

kaldırılan Efes'i görmek için yollara düşüyor. Meraklı gezgin -daha da yükseğe- Bülbül Dağı'na çıkıp Hellenistik surlar üzerinden kuşbakışı kenti seyre dalıyor; ak kağıda hayallerindeki Efes'i çiziyorlar... 18. yüzyıldan bu yana birçok gezgin Efes'in çizimini ulaştırdı bize.

Bu gizemli kentin izlerini sürerken, rehber kitabın hazırlık aşamasında *"belgeselci"* titizliğiyle meraklı gezginin aradığını kolay bulabilmesi için ayrıntılara daldık; adeta Efes'i yeniden keşfettik. Klasik rotaların dışına çıkıp antik yerleşimin az bilinenlerine de kitapta yer verdik. Yakın çevresini de dahil ettik: Belevi Anıt Mezarı'na, Keçi Kalesi'ne ve Şirince'ye uzandık. Zor rotalarda dolaştık. Tamamlayıcı olabilmesi için, Herodot'un *"... yeryüzünde bildiğimiz en güzel gökyüzü ve en güzel iklimi..."* ne sahip niteliğini yakıştırdığı Efes'in de içinde yer aldığı diğer lon kentleri Lebedos, Kolophon ve ona bağlı gelişen Klaros Apollon Bilicilik Merkezi, Teos, Klazomenai, Erythrai, Khios (Sakız) Adası; sonradan lon kenti olan Smyrna (İzmir) ve en kuzeydeki lon kenti Phokaia; güney yakınında Priene, Milet, Myus, Didim Tapınağı ve güneybatı yakınındaki Samos (Sisam) Adası'na; Efes'in yakın komşularından Kolophon'la yakın ilişki içinde olmuş Aioli kenti Notion, Doğanbey Burnu yakınında Sığan Adası'nda bulunan Myonesos, kuzeyde Torbalı'da kazılarla ortaya çıkarılan Metropolis kenti, güneyde ise kazılarla gün ışığına çıkarılmış Magnesia antik yerleşimi ile Tralles ve Nysa'ya da yer verdik sayfamızda. Aynı coğrafyada yer alan bu kent yerleşimlerini sunarak, Efes'i daha da anlaşılır kıldık. Bu kentler içinde bulunan müzelerin yanı sıra Dünya müzelerinin eserleri de, Efes ve İonia'yı hayalimizde canlandırmamıza yardımcı oldu. Sıra dışı rotalarla az bilinenleri de paylaşmak istedik. Bir Dünya gezgini gözüyle rehber olmaya çalıştık; hayal dünyamızda canlandırdığımız, gördüğümüz ve yaşadığımız Efes'i paylaştık kitap sayfamızda; bu gizemli kentte her gezgin kendi Efes'ini arayacaktır; binlerce yıl öncesinin Efes'ini canlandıracaktır hayal dünyasında. *"...en güzel gökyüzü ve en güzel iklim..."* in yaşadığı bu coğrafyanın gizemini aralamanın zamanıdır.

Efes Müzesi'nde sergilenen
'Güzel Artemis' heykeli.

EFES KRONOLOJİSİ

M.Ö.

8200 / Efes'in güneydoğusunda Çukuriçi Höyük'te yapılan kazılarda ilk yerleşim izlerinin ortaya çıkarılması.

5000-3000 / Ayasuluk Tepesi kazılarında Prehistorik (Tarih Öncesi) yerleşime rastlanması.

1400 / Efes çevresinde Myken buluntularının ele geçirilmesi.

1345-1315 / Hitit Kralı II. Murşili'nin Arzawa ve Apasa Kralı Uhhazitis'te savaşı sonrası bölgenin yıkıma uğraması.

1000 / Söylencelerde, Atina Kralı Kodros'un oğlu Androklos'un Efes'i Panayır Dağı eteklerinde kurması.

645 / Lygdamis komutasındaki Kimmerlerin bölgeyi işgal etmesi.

7. yy. / Ağıt yazarı şair Kallinos Efes'te yaşadı.

560 / Kroisos'un Efes'teki hakimiyeti sırasında ArkaikArtemis Tapınağı inşasının başlaması.

546 / Med generali Harpagos'un Efes'i ele geçirmesi.

6.yy'ın ikinci yarısı / Efes'in Pers egemenliğine girmesi.

466 / Efes'in Attika-Delos Deniz Birliği'ne katılması.

431-404 /

Peloponnes Savaşı'nda Efes'in Spartalılar ve Perslerin

safinda Atina'ya karşı savaşı.

356 / Efes Artemis Tapınağı'nın -söylenceye göre- Herostratos isimli bir akıl hastası tarafından yakılması.

334 / Büyük İskender'in Efes'e girmesi; Artemis Tapınağı'na yapacağı yardımı Efeslilerin

"...tanrının, tanrıya tapınak adaması uygun değildir..." gerekçesiyle nazikçe geri çevirmesi.

319-281 / Diadokhlar savaşı zamanında Efes'te egemen olan güçler el değiştirir; Lysimakhos tarafından kent yeniden kurularak Arsinoeia ismi verilir.

281 / Lysimakhos'un ölümü ve Seleukos Dönemi'nin Efes'te başlaması.

260 / Ptolemaios hanedanından Philadeiphos'un Efes'i ele geçirmesi.

195-190 / Hannibal'ın Efes'te Antiokhos'a sığınması.

191 / Efes'te Antiokhos'un valisi Polyksenidas'ın deniz savaşında yenilgiye uğraması sonucu kentin Romalılar tarafından kuşatılması.

190 / Seleukosların egemenliğine girmesi.

188 / Apameia Barış koşullarına göre Efes'in Bergama Krallığı'na katılması.

133 / Bergama Kralı III.Attalos'un vasiyeti üzerine krallık topraklarının Roma'ya devredilmesi; Asya Eyaleti'nin kurulması.

100 / Coğrafyacı Artemidoros Efes'te yaşadı.

88 / Efes'in Pontuslu Mithridates tarafına geçmesi; kentteki tüm Romalıların öldürülmesi.

86 / Kentin, Romalı komutan Sulla tarafından cezalandırılması.

73 / L.Licinius Lucullus'un Efes'e vali olması.

44 / Caesar'ın katilleri M. Iunius Brutus ve C. Cassius Longinus'un Efes'e sığınmaları.

41 / Marcus Antonius Kleopatra ile Efes'e gelir; Artemision'a sığınmış Kleopatra'nın kızkardeşi Asionoe IV'ün öldürülmesi.

31 / Efes'in, Oktavianus ile anlaşmazlığa düşmeden önce Marcus Antonius'un karargâhı olması.

29 / Oktavianus tarafından Asya'nın yeniden düzenlenmesi; Efes'in - Bergama yerine - Asya Eyaleti'nin başkenti olması ve kentin görkemli anıtlarla donatılması.Coğrafyacı Strabon'un Efes'e uğraması.

EFES KRONOLOJİSİ

M.S.

23 / Depremle yıkılan Efes'in imparatorun yardımıyla yeniden yapılandırılması.

53-55 / Havari Paulos'un Efes'e gelerek bir Hristiyanlık merkezi kurması. Sarraf Demetrios'un Paulos'a karşı halkı kışkırtması. İncil yazarı Aziz Luka'nın Efes'e gelmesi.

62 / Asya Eyaleti Gümrük Yasası'nın kesinlik kazanması.

82 / Domitianus Tapınağı'nın yapımı.

100 / İncil'deki 4.Evangelium ve Apocalypse'yi yazan St. Jean'ın -yaşamını yitirmesi üzerine Ayasuluk Tepesi'ne gömülmesi.

113-114 / Roma imparatoru Traianus'un Efes'i ziyaret etmesi.

135-136 sonrasında Roma imparatoru olan Antoninus Plus'un Efes'e prokonsül seçilmesi.

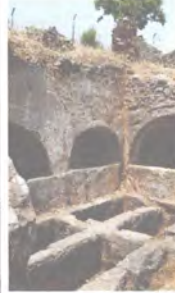
140-144 / Roma imparatoru Antoninus Plus, unvan düşkünlüğü yüzünden Efeslileri uyarması.

150 / Kentleşmenin en üst düzeye ulaşması.

162-163 / Roma imparatoru Lucius Verus'un Efes'e gelmesi.

262 / Efes'te meydana gelen şiddetli depremin ardından Artemis Tapınağı'nın Got'lar tarafından yağmalanması; sikke basımının sona ermesi.

391 sonrası Roma imparatoru tarafından Hristiyanlığın resmi din olarak ilan edilmesinin ardından tapınak yapılarının yağmalanıp yıkılması.

431 / Kentte III.Ekumenik Konsil'in toplanması.

Meryem Ana'nın Theotokos (Tanrıyı doğuran, tanrı anası) olarak duyurulması.

530 / Yedi Uyurlar Mağarası'nın

Theodosios'un hac rehberinde kutsal bir yer olarak tanıtılması.

550 / Doğu Roma (Bizans) imparatoru Iustinianos'un Ayasuluk Tepesi'nde St. Jean'ın mezarı üzerine kubbeli bir kilise yaptırması;

Ayasuluk surlarının yapımına başlanması.

610 sonrası / Efes'in, Thrakesion isimli askeri bir bölgenin başkenti olması.

654-655 / Muaviye komutasındaki Arap ordularının saldırısı ve piskoposluğun St. Jean Kilisesi'ne taşınması.

1304 / Kentin, Selçuk Beyliği Aydınoğulları'nın egemenliğine girmesi.

1375 / İsa Bey Camisi'nin yapılması.

1390 / Osmanlı Sultanı I.Bayezid'in Aydınoğulları'nı yenmesi.

1403 / Timurlenk saldırısı; kısa süreli Selçuklu egemenliği.

1426 / Osmanlı İmparatorluğu egemenliği.

1863 / J. Turtle Wood Artemision'u kazmaya başlar.

1896 / Kazılara Avusturya Arkeoloji Enstitüsü tarafından devam edilir.

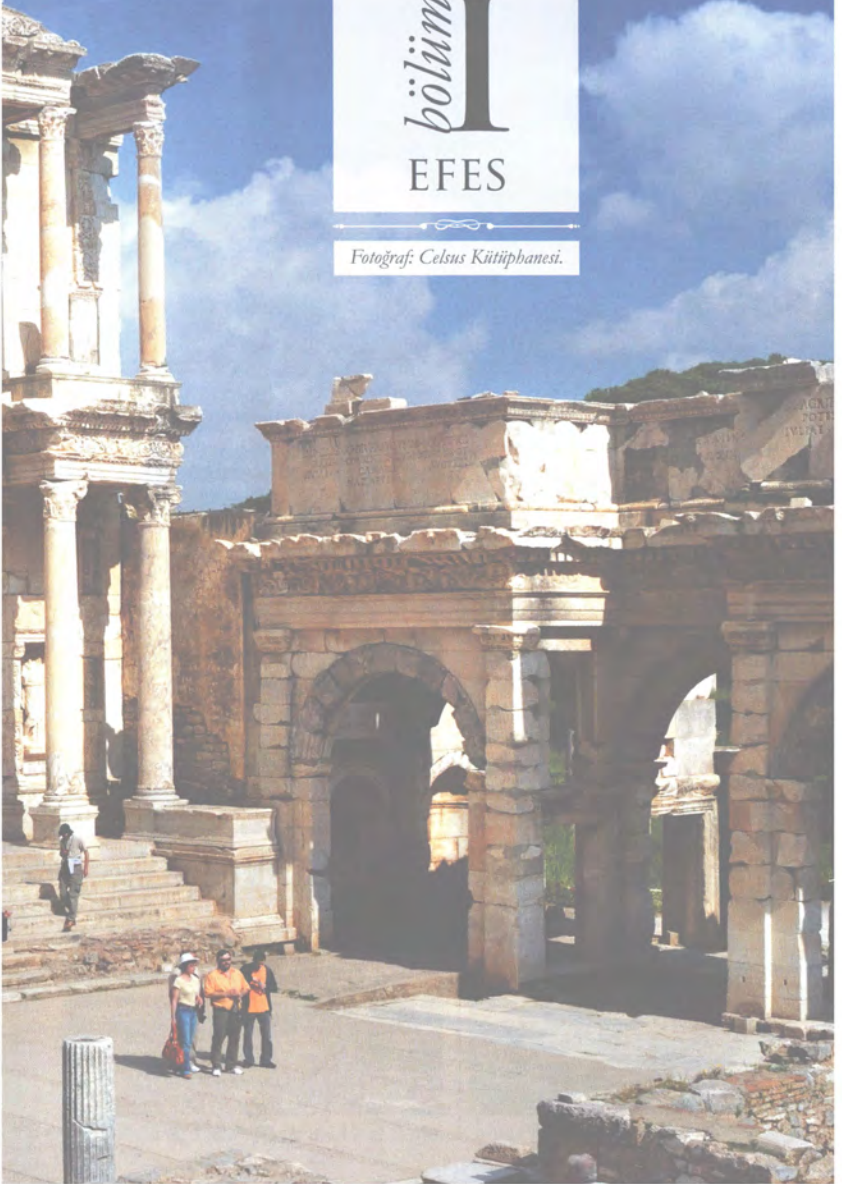
1914 / Kentin Ayasuluk olan ismi Selçuk olarak değiştirilir.

bölüm I
EFES

Fotoğraf: Celsus Kütüphanesi.

Bülbul Dağı'ndan kent limanı ve Ege Denizi.

EFES TARİHİ

Anadolu coğrafyası, tarih dönemlerinde birçok uygarlığın var olduğu, geliştiği topraklar olmuştur. Büyük göçlerle yurtlarını terk eden farklı coğrafyaların insanları Anadolu'nun yerli halklarıyla kaynaşmış bu toprakların kültürlerini, yaşam biçimlerini, etkileyip aynı zamanda etkilenecek, çağında ses getiren izler bırakmışlardır. Anadolu topraklarına gelen halklar bu izlerin üzerine kendi renkli yaşam izlerini de bırakarak tarih sahnesinden çekilmişlerdir.

Anadolu'nun batı ucu Ege Denizi kıyılarından oluşur. Denizden gelen kavimler için bu kıyı şeridi üzerindeki

önemli birçok yarımada, yerleşim yeri, bir kapı olmuştur. Ege Denizi'nden Anadolu'ya giren halklar ünlü antik yolları aşarak doğuyla ilişki içine girmişlerdir. Deniz yoluyla Ege'yi aşmış Anadolu topraklarına ayak basan bu halklar kıyı şeridinde dünya harikası kentler kurmuşlar, kara yoluyla Anadolu topraklarını, deniz yoluyla da Ege'den geçip, Akdeniz'i aşarak doğuyla ticari faaliyetlere girmişler, ayrıca koloniler kurmuşlardır. Anadolu topraklarının birçok yerinde büyük imparatorlukların aksine belirli dönemlerde kent devletleri de yüzyıllar boyu eşsiz izler bırakarak varlığını sürdürmüştür.

Attika Kralı Erekhtheus'un kızı, Ksuthos'un eşi Kreusa'nın tanrı Apollon ile sevişmesi sonucunda dünyaya gelen İon, İonların soyunu oluşturur. İonlar o dönemde kuzeydoğu Peloponnesos'un kuzeyinde yaşamaktaydılar; Herodot, Peloponnesos'ta yaşamakta olan İonların Akhalar tarafından kovulması nedeniyle Batı Anadolu'ya göç ederek 12 İon kentini kurduklarından söz eder. İon Birliği'ne bağlı bu kentlerin iki tanesi ana karanın dışında, Ege Denizi

Bülbul Dağı'ndan Efes'in genel görünümü.

Efes'in doğusu.

adalarından Khios ile Samos'tu; ana karada bulunan diğer kentler ise İzmir yakınlarında Phokaia (Foça), Kiozomenia (Urla); Khios (Sakız) Adası karşısındaki yarımada bulunan Erythrai (İldırı); aynı yarımada bulunan Lebedos (Kısık Yarımadası) ile Teos (Seferihisar/Sığacak); 14 kilometre içeride bulunan Kolophon (Değirmendere); güneyde Efes; Büyük Menderes Nehri'nin denize döküldüğü yerde bulunan Priene (Turunçlar/Söke), Myus (Avşar) ve Milet'tir. Smyrna (İzmir) ise Aiol yerleşimi olmasına rağmen daha geç dönemde İon kentlerinin arasına katılmıştır.

Batı Anadolu'da Hellen topraklarından göç eden İonların kurduğu kentlerden birisi olan Efes, İzmir ili'nin 73 kilometre güneyindedir; günümüz Selçuk İlçesi sınırları içinde bulunan antik yerleşimi her yıl milyonu aşkın Dünya gezgini ziyaret eder. Ege Denizi'ni aşıp gelen İonlar, Efes kentini Küçük Menderes (Kaystros)

Kabartma. Milet. (İz.T.S.M.)

Nehri'nin denize döküldüğü körfezde ve Panayır Dağı (Roma Dönemi'nde Pion Dağı) eteklerinde kurmuşlardır. Ege kıyısındaki Batı Anadolu topraklarında kurulmuş 12 İon kentinden biri olan Efes, ilerleyen yüzyıllarda Dünya'nın birçok yeriyle alışveriş yapan, sanatın, kültürün yeşerdiği, ünlü düşünürlerin, sanatçıların yetiştiği bir yer olmuştur. Günümüzde, kentin farklı dönemlerinin izlerini süren Dünya gezginleri bu kültür-sanat ortamının gizemini çözmeye çalışmaktadır. Arkeologlar ve araştırmacılar da 1863 yılından başlayarak burada gelişen uygarlığın kalıntılarını gün ışığına çıkarmak için uğraşmaktadır.

Çukuriçi Höyük buluntuları. (Ef.M.)

Efes'in güneydoğusunda, Çukuriçi Höyük'te yapılan kazılarla kentin en eski Neolitik Dönem yerleşimi ortaya çıkarılmıştır; yerleşimde bulunan eserler Efes Müzesi'nde sergilenmektedir. Antik

Efes'in bulunduğu Selçuk İlçesi'nin çevresi Hititler Dönemi'nde Arzawa Ülkesi olarak bilinen bölgedir; yer yer Hitit etki alanında olan, başkenti Apasas'ın, olasılıkla Efes'in bulunduğu yerde -Ayasuluk Tepesi'nde olduğu düşüncesi yeni bulgularla güçlenmiştir; dilbilimcilerin öne sürdüğü Efes sözcüğünün Apasas'tan türediği tezi ise bu öneriyi destekler niteliktedir. Hitit İmparatorluğu'nun sonunu getiren 'Deniz Kavimleri Göçü' olasılıkla buradaki yerleşimi de yok etmiş olmalıdır.

Ege Göçleriyle Batı Anadolu'nun Ege kıyılarına göç eden Hellenler, Troya ile Likya arasında bir bölgeye yerleştiler. Aioller, İzmir-Troya arasına, İonlar, İzmir-Milet arasına, Dorlar ise Milet'le Likya arasına kentler kurdular.

İon kenti Milet.

İonlar, bilinen on iki kent Panionia Birliği'nde bir araya gelmiştir; birlik Posedion tapınmasına dayanıyordu ve tapınağı da Samos Adası'nın karşısında, Dilek Yarımadası'ndaki Melia'daydı. M.Ö. 7.-6. yüzyılda bu İon kentlerinin birlikte hareket etmesi, ortak yurttaşlık olgunluğuna erişmeleri az görülen bir örnektir. Buna karşılık, birlik üyesi kentlerin aşırı bireysel tavırları birbirleriyle amansız rekabete girmeleri, aralarında çatışmalara sebep olmuştur. Bu yüzden Anadolu'nun doğusundan gelen saldırılara karşı koyamayıp zarar görmüşlerdir.

İon kenti Priene.

Denizci halk olan Hellenler, kentlerin çoğunu deniz kıyısına liman için uygun yarımadalara kurdular. Ege Göçleri'yle Batı Anadolu'ya yerleşen Hellenler'in yaşam izlerini sürebilmek, siyasi, ekonomik, sanatsal ve kültürel etkinliklerini anlayabilmek için Türk bilim insanı Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın belirttiği 9 evreden oluşan kronoloji ışığında incelemek yararlı olacaktır. Yapılan kazılar ve ele geçen eserlerden edinilen veriler ışığında bu evreler şöyle sıralanmıştır:

- I. Kuruluş Evresi (M.Ö.1050-750);
- II. Homeros Çağı (M.Ö.750-700);
- III. Yükseliş Evresi (M.Ö.700-650);
- IV. Ege'nin Altın Çağı (M.Ö.650-545);
- V. Orta ve Geç Arkaik Evre (M.Ö.545-470);
- VI. Klasik Evre I (M.Ö.470-400); VII. Klasik Evre II (M.Ö.400-333); VIII. Hellenistik Dönem (M.Ö.333-30); IX. Roma Dönemi (M.Ö.27- M.S. 395).

Efes, ilk kurulduğunda deniz kıyısında limanı olan bir kentti; Kaystros Nehri'nin (Küçük Menderes) getirdiği alüvyonların limanı doldurmasıyla denizden uzaklaşmış, kent yerleşimi sonradan Koressos Dağı yamaçlarına taşınmıştır. Efes'in ünlü Artemis Tapınağı ilk yapıldığında (M.Ö.560-550) deniz kenarında olmalıydı. Roma Dönemi'nde ise alüvyonlarla dolan limana ulaşım dar bir kanaldan yapılabilirdi. Batı Anadolu kıyılarına dalgalar halinde olduğu düşünülen İon göçlerinin M.Ö.12. yüzyıl sonlarında başladığı bilim insanları tarafından kabul edilir. Söylencelerin ve Antik Dönem tarihçilerinin aktarımlarına her geçen yıl yapılan arkeolojik araştırmalar ve kazılarla bulunan yeni veriler eklenmektedir. Antik Dönem kaynaklarının aktardığı bir söylenceye Efes kentinin kuruluşunu İon göçlerinin önderi Atina'nın destansı kralı Kodros'un oğlu Androklos gerçekleştirmiştir; Efes'in bulunduğu yerde yerli halklardan Leleg, Kar ve Lidyalılar yaşamaktaydı. Androklos yukarı kentte

■ Efes'in kuruluşunu anlatan kabartma. (Ef.M.)

yaşayan bu yerli halkla savaşarak yeni göçmenleri yerleştirmiştir. Önce, körfez kıyısına ve tiyatronun yaslandığı Pion Dağı eteklerine kurulan kent Artemis Tapınağı'na kadar uzanmaktaydı. Bu söylenceye göre bir kehanet doğrultusunda körfeze çıkan grubun aradıkları anlatılmaktadır: Göçmenler yerleşecekleri alan için tanrıya danışmışlar, kâhin ise bu alanın bir domuz ve balıkla karşılaşacakları yer olacağını söylemiştir; göçmenlerin yemek hazırlığı sırasında pişirdikleri bir balığın ateş topu halinde sıçrayıp bir çalılığı ateşe vermesi sonucu burada saklanan bir domuz aniden ortaya çıkmıştır; karşılaştıkları bu domuzu öldüren İonialılar, Tracheia ve Koressos isimli bu yerlere yerleşmişlerdir. Tracheia, Roma Dönemi'nde Pion Dağı olarak bilinen yer, Koressos ise stadyumun batısında deniz içine uzanan bir tepe olmalıdır. Kentin kuruluşundan sonra kral seçilen Androklos, Prienelilerin Mykale Karlıları'na karşı yaptıkları savaşta ölmüş ve Efes'e gömülmüştür. Androklos sonrası Basilidisler

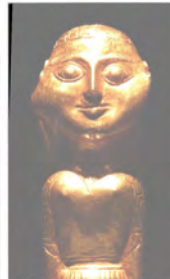
■ 'Güzel Artemis' heykeli. (Ef.M.)

■ Olasılıkla Artemision tanrıçalarından birine ait, bir kült aletinin sapı olan, başında kâseler taşıyan fildişi kadın heykelciği. Artemis Tapınağı buluntusu. Y: 16 cm. M.Ö. 7. yy'ın ikinci yarısı. (Ef.M.)

Dönemi'nde ise Küçük Menderes Nehri'nin getirdiği alüvyonlarla dolan körfezde M.Ö. 8. yüzyılda Artemis Tapınağı'nın yeri değiştirilmiş, Ephesia tanrıçasına Hellen Av, Ay ve Korku Tanrıçası Artemis olarak tapılmaya başlanmıştır.

Efes, İon kentleri arasında bulunduğu coğrafi konumu, ticarete Anadolu'ya açılan

■ Artemis Tapınağı'nda bulunmuş Tanrıça Heykelciği. Altın. M.Ö. 580 civarı. (Ef.M.)

önemli bir liman oluşu, dünyaca ünlü görkemli dini-sivil yapıları, yetiştirdiği sanatçı ve düşünürleriyle çağının en önemli kentiydi. Komşu devletlerin, imparatorlukların sürekli etki alanında kalmış, baskı ve saldırılarına uğramıştır. M.Ö.7. yüzyılda Kimmer saldırısını atlatan Efes, Lidya

krallarıyla evlilik vb. yollarla ilişki kurduysa da Lidya Kralı Kroisos'un egemenliğine girmekten kurtulamamıştır; Lidya Kralı, yapımı süren Artemis Tapınağı'na yardımcı olmuş, çok sayıda sütunun yanı sıra altından yapılmış inek heykelleri hediye etmiştir. Strabon'a göre bu dönemde halk yamaçtan taşınarak ovada yaşamaya başlamıştır. Bu dönemde ilk defa Efes olarak adlandırılan yerleşimdeki halk demokratik bir şekilde yönetilmiş, sikkelerde Artemis'in simgesi olan arı figürünü kullanır olmuştur.

M.Ö.546 yılında Lidya Kralı Kroisos, Pers satrabi II.Kyros'a yenilince Efes bir Pers kenti haline gelmiştir. Pers egemenliği döneminde Pers din anlayışı da tapınağa

Bir komutan başı.
M.S.2.yy.sonu. (Ef.M.)

girmiştir. Görkemli Artemis Tapınağı'nın bezenmesinde ünlü heykeltıraşlardan Myron, Pheidias, Polykleitos ve Zeuxsis özgün eserlerini yaratmışlardır. Pers işgali döneminde yaşayan Efesli ünlü filozof Herakleitos, kent ileri gelenlerinin şatafatlı yaşamını bir ahlak bozulması olarak görmüş ve eleştirmiştir. Efes, M.Ö.466 yılında özgürlüğüne kavuşarak Attika-Delos Deniz Birliği'ne katılmıştır. İlerleyen yıllarda bölgede güçlenen Sparta'yla da dostluk içinde ilişkilerini sürdürmüştür. Kahramanlıklarıyla ünlü Spartalı amiral Lysandros M.Ö.407 tarihinde Efes'te bir liman yaptırmaya başlamış, ticari yaşamı canlandırmıştır. Efes, M.Ö.386 yılına kadar Sparta'nın etkisi altında kalmıştır. M.Ö.356

Artemis Tapınağı'nda bulunan adak kapları. (Ef.M.)

yılında Efes'te meydana gelen önemli bir olay, Artemision'un rahip Herostratos tarafından yakılmasıdır. Efes'e M.Ö.334 yılında gelen Makedonya Kralı Büyük İskender tapınağın onarımına -kendi ismini taşıyan bir ibareyle anılması koşuluyla- yardım etmek istemiş ama bu önerisi **"...tanrının, tanrıya tapınak adaması uygun değildir..."** gerekçesiyle nazikçe geri çevrilmiştir. Tapınak, yıkılışından 22 yıl sonra tekrar görkemli haliyle inşa edilip **"Dünyanın Yedi Harikası"** arasına girmiştir. Artemis Tapınağı, bu görkemine karşın **"...zevksizlikten kurtulamayan..."** bir yapı olarak eleştirilmekten de kurtulamamıştır. M.Ö.294 yılında ise Büyük İskender'in 4 generalinden birisi olan Lysimakhos, sürekli el değiştiren Efes'i kentin komutanından satın almış, Panayır

Lysimakhos portresi. (Ef.M.)

(Tracheia) ve Bülbül (Lepre Akte) dağlarının arasında eşi Arsinoeia'nın ismini verdiği bir kent kurmuştur; günümüze, o yerleşime ait sadece 9 kilometre uzunluğunda sur duvarları ulaşmıştır. Efeslilerin

■ **İmparator Commodus başı.**
(M.S.180-192). (Ef.M.)

■ **Efes'te bir villada bulunmuş Artemis heykeli.** M.Ö.4.yy. ortası. (Musei Vaticani. / Vatikan Müzeleri).

Romalılarla (konsül P.Comelius Scipio delegasyonu) karşılaşma tarihi ise M.Ö.193'tür; M.Ö.188-187 yılında ise konsül Scipio, kenti alarak

Bergama Kralı II. Eumenes'e teslim etmiştir. Son Bergama Kralı III. Attalos'un vasiyeti üzerine Bergama Roma'ya bağlandığı için Efes de bu topraklar içinde kalmıştır. Roma'ya bağlı olduğu dönemde Pontos Krallığı'nın kışkırtmasıyla

Romalılara karşı Batı Anadolu'da meydana gelen ayaklanma katliama dönüşmüştür; Efesliler Artemis Tapınağı'na sığınan Romalıları bile katletmişlerdir; Romalı komutan Sulla, ayaklanmayı şiddetle bastırıp kenti ağır vergilerle cezalandırmıştır. Bu dönemde basılan sikkelerde bazı Romalı memurların isimlerine rastlanmaktadır. Pompeius (M.Ö.63-61) ve Cicero gibi önemli yöneticiler Efes'te görev yapmışlardır. Roma İmparatoru Augustus Dönemi'nde Efes, Asia Eyaleti'nin en önemli kentlerinden biri haline gelmiştir. Strabon, Efes'in M.Ö. 1.yüzyılda önemli bir ticaret

■ **E.Falkener'in Efes çizimi. 1845.**

merkezi olduğunu yazar. M.Ö.3'te yapılan Zafer Takı, M.S.4-14'te yapılan sukemerleri vb. yapılarıyla Efes, doğuda Roma'nın en etkileyici kentlerinden birisi olmuştur.

■ **İmparator rahibi başı**
(M.S.1.yy). (Ef.M.)

Efes'te, günümüze ulaşmış birçok yapı Roma Dönemi eseridir. Kent yapıları içinde imparatorlara adanmış tapınaklar da vardır; Roma Dönemi'nde imparatorlara

adanmış tapınak kurma hakkı kentlerin elde ettiği ayrıcalıklar arasındaydı; imparator tapınakları dini özelliğinden çok Roma toprakları içinde farklı dil, din ve kültürlerden oluşan halklar arasında birliği

güçlendirme amacına yönelik kurulmuştur. İmparator adına tapınak kurma izni -Neokoros olma hakkı- alabilmek için Anadolu kentleri adeta yarışmaktaydılar; Neokoros olan kent Roma nezdinde ayrıcalığa kavuşmuş

■ **İmparator Domitianus portresi.** (Ef.M.)

Yazıt. Efes.

elde etmiştir; Efesliler, sonradan katledilen ve sevilmeyen bu imparatorun belleklerden silinmeye çalışılmasıyla Neokorosluk hakkını yitirmek için tapınağı babası Vaspasianus'a adanmışlardır. Efes'te inşa edilen ikinci İmparator Tapınağı ise **"Zeus Olympios"** ilan edilen, İmparator Hadrianus (M.S.117-138) onuruna kurulan Olympieion'du; bu tapınakla Efes'e ikinci Neokorosluk hakkı verilmiştir. İmparator

olmaktaydı. Efes, Roma Dönemi'nde 4 defa Neokoros olmuştur. Efes, ilk tapınak kurma hakkını imparator Domitianus (M.S.81-91) ve tanrılaştırılmış atalarının onuruna kurduğu kült alanıyla

Caracalla Dönemi'nde (M.S.209-211) ise üçüncü Neokorosluk hakkını elde etmiştir; bu dönemde imparator Caracalla tarafından Neokorosluk hakkı elinden alınmış olan Efes kenti, imparator Elagabalus (M.S.218-222) Dönemi'nde bu hakkı yeniden kazanmıştır. Dördüncü defa tapınak kurma hakkını ise imparator Valerianus (M.S.253-260) adına elde etmiştir. 'Neokoros'luk ünvanı kentlere

Aspasie tipi kadın başı. M.S.2.yy. Efes. (İz.T.S.M.)

Eros başı. M.S.2.yy. (Ef.M.)

Yazıt. Efes.

Roma Senatosu ve İmparatorun izniyle verilmekteydi. Efes, dört defa Neokoros olarak Asia eyaletinin diğer kentleri Bergama ve Symrna'nın önüne geçmiştir. Efes'te imparatorlar adına kurulan tapınaklar 'Arkhiereus' denilen başrahiplerin denetim ve gözetimindeydi; bu görevlilerin eyalet içinde bağlı olduğu kurum ise Asiarkh'tı; onur yazıtlarında bu kurumun gladyatör oyunları için büyük harcamalarda bulunduğu yazılıdır. Roma eyaletlerinde her dört yılda

Savaşı ve kazanılan zaferi betimleyen, bir mobilya ya da tahta ait fildişi friz. M.S.2.yy. (Ef.M.)

Yamaç Ev 2'de taban mozağı.

Aphrodite ve Eros'lu lahit parçası. Selçuk (Ayasuluk). M.S.3.yy. (Ef.M.)

bir imparatorları onurlandırmak için gösteriler yapılır, imparatorluk kütleriyle ilgili gladyatör oyunları ve aslan dövüşleri düzenlenirdi.

Efes'te Hristiyanlığın hızla yayılmasıyla birlikte M.S.52 yılında Aziz Paulos sinagogda ilk vaazını vermiş, 53 ve 55 yılında da bir Hristiyan merkezi kurmuştur. 57 yılında Aziz Paulos'un öğretilerine karşı çıkan Romalılar

kentin tiyatrosunda bir gösteri yapmışlardır. Yöredeki inanca göre Meryem Ana'nın son günlerini geçirdiği ve İncilci Yuhanna'nın yanı başında öldüğü ev de Efes yakınlarındaydı.

81-124 yılları arasında Efes'te günümüzde büyük hayranlıkla ziyaret edilen mimari yapılar inşa edilmiştir; Liman Hamamı'ndaki Palaistra (Spor Alanı), İmparator Traianus adına çeşme, Celsus Kütüphanesi, Hadrianus Tapınağı bu yapılar arasındadır. 2. yüzyıl ortalarına doğru inşa faaliyetleri sürmüş, Bouleuterion, Vadius Hamamı ve Doğu Hamamı gibi yapılar inşa edilmiştir. Bir

İmparator Augustus (M.Ö.27-M.S.14) ve İmparatoriçe (M.S.1.yy.) Livia heykelleri. (Ef.M.)

güneş tutulmasının ardından Efes'te 262 yılında yaşanan şiddetli deprem Artemis Tapınağı'nın yanı sıra birçok yapının yıkılması ve yok olmasına neden olmuştur. Bu yıkımı fırsat bilen Gotlar Kaystros körfezine filikalarıyla gelerek Efes'i yağmalamışlardır. Deprem sonrası kentte onarım çalışmaları yapılmış olmasına rağmen birçok yapı yıkık haliyle terk edilmiştir. Daha sonra 359-366 yıllarındaki depremlerle tekrar sarsılan kentte yine birçok yapı yok olmuştur. İmparator I. Valentinianus'un yardımıyla kent tekrar

onarılmıştır. 391 yılında imparator I. Theodosius zamanında Hristiyanlığın devlet dini olarak kabul edilmesiyle imparator kültü içinde kullanılmış tapınaklar fanatikler tarafından tahrip edilmiştir; Olympieion da yok edilen yapılar arasındadır. İlerleyen yıllarda

St. Jean Kilisesi. Selçuk.

Doğu Roma (Bizans) sukumeri. Selçuk.

St. Jean Kilisesi. Selçuk.

Serapeion ismiyle bilinen tapınakta ve Doğu Hamamı'nda birer kilise inşa edilmiştir. İmparator Arcadius zamanında ise tiyatrodan limana uzanan, 11 metre genişliğinde, 500 metre uzunluğunda, her iki yanı kolonadlı, tabanı mermer döşeli yolun (Arkadiane) inşası tamamlanmıştır. Yol, limanda anıtsal bir kapıyla sona ermekteydi.

İsa Bey Camisi.

Efes'te 431 yılında Meryem Ana Kilisesi'nde III. Ekumenik Konsil toplanmış, Konsil Nestorios'u lanetleyip Meryem'in Tanrı'nın anası Madonna (Theotokos) olduğunu doğrulamıştır. Kentte anlatılan bir efsaneye göre Pion Dağı eteklerinde bir mağarada İmparator

Başpiskopos Sarayı yakınındaki kazı alanı.

Decius Dönemi'nde uyuyakalmış 'Yedi Uyurlar'ın uyanması da birkaç yüzyıl sonra gerçekleşmiştir; 'Yedi Uyurlar'ın 200 yıl uyuyup, uyandıktan hemen sonra ölmeleri öyküleşmiş, mezarlarının üzerine bir kilise inşa edilmiştir. İmparator II. Theodosius Dönemi'nde (408-450) Ayasuluk (Hagios Theologos) Tepesi'nde İncilci Yuhanna'nın mezarının bulunduğu inanan şapelin çevresine St. Jean Kilisesi yaptırılmıştır. İmparator Iustinianus Dönemi'nde ise St. Jean Kilisesi yenilenip daha görkemli bir hale getirilmiştir. Emevi Hükümdarı Muaviye'nin 654-655 yılındaki saldırısından sonra Başpiskoposluk Sarayı St. Jean'a taşınmıştır. Bu tarihten sonra Efes, ırmağın getirdiği alüvyonların körfezi doldurması ve denizin kentten uzaklaşmasıyla bir liman kenti olmaktan çıkmış, önemini iyice yitirmiştir. 1090 yılında Selçukluların egemenliğine giren kent 14.yüzyılda kısa süren parlak bir dönemin ardından terk edilmiştir.

Liman Hamamı'ndan Efes'e bakış.

Devlet Agora'sı, Odeion / Bouleuterion ve Hamam yapıları.

Varius Hamamı, Latrina ve Hadrianus Tapınağı.

Efes kazılarında 1863 yılında İngiliz J. Turtle Wood tarafından başlanmıştır. 1869 yılında Artemis Tapınağı'nın bir köşesini bulan Wood, ilerleyen yıllarda -tapınağın M.Ö. 6.yüzyıla ait Kroisos Dönemi'ne ait planı ve boyutları aynı- bir başka tapınağı da gün ışığına çıkarmıştır. Her iki tapınaktan çıkarılan eserler British Museum'a götürülmüştür. Efes'te düzenli kazılara 1895 yılında Viyana Akademisi üyesi Otto Benndorf'la başlandı. Bu nedenle 1898 yılında Avusturya Arkeoloji Enstitüsü kurulmuştur. Benndorf, liman çevresini ve tapınağın batısını araştırmıştır. 1904-1905 yıllarında İngiliz David George Hogarth Artemis'deki kazılara devam etmiştir. 1897-1913

tarihleri arasında Avusturya Arkeoloji Enstitüsü adına Rudolf Heberdey'in yaptığı kazılarda agora, tiyatro, Arkadiane ve Celsus Kütüphanesi ortaya çıkarılmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında kazılara ara verilmiş, yalnızca Yunanlı G.A. Sotiriou St. Jean Kilisesi'nde araştırmalar yapılmıştır. Josef Keil, 1912, 1926-35 ve 1953; Franz Miltner, 1954-59; Fritz Eichler, 1960-68; Hermann Vetters, 1969-85; Prof. Dr. Gerhard Langmann, 1986-94; Prof. Dr. Stefan Karwiese, 1994-1997; Prof. Dr. Friedrich Krinzing, 1997-2007; Prof. Dr. Johannes Koder 2008-2009; Prof. Dr. Sabine Ladstätter ise 2010-2016 yılları arasında Efes kazılarını yürütmüştür.

Efes öğreni yeri ve çevresinde yapılan kazılarda bulunan eserler çoğunlukla Selçuk ilçesi'nde bulunan Efes Müzesi'nde sergilenmektedir. Efes öğreni yeri içindeki gezinin ardından müzeyi ziyaret eden gezginler Efeslilerin ulaştığı uygarlık seviyesini görerek şaşkınlıklarını gizleyemezler. Türkiye'nin diğer büyük müzelerinden İstanbul Arkeoloji Müzeleri, İzmir Arkeoloji Müzesi, İzmir Tarih ve Sanat Müzesi'nde de Efes öğreni yeri ve çevresinde

bulunmuş eserler sergilenmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Anadolu dışına çıkarılan Efes eserlerinin bir kısmı Türkiye dışında British Museum'da ve Viyana Sanat Tarihi Müzesi (Kunsthistorisches Museum) bünyesinde 1978 yılında kurulan Ephesus Museum'da sergilenmektedir.

Parth Anıtı. Evlat edinme sahnesi. M.S.161-180. (E.F.M.)

Vedius Gymnasionu

Liman

Stadyum

Tiyatro
Gymnasionu

Meryem
Kilisesi

EFES GENEL GÖRÜNÜMÜ VE GEZİ ROTASI

Arkadiane

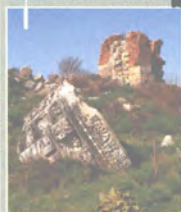
Agora

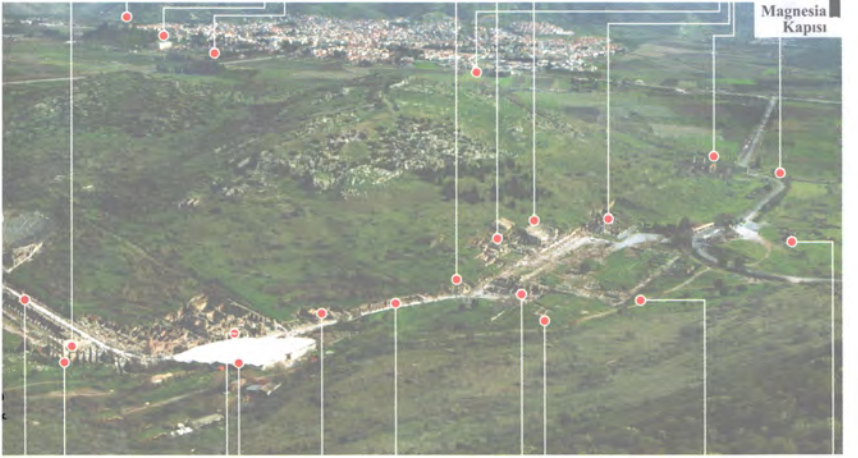
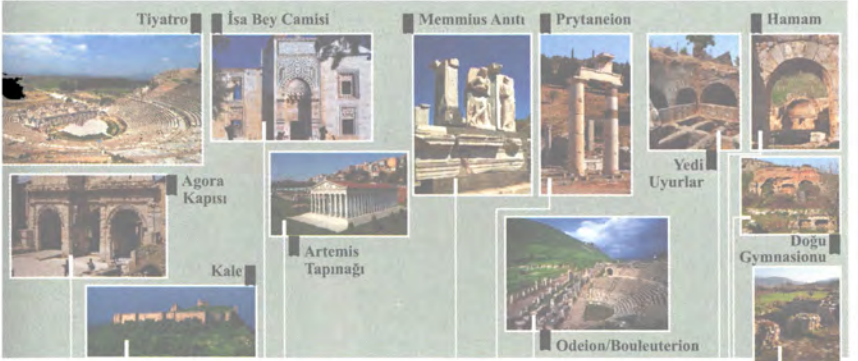

Serapis
Tapınağı

Liman Hamamı

I/1

EFES'İN
DOĞUSU

Efes'in doğusu.

Çukuriçi Höyük kazı alanı.

EFES'İN DOĞUSU

Efes'in güneydoğu ziyaretçi kapısı yakınlarında görülebilecek yerler arasında Magnesia Kapısı, Lukas Mezarı-Roma Çeşmesi, Doğu Gymnasionu, Erken Hristiyanlık Bazilikası, Yedi Uyurlar Mağarası ve Çukuriçi Höyük bulunmaktadır. Bu bölümler güneydoğu ziyaretçi kapısının dışındadır; ziyarete kapalı, koruma altında olan bu bölümlerden bazıları Efes ören yerinin güneydoğu giriş yolu kullanılarak görülebilmektedir. Ayrıca güneydoğu kapısı çıkışındaki modern yol, gezginleri 6 kilometre sonra 358 metre yükseklikteki Meryem Ana Evi'ne ulaştırır.

ÇUKURİÇİ HÖYÜK

Çukuriçi Höyük, Magnesia kapısının 500 metre güneydoğusunda olan en eski yerleşimlerden birisidir. Çok yakınlarından Derbent Deresi geçmektedir. Kazılar sonunda edinilen bulgular, höyükte ilk geçici yerleşimin M.Ö.8200'ü yıllarda başladığı, M.Ö.7.binin sonunda Çukuriçi Höyük'te kalıcı bir yerleşimin olduğu anlaşılmıştır. Bu özelliğiyle bölgedeki en eski yerleşimlerden birisidir. İlk yerleşimin terk edilmesinden sonra ikinci yerleşim M.Ö.4.bin yılların ortalarında kurulmuştur. Höyükte M.Ö.2500 yılına kadar yerleşim sürmüştür. Höyük kazılarında Erken Tunç Çağı'na

ait ortaya çıkarılan tek ya da çok odalı konutların geniş taş temelli ve kerpiçten yapıldığı gözlenmiştir. Ele geçen buluntular arasında bakırın kalıba döküldükten sonra dövülerek şekil verildiği anlaşılmıştır. Çukuriçi Höyük'te yapılan kazılarda

Çukuriçi Höyük buluntuları. (Ef.M.)

obsidienden yapılmış ok uçları, bıçak, biz, mermer idol, taş ve bakır balta bulunmuştur. Höyük buluntularının bir kısmı Efes Müzesi'nde sergilenmektedir.

■ 12(*) KAYA KUTSAL ALANI (ANA TANRIÇA, ZEUS VE APOLLON KUTSAL ALANI)

Panayır Dağı'nın doğu ucunda kutsal bir alan bulunmaktadır. Selçuk-Kuşadası yönünden Efes ören yerine giren yol, Vedius Gymnasionu'nun bulunduğu yerde iki yöne ayrılır; doğuya (sola) giden yol Yedi Uyurlar Mezarlığı'na ulaşır; bu yol üzerinde yolun güney yükselişindeki yamaç üzerinde dikdörtgen şeklinde derin olmayan nişler görülür. Antik Dönem'de bu alandaki kayaların dikey yüzeylerinde Meter, Zeus ve Apollon için yazıtlar bulunmaktaydı. Ayrıca yine o dönemde bu

(*) *Efes Planı Yer Numaraları*

Kaya Kutsal Alanı alt bölümünde, ana kaya üzerine adak sunuları için yapılmış nişler.

nişlerin içinde Ana Tanrıça ve diğer tanrıların betimlemesinin yer aldığı adak kabartmaları bulunmaktaydı. Bu kabartmalardan bazı örnekler Efes ve İzmir müzelerinde sergilenmektedir. Bu kabartmaların en erken olanları M.Ö.5.yüzyıla tarihlenir; bu alan Roma Dönemi'nde de sık ziyaret edilen yerler arasındaydı. Panayır Dağı'nın farklı yamaçlarında yine bu tür kültleri içeren kaya nişleri görülmektedir.

14 YEDİ UYURLAR MAĞARASI

'Yedi Uyurlar' kült alanı stadyumun doğusundadır. Kentte anlatılan bir efsaneye göre Panayır Dağı doğu yamacında, Lysimakhos surlarının dışında kalan bir mağarada, İmparator Decius Dönemi'nde 'Yedi Uyurlar'ın 200 yıl uyuyup, II. Theodosius zamanında uyandıktan hemen sonra

Yedi Uyurlar mezar alanı.

Yedi Uyurlar. Lahit.

ölmeleri öyküleşmiştir. Mağarada ve çevresindeki yapılaşma M.S.3. yüzyılda başlamıştır. Kurulan Hristiyan Mezarlığı üzerine

imparator II. Theodosius döneminde biri anıtsal, diğeri ise hizmet amaçlı iki kilise inşa edilmiştir. Bu alanda kurulmuş mezarların 'Yedi Uyurlar'a ait olduğu öne sürülerek bir Hristiyan kült merkezi yaratılmıştır. Bu alandaki mezar ve kiliseler sık uğranılan bir hac merkezi olmuştur; bu işlevini Orta Çağ'a kadar sürdürmüştür.

DAMIANUS STOASI

Artemis Tapınağı'ndan kente uzanan 'Alay Yolu', Efesli sofist Damianus tarafından çatıyla kapatılmıştır. Günümüzde Damianus Stoası'nın bölümleri Panayır Dağı'nın doğu ve kuzey yamaçlarında görülebilmektedir. 3,70 metre genişliğinde, 2,5 kilometre uzunluğundaki stoada yapılan araştırma ve kazılarda tabanın döşemeli olmadığı görülmüştür; stoada yapılan araştırmalarda yerel kireçtaşı, kaidelerin üzerinde tuğla payeler ve üzerinde de tonozlar bulunmaktaydı. Kazılar sırasında çok sayıda mezar (lahit, mezar odası) bulundu. Ayrıca Stadyum yakınlarında bir de gladyatör mezarlığına rastlandı; mezar taşlarına işlenmiş kabartmalarda ise gladyatör betimlemeleri bulunmaktadır.

PANAYIR DAĞI'NDA BULUNAN SUKEMERLERİ

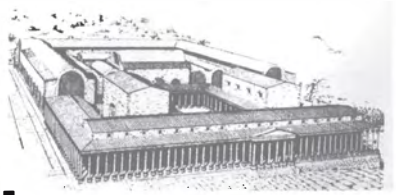
Efes'te su gereksinimini karşılayan sukemerlerinin bir bölümü de Panayır Dağı'nın güney ve doğu yamaçlarında görülür; Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne tarihlenen sukemerleri Kaya Kutsal Alanı'nın içinden geçer. Bu sukemerleri Marnas Vadisi'nden kentin stadyum bölgesi, Meryem Kilisesi ve Agora arasına su sağlamaktaydı.

Panayır Dağı, Efes.

■ 19 DOĞU GYMNASIONU

Doğu Gymnasionu, Efes ören yerinin güneydoğu ziyaretçi kapısı yakınlarındadır; ören yeri ve Meryem Ana Evi'ne çıkan yol bu yapı kalıntısının önünden geçer. Magnesia Kapısı da güney yakınındadır. Gymnasionun güney cephesinden Magnesia Kapısı'na uzanan yolun iki tarafında pazar tezgâhlarının bulunduğu stoa yer almaktaydı. M.S.2. yüzyılda inşa edilmiş yapının boyutları 130x107 metredir. Efes Hamam-Gymnasion tipinin benzer örnekleri arasındadır. Gymnasionun iç bölümleri zengin mermer bloklarla kaplanmıştı. Doğu Gymnasionu'nda yapılan kazılarda 'İmparator Salonu'nda birçok heykel bulunmuştur; bu salonun apsisi

■ Doğu Gymnasionu rekonstrüksiyonu (Franz Miltner).

Doğu Gymnasionu'nda bulunmuş -taçlı başıyla- imparator kült rahibi. (İz.A.M.)

Doğu Gymnasionu.

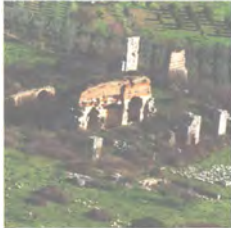

Doğu Gymnasionu.

nişinde hekimlik tanrısı Asklepios heykeli, Aphrodite, Dionysos, Hygieia, Pan ve esir alınan barbar heykelleri de ele geçmiştir. Heykeller, Efes ve İzmir müzelerinde sergilenmektedir.

17 ERKEN HIRİSTİYANLIK BAZİLİKASI

Doğu Gymnasionu'nun yakınında -olasılıkla 5.yüzyılda- bir kilise inşa edilmiştir; Hellenistik surların üzerine inşa edilen kilise üç nefliydi. 35x17 metre boyutundaki kilise Iustinianos Dönemi'nde bazilikaya dönüştürüldü. Kilisenin tabanı mozaiklerle örtülüdür. Bilim insanlarının yaptığı araştırmalarda kilisenin M.S.7.yüzyıla kadar kullanıldığı, bu tarihlerde çıkan bir yangın

Bazilika, Doğu Gymnasionu bitişiğindedir.

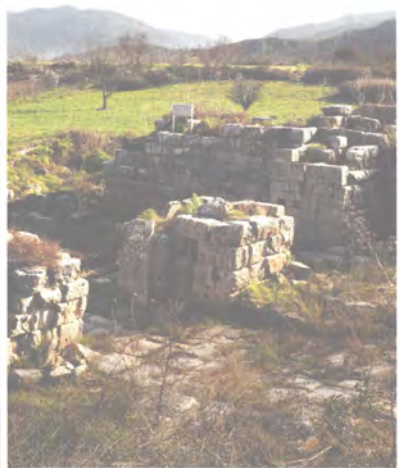
sonrası olasılıkla kullanılamaz hale geldiği düşünülmektedir; ayrıca kilisenin 'Presbyterion'unun, bitişiğinden geçen asfalt yol nedeniyle yok olmuştur.

18 MAGNESIA KAPISI

Magnesia Kapısı Hellenistik izler taşıyan, Efes'in doğu yönündeki surların üzerinde bulunan kent kapısıdır. Panayır Dağı ve Bülbül Dağı arasındaki eğimli arazide kazılar sonucu ortaya çıkarılmıştır. Magnesia Kapısı, Menderes Magnesiası'yla Kaystros Vadisi'ne uzanan yolların kentten çıkış noktasıdır. Roma Dönemi'nde onarımlar görmüş kapının genişliği 3,7 metredir; 22,8x25 metre boyutunda kare biçimindeki avlusunun her iki tarafında kuleler ve kapılar bulunur.

Magnesia Kapısı.

Magnesia Kapısı.

■ 20 LUKAS MEZARI (?) - ROMA ÇEŞMESİ

Efes ören yeri güneydoğu girişi yakınlarında, yolun güneyinde bulunan yuvarlak yapı Roma imparatorluk Dönemi'nde 16 sütunlu, cellası olmayan (monopteros) ve havuzun bulunduğu bir podyumdan oluşan çeşme yapısı olarak inşa edilmiştir; çeşme yapısı M.S.500'lü yıllarda yer altı odalı (kriptalı) bir kiliseye çevrilmiştir; 19.yüzyılda güney giriş kapısında bulunan haç ve boğa figürü nedeniyle yanlış olarak 'Lukas Mezarı' olarak tanımlanmıştır. Kilise, 13.-14. yüzyıla kadar işlevini sürdürmüştür; anıtın çevresinde yapılan kazılarda mezarlar, sikke ve seramik parçaları kilisenin Orta Çağ'a kadar varlığını sürdürdüğünü kanıtlamaktadır.

Roma Çeşmesi / Kilise yapısı.

■ 15 HELLENİSTİK KENT SURLARI

Efes kentini çevreleyen Hellenistik surların kalıntılarına Panayır Dağı'nın birçok yerinde rastlanır; bazı bölümleri ileri dönemlerde tahrip edilmiş olsa da 2,5 metreye varan yükseltileriyle günümüze ulaşmıştır. Hellenistik surlar, Magnesia Kapısı'ndan kuzeye doğru Panayır Dağı üzerinde 500 metre devam eder. İleri dönemde Doğu Gymnasionu bu Hellenistik surun üzerine yapılmıştır; Panayır Dağı'nın güney bölümünde ise Hellenistik surlar Bizans surlarıyla kesişir. Hellenistik surların bir

Hellenistik surlar, Meryem Ana Evi'ne çıkan yol üzerinde görülür.

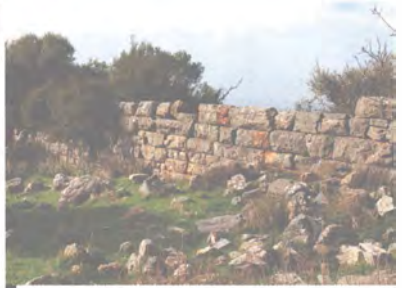
Surların yüksekliği 9 metreydi.

Bülbul Dağı'ndaki Hellenistik surlar üzerinde 48 kule bulunmaktaydı.

kısının olasılıkla Roma Dönemi'nde yıkıldığı, Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde de bu surların malzemesinden yeni surlar yapıldığı bilinmektedir. Sur kalınlığının 2,40-3 metre olduğu, bazı bölümlerde de 4 metreyi geçtiği gözlenir. Surların, önemli noktalarda kuleleri olduğu anlaşılmıştır.

Hellenistik surların diğer bölümü ise Bülbul Dağı yamaçlarındadır; liman bölgesinden Magnesia Kapısı'na kadar uzanan Hellenistik surların birçok yerde

Bülbul Dağı'ndaki Hellenistik Surlar.

Hellenistik sur üzerindeki kule.

Surlarla, kent ve liman güven altına alınmıştır.

izine rastlanır. Bülbul Dağı'ndaki surların yüksekliği 9 metreydi ve üzerinde tek odalı 48 kule bulunmaktaydı. Kule duvarlarının kalınlığı 1,60-2,50 metre arasındadır; kurtinler ise 2,90-3,60 metre genişliğinde, 6,50 metre yüksekliğindedir. Liman bölgesinde yapılan kazılarla ortaya çıkarılan bir kule bu surların deniz yönündeki ilk başlangıcıydı; kulenin işlevi Pygela (Kuşadası) yolunu gözetlemek / korumak olmalıdır.

Bülbul Dağı'nda Liman'a inen Hellenistik surlar.

Hellenistik sur üzerindeki kule.

Hellenistik sur üzerindeki kule.

I/2

EFES
ÖREN YERİ

APETH

GEZİ ROTASI

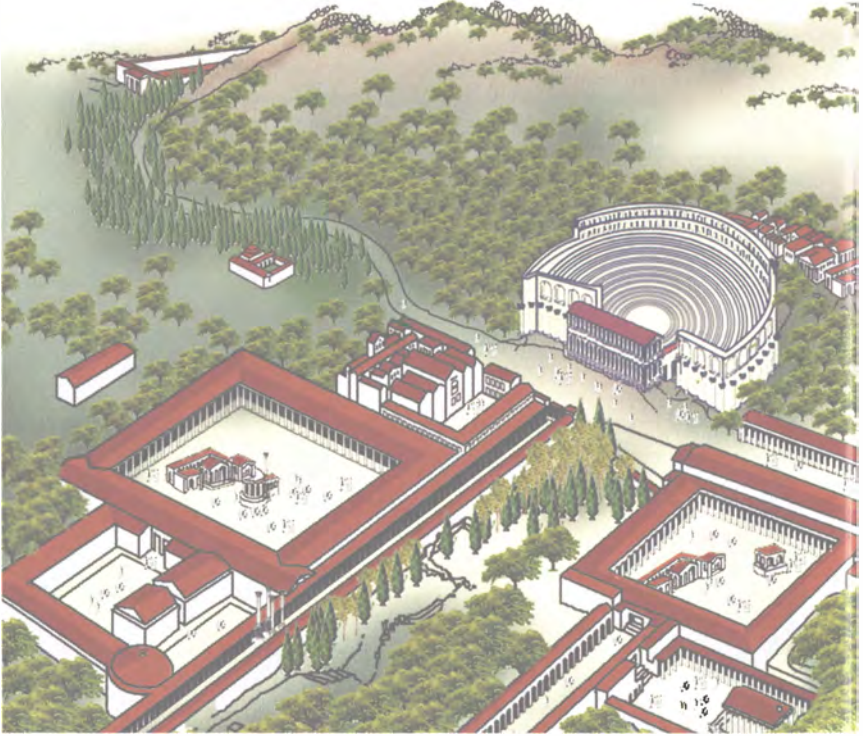
Efes'in kent planı M.Ö.5.yüzyılda İon kentlerinde beğenilip sıklıkla uygulanan Miletli Hippodemos'un planına göre düzenlenmiştir. Hippodemos, -kendi ismiyle anılan- planını önce Milet ve Priene kentlerinde uygulamıştır; İon kentlerinde beğenilen bu plan Efes'te de eksiksiz uygulanmıştır; Lysimakhos'un istekleri doğrultusunda -ilk uygulanişından 200 yıl sonra- 'Hippodomik' plana göre Efes kenti yeniden biçimlendirilmiştir; bu planın özgün biçimi gereği kentin sokakları düzgün ve birbirini (Izgara Planlı) kesen yapıdadır. Efes'te bu kurala uymayan kentin etrafını dolaşan ana caddedir.

Efes ören yerinin iki ziyaretçi kapısı vardır; Kuşadası yoluyla girilen **kuzey kapısı**; diğeri ise Meryem Ana Evi'ne giden yolla ulaşılan **güneydoğu kapısı**. Her iki kapıda bulunan bilet gişelerinden geçilerek ören yerine giriş yapılır.

Güneydoğu kapısından başlayan gezi yolu Devlet Agorası'ndan başlar, Odeion ve Prytaneion'un önünden geçerek Memius Anıtı'na doğru iner; güneye dönen yol Pollio Çeşmesi ve Domitianus Tapınağı'na çıkar. Anıttan aşağıya (batıya) daralarak devam eden yol Herakles Kapısı'ndan geçerek Kureter Caddesi'yle buluşur; geniş cadde üzerinde Traian Çeşmesi, Varius Hamamı, Latrina, Hadrianus Tapınağı, 'Yamaç Evler' geçildikten sonra Mermer Cade'nin

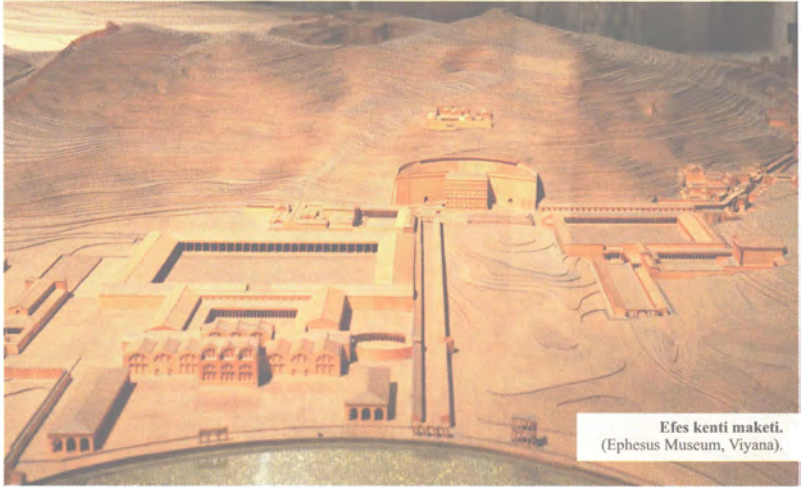
Efes'in doğusu.

kesiştği yerde Celsus Kütüphanesi'ne ulaşılır. Kuzeye ilerleyen Mermer Cadde'nin batısında yer alan Tetragonos Agora ise büyük bir alanı kaplar. Mermer Cadde'nin bitiminde Efes'in Büyük Tiyatrosu vardır. Tiyatro'nun önünden batıya uzanan gösterişli caddenin ismi ise Arkadina'dır; bu yol limana çıkar; Efes limanına yanaşan gemi yolcuları bu anıtsal caddeden geçerek kente girerlerdi. Arkadius Caddesi'nin Liman yakınlarında -kuzeyinde- Liman Hamamı yapıları, kuzeyinde ise Meryem Kilisesi ve Olympeion gezildikten sonra ören yerinin

kuzey kapısından çıkış yapılabilir. Efes ören yerinde kazısı / restorasyonu süren, ya da kazısı yapılmamış bazı bölümler ziyarete kapalı olabilir. Efes ören yerine **kuzey kapısından** giriş yapan gezginler ise yine aynı güzergâhı ters yönden izleyerek, kentin yapılarını gezerler; ören yerinin kuzey kapısında başlayan gezi yolu önce Arkadius Caddesi'ne çıkar; bu noktada büyük tiyatro tüm görkemiyle gezginleri karşılar; tiyatronun en üst basamaklarından Arkadiane yolu -sonradan ayağa kaldırılmış sütunlarıyla- batıya doğru uzanır.

Efes kenti maketi.
(Ephesus Museum, Viyana).

Hamam Sokağı.

Deniz, ırmağın getirdiği alüvyonlarla 9 kilometre kentten uzaklaşmıştır artık; limanın bulunduğu alan düz bir oveya dönüşmüş, bir kısmı ise bataklıktır. Ardından tiyatroyla Celsus Kütüphanesi'ni bağlayan Mermer Caddesi izlenir; bu yolun batısında Tetragonos Agora ve güney kapısı ile Serapis Tapınağı bulunmaktadır. Bu yol Celsus Kütüphanesi önünden güneydoğuya döner; bu noktada Kuretliler Caddesi başlar; az ileride Hadrianus Tapınağı'na ulaşılır; tapınağın arkasında ise Varius Hamamı, karşısında kent zenginlerinin yaşamış olduğu 'Yamaç Evler' bulunur. Kuretliler

Kureter ve Mermer Caddesi'nin birleştiği yer.

Çeşme yapısından
Hydrekdokheion'a (Su Sarayı)
uzanan yol.

Caddesi'nden tırmanmaya devam edildiğinde Traian Çeşmesi'yle karşılaşılır; çeşmenin suyu artık akmamaktadır; güneyindeki terasta ise Domitianus Tapınağı vardır. Kureter

Caddesi'nde Herakles Kapısı geçildikten sonra sol tarafta Memmius Anıtı, sağ tarafta ise Domitianus meydanında Pollio Çeşmesi ve ardından Domitianus Tapınağı'na ulaşılır; tapınağın karşısındaki büyük alan ise Devlet Agorası'dır; agoranın, kuzeyinde -içinde kutsal ateşin yandığı- Prytaneion ve 1400 kişilik Odeion yer alır; doğuda ise hamam yapıları bulunur. Ören yerinin güneydoğu ziyaretçi kapısı hamam yapılarının yakınındadır.

Efes'in batıdan görünümü.

■ 29 ÇEŞME BİNASI

Devlet Agorası'nın güneyinde bulunan Çeşme Binası (nymphaeum) ören yerinde su dağıtım sisteminin içinde yer alır; okunan bir yazıtta, suyun taksim edildiği yerde bulunan yapı, çeşme olarak nitelendirilmiştir; olasılıkla M.S. 92-93 yıllarında kentin valisi P.Calvisius Ruso Iulius Frontinus döneminde yaptırılmış olmalıdır. Sonraki dönemlerde yapının önüne çeşme havuzu yapılarak genişletilmiştir. Çeşme yapısı, M.S.340 yılında tekrar onarılmıştır.

Çeşme Binası.

■ 25 DEVLET AGORASI

Efes ören yerinde, güneydoğu ziyaretçi kapısı yakınlarında bulunan 160x58 metre boyutlarındaki alan Devlet Agorası olarak bilinir; devletin ticari faaliyetlerinin yapıldığı bu alan aynı zamanda kent yönetiminin merkeziydi. M.Ö. 2.yüzyılda varlığı bilinen agoranın batısında M.Ö.1.yüzyılda yapılmış bir tapınak kalıntısı bulunmaktadır. Agora, kuzey ve güney yönünden iki portikoyla çevriliydi. Agorayı kuzeyden

Devlet Agorası.

Devlet Agorası batı terası.

Devlet Agorası.

sınırlayan portiko bazilika niteliğindedir. Augustus Dönemi'nde yapılmış bazilika, 160 metre uzunluğunda üç nefli, boğa başlı, korinth ve ion düzeninde üç sıra sütunla çevrili kapalı bir alandı. Devlet Agorası, adeta borsa görevi görmüş, kentin tefecilerinin, para değişimi

yapan çok sayıda insanın ticari faaliyet yürüttüğü yeri.

■ 23 DEVLET AGORASI HAMAMLARI

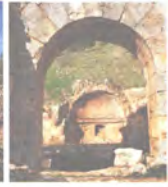
Bouleuterion'un doğusunda, Devlet Agorası'nın bitişiğinde bulunan hamam yapıları olasılıkla Hellenistik Dönem'de bir gymnasiumun üzerine inşa edilmiş olmalıdır; kuzey yönündeki bölümler ana kaya tıraşlanarak oluşturulmuştur. Batı yönünde bulunan caldarium (sıcaklık) içinde havuz ve 7 adet niş bulunmaktadır. Güney ve batısında bulunan mozaikli bölmeleri dinlenme ve gezinti alanı olarak kullanılmış olmalıdır. Hamamın palaestrası olasılıkla güney yöndedir.

Devlet Agorası hamamları.

Devlet Agorası Hamamları.

■ 28 DEVLET AGORASI'NDA BULUNAN TAPINAK

Devlet Agorası'nın batısında, olasılıkla M.Ö.29 yılında yapıldığı düşünülen bir tapınak yapısı bulunmaktaydı; önce, Marcus Antonius ve Kleopatra tarafından yaptırılmış İsis ya da Dionysos Tapınağı olarak tanımlanan yapının, sonradan Augustus Tapınağı olabileceği öne sürüldü; son veriler ışığında yapının Romalı Vatandaşlar Birliği (Conventus Civium Romanorum) tarafından olasılıkla tanrısal Caesar ve Dea Roma için yaptırılmış olduğu düşünülmektedir. Tapınak yapısı 28x15 metre boyutunda, cepheleri ise 6x10 sütun sıralıydı; 'Peripteros' planlı inşa edilen tapınak, Geç Antik Dönem'de yıkılarak ortadan kaldırılmış, mimari elemanları kentin diğer yapılarının onarımında kullanılmıştır.

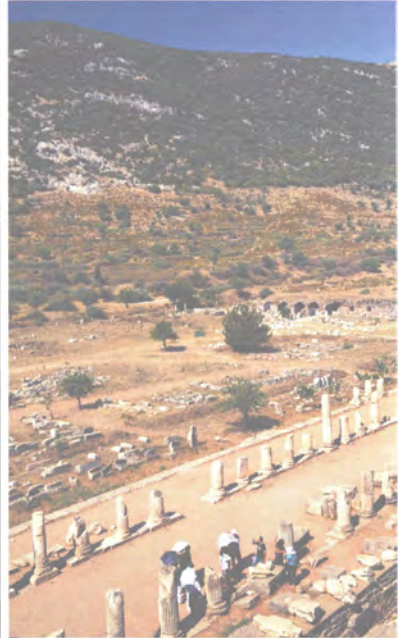
Devlet Agorası'nda yer alan tapınak.

Bazilika Stoa.

■ 24 BAZİLİKA STOA

Efes ören yerinin güneydoğusundan giriş yapan gezginlerin ilk karşılaştıkları yapılardan birisi Bazilika Stoa'dır (Kral Stoası). İki katlı, üç nefli stoa M.S.11 yılında -kentin sukemeri yapımını da gerçekleştiren- C. Sextilius Pollio tarafından yaptırılmıştır. İon düzeninde yapılmış bu görkemli yapıya Devlet Agorası'ndan dört basamakla girilmekteydi. Yapının ön cephesinde 67 sütun bulunmaktaydı; iç sütunların başlıklarında boğa başları yer almıştı. Stoa'nın yan nefleri 4,72 metre, orta nef ise 6,85 metre genişliğindeydi. Bazilika Stoa'nın doğusunda bulunan temel kaidesi üzerinde Roma imparatoru Augustus'un (M.Ö.27 - M.S.14) eşi Livia ile oturur biçimde betimlenmiş heykelleri bulunmaktaydı; heykeller Efes Müzesi'nde sergilenmektedir. İmparator Neron Dönemi'nde batısına bir Khalkidikum ilave edilmiştir. Yapının orta nefinin doğusunda ise bir apsis bulunmaktadır; bu nedenle ileri dönemlerde olasılıkla bir kiliseye dönüştürülmüş olmalıdır.

Bazilika Stoa.

Devlet Agorası bitişiğindeki 1400 kişi kapasiteli Odeion / Bouleuterion.

■ 26 ODEION / BOULEUTERION

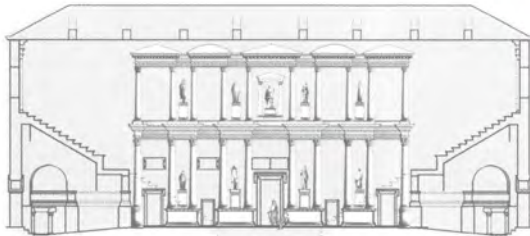
Odeion / Bouleuterion M.S.150 yılında inşa edilmiştir.

Odeion/Bouleuterion.

Efes'in güneydoğu ziyaretçi kapısı yakınlarındadır. Devlet Agorası'nın kuzeyinde yer alan Odeion dikkat çekici bir yapıdır. Yaklaşık 1400 kişi kapasiteli, üstü kapalı olduğu bilinen

Odeion'un işlevi büyük tiyatrodan farklıdır. Efes'in tanınmış Vedius ailesinden Publius Vedius Antoninus tarafından M.S.150 yılında Odeion (müzik

Odeion/Bouleuterion'un sahne binası rekonstrüksiyonu.

Odeion / Bouleuterion.

Odeion / Bouleuterion'un batısı.

salonu) ya da Bouleuterion (meclis salonu) olarak yaptırılmıştır; sahne yapısında imparator ailesinin portreleri ve imparator Antoninus Pius'un mektupları bulunmaktaydı. Ahşap sundurmalı bir çatıyla örtülü olması nedeniyle her mevsim toplantıların, konserlerin yapılabilmesine olanak sağlamıştır. Orkestradan başlayan ilk beş basamağı orijinaldir; aslan ayaklarının bulunduğu merdivenleri dikkat çekicidir. Kazılarda ele geçen Eros başı ise Efes Müzesi'nde sergilenmektedir.

Odeion / Bouleuterion'un orijinal oturma sıraları.

TEMENOS (RODOS TİPİ PERİSTYL)

Bouleuterion'un batı kısmında "Rodos Tipi Peristyl" olarak nitelenen yapının avlusu 33x28 metre boyutundadır; avlunun üç tarafı stoalarla çevrilidir; doğusundaki sütunların yüksekliği nedeniyle "Rodos Tipi Peristyl" olarak nitelenmiştir. Araştırmalarda yapının yivli 'Torus'lu kaideleri ve İon düzeninde yapılmış sütunları nedeniyle Artemis Tapınağı'nı çağrıştırdığı düşünülmüştür. Batı kısmında orthostat kaplaması ve geniş merdiveni bulunan podiyumu bulunmaktadır; ileri dönemlerde üzerine inşa edilen yapılar nedeniyle günümüze sağlam ulaşmamıştır. Yapının işlevi üzerine birçok bilim insanı farklı görüşler ortaya koymuştur; bir görüşe göre bu alanın üstünde bir sunak ya da iki küçük tapınaktan oluşan bir kompleks bulunmaktaydı; bazı görüşlerde yapının Divus Caesar ve Dea Roma'ya adanmış tapınım yeri olduğu belirtilmektedir. Farklı bir görüş ise Artemis ve Augustus için bir sunak olabileceği yönündedir. Yakınlarında bulunmuş Artemis heykelleri, imparator portresi ve bir yazıt bu görüşü güçlendirmektedir.

Temenos (Rodos tipi Peristyl).

Prytaneion.

Prytaneion.

■ 32 PRYTANEION

Lysimakhos zamanında inşa edilmiş Prytaneion, Odeion'un batısında bulunur; günümüze ulaşan kalıntıları İmparator Augustus zamanından (M.Ö.27-M.S.14) kalmazdır. M.S.3.yüzyılda onarım gören yapı 4.yüzyılda yıkılmıştır. Prytaneion, Antik Yunan kentlerinde, kutsal ocağında sürekli ateşin yandığı, yabancı seçkin kişilerin ve elçilerin, savaşta ya da spor

Prytaneion.

dalında başarılar kazanmış kişilerin ağırlandıkları bir yapıdır. Prytaneion'a belediye yapısı da denilebilir. Prytaneion'da kentin hiç sönmeden yanan kutsal ocağı bulunmaktaydı; Prytan ismiyle anılan kişilerin görevleri kutsal ocakta yanan ateşin sönmemesini sağlamaktı. Bu görevi ocak tanrısı Hestia Bouleia adına yapmaktaydılar;

kentin ileri gelen, zenginlerinden seçilen Prytanlar aynı zamanda kentin diğer kült yerlerindeki törenleri de yönetmekteydiler; Prytan olan kişi tüm harcamaları kişisel bütçesinden yapardı. Kentte Prytan olmak onurlandırıcı bir görevdi. Günümüzde Efes Müzesi'nde sergilenmekte olan Artemis heykelleri burada bulunmuştur. Kazı ve onarımlarla ayağa kaldırılmış sütunların üzerinde Prytaneion'da görev almış rahiplerin isimleri ve bazı dini metinler vardır.

Prytaneion sütunlarında bulunan yazıt.

Efes'in kare biçiminde olan mermer döşemeli sunaklı kutsal salonu burada bulunmaktaydı; sunağın önündeki nişte aile tanrıçası Hestia ile avlusunda Athena heykeli de burada ele geçmiştir. Prytaneion, sütunlu avlu ve etrafındaki odalardan oluşuyordu. Sütunlu

avludan dörtgen salona geçilmekteydi; salonun üstü, Korinth sütunlarının taşıdığı çatıyla örtülüydü; sütunların üç tanesi günümüze ulaşmıştır. M.S.400'lü yıllarda, Prytaneion'un işlevini yitirmesinden sonra yapının sütunları Varius Hamamı'nın onarımında kullanılmıştır; kazılar sırasında

Prytaneion kazılarında bulunmuş 'Küçük Artemis' heykeli. (Ef.M.)

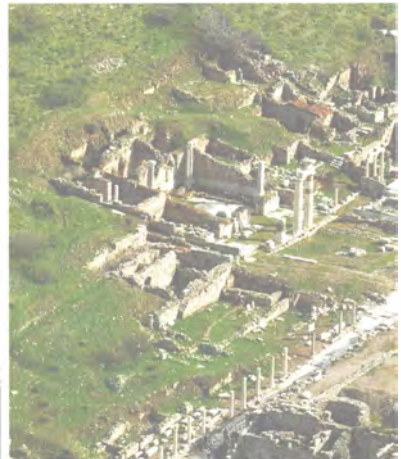
Prytaneion kazılarında bulunmuş 'Büyük Artemis' heykeli. (Ef.M.)

bulunan bu sütunlar tekrar ait olduğu yere götürülmüştür. Sivil işlevi olan bu büyük yapıda Efes'in yönetici sınıfı, yabancı konukları ve kentin ileri gelen varisleri toplanırlardı. Prytaneion'da bulunan sütunlar üzerinde yer alan yazıtta sayıları değişen, Kuretler ismiyle bilinen rahip sınıfının isimleri yazılıdır; rahipler her yılın Mayıs ayının ilk haftasında Prytaneion'dan yola çıkarak Artemis'in doğduğu yer olarak bilinen -Kuşadası yolu üzerinde- Ortigia'ya

giderek tanrıça Artemis'in doğumunu canlandırırıldır. Prytaneion'un kutsal ocağının bulunduğu salonda ele geçen Artemis heykelleri günümüzde Efes Müzesi'nde sergilenmektedir.

ZİYAFET SALONU

Prytaneion'un batı kısmında boyutları 14x11 metre olan bir yapı bulunmaktadır; duvarları 3,5 metreye kadar görülebilen yapının güney kısmındaki odalarının mimari özellikleri nedeniyle toplantı amacıyla kullanıldığı düşünülmüştür; doğu ve kuzey kısımda ise 4 odası daha vardır. Kuzeydeki odaların doğu yönünde yapılan araştırma ve kazılarda dikdörtgen bir çukur içinde bazı mutfak eşyaları ele geçirilmiştir; bu eşyalar içinde yemek ve mutfak kaplarının yanı sıra toprak figürinler ve kemik iğneler de bulunmaktadır; Efes Müzesi'nde sergilenen bu eşyalar M.S.1.yüzyıla tarihlenmektedir. M.S.3.yüzyılda mimari değişimler gören yapının Prytaneion'a bağlı işlevi olabileceği düşünülmektedir.

Ziyafet Salonu Prytaneion'un batı yakınındadır.

KATHODOS: PRYTANEION'A ÇIKIŞ YOLU

Batıya uzanan yol, Kathodos.

“Aşağıya inen yol” anlamında kullanılan Kathodos, Prytaneion'dan batıya iner; yolun güneyinde Bazilika-Khalkidikum'un duvarları vardır. Yol, Domitianus Meydanı'na çıkar; güneye dönen yol Domitianus Tapınağı'na devam eder; meydanın kuzeyinde ise Memmius Anıtı vardır. Kathodos olarak isimlendirilen yol, Domitianus Meydanı'na gelmeden önce bir eşik oluşturur; eşikin her iki tarafında birbirine benzer kaideler üzerinde kabartmalar bulunmaktadır. Alay yolu ve mezarlığa bakan kabartmada Hermes ve koçu betimlenmiştir. Eşiğe bakan kabartmada ise Apollon'un üç ayaklı kazanı bulunmaktadır. Bu kabartmalarda bulunan betimlemeyle saflık, yaşam ve ölüm anlatılmış olmalıdır.

Eşikin her iki tarafında yer alan kaidelerdeki kabartmalar.

BAZİLİKA STOA'NIN KHALKIDIKUM'U

Devlet Agorası'nın batı teras duvarı.

Bazilika Stoa'nın Khalkidikum'u.

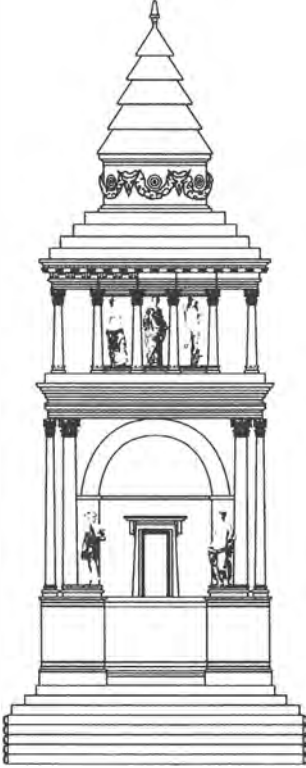
Domitianus Meydanı'nda, Devlet Agorası'nın Hellenistik batı teras duvarının önünde çıkıntı yapan, Hellenistik kaidesi bulunan **“Bazilika Stoa'nın Khalkidikum'u”** olarak nitelenen bir yapı bulunmaktadır. Prytaneion'dan inilen, Domitianus Meydanı'na açılan yolun güneyindeki yapının kesme taştan

duvarları ilgi çeker. Rustik duvar örgülü kaide yapının üç odasına Domitianus Meydanı'ndan girilir. Bu odaların üzerinde yazıtlı bir arşitrav bulunmaktaydı; önceden özellikle silinmiş yazıtın üzerine tunç harflerle başka bir yazıt eklenmiştir; tam anlamıyla okunamadığından yazıt anlaşılamamıştır. Silinmiş yazıtın imparator Neron'la ilgili olabileceği düşünülmektedir.

Khalkidikum.

■ 34 MEMMIUS ANITI

■ Memmius Anıtı rekonstrüksiyonu.

Odeion ve Devlet Agorası'nın arasından geçen hafif eğimli yol Kuretlar Caddesi başlangıcında küçük Domitianus Meydanına iner; dört tarafı zafer takı görünümündeki Gaius Memmius Anıtı bu küçük meydanın kuzeyindedir. Memmius Anıtı yazıtından öğrenildiğine göre Romalı komutan / diktatör Sulla'nın torunlarından birisi olan Memmius Gaius adına Hellenistik Dönem'in geç evresinde yaptırılmıştır. Pontus Kralı

Memmius Anıtı.

Memmius Anıtı.

Mithridates'in yayılma ve kıskırtma politikası sonucu Efeslilerin Roma otoritesine baş kaldırmaları üzerine Roma ordusu ayaklanmayı şiddetle bastırmış ve Efes'i ağır vergilerle cezalandırmıştır. Roma otoritesinin Efes'teki bir sembolü olan anıt bu ayaklanmanın bastırılması anısına yaptırılmıştır. Anıtın üst yapısı olasılıkla konik damlı kule biçimindedir; dört cepheli anıtın kaidesi üzerinde kemerlerle birbirine bağlı nişler ve aralarında onurlandırılan kişinin erdemlerini anlatan kabartmaların bulunduğu bloklar yer almaktadır.

Memmius Anıtı kabartmaları.

GİRLAND SÜSLEMELİ YUVARLAK FRİZ

Girland süslemeli yuvarlak friz.

Domitianus Meydanı'nda, boğa başlarına asılmış girlandları olan yuvarlak friz parçaları yeniden kurularak sergilenmektedir. Yuvarlak yapının konik tepesinde çam kozalağı bulunmaktadır; meydana kurulan bu mimari denemenin, olasılıkla bir onur anıtının frizine ait olabileceği düşünülmektedir.

Girland süslemeli yuvarlak friz.

POLLIO YAPISI VE DOMITIANUS ÇEŞMESİ

Pollio Yapısı ve Domitianus Çeşmesi Agora'nın batı terasındadır.

Memmius Anıtı'nın bulunduğu noktadan güneye ayrılan yolla Pollio Yapısı ve Domitianus Çeşmesi'ne ulaşılır; anıtlar Devlet Agorası'nın batı teras duvarı önündedir. 8x6,5 metre boyutunda, 6,4 metre yüksekliğindeki anıt kaidesi -Latince ve Yunanca yazıtlardan anlaşıldığına göre- olasılıkla kente su sistemini başlatan C.Sextilius Pollio adına üvey oğlu tarafından yaptırılmış bir onur mezar anıtıdır. Anıtın harçlı moloz çekirdeği mermer plakalarla kaplanmıştır. Yapının ortasında ince duvar payeleriyle çevrelenmiş bir niş

Pollio adına yapılmış mezar.

Domitianus Çeşmesi .

bulunur. Bu anıtlı, Devlet Agorası'ndaki bazilika ile sukemerini bağışlayan Pollio onurlandırılmıştır. Pollio Yapısı'nın güneyinde ise Domitianus Çeşmesi yer alır; M.S.92-93 yıllarında inşa edilen çeşmenin büyük apsisi Domitianus Meydanı'na açılır. Günümüzde Akantos yapraklarıyla bezeli payelerin taşıdığı kemer, beton ve mermer bileşimi bir kompozisyonla yeniden ayağa kaldırılmıştır. Çeşmenin ortasında bulunan nişte Odysseos ve arkadaşlarının Polyphemos ile macerasını betimleyen bir heykel grubu bulunmaktaydı. Daha eski olan Pollio Yapısı bu yeni düzenlemeye dâhil edilmiş, yeni düzenlemede mimari yapı heykellerle donatılmıştır. Bu heykel grubu günümüzde Efes Müzesi'nde sergilenmektedir.

Pollio Yapısı ve Domitianus Çeşmesi heykelleri. (Ef.M.)

■ 31 DOMITIANUS TAPINAĞI

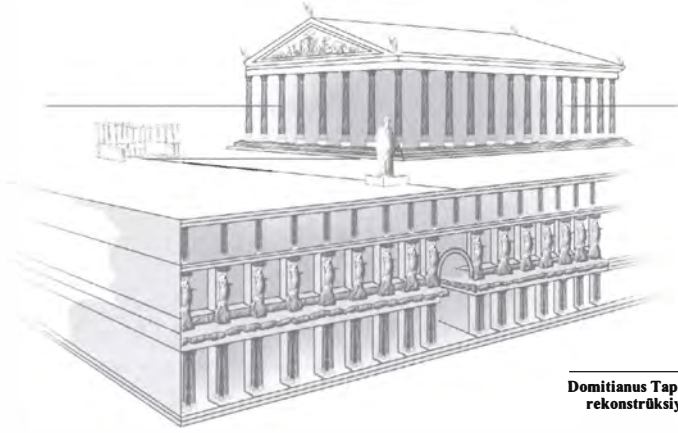

Domitianus Tapınağı'na giden yolda görülen Nike kabartması.

Efes ören yerinde Memmius Anıtı'ndan güneye ilerleyen yol Domitianus Tapınağı'na çıkar; yol ayrımında görülen M.S.4. yüzyıla tarihlenen Gırlan Süslemeli Yuvarlak Friz kalıntısının yanında ise bir Nike kabartması vardır; Nike, uçar durumda betimlenmiş, bir elinde hurma dalı diğerinde ise çelenk tutmaktadır; Nike kabartması olasılıkla Kuretlar Caddesi'nde bulunan Herakles Kapısı'na ait olmalıdır. Titus Flavius Vespasianus'un Roma tahtına geçmesiyle bu soyun temsilcileri ardı ardına

Domitianus zamanında yapılmış imparatorluk tapınağının kısmen ayağa kaldırılan teras fasadı.

**Domitianus Tapınağı
rekonstrüksiyonu.**

Domitianus Tapınağı kalıntıları.

imparator olmuşlardır. Flavius soyundan olan Domitianus da M.S.81 yılında Roma İmparatoru olmuştur. Önceki imparatorlar, Vespasianus ve Titus'un imparatorluk içinde kurduğu uyumu Domitianus bozmuş, bu dönemde Hristiyanlar ve Yahudiler Roma topraklarından atılmaya çalışılmıştır; imparator, Roma tarihine kötü bir yönetici

olarak geçmiştir. M.S.96 yılında uşağı tarafından hançerlenerek öldürülmesinin ardından Efes'te de senato imparatoru lanetli ilan etmiş, bütün heykelleri ve yazıtları tahrip edilip ortadan kaldırılmıştır. Efes'te

**İmparator
Domitianus'a ait
heykelin kol ve baş
kısmı. (Ef.M.)**

dört Roma imparatoru adına tapınak kurma izni verilmiştir. İmparator Domitianus adına kurulan tapınak 8x13 sütunlu, Pseudodipteros planlı Efes'in en büyük tapınaklarından birisiydi. Sıra halindeki sütunların ortak tabanına (stylobat) çıkmak için 8 basamak bulunmaktaydı; tapınak bu haliyle kentin birçok yerinden görülebilmekteydi. Tapınağın sunağı doğu yönünde bulunmaktaydı ve yüzeylerinde kurban sahnesi, silah ve zırh betimlemeleri bulunmaktadır. Tapınak çevresinde -sunağın yanında olduğu düşünülen- büyük Domitianus devasa heykelinin başı ve eli, Domitianus sunağının parçaları Efes Müzesi'nde sergilenmektedir.

Domitianus Sunağı. (Ef.M.)

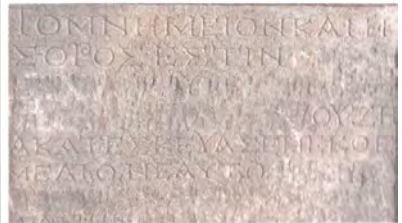
Yazıtlar Galerisi Domitianus Tapınağı doğu terasındadır.

açılı U planlı ve 154 metre uzunluğundadır; U'nun iki ucunda kuzeye açılan giriş kapıları bulunmaktadır. Sıklıkla kullanılmayan üçüncü kapı ise tapınağın güneydoğusuna Domitianus Sokağı'na açılmaktaydı. Yazıtlar Galerisi'nde 3000'den fazla bütün ya da parça halinde yazıt korunmaktadır; içlerinde 60 adet seçilmiş yazıt sergilenmiştir; sergilenenler arasında günahkârlara

YAZITLAR GALERİSİ

Domitianus Tapınağı'nın doğu terası tonozlu alt yapısının -antik dönemde depo olarak kullanılmış- uzun bölümünde Yazıtlar Galerisi oluşturulmuştur. Galeri içindeki yazıtlarda tarih sırasına göre Efes'in devlet ve sivil yaşamına dair belgeler okunmaktadır; yazıtlarda hukuk, kamu mülkiyeti, dini konular, övgüler, zafer belgeleri bulunmaktadır; eserler arasında mezar yazıtları da vardır. Galerinin içinde karşılıklı olarak 1,25 ile 1,35 metre aralıkla 102 adet niş bulunmaktadır; nişler havalandırma ya da aydınlatma amacıyla yapılmış olmalıdır. Domitianus Tapınağı alt yapısında Efes Müzesi tarafından 1970 yılında başlatılan kazılarda Roma ve Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne tarihlenen heykel parçaları bulunmuştur. Tapınak alt yapısı,

karşı ölüm fermanları, Hellenistik Dönem vatandaşlık hakları, imparator mektupları, imparatorluk ve kent aristokrasisini yücelten yazıtlar ve mezar yazıtları vardır.

Yazıtlar Galerisi.

Galeride bulunan yazıtlar.

■ 30 HYDREKDOKHEION (SU SARAYI)

Hydrekdokheion (Su Sarayı), Agora'nın güneybatı köşesindedir.

Devlet Agorası'nın güneybatı köşesinde bulunan Hydrekdokheion (Su Sarayı) anıtsal bir çeşme yapısı olarak M.S.80 yılında Prokonsül Gaius Laecanius Bassus tarafından yaptırılmıştır; iki ana caddenin kesiştiği noktada bulunan çeşme yapısının havuzu yaklaşık 105 metre karedir; havuzun

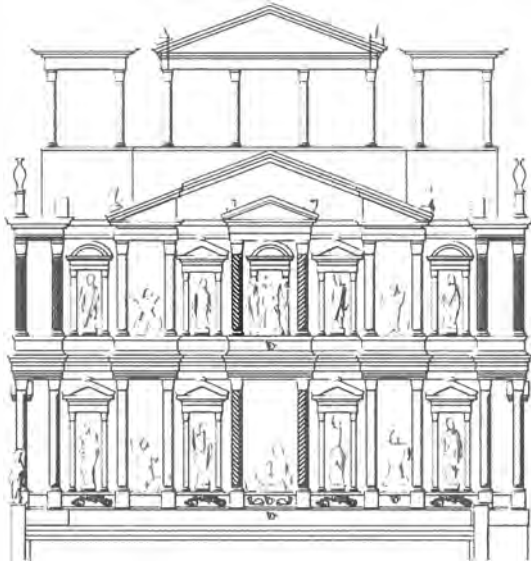

Hydrekdokheion (Su Sarayı).

üç tarafı 2-3 katlı 'aedikula'lı fasatlarla gösterişli bir mimari özelliğe sahipti; anıta bulunan çok sayıda heykellerden sular akmaktaydı. Havuzun dördüncü tarafında ise suyun depolandığı bir bölüm vardı. Anıta ait heykeller Efes Müzesi'nde sergilenmektedir.

Laecanius Bassus (Hydrekdokheion)
Çeşmesi heykelleri. (Ef.M.)

Hydrekdokheion (Su Sarayı) rekonstrüksiyonu.

Çeşme yapısı, Memmius Anıtı'nın batı bitişiğindedir.

tarafından yaptırıldığı yazılıdır; yapılan araştırmalarda Erken Roma Dönemi'nde anıtın bulunduğu yerde mimari kalıntılar olduğu anlaşılmıştır. 11,70x1,60 metre boyutunda yapının üç havuzu vardır. Günümüzde yapının önünde dikdörtgen bir havuz bulunmaktadır;

■ 35 HYDREION

Çeşme yapısı, Memmius Anıtı'nın batı bitişiğindedir; anıtın yazıtında Severiuslar Dönemi'nde (M.S.200) T. Flavius Meander

bu bölümün 2 metre üst kısmında yarım daire şeklinde bir niş içinde de diğer havuz bulunur; havuzun yan kanatlarında bulunan nişlerde heykeller bulunmaktaydı. Yapının ön kısmına Geç Antik Dönem'de Tetrarchların heykelleri konulmuştur.

■ 39 PANAYIR DAĞI'NDAKİ YUVARLAK YAPI

Hydreion ve Herakles Kapısı arasındaki kuzey yönde Panayır Dağı'nın yükseltisinde iki katlı yuvarlak bir yapı bulunmaktaydı; günümüze sadece kare şeklindeki kaidesi ulaşan yapının birinci katı yarım sütunlu Dor düzeninde, üst katı ise İon düzeninde sütunlu mimari özelliğe sahipti. İşlevi belirlenemeyen yapının mimari parçaları Viyana'da Ephesus Museum'da sergilenmektedir. Yapılan araştırmalarda anıtın olasılıkla Kyme Deniz Savaşı'na ait bir zafer anıtı ya da P. Servilius Isauricus'a ait bir anıt mezar olabileceği öne sürülmüştür.

Yuvarlak Yapı mimari parçaları ve maketi. (Ephesus Museum, Viyana).

■ George Niemann'ın 1899 yılında çizdiği Panayır Dağı'ndaki Yuvarlak Yapı'nın rekonstrüksiyonu.

Herakles Kapısı.

■ 36 HERAKLES KAPISI

Hydreion'dan sonra inişe geçen yol Herakles Kapısı'na yönelir; dar kapıdan sonra Celsus Kütüphanesi'ne kadar uzanan geniş Kuretler Caddesi başlar. M.S. 400'lü yıllarda bu kapı yapılarak yol ağır araç trafiğine kapatılmış ve yayalaştırılmıştır. Kapının her iki yanında bulunan mermer bloklarda Herakles'in kabartmaları bulunur; bu kabartmalarda Herakles'in aslan Neme'e'yi boğazlaması betimlenmiştir.

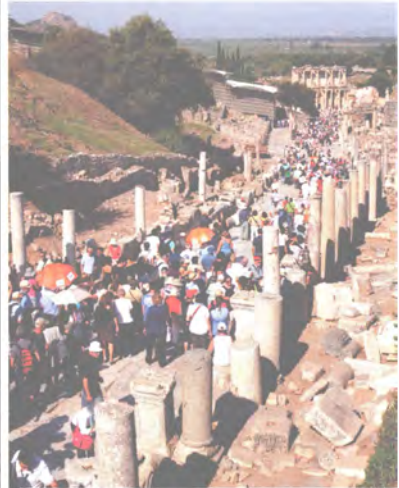
Herakles Kapısı kabartmaları.

Kuretler Caddesi.

■ 37 KURETLER CADDESİ

Memmius Anıtı'ndan Celsus Kütüphanesi'ne inen geniş mermer döşeli yolun ismi Kuretler Caddesi'dir. Kentin etrafında bulunan iki dağ vadisi arasından geçen yol 210 metre uzunluğunda, 7-10 metre arası genişliktedir; yolun altından kanalizasyon geçmektedir; caddenin etrafı Erken Roma Dönemi'nde sütunlu galeriler (portikler) ve kaldırımlarla çevriliydi. Bu sütunlu galerilerin bazı yerlerinde

Kuretler Caddesi'nde günümüz gezginleri.

Kureter Caddesi üzerinde birçok anıt yapı bulunur.

Kureter Caddesi'nde bir heykel.

esnaf ve zanaatkârlara ait dükkânlar bulunmaktaydı. Sütunlu galeri önünde bulunan her sütunun önünde bronz ve mermer heykellerin konulduğu kaideler vardı; bu heykeller çoğunlukla kente yararlılık gösteren kişilere aitti. Her yılın Mayıs ayının ilk haftasında -Prytaneion sütunlarında isimleri yazılı- Kureter olarak isimlendirilmiş rahipler buradan hareket ederek caddeden geçer, Bülbül Dağı'nın eteklerinden tanrıça Artemis'in doğduğu yer olan -7 kilometre uzaklıkta Kuşadası yolu üzerinde- Ortygia'ya giderlerdi; rahipler Ortygia'da Artemis'in doğumunu törensel etkinliklerle canlandırırlardı. Kureter Caddesi'nin etrafında çeşmeler, göz alıcı konutlar, hamamlar, salonlar, dükkânlar ve onursal anıtlar bulunur. Cadde, M.S.400'ü yıllarda meyille çıkan üst kısmına iki Herakles figürüyle süslenmiş dar bir kapı yapılarak ağır araç trafiğine kapatılıp yaya yolu haline getirilmiştir. Efes'te meydana gelen depremlerde zarar görmüş Kureter Caddesi onarımlarla tekrar düzenlenmiştir. Herakles Kapısı'ndan geçildikten sonra

genişleyerek inişe geçen Kureter Caddesi üzerinde Traian Çeşmesi, Alytarkhus Stoası, Varius Hamamı, Latrina (Genel tuvaletler) Hadrianus Tapınağı, 'Yamaç Evler', Androklos Anıtı, Oktagon ve Hadrianus Kapısı bulunur. Caddenin bitiminde, kuzeye devam eden Mermer Cadde'nin başlangıcında ise Celsus Kütüphanesi muhteşem görünümüyle yer alır.

Kureter Caddesi'nde bulunmuş Prokonsül Stephanos heykeli (M.S.6.yy.). (Ef.M.)

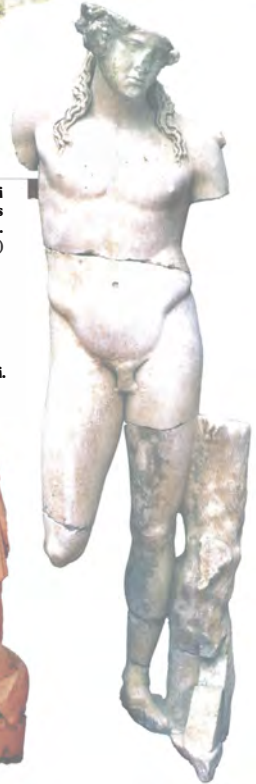
Traian Çeşmesi.

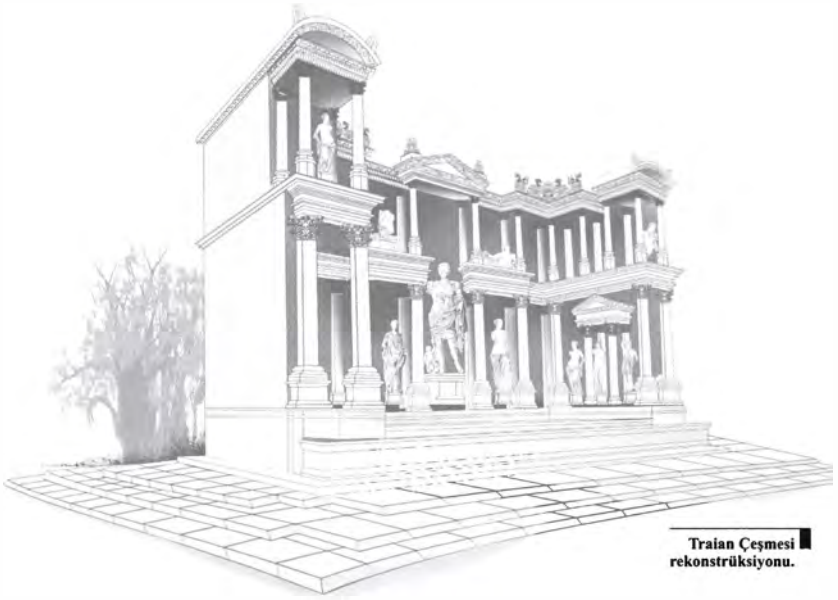
■ 38 TRAIAN ÇEŞMESİ

Herakles Kapısı sonrasında Kuretlar Caddesi'nin kuzeyinde, M.S.2.yüzyıl yapısı Traian Çeşmesi bulunur. İki katlı olan çeşmenin kitabesinde M.S.102-114 yıllarında Roma imparatoru Traianus için yapıldığı yazılmaktadır. Yazıtta bulunan Efes isminin önünde 'Neokoros' yazılıdır; Roma tarafından verilen bu unvan kentlerin imparatorlar adına kült alanı/ tapınak kurabilme iznini belirtir. İki katlı sütunlardan oluşan 'U' planlı Traian Çeşmesi'nin önünde iki tane havuzu bulunmaktadır; çeşmenin suyu üstte imparator Traianus'un heykelinin bulunduğu bir kanaldan gelerek önündeki havuzlara akmaktaydı; çeşmenin orta nişlerinin içinde imparator Traianus ve ailesinin, satirlerin, Dionysos ve Afroditi'nin heykeli bulunmaktaydı. Çeşme kazılarında bulunan heykeller Efes Müzesi'nde sergilenmektedir.

Traian Çeşmesi
heykeli. Dionysos
(M.S.150-200).
(Ef.M.)

Traian Çeşmesi
heykeli. Efes'in
efsanevi kurucusu
Androklos ve köpeği.
(Ef.M.)

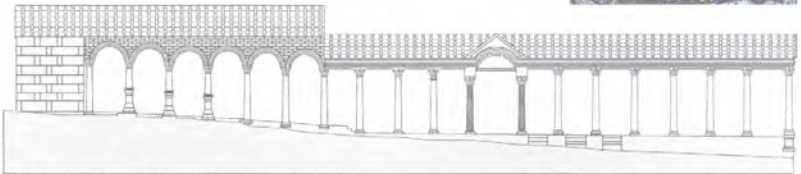

ALYTARKHUS STOASI

Alytarkhus Stoası, Kuretler Caddesi üzerinde, Yamaç Ev 1'in kuzey cephesi boyunca uzanır; 50 metre uzunluğunda, 5 metre genişliğinde -tabanı mozaik panolarla süslü- bir alanı kaplamaktadır; mozaikleri çok renkli ve geometrik desenlidir; geometrik desenli mozaik blok içinde kuş ve çiçek motifleri ile iki 'Kantharos'tan su içen güvercin çifti betimlemesi de yer almaktadır. Ele geçirilmiş, Alytarkhus'un isminin yazılı olduğu bir friz ve arşitrav parçasının da bu stoaya ait olduğu düşünülmektedir. Güneyinde 10 dükkân yer alır; kuzeyinde ise renkli mermerden yapılmış sütunlar bulunur. Alytarkhus Stoası Geç Hellenistik Dönem'de yapılmış, M.S.441 yılında son şeklini almıştır.

**Tabanı mozaik döşeli
Alytarkhus Stoası.**

Alytarkhus Stoası rekonstrüksiyonu.

43 VARIUS HAMAMI

Varius Hamamı.

Varius Hamamı, Kuretlar Caddesi'nin kuzeyinde, 'Hamam' sokağıyla 'Akademi' sokağı arasında bulunur; Hamam Sokağı düz bir yolla tiyatronun doğusuna çıkar. Hamamın girişi Hamam Sokağı'nın başındadır. Hamamın, Hadrianus Tapınağı'nın doğusunda, Kuretlar Caddesi'nden basamaklarla çıkılan ikinci girişi daha vardır. Yapımına M.S. 1. yüzyılda başlanmış, M.S.5.yüzyılda ise Skolastikia isimli zengin bir kadın tarafından restore edilmiştir. Bölümleri arasında bulunan kaldarium (sıcaklık), iyi korunmuş durumda

Varius Hamamı.

Varius Hamamı.

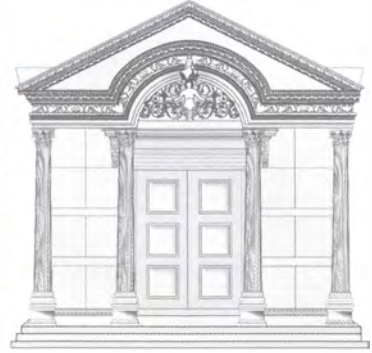
günümüze ulaşmıştır. Skolastikia'nın heykeli giriş terasında -niş içinde- sergilenmektedir. İki katlı olarak inşa edilmiş hamamın alt katı günümüze sağlam ulaşmıştır; hamam, apoditerium (soyunmalık), frigidarium (soğukluk), tepidarium (ılıkılık) ve kaldarium (sıcaklık) bölümlerinden oluşmaktaydı; sıcaklık bölümünde, mermer plakaların altındaki tuğlalardan ocaktan gelen sıcak hava dolaşmaktaydı. Roma Dönemi'nde hamamlar her sınıftan sıkça kullandığı yapıları; hamamlar yıkanma ve arınmanın yanı sıra sosyal alanlardı; Varius Hamamı, yakınlığı nedeniyle 'Yamaç Evler'de oturan varlıklı kişilerin tercih ettiği bir mekândı; günün belirli saatlerinde gelen Efesliler hamamın bölümlerinde sohbet olanağı da bulurdu. Varlıklı kişilerin hamamda özel havuzları da bulunmaktaydı; hamamda bu kişilere hizmetçileri tarafından masaj yapılırdı.

Varius Hamamı içinde sergilenen Skolastikia'nın heykeli.

■ Hadrianus Tapınağı Kuretlar Caddesi üzerindedir.

■ Hadrianus Tapınağı rekonstrüksiyonu.

■ 40 HADRIANUS TAPINAĞI

Kuretlar Caddesi üzerinde, 'Yamaç Evler'in karşısındadır. Korinth düzende yapılmış tapınak bir cella ile portikodan oluşur. M.S. 2. yüzyılda yapılmış tapınağın kült heykelinin bulunduğu cella bölümü günümüzde olmayan bir tonozla örtülüyü.

Tapınağın orijinal frizi. (E.F.M.)

Tapınağın kopya frizi.

Tykhe kabartması (üstte); akantus yaprakları arasında Medusa benzeri kabartma (altta).

Caddeye bakan cephesindeki giriş bölümü iki başta kare kesitli ayaklar, ortada ise daire kesitli iki ayakla üç açıklığa ayrılmıştır; ayaklar sütunlara düz baştabanlarla, iki sütun ise bir beşik kemerle bağlıdır. Kemerlerin ortasında şehir ve şans tanrıçası Tykhe kabartması vardır. Sütunların önündeki yazılı heykel kaidelerinde Roma imparatorları Dioklotian, Maksiman, Constantius Cholorus ve I.Theodosius'un bronz heykelleri sergilenmekteydi. Tapınağın arşitravı (sütunların üzerine yerleştirilen yatay hatlı) üzerindeki yazıtta P. Quintillus tarafından imparator Hadrianus (M.S. 117-138) için yapıldığı yazılıdır. Tapınağın

Hadrianus Tapınağı.

Tapınağın orijinal frizi. (Ef.M.)

-yumurta bordürle süslü- kapısı üzerindeki thympanum üzerinde ise akantus yaprakları arasında Medusa benzeri bir kabartma bulunmaktadır; kapının üst lentosunun her iki yanında -üzerinde kabartmaların olduğu- frizler bulunmaktadır. Asılları Efes Müzesi'nde sergilenen bu kabartmalarda Efes'in kuruluş öyküleri betimlenmiştir; sol baştaki frizlerde Androklos ve yaban domuzu betimlemesinin devamında tanrılarla Amazonlar ve Dionysos'un alayı betimlenmiştir; yan taraftaki diğer frizde ise soldan başlayarak Athena, Selene, anlaşılamayan bir erkek kabartması, Apollon, bir kadın, Androklos, Herakles, Theodosius, Artemis, Theodosius'un aile bireyleri ve Athena betimlemeleri sırayla bu bölümdeki frizlerde yer almıştır. M.S. 4.yüzyıl ortalarında meydana gelen depremde zarar gören tapınak, onarılarak tekrar ayağa kaldırılmıştır.

Efes'in kuruluş öyküsünün betimlendiği friz. (Ef.M.)

LATRİNA / GENEL TUVALETLER

Latrina (tuvaletler) girişi.

Tabanı geometrik mozaiklerle, duvarları ise mermer plakalarla kaplı Latrina (genel tuvalet) Varius Hamamı'nın yakınındaki, dar sokak üzerindedir. Tuvaletlerin klozetleri tek başına kapalı mekânlar değildir; yan yana dizilmiş ve aralarında bölme yoktur. Sadece erkekler için yapılmış tuvaletlere ücret ödeyerek girilmekteydi. Latrina'nın ortasında üzeri açık bir havuz bulunmaktaydı. Havuzun kenarındaki sütunlar klozetlerin üzerinde bulunan çatı kısmını taşıymaktaydı. Oturma yerlerinin önündeki kanaldan temizlik için ılık su akıyordu. M.S.1.yüzyıla tarihlenen yapı aynı zamanda bir toplanma yeri idi.

Latrina.

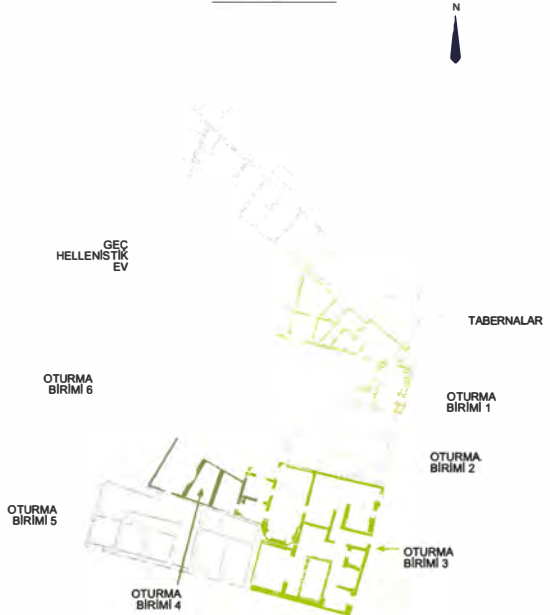
Yamaç Ev 1, 3000 m²'lik bir alanı kaplar.

avlunun etrafında sıralanmaktaydı. Her türlü konforu barındıran bu evlerin bazılarında küçük ölçekli hamamlar da bulunmaktaydı. 'Yamaç Ev 1' bölümü uzun kullanım süresi içinde farklı işlevlere bürünmesi nedeniyle bu ada üzerinde 'Peristyl' tipi evlere adanın güneydoğusunda rastlanmıştır. Yapılan araştırma ve kazılarda

41 YAMAÇ EV 1

'Yamaç Ev 1' olarak isimlendirilen konutlar topluluğu, üst kısmı kapatılarak koruma altına alınmış 'Yamaç Ev 2'nin doğu bitişiğinde 3000 metre karelik bir alanı kaplar. Bülbül Dağı eteklerinde üç teras halinde inşa edilen evler M.Ö.1.yüzyıldan M.S.7.yüzyıla kadar kullanılmıştır. Evlere dar merdivenli sokaklardan geçilmekteydi. 1960-1967 yılları arasında H.Vetters tarafından kazılan 'Yamaç Ev 1' daha az korunmuş durumda günümüze ulaşmıştır. 'Yamaç Ev 1' de oturma mekânları Hellenistik mimariye uygun olarak merkezde bir 'Peristyl'

YAMAÇ EV 1 PLANI

'Yamaç Ev 1'in kuzeybatısında 'Peristyl' bir evin kalıntısına ulaşılmıştır; M.S.2. yüzyılın başında bu ev yıkılarak yerine tüm adanın yarısını kaplayan 'Ziyafet Evi' ya da 'Yamaç Saray' olarak isimlendirilen bir yapı inşa edildi. Bu yapının olasılıkla bir kulübe bağlı toplantılar yapıp, ziyafetler verilen bir yer olabileceği düşünülmektedir. 'Ziyafet Evi'nin girişi, Hadrianus Tapınağı'nın karşı kısmında, Taberna III (Dükkân III) olarak bilinen yapının üzerindeydi; tabernalar ilk inşalarında yamaçın sahasını büyütmek ve destek amaçlı yapılmışlardır. Evlerin çoğunda fiskiyeli

havuzlar ve çeşmeler bulunmaktaydı; duvarların

Yamaç Ev I.

Yamaç Ev 1'de bulunmuş Eros ve Psykhe figürünü. (Ef.M.)

alt kısımları renkli mermerlerle kaplanmış, üst kısımları ise boyalıydı. Odaların apsis ve niş kemerlerinde cam mozaikler uygulanmıştı. Tabanları mermer desenli plakalarla kaplıydı. M.S.3.yüzyılın sonunda meydana gelen depremlerde zarar gören 'Yamaç Ev 1' adasında konutların yanı sıra üretim yapan atölyeler ve işyerleri de açılmaya başlandı. Kuretlar Caddesi boyunca inşa edilmiş dükkânlardan bazıları bu dönemde yapılmış olmalıdır. M.S.5.-6.yüzyılda 'Yamaç Ev 1' alanında bazı yapılar küçük kilise haline dönüştürülmüştür. Kazılarda bu bölümde haç tasvirleri bulunan mimari parçalar ele geçirilmiştir. 'Yamaç Ev 1' kazılarında bulunan eşyalar Efes Müzesi'nde sergilenmektedir.

Yamaç Ev 1'de bulunmuş kahraman rölyefi. (Ef.M.)

Yamaç Ev 2 kompleksi, 2000 yılında çatıyla kaplanarak koruma altına alınmıştır.

42 YAMAÇ EV 2

Ön taraftaki 4 no'lu konut birimi.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde Efes Anadolu'nun kalabalık kentlerinden birisiydi; nüfusu olasılıkla 200 binin üzerindeydi; kentte yaşayan ayrıcalıklı, yönetici üst sınıf kent merkezinde, diğer zanaatkarlar, çiftçiler ve alt sınıf ise kentin dışında ve çevresindeki

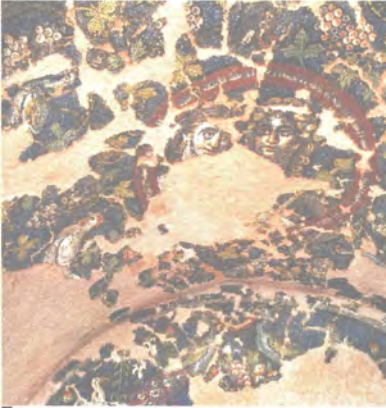

Sol üstteki 3 No'lu konut biriminin Musalar Odası.

Peristyl'li avlu.

konutlarda yaşamaktaydı. Efes zenginleri, Kureterler Caddesi'nin güney batısında Bülbül Dağı eteklerindeki 'Yamaç Evler'de yaşamaktaydılar. Tiberius Dönemi'nde inşa edilmeye başlayan konutlar M.S.270-280 yıllarında büyük yıkıma neden olan depreme kadar 250 yıl boyunca yoğun olarak kullanılmıştır; deprem sonrası bu alanda nüfus yoğunluğu azalmış, sonraki yüzyıllarda 'Yamaç Ev 2' alanı farklı amaçla M.S.7.yüzyıla kadar kullanılmıştır. Efes 'Yamaç Evler'i, Rhodos, Delos ve Milet evleriyle benzerlik gösteren 'Peristyl'li konutlardan oluşmaktaydı. Konutlar dağın yamacına ikişerli gruplar halinde inşa edilmiştir; zengin mozaik, resim panoları (freskler) ve mermer bloklarla süslenmiş iç mekânlar Roma İmparatorluk Dönemi üst sınıfının ihtişamını yansıtır. Tepeye, dik açıyla tırmanan dar merdivenler, teraslarda bulunan ikişerli evlere çıkar; evlerin girişleri

2 no'lu oturma bölümünde Dionysos ve Ariadne'yi cennet bahçesinde gösteren cam mozaik.

1 no'lu konut birimi tiyatro odasının kuzey duvarındaki hizmetkar figürleri.

5 no'lu oturma birimi, iç avlunun doğu duvarında Atinalı Sokrates ve Spartalı Kheilon resimleri.

2 No'lu konut biriminden Eros ve girland betimlemeli resim frizi.

doğu ve batıda olmak üzere iki ayrı yöndedir. İki, ya da üç katlı olan evlerin ortalarında etrafı sütunlarla çevrili açık bir avlu 'Peristyl' bulunmaktadır; evlerin pencereleri olmadığı için bu avlular havalandırma

ve aydınlatma işlevini yerine getirmişlerdir. Soğuk aylarda evin banyo kısmı ve odaların ısıtılması -hamam benzeri- bir sistemle yapılmaktaydı; sıcak hava, duvarların içinden geçirilerek odalar ısıtılmaktaydı. Su gereksinimi merkezi sistemin yanı sıra iç mekânlarda bulunan sarnıçlardan da karşılanmaktaydı. Evlerin bazı bölümlerinde soğuk suyun yanı sıra sıcak su da akmaktaydı. Evlerin alt katlarında oturma odası, yemek odası, mutfak, tuvalet, ısıtma merkezi ve hamam; üst katlarında ise gösterişli süslemelerle donatılmış kabul salonu, yatak odası ve çocuk odası yer almıştı. 'Yamaç Ev 2'nin odaları, mutfağı, banyosu ve hatta

6 no'lu konut birimi, 36 a mekanının batı duvarı. Ortada Victoria görülmektedir.

6 no'lu konut birimi, 36 a mekanının süslemesinden bir kesit.

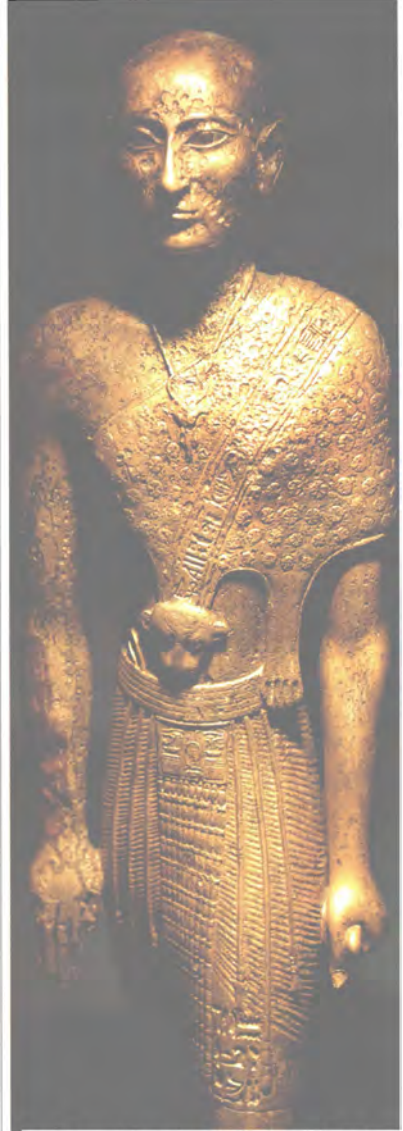

Sol üstteki 3 no'lu konut biriminin Musalar Odası.

3 no'lu konut birimi, 16 a mekanının tabanını süsleyen Medusa başı mozaïği.

tuvaletlerinin taban kısmı mozaiklerle, duvarları da mermer blok ve resimlerle (freskler) süslenmişti; avlularında heykeller bulunmaktaydı; mozaik ve resimlerde insan ve hayvan figürleri arasında Eros, aslan, balık, kuş, uşaklar, ayrıca tiyatro oyunları, mitolojik sahneler odaların özelliklerine göre sıkça kullanılmıştır. Evlerdeki yemek

2 no'lu konut biriminden Mısırlı Rahip heykelciği. Bronz. (Ef.M.)

odası (Triclinium) önemli yerlerden birisiydi; klinelerde (sedir) yarı yatar durumda yemekler yenilir, şaraplar içilirdi; evin mobilyaları zengin kabartmalarla süslüyüdü; mermer ve bronz masaların, ahşap ve hasırdan koltukların ayaklarında gösterişli figürlerin yer aldığı kabartmalar vardı. Efes çevresinin verimli topraklarında yetişen üzüm, incir, nar, bolca tüketilirdi; domuz, kuş ve balık, yemeklerin vazgeçilmez yiyecekleriydi. Ünlü şarabı, yemeklerin ve dinsel törenlerin içkisiydi. Kaliteli zeytinyağı yemeklerde, kalitesiz olanı ise -kandillerde- aydınlatmada kullanılırdı. Efes'te aile ve ocak kutsaldı; aile ocağının koruyucusu olan Hestia en önemli tanrılardan birisiydi; evlerde tanrılar için dinsel törenler sırasında tütsüler

2 no'lu konut biriminden Tanrıça Isis Panthea heykelciği. Bronz. (Ef.M)

yakılıp yerlere şarap saçılırdı. Efes 'Yamaç Evler'de aile üyeleri, köleleri ve hizmetçileriyle birlikte yaşamaktaydı; çocukların 15-16 yaşlarında evlendikleri, evlenen erkek çocukların da ailesiyle birlikte yaşadığı bilinmektedir. Baba, evin tek hâkimi, evlilik kararlarında da söz sahibiydi; baba adeta tanrısal bir güç göstergesiydi. Evler aynı zamanda çocuklara ilk eğitimin verildiği mekânlardı; evde alınan ilk eğitimin ardından çocukların eğitimi gymnasionlarda devam ederdi; ayrıca felsefe ve tıp okullarında da eğitim verilmekteydi; evlerde bulunan Sokrates ve Platon gibi düşünürlerin heykel ve resimlerinin

Seyir platformundan 7 no'lu konut biriminin genel görünümü.

■ İmparatoriçe
Livia büstü. (Ef.M.)

■ Sakalı Adam büstü.
(Ef.M.)

■ 2 no'lu konut biriminde bulunmuş Marcus
Aurelius büstü. (Ef.M.)

■ SR 18 mekanında ortaya çıkarılmış
friz parçası. Fildişi. (Ef.M.)

bulunması düşün ve felsefenin aile yaşamına girdiğini göstermektedir. Bu evlerde yaşayan erkekler günün belirli zamanını agoralarda toplantılarda ve hamamlarda geçirmekteydiler; kadınların gün içi uğraşları arasında dokumacılık ön sıradaydı. Efes'te, müzik aletleri içinde flüt (Aulos), khitara ve lyra (lir) kullanılmaktaydı;

kentte müzik uğraşı tanrısal bir yeti olarak değerlendirilir, müziğin, ruhu dinlendiren, hastalıkları iyileştiren bir etkisi olduğuna inanılırdı. Efes'te çocukların oynadığı ev kurma, araba sürme, at başlı sopaya binme vb. gibi oyunlar vardı; yetişkin çocuklar ve gençler ise kas gücü ve zihinsel beceri gerektiren oyunları oynarlardı; para, zar ve

kemiklerle oynanan şans oyunlarını ise her yaştan insan tercih ederdi. Efes 'Yamaç Ev 2'de 1956 yılından bu yana kazılan evler, teraslar halinde kat kat yükselmektedir. Bu evlerde yapılan restorasyonla tabanlarındaki mozaik ve duvarlarında bulunan çeşitli hayvan, insan betimlemeli resimler (freskler) gün yüzüne çıkarılmıştır. 'Yamaç Ev 2'

olarak isimlendirilmiş yaklaşık 4000 metre karelik bir alanda yer almış konutlarda bir kısım tadilatların yanı sıra 4 yapı evresi saptanmıştır. M.S.3.yüzyılda meydana gelen deprem sonrası evler oturulamaz hale gelmiştir; kazılarda bulunan ev eşyaları bu yıkım sonucu terk edilen konutlarda bulunmuştur. Geç Antik Çağ'da bu kısımdaki terk edilmiş evler bazı gereksinimler için

kullanılır olmuştur; M.S.7.yüzyılda ise 'Yamaç Evler'in olduğu alana değirmenler, zanaatkârlara ait demirci, çömlekçi vb. atölyeler kurulduğu ortaya çıkmıştır. Restorasyonu yapılan 'Yamaç Ev 2'nin üstü -doğa koşullarının olumsuz etkilerine karşı- kapatılarak koruma altına alınmıştır. 'Yamaç Ev 2'de yapılan kazılar sonucu bulunan eserler Efes Müzesi'nde sergilenmektedir.

YAMAÇ EV 2 PLANI

3 no'lu konut biriminin Musalar Odası'ndan detay.

2 no'lu konut birimi, SR 27 güney-batı köşede görülen üveyik kuşu.

3 no'lu konut birimi 17 no'lu mekanın tabanını süsleyen aslan mozağı.

3 no'lu konut birimi, 16 a mekanının güney duvarını süsleyen figür.

2 no'lu konut biriminden fildişi, oturan memur heykeliği. (Ef.M.)

HELLENİSTİK ÇEŞME VE HEKSAGON (ALTIGEN)

Hellenistik Çeşme yapısı.

'Yamaç Ev 2'nin Kuretler Caddesi'ne bakan cephesinde kurulmuş Taberna II (Dükkan II) Hellenistik bir çeşmenin üzerine inşa edilmiştir; M.Ö.3.yüzyıla tarihlenen çeşme yapısı 'Yamaç Ev 2'nin günümüzde bulunan ziyaretçi platform yolunun altında bulunmaktadır. Çeşmenin doğu, güney ve batı duvarları mermer bloklardan

Çeşmenin içinde su oluğu olarak kullanılmış aslan başı.

Çeşmenin iç kısmı.

oluşturulmuştur. Çeşmenin kaide kuşağının üzerinde bir iç su oluğu ve ağzından su akan kırık aslan başının izleri görülmektedir. Çeşme, yapım tekniği ve tarihlenme konusunda tiyatro

önünde bulunan Hellenistik çeşmeyle benzerlik gösterir. Çeşmenin batısında bulunan basamaklı yapı, olasılıkla küçük, altıgen bir onur ya da anıt mezarın kalıntıları üzerine inşa edilmiştir. Bu kısım arkasında M.S.2.yüzyıla ait, ön yüzünde 'Parth Anıtı'nın üç kabartmalı levhasının yerleştirildiği bir ışık bulunmaktadır.

■ 46 AŞK EVİ OLARAK BİLİNER YAPI

Aşk Evi olarak bilinen yapı.

Mermer Cadde ile Kuretler Caddesi'nin kesiştiği yerde, Celsus Kütüphanesi karşısında üç evden oluşan yapılar topluluğu vardır; ortada, 'Aşk Evi' olarak bilinen yapı bulunur. Geçmiş yıllarda yanlış olarak

Aşk Evi olarak bilinen yapı.

tanımlanan ev, iki katlı 'peristyl'i bir evdir; yapı M.Ö.1.yüzyıldan M.S.3.yüzyıla kadar kullanılmıştır; sütunlarla çevrili avlusunun etrafında odalar bulunmaktadır; dükkânlar ise caddeye bakmaktadır.

■ 44 OKTAGON

Oktagon mezar anıtı, Kurettler Caddesi üzerinde, 'Yamaç Ev 2'nin bitişigindedir; 9 metre uzunluğunda, 3,40 metre yüksekliğinde kare kaide üzerinde 15-16 yaşlarında genç bir kadının

Oktagon rekonstrüksiyonu.

Oktagon.

mermer bir lahde gömülmüş mezar odası bulunmaktadır. Tonozlu mezar odasının üzeri kare şeklinde bir podyumla çevrilmiş, üzeri mermer levhalarla kaplanmıştır. Mezar odası daha aşağıda, girişi güney yönde olan odanın içindedir. Mezar odasına arka kısımdan kilitlenebilir bir geçitten girilmekteydi. Kaidenin üzerinde, sekiz köşeli, basamaklı bir alt yapı ile korinth düzeninde, etrafı sütunlarla çevrili cellası bulunan sekizgen bir yapı bulunmaktaydı. Piramidal basamaklı çatısı bir küre taçlandırmaktaydı. Cella duvarında girlandlı ve bukranon süslemeli frizindeki betimlemeler ilginçtir; frizde akantus ve

Oktagon.

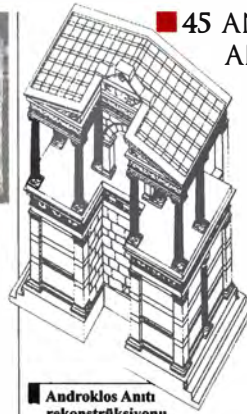
palmye yaprakları, grifonlar bulunmaktaydı. Mimari bezemelerinden dolayı mezar anıtı M.Ö.50-20 arasına tarihlendirilmiştir; mezar odasında, olasılıkla Kleopatra'nın Efes'te öldürülen kız kardeşi Ptolemaios hanedanından IV. Arsinoe'nin gömülü olduğu düşünülmektedir.

Oktagon önündeki yazıtlar.

Oktagon Anıtı'nın Kurettler Caddesi'ne bakan yüzünde M.S.4.yüzyılda Roma imparatorları, Valens, Valentinianus ve Gratianus'un iki mektubu yazılıdır. Sol taraftaki mektup Eutropius'a (M.S.371) Latince yazılmıştır; mektupta kamu fonundan Anadolu'da depremde zarar görmüş kentlere para aktarılması istenmektedir. Sağ taraftaki Latince ve Yunanca yazılmış diğer mektupta ise prokonsül Festus'a (M.S.372) Eyalet şenliklerinin dört kent arasında paylaşılması istenmektedir.

Birinci mektupta imparatorlar Eutropius'a şu direktifleri vermektedir: **“İmparatorlarımız Valentinianus, Valens ve Gratianus aşağıdakileri yazarlar: Selam sana değerli Eutropius, duvarların yenilenmesi için temin ettiğimiz ve Asya'nın -belli bir tahmine göre seçilmiş- değişik şehirlerindeki özel mülklerden ve devlet arazilerinden elde edilen gelirlerin yeterli olmadığını bildiriyorsun. Belli bazı şehirler armağanımızdan büyükçe bir pay alarak, son zamanlarda yaşanan yıkımlarda oluşan görüntüyü ortadan kaldırıp eski yüzlerine kavuşabilmelerine rağmen, sürmekte olan hibeler bütün şehirlere ulaştırılamıyormuş...”**
“...Ekinlerin tamamını ağaçlı memurlarının elinden kurtarabilmemiz ve şehirlere ek bir fayda sağlayabilmemiz için gelirlerin her şehre hibe edilen paylarını kendinde tutarak geri kalan kısmını memurların ile hemen bizim kasamıza göndermelisin...”

Androklos Anıtı rekonstrüksiyonu.

45 ANDROKLOS ANITI (HEROON)

Kurettler Caddesi'nin güneyinde, 'Yamaç Ev 2'nin cephesinde bulunan heroon, Dor düzenli, U planlı tarzda inşa edilmiş alt yapıdır; üzerinde İon düzeninde olan

alınlığında savaş sahnesi, kabartmalarında ise dövmüş sahneleri betimlenmiştir; sağ elinde mızrak atan, pelerini uçan bir binici yer almıştır; bu kabartma, anıtın karşısındaki Hadrianus Tapınağı'nda bulunan Androklos'un yaban domuzuna saldırı betimlemesiyle benzerlik taşır. Olasılıkla anıt yapımcıları bu betimlemeden esinlenmiş olmalıdır. Alay Yolu üzerinde oluşu ve kabartmalardaki betimlemeler mezar anıtının Androklos'a ait olacağını güçlendirmektedir. Günümüze 4 metresi sağlam ulaşmış anıtın orijinal hali 13 metredir. M.Ö.1.yüzyılda inşa edilen heroonun, Efes'in kurucusu Androklos için yaptırıldığı düşünülmektedir. Heroon'un ön kısmına Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde bir çeşme havuzu inşa edilmiştir. Yapı önündeki çeşme nedeniyle uzun süre **“Bizans Çeşmesi”** olarak anılmıştır.

Androklos Anıtı.

metreydi. Anıtın, büyük kemerlerin yanlarında ve üst kattaki sütunlu bölmelerde imparator ailesi, tanrılar ve anıt yapımcılarının heykelleri bulunmaktaydı. Bu heykellerin altında ise kentin koruyucusu Artemis'in heykeli yer almaktaydı. Bir yazıtta, Demeas isiminde bir Hristiyan'ın Artemis heykelini şeytan diye nitelediği, heykelin yerinden indirilip haç koyulduğu yazılıdır. Hadrianus Kapısı'nın yapımına Traianus Dönemi'nde (M.S.117) başlanmıştır; olasılıkla M.S.262 yılında meydana gelen depremde zarar gören kapı yeniden onarılmıştır. Yapının üst katı Atina'daki Hadrianus Kapısı'yla

■ 49 HADRIANUS KAPISI

Hadrianus Kapısı, Celsus Kütüphanesi'nin güneydoğu yakınında bulunan üç katlı törensel bir kapıdır; üç geçitli kapının ortasında olanı arabalar içindi. 16,60 metre yüksekliğinde olan kapının genişliği 11,40, derinliği ise 1,50

benzerlik taşır. Ilkbaharda Prytaneion'dan hareket eden Kureter isimli rahipler, Hadrianus Kapısı'ndan geçerek Bülbül Dağı'nın eteklerinden tanrıça Artemis'in doğduğu yer olan Ortygia'ya giderlerdi. Hadrianus Kapısı'nın alt katının bir bölümü restorasyonla yeniden ayağa kaldırılmıştır.

■ 56 BÜLBÜL DAĞI'NDAKİ YUVARLAK MEZAR

Yuvarlak Mezar, Bülbül Dağı eteklerindedir.

Tetragonos Agora'nın güneyinde, Bülbül Dağı'nın yükseltisinde 'Yuvarlak Mezar' olarak tanımlanan bir yapı kalıntısı vardır. Dış çapı 9,7 metre olan mezarın duvarları moloz harçlı ve mermer kaplıdır; 2,7 metre yükseklikteki kısmı günümüze sağlam ulaşmıştır. Yapılan araştırmalarda, çevresinde bulunan küresel mermer bloklar nedeniyle mezar anıtının üst kısmı, olasılıkla -dışı mermerle kaplı- bir kubbeyle örtülüydü. Mezar anıtında yapılan kazılarda lahitlere ait altlıklar ve yağ kandilleri bulunmuştur; bu bulgular ışığında mezar anıtı Augustus Dönemi'ne tarihlenmiştir.

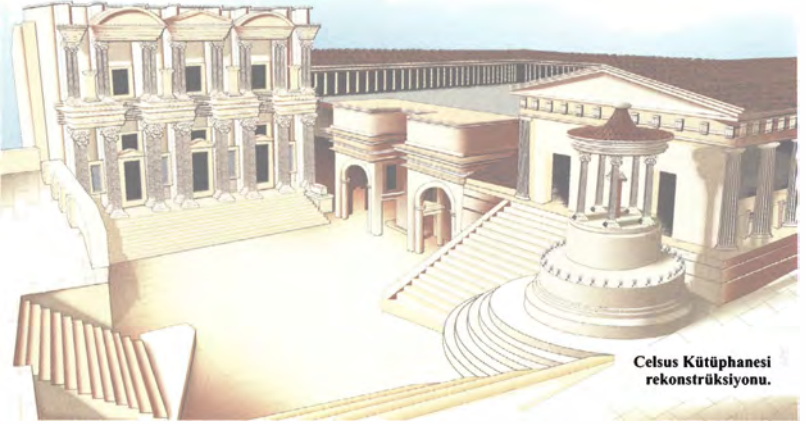
■ 57 PAULOS MAĞARASI

Paulos Mağarası, Bülbül Dağı'nın kuzey yamaçlarında, Hadrianus kapısının batısında bulunur; 1900 yılı dolayında Otto Benndorf tarafından keşfedilmiştir. Tonozlu girişi olan mağara 15 metre uzunluğunda, 2,3 metre genişliğinde bir koridor ve geniş bir odadan oluşmaktadır. Koridorun güney tarafında yerden 0,50 metre yükseklikte iki tane kemerli niş bulunmaktadır. Girişte, sağ taraftaki niş ise daha büyüktür; yere

kadar inen büyük niş düzensiz oyulmuş, üstünde sıva kaplamaları bulunmaktadır. Üst sıvada 20.yüzyıldan kalma tebeşir ve kömürle çizilmiş yazılar, alt tabakalarda ise *"Rabbim kulun Timotheos'a yardım et..."* dizesi yazılıdır. Mağaranın duvarlarında, İsa, Azize Thekla ve On İki Havariler'in betimlemeleri bulunur; yapılan araştırmada mağaranın duvarlarında 4 ayrı fresk katmanı ortaya çıkarılmıştır. Duvarlardaki freskler M.S.4. ve 13.yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Mağaranın batı duvarında Azize Thekla tasvirinde, annesinin sözünden çıkan Thekla'nın On İki Havariler'e katılışı anlatılmıştır; güneydeki ön duvarda ise peygamberler, On İki Havariler ve İsa betimlemeleri yer almaktadır. Asıl işlevi bilinmeyen mağaranın olasılıkla Geç Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde şapel olarak kullanıldığı sanılmaktadır. Bu mağaranın doğusuna bitişik başka bir mağara daha vardır; Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde eklenen kubbeli ön odayla her iki yere de geçiş sağlanmaktaydı.

Paulos Mağarası, Bülbül Dağı'nın 100 metre yüksekliğindeki kuzey yamacındadır.

**Celsus Kütüphanesi
rekonstrüksiyonu.**

■ 50 CELSUS KÜTÜPHANESİ

Celsus Kütüphanesi, Mermer Cadde'yle Kurettler Caddesi'nin kesiştiği küçük meydana yer alır; Tetragonos Agora'nın güney kapısıyla bitişik olan kütüphane, güneyinde bir konut yapısının yıkılması sonucu kazanılan alana inşa edilmiştir. Efes'in en görkemli mimari

yapılarından birisi olan anıt 1978 yılında yeniden ayağa kaldırılıp restorasyonu bitirilerek ziyarete açılmıştır; yeniden kurulan anıtın sütunları altına kurşun plakalar yerleştirilerek 9 derece şiddetinde depreme dayanabilmesi için 50 santimetrelilik bir esneme payı kazandırılmıştır; Celsus Kütüphanesi, aslında ölen bir kişinin mezarı üzerine

Celsus Kütüphanesi, Kurettler ve Mermer Cadde'nin kesiştiği yerdedir.

■ Celsus Kütüphanesi cephesindeki nişlerde yer aldığı bilinen orijinal heykeller: Bilgeliliği betimleyen Sophia (sağ) ve karakteri betimleyen Arete (sol) heykeli. (Ephesus Museum/Kunsthistorisches Museum, Viyana)

yapılmış bir heroondur (kahramanlık anıtı). Roma İmparatorluğu tarafından Efes'e atanan vali Tiberius Iulius Celsus Polemaeanus ölümünden sonra bu noktaya gömülmüş, daha sonra oğlu C. Iulius Aquila tarafından mezarın üzerine bu anıt inşa ettirilmiştir; inşası M.S.135 yılında tamamlanan Celsus Kütüphanesi'nin okuma salonu M.S.262 yılındaki deprem sonrasında çıkan yangınla zarar görmüştür. Okuma salonu yeniden onarılmayıp, Geç Antik Dönem'de ön cephesinde 'Parth Anıtı' kabartmalarının yer aldığı levhalarla, eski basamaklarının üzerine su havuzu yapıp bir çeşmenin arka duvarı haline getirilmiştir; 'Parth Anıtı' levhaları, İmparator Lucius Verus'a ithaf edilmiş anıtsal bir sunağa aitti. Bu kabartmaların 40 metre uzunluğundaki frizi Viyana'da Ephesus Museum'da, bazı bölümleri ise Selçuk'ta bulunan Efes

Müzesi'nde sergilenmektedir. İki katlı kütüphanenin zarar görmeyen ön yüzündeki sütunlarının arasında heykeller bulunmaktaydı. Cephesinin yüksekliği 16, genişliği ise 21 metredir. Anıtın podyumuna 9 basamaklı bir merdivenle çıkılır; ana merdivenlerin iki yanında bulunan kaidelerde olasılıkla süvari heykelleri bulunmaktaydı. Anıtın, sütunlarının arkasında 3 kapısı

Celsus Kütüphanesi'nin doğu cephesinde, giriş kapısının yakınında yer alan yazıtta, anıtın, Efes valisi Tiberius Iulius Celsus Polemaeanus'un mezarı üzerine oğlu C. Iulius Aquila tarafından yaptırıldığı, yazılıdır. Yazıtın devamında, "Kütüphanenin korunması ve kitap alımı için 25.000 'danarion'u başlangıç olmak üzere miras bıraktı; Aquila'nın mirasçıları onu tamamladılar ve vasiyete uygun olarak, bu yapı üç kez Asarkhos olan Tiberius Claudius Ariston tarafından adandı." dizeleri okunmaktadır. Bernt Götze'ye göre, olasılıkla, kütüphanenin nişleri içindeki alt kat dolaplarında 4000, galeri katında 3000, ilk galeri katında ise 5500 kitap rulosu bulunuyordu.

bulunur; ortadaki kapısı daha yüksek ve geniştir. İkinci katta, bu kapılara uyumlu pencereler yapılmıştır; kapıların yanlarında bulunan gösterişli nişlerde yer almış

Celsus Kütüphanesi'nden detay.

-orijinalleri 1910 yılında Viyana'ya götürülen heykellerle Celsus'un erdemleri anlatılmıştır; günümüzde anıtta bulunan heykeller aslının kopyalarıdır; sol baştaki ilk heykel bilgeliği (Sophia), ikinci sıradaki karakteri (Arete), üçüncüsü muhakemeyi (Ennoia), son sıradaki heykel ise deneyimi (Episteme) betimler. Üst katlardaki nişlere ise olasılıkla bronz heykeller konulmuş olmalıdır. Anıtın ortadaki büyük kapısının karşısında bulunan apsidal niş içinde olasılıkla Celsus'un heykeli bulunmaktaydı; iç kısımda yan duvarlarda ise ahşap balkonlar yer almıştı. Kitaplar, papirüs rulolarıyla dikdörtgen şeklinde üst üste yapılmış duvar nişlerindeki dolaplarda bulunmaktaydı. Kitapların doğa koşullarından (nem vb.) zarar görmemesi için boşluk bırakılarak duvarların arkasına ikinci bir duvar örülmüştür. Büyük nişin altındaki zeminde Celsus'un mezarı / lahdi bulunmaktadır; lahdin üzerinde Eros betimlemeleri vardır; anıtta bulunan

İkinci sıradaki heykel, karakteri (Arete) betimler.

Üçüncü sıradaki heykel, muhakemeyi (Ennoia) betimler.

Dördüncü sıradaki heykel, deneyimi (Episteme) betimler.

Celsus Lahdi. Çizim.

Kitapların konulduğu iç bölüm.

yazıtta Celsus hakkında detaylı bilgiler verilmektedir; aslen Sardesli olan Celsus, Roma'nın önemli kamu kurumlarında memurluk yapmış, M.S.92 yılında konsül, 106 yılında ise prokonsül (vali) olmuştur.

Celsus Kütüphanesi'nde sol baştaki ilk heykel bilgeliliği (Sophia) betimler.

■ 51-58-59-60 TETRAGONOS AGORA - MAZEUS VE MİTHRİDATHES KAPISI

Tetragonos Agora.

Tetragonos Agora, Celsus Kütüphanesi'nden tiyatroya uzanan Mermer Cadde'nin batı kısmındadır; agora Efes'in önemli ve büyük bir ticari merkeziydi;

Agora 154 m. uzunluğunda kare planlıdır.

meydanın üç yanında bulunan sundurmalı dükkânlar besin maddelerinin yanı sıra her türlü el sanatı eşyaların satıldığı bir yerdi; sundurmalı dükkânlar, arkalarındaki depolara açılıyordu. Tetragonos Agora'nın kuruluşu M.Ö.3.yüzyılda başlamıştır; günümüzdeki hâli imparator Augustus Dönemi'nden kalmadır. Agora 154 metre uzunluğunda kare planlı bir yapı grubunu barındırır; ortada 112 metre uzunluğunda yine kare şeklinde bir avlusu bulunur; bu

Tetragonos Agora sütunları.

avlunun etrafını ise iki nefli ve iki katlı dükkânların yer aldığı stoalar çevirir. İmparator Neron Dönemi'nde doğu kısmında Mermer Cadde'de olasılıkla mahkeme binası olarak kullanılmış Dor düzeninde yapılmış iki nefli bir bazilika inşa edilmiştir. Efes'te yaşanan depremle yıkılan agora M.S.4.yüzyılda tekrar ayağa kaldırılmıştır. Agora, Augustus ve Neron döneminde genişletilmiş ve imparator Caracalla zamanında (M.S.211-217) ise restore edilmiştir. Limana doğrudan bağlı agoranın doğu yönü haricinde üç anıtsal kapısı vardı. Celsus Kütüphanesi

Tetragonos Agora Güney Kapısı.

Güney Kapı, üç geçişlidir.

tarafında agoranın güney kapısı bulunur; üç geçişli, üzerleri kasetlerle kaplı, tonozlu olan kapının üzerindeki bronz yazıtta, imparatorun özgürlüğe kavuşturduğu köleleri Mithridathes ve Mazaeus tarafından M.Ö.3 yılında yaptırıldığı yazılmıştır; anıtsal

Agora Güney Kapısı M.Ö.3 yılında yapılmıştır.

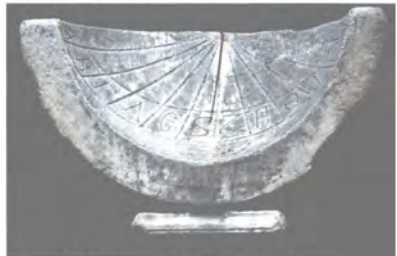
kapı, imparator Augustus, karısı Livia, kızı Julia ve damadına ithaf edilmiştir. Kapıda bulunan diğer yazıtlarda ise agorada uyulması gereken kurallar ve fiyat listeleri yer almıştır. Kapının her iki yan duvarlarında ikişerli apsidal nişler yer alır.

Tetragonos Agora

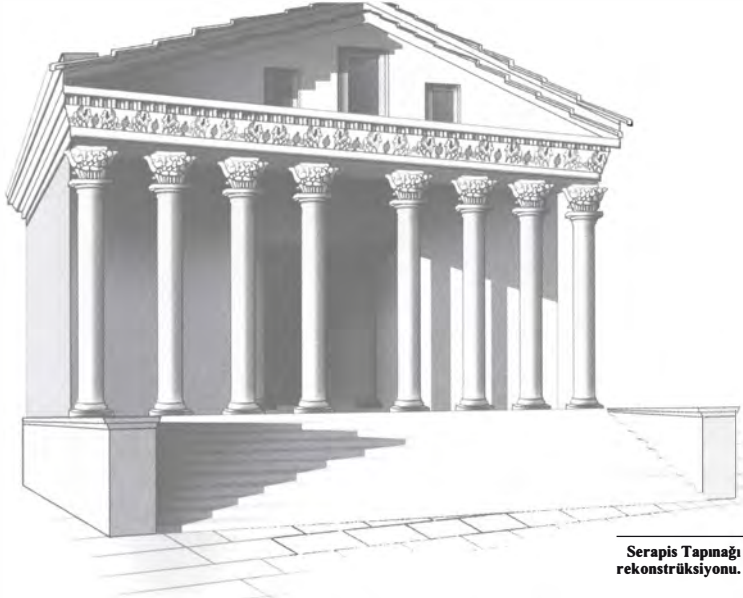
7.yüzyıla kadar işlevini sürdürmüştür; agora içinde çeşmeler, tanrı ve kahramanlara adanmış sunaklar, kent ileri gelenlerine ait heykeller bulunmaktaydı. Bir podyum üzerine oturmuş, 17 metre genişliğindeki lon düzenli batı kapısı, limandan kente uzanan ana caddenin doğu ucunda, agoranın ana kapısı olarak işlev görmüştür.

Güney Kapı yazıtı.

Agora'da bulunmuş güneş saati. (Ef.M.)

**Serapis Tapınağı
rekonstrüksiyonu.**

■ 53 SERAPİS TAPINAĞI

Serapis Tapınağı 29,20x36,70 metre boyutundadır.

Tapınak, M.S.2.yy. sonlarında yapılmıştır.

Tetragonos Agora'nın güneybatısında bulunan tapınak, M.S. II. yüzyılın sonlarında yapılmıştır. Bülbül Dağı'nın eteklerinde oluşturulmuş teras üzerine oturan tapınak yapısı 29,20x36,70 metre boyutundadır. Sekiz sütunu bulunan portikosu -bir sahnılık ile iki kademeye bölünmüş- bir merdiven üzerinde yükselmektedir. 15 metre yüksekliğindeki sütunlarının üzerinde Korinth başlıklar bulunmaktaydı. Giriş kapısından ulaşılan uzun holden kült odasına geçilirdi.

Cellasının uzun duvarlarında küçük nişler, güney duvarında ise 7 metre genişliğinde kült heykelinin bulunduğu büyük niş, 15 metre yüksekliğe erişen portikoların üzerinde ise tek yöne eğimli bir çatısı bulunmaktaydı. Korinth düzende yapılmış tapınak farklı inanç gruplarının bulunduğu Efes'te önemli bir yapıdır. Sütunlarının büyüklüğü ve mermerlerinin kalitesi göz kamaştırıcıdır. Yazıtı bulunamayan tapınağın tek parça sütunlarının, blokların büyüklüğü

Agoranın güneybatısında olan tapınağın içine Geç Antik Dönem sonunda kilise yapılmıştır.

Tapınağın mimari elemanları etkileyicidir.

ve ağırlığı dikkat çekicidir. Elde edilen veriler ışığında olasılıkla tapınak inşası tamamlanmamış izlenimi vermektedir. Tapınak, M.S.262 yılında meydana gelen depremde zarar görmüştür; I. Theodosios Dönemi'nde de yıkıma uğramış stoası molozla doldurulup sağlam mimari elemanları -yakınında bulunan- kent yapılarında kullanılmıştır. Geç Antik Dönem'in sonuna kadar işlevini sürdüren tapınağın içine sonradan küçük bir kilise yapılmıştır. Olasılıkla bu dönemde cellası da Hristiyanlık kült alanına dönüştürülmüştür. Bu dönemdeki izler kazı

ve araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır; papaz odası, vaftiz havuzunun yeri saptanmıştır. Tapınağa önceki araştırmalarda Claudius Tapınağı ismi verilmiş, günümüzde, 1926 yılından bu yana J. Keil tarafından verilen Serapion ismi kullanılmaktadır.

■ 54-55 BATI CADDESİ VE MEDUSA KAPISI

Tetragonos Agora'nın batı kapısından liman yönüne uzanan 'Batı Caddesi' 160 metre uzunluğunda, 24 metre genişliğindedir; bir bulvarı andıran caddenin her iki yönünde 6 metre derinliğinde Dor düzeninde stoalar bulunmaktaydı; stoaların arkalarında ise odalar vardı. Serapis Tapınağı'na giriş ise güney stoadan yapılmaktaydı. Caddenin batısındaki üç geçitli kapı 1901 yılında ortaya çıkarılmıştı. Erken İmparatorluk Dönemi'nde inşa edilen kapının desteklerinde

bulunan, cepheden verilmiş Medusa başları nedeniyle 'Medusa Kapısı' olarak anılır. Kapının yan bölümlerinde, Kuretlar Caddesi'nin sonundaki Herakles Kapısı palmetlerinin benzerini burada da görmekteyiz. Hristiyanlık sonrasında, geçmiş dönem mitolojik figürlerin mimari bezemelerde kullanıldığı da bilinmektedir.

Batı Caddesi 160 m. uzunluğundadır.

Mermer Cade, tiyatroyu Celsus Kütüphanesi'ne bağlar.

yer alır; imparator Neron zamanında caddenin batısı zemin seviyesinden iki metre yükseltilerek stoa yapılmıştır. Günümüzdeki görünümü M.S.5.yüzyıldan kalmadır. Mermer Cade'nin orta yerinde, yolun batı kısmında mermer blok üstüne çizilmiş kadın yüzü, ayağı

Mermer Cade.

ve okla delinmiş kalp betimlemesi vardır; bu çizim, geçmiş yıllarda yanlış yorumlamayla Efes'in 'Genelevi'ni işaret ettiği belirtilmiştir.

Mermer Cade Agora'nın doğu yükseltisindedir.

Cade'nin mermerine kazınmış figürler.

Hellenistik Dönem'de yapılmış kuzey-güney istikametinde uzanan, Celsus Kütüphanesi'ni Büyük Tiyatro'ya bağlayan geniş mermer bir yoldur. Balıksırtı şeklinde, mermer bloklardan yapıldığı için bu ismi almıştır; caddenin doğu yönü sütunludur; doğusunda ticari yapılar ve konutlar

Cade'de görülen kaideler ve yazıtlar.

Efes Tiyatrosu 25 bin seyirci kapasitelidir.

Yamacın eğiminden ve doğal yapısından yararlanılarak kurulan yapıda, daha sonra -batıya doğru büyütülerek- 150 metre çapında bir sahne oluşturulmuştur. Son haliyle 25 bin izleyici sırasıyla görkemli, büyük bir tiyatro ortaya çıkmıştır. Günümüzde görkemli süslemeleri olmasa da Antik Dönem'in en büyük tiyatrolarından

■ 62 BÜYÜK TİYATRO

Büyük Tiyatro, Panayır Dağı'nın batı yamacına kurulmuş, limana bakmaktadır. Limandan kente uzanan Arkadius Caddesi'nin bittiği yerde, Hellenistik Dönem'de inşasına başlanan tiyatro, imparator Claudius (M.S. 41-45) zamanında genişletilmiş ve imparator Traianus zamanında ise tamamlanmıştır.

Efes Tiyatrosu maketi. (Ephesus Museum, Viyana).

Arkadius Caddesi ve tiyatro.

birisidir. Kültürel etkinliklerin yanı sıra gladyatör oyunlarının da yapıldığı tiyatrodaki Halk Meclisi de (Ekklesia) toplanmaktaydı. Sahne zemininden üst galerilere uzanan yüksekliği 60 metre olan tiyatronun orkestra ve sahnesinin ön yüzü niş, sütun, kabartma ve heykellerle bezenmişti. Üç katlı sahne binasının ilk iki katı imparator Neron (M.S. 54-68), üçüncü katı ise imparator Septimus Severus (M.S. 193-211) zamanında inşa edilmiştir. Tiyatronun ön kısmında Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir çeşme bulunmaktadır. Tiyatro, M.S.262 yılında ve 359-366 yılları arasında meydana gelen depremlerde çok zarar görmüştür. Bu dönemden sonra tiyatrodaki gladyatör dövüşleri ve kaba oyunlar yapılmıştır. Tiyatro, M.S.8.yüzyılda savunma amacıyla sahne binasından geçirilen sur nedeniyle gözetleme kulesi olarak kullanılmış ve asıl işlevini yitirmiştir. Kentin odak noktasında, Artemis kutsal yolunun üzerinde bulunan tiyatro dini alayların durak yeri, aynı zamanda Efeslilerin önemli bir toplanma ve buluşma yeriydi; tiyatro, Hıristiyanlığın yayılma döneminde Aziz Paulos'a karşı gümüş heykel yapımcılarının ayaklandıkları bir mekân olmuştur; Yeni Ahit'te bu

Tiyatroda mini konser.

ayaklanmadan söz edilmektedir; Kutsal Kitap'ta, sarraf Demetrios'un tiyatrodaki Aziz Paulos'a karşı çıkıp kışkırttığı Efeslilere toplu halde *"Efeslilerin Artemis'i en büyüktür..."* sloganını söylediği belirtilmektedir. Efes Büyük Tiyatrosu'nun sahne binasında -hatta izleyici alanında- görkemli heykeller sergilenmekteydi; heykeller M.Ö.3.yüzyıl ile M.S.6. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. İmparatorların, Efes ileri gelenlerin heykellerinin yanı sıra tanrılara ait Dionysos, Apollon, Fortuna ve Nemesis heykelleri de vardı. Tiyatronun sahne binasının ikinci katında nitelikli işlenmiş avlanan puttolar, dinlenen satirler frizi bulunmaktaydı. Geç Antik Dönem'de bir grup imparator ve yöneticinin de büstleri tiyatrodaki yer almaktaydı. Tiyatronun üst kısmında, ön tarafında kolonadın bulunduğu bir tribün vardı; olasılıkla bu yapı tanrıça Nemesis'e adanmış kutsal bir alan olmalıdır.

■ 64 HELLENİSTİK ÇEŞME YAPISI

Tiyatro sahnesinin önündeki çeşme.

Hellenistik Dönem'den günümüze sağlam ulaşan çeşme yapısı tiyatronun sahne binasının dışında yer almaktadır. Mermer Caddesi'nin başladığı yerde, tiyatro ziyareti sırasında görülebilen çeşme ilk yapıldığında boyutları 3,82x1,45 metreydi. Çeşme yapısının bazı yerleri mermer bloklarla kaplanmıştı. Arka tarafındaki duvarlardan şimdi yerinde olmayan aslan başlarından -öndeki havuza- sular akmaktaydı. Çeşme yapısının İon başlıklı sütunlarında bulunan bir yazıt suyun Marnas Irmağı'ndan buraya taşındığını belirtmektedir.

Çeşme sütunları.

Ağızdan suyun aktığı aslan başı.

“Ziyafet Evi” olarak önerilen yapı tiyatronun doğusundadır.

63 PANAYIR DAĞI'NDAKİ 'ZİYAFET EVİ' ?

Tiyatro'nun doğusunda, Panayır Dağı yamacında 'Peristyl'i avlusu bulunan çok odalı dikkat çekici bir yapı yer almaktadır; araştırmalarda yapının gösterişli bir villa olabileceği düşünülmüştür. Bazı araştırmacılar, Efes'in varlıklı bir kesimine ait olabileceği düşünülen yapının 'Ziyafet Evi' olarak isimlendirilmesinin doğru olmayacağını öne sürmüşlerdir. Olasılıkla Hellenistik Dönem'de inşa edilen yapı, ileri dönemlerde ekler yapılarak Geç Antik Dönem'de de kullanılmıştır. 'Ziyafet Evi'nde yapılan incelemelerde zengin, gösterişli mozaik panolar, küçük bir hamam ve apsisi olan bir ziyafet salonu ortaya çıkarılmıştır.

78 TİYATRO GYMNASIONU

Tiyatro Gymnasionu.

Efes'in tipik dört büyük gymnasionundan bir tanesidir. M.S.125 dolayında, tiyatronun kuzeybatısına 12 bin metrekarelik bir alana hamam-gymnasion bütünü olarak inşa edilmiş yapı kare planlıdır. Üç yanı portiklerle çevrili palaestrası güney kısmındadır ve 70x30

Tiyatro Gymnasionu, tiyatronun kuzeybatısındadır.

metre boyutundadır; kuzey kısmında seyirci sıraları bulunmaktadır. Gymnasionun frigidariumu (soğukluk) güney kısmında, havuzlu tepidariumu (ılıkılık) ise orta kısmında yer almaktadır. Kuzey kısmındaki büyük salonun ise imparatorlara ait olduğu sanılmaktadır.

Gymnasion, detay.

■ 79 TİYATRO CADDESİ (KORESSOS'DAKİ PLATEIA)

Tiyatro Caddesi stadyuma doğru devam eder.

Celsus Kütüphanesi'nden tiyatroya uzanan Mermer Cadde, Arkadius Caddesi'ni keserek stadyuma doğru devam eder. Tiyatronun önünde kavis yaparak tiyatro Gymnasionu'nun kuzeydoğusundan geçer ve kuzeybatıya yönelerek Bizans Sarayı ve Bizans Çeşmesi önünden stadyuma ulaşır. Antik Dönem'de bu yolun ismi olasılıkla 'Koresos'daki Plateia' olarak anılmaktaydı. Caddenin yüzeyi mermer plakalarla kaplıdır. Yapılan kazılarda cadde üzerindeki sütunlar ve kaideleri ortaya çıkarılmıştır; caddenin genişliği 7,7 metredir; iki yanında portikolar ve arkasında ise dükkânlar yer almaktaydı. Portikoların doğuda olanı 4,1, batıdaki ise 3,7 metre derinliğe sahipti. Okunan yazıtlarda caddenin M.S.3.yüzyılda onarıldığı yazılmaktadır. Kazılar sırasında caddeyi dik kesen bir sokak da ortaya çıkarılmıştır. Caddenin batısında ise havuzlu, mimari kaplamaları Domitianus Tapınağı'na ait olduğu anlaşılan bir çeşme yapısı bulunmaktadır.

Tiyatro Caddesi.

Cadde içindeki sütunlar.

Caddeye ait mimari parçalar.

Bizans Sarayı Efes'in kuzey girişleri yakınındadır.

81 BİZANS SARAYI

Tiyatronun kuzeyinde bulunan 'Bizans Sarayı' olarak tanımlanan yapı, Roma Dönemi yapılar topluluğu üzerine kurulmuştur. Yapı, olasılıkla Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde kent valisinin sarayı olarak kullanılmıştır; yapılar topluluğu içinde kuzey yönde bir hamam, güneyde ise resmi yapılar vardır; resmi yapılar, dört yarım kubbeli salon, şapel ve apsisi odadan oluşmaktadır. Yapılan araştırmalarda, yapının olasılıkla 14.yüzyıla kadar kullanıldığı sanılmaktadır.

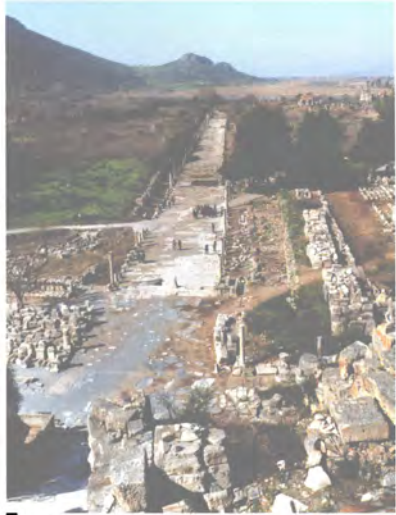

Yapı, kent valisinin sarayı olarak kullanılmıştır.

Yapının 14.yy'a kadar kullanıldığı sanılmaktadır.

65-66-67-68 ARKADIANE / LİMAN CADDESİ

Cadde, tiyatrodan limana uzanır.

Efes Limanı'nı kente bağlayan yol Lysimakhos zamanında yapılmış, sonraki dönemlerde genişletilmiştir. M.S.4. yüzyıl ortalarında meydana gelen depremde zarar gören cadde imparator Arkadius (M.S.395-408) zamanında onarılmış ve bu nedenle Arkadius Caddesi (Arkadiane) olarak anılır olmuştur. 500 metre uzunluğunda, 11 metre genişliğinde olan liman yolunun her iki yanı sundurmalarla çevriliydi. Sütunlu

Cadde ve tiyatro.

Arkadiane'nin rekonstrüksiyonu.

sundurmalar Efeslileri sıcak ve yağmurdan korumaktaydı; arka kısımlarında ise dükkânlar bulunmaktaydı. İmparator Iustinianos Dönemi'nde (M.S.527-565) caddenin orta kısmına 'Dört Sütunlu Anıt' dikilmiştir; 2 metre yüksekliğinde kaidelere dikilen Korint düzende dört sütunun üstünde İncil yazarlarının bronz heykelleri bulunmaktaydı. M.S.6. yüzyıla tarihlenen bir yazıtta gece Arkadius Caddesi'nin sütunlar boyunca meşalelerle aydınlatıldığı belirtilmektedir.

Cadde, limanı kente bağlar.

Arkadiane, 500 m. uzunluğunda 11 m. genişliğindedir.

Caddede 4 sütunlu anıttan geriye kalanlar.

■ 69-75-76 LİMAN HAMAMI

Liman Hamamı M.S.100 yılında inşa edilmiştir.

Liman Hamamı, palaestra, gymnasium ve hamam olarak yaklaşık 70 bin metre karelik bir alan üzerinde bulunan büyük yapılar topluluğundan oluşmuştur; M.S.100 yılında inşa edilen hamamın yapımında Efesli Tiberius Claudius Aristion'un katkısı olmuştur. Liman Caddesi'nin sonunda, doğu-batı yönde inşa edilmiş yapı simetrik plana sahiptir; M.S.356 yılında meydana gelen deprem sonrası tekrar onarılıp ayağa

Hamam yapıları 70 bin m²'lik alanı kaplar.

Yapı, palaestra, gymnasium ve hamamdan oluşmuştur.

Liman Hamamı'nın önündeki çeşme.

kaldırılmıştır. Yapının orta kısmından açılan bir kapıyla kare şeklinde bir alana girilir; 200x240 metre boyutundaki bu alanda spor ön hazırlıkları ve eğitimi yapılıyordu; bu alanın etrafı üç nefli sütunlu galeriyle çevrilmişti. Verulanus stoaları adı verilen bu galerilerin birisi koşu pisti olarak kullanılmaktaydı; park benzeri, ağaçların olduğu açık alanda ise çeşitli spor eğitimleri yapılmaktaydı. Stoa duvarlarının mermerlerini, imparator Hadrianus Dönemi'nde imparator kültü başrahibi Efesli Claudius Verulanus'un yaptırdığı bilinmektedir.

Yapılardan kalma sütun başı.

Yapılar, M.S.356 yılındaki depremde zarar görmüştür.

■ 83-84-85 MERYEM KİLİSESİ (KONSİL KİLİSESİ)

Meryem Kilisesi.

Ekumenik Konsil'in 431 yılında toplandığı Meryem Kilisesi, Olympieion'un güney stoasının batı bölümüne Geç Antik

Dönem'de yapılmıştır. Yapı kompleksi 145x30 metre boyutunda üç nefli bir kilisedir; kilise atriumunun tabanı yazıtlı

Kilise, Geç Antik Dönem'in önemli bir yapısıdır.

mermer bloklarla kaplanmış; yapının nefleri arasında sütunlar sıralanmıştır; orta nefin doğusunda geniş bir apsis bulunmaktadır; yan kısımlarında ise kilisenin ayin eşyalarının saklandığı odalar vardır; kilisenin vaftizhanesi ise atriumun kuzeyindedir. Kilise, olasılıkla 654-655 yıllarında yapılan Arap akınları sırasında harap olmuş ve piskopos kilisesi olarak işlevini yitirmiştir. Sonradan apsisine

Kilise, 145x30 m. boyutunda üç nefli bir yapıdır.

Kilise, Olympieion'un güney stoası üzerine yapılmıştır.

açılan kapıyla kullanılmış, 11.yüzyıla kadar kutsallığı sürmüş olmalıdır; kilisenin çevresi mezarlık olarak da kullanılmıştır. Kilisede Meryem ve İsa'nın tanrısal nitelikleri tartışılmıştır. Antakya Okulu'nun kurucusu ve İstanbul Patriği Nestorius (380-451) İsa'nın tanrı değil, tanrısal niteliği olan bir insan, Meryem'in de tanrı annesi değil, insan anası

Kilisenin 11.yy'a kadar kutsallığı sürmüş olmalıdır.

olduğu tezine karşı İskenderiye Okulu ise Meryem'in tanrı annesi olduğu antiteziyle Nestorius'u aforoz etmiştir; bu olay sonunda Efes, Hristiyan dünyasının önemli bir merkezi haline gelmiş ve Meryem'in saygınlığı artmıştır.

Kilisede, 431 yılında Ekumenik Konsil toplanmıştır.

Başpiskopos Sarayı.

BAŞPİSKOPOS SARAYI (EPİSKOPEION)

Meryem Kilisesi'nin doğusunda Başpiskoposluk Sarayı (Episkopeion) olarak bilinen yapı bulunur; yapının merkezinde 'Peristyl'i avlusu ve etrafında odalar ve törensel salon bulunur. Yapılan inceleme ve kazılarla bulunan nesneler olasılıkla yapıyı M.S.500 yılına tarihlendirmiştir; buluntular Meryem Kilisesi'yle ilişkilendirilmiştir. Piskoposluk Sarayı'nın batısında bulunan banyo odaları da yine bu yapıya aittir. Arap akınlardan dolayı 654-655 yıllarında piskoposluğun Ayasuluk Tepesi'ne taşınmasıyla yapı terk edilmiştir.

Yapıya ait bir parça.

86 OLYMPIEION

Olympeion, Meryem Kilisesi'nin kuzey bitişiğindedir.

Roma imparatoru Hadrianus adına kurulan kült tapınağı 'Zeus Olympos' olarak büyük bir alanın ortasına inşa edilmiştir; Akropolis tepesinin güneybatısında, deniz kıyısındaki bataklık alanın doldurulmasıyla 350x225 metre boyutunda bir alan yaratılmıştır. M.S.130'lu yıllarda bu alanda dört tarafı stoalarla çevrili açık meydanda Korinth düzeninde 85x57 metre boyutunda, 25 metre yüksekliğinde, çatısı Artemis Tapınağı gibi kiremitli bir tapınak inşa edilmiştir. Tapınağın anıtsal girişi 263 metre uzunluğundaki güney galeriydi; tapınağı 74 Korinth sütun çevirmekteydi; tapınak, 400'lü yıllarda, Hristiyan fanatikler tarafından yıkılıp, yapı taşları ve mimari elemanları yakılarak kireç yapılmıştır. Bir süre sonra, tapınağın temelleri de ortadan kaldırılmış, güney galerilerin olduğu bölüme Meryem Kilisesi yapılmıştır.

73 LİMAN NEKROPOLÜ

Efes'in nekropol alanı liman içinden geçen kanal boyunca ve Bülbül Dağı'nın yamaçlarında büyük bir alana yayılmıştır. Liman alanında, kanalın kuzey ve güney

Nekropolden çıkarılmış lahitler.

Lahitten detay.

tarafında yapılan kurtarma kazılarında çok sayıda mezar ortaya çıkarılmıştır; bu alandaki nekropole M.S.3. ve 5.yüzyıllar arasında gömü yapılmıştır; erken gömülerde daha fazla mezar hediyelerine rastlanmıştır; Hristiyan mezarları önceki dönemlerin mezarlarına göre daha sade özelliktedir. Limandaki doğal değişim nedeniyle kanal boyunda bulunan nekropol alanı M.S.6.yüzyıldan itibaren kentin çöplüğü olarak kullanılmaya başlanmıştır. Nekropol alanında bulunmuş lahitlerin bir kısmı zengin kabartmalarla süslü, bazıları ise sade yapılmıştır; lahitlerin bazıları dışarıdan ithal edilmiştir.

■ 70-71-72-74 EFES LİMANI

Efes Limanı, kentin varoluşunda ve zenginleşmesinde önemli rol oynamıştır; kent içindeki ticari faaliyetler ağırlıklı olarak deniz yoluyla yapılmaktaydı; ulaşımda yine liman üzerinden deniz yolundan yararlanılmaktaydı; ilk kuruluş yıllarında kent için yer seçiminde Ege Denizi önündeki doğal koy tercih nedeniyd; liman alanının etrafı ilk defa Bergama Kralı II. Attalos tarafından düzenlenmiştir. Liman alanının Küçük Menderes (Kaystros) Irmağı'nın taşıdığı alüvyonlar sonucu dolması ve deniz seviyesindeki değişimler kentin ticari, sosyal yaşamında ve yerleşiminde değişikliklere neden olmuştur. Efes'in parlak günlere kavuşmasında ve gücünü yitirmesinde limanın varlığı önemli rol oynamıştır. M.S.3.yüzyıldan

başlayarak gemiler etrafı mezarlık alanla kaplı bir kanaldan kente girmektedir; günümüzde deniz Efes'in 9 kilometre uzağına çekilmiştir; liman alanı ise ovaya dönüşmüştür; limanın bir kısmı ise bataklıktır. Ege Denizi'nden Efes Limanı'na yanaşan gemilerden ilk görünen yapı görkemli tiyatrosuydu; limanı kente Arkadius Caddesi bağlamaktaydı; limandan anıtsal kapılarla giren yolcular bu anıtsal yolu izleyerek kente ulaşırlardı. Efes Limanı'nı kente bağlayan 3 kapı bulunmaktaydı. 1896-1899 yıllarında yapılan araştırmalarda bu kapıların yerleri belirlendi. Güney Kapısı M.S. 200'lü yıllarda Severus Hanedanı döneminde yapılmıştır. Kapı yapısı cadde ile rıhtım duvarına güzel bir mimari biçimle uydurulmuştur. Orta Liman Kapısı olarak bilinen yapı ise Hadrianus Dönemi'nde inşa edilmiş olup, Arkadius Caddesi'nin sonunda bulunur. İon düzeninde yapılmış dörder sütun bulunan yapının üç geçidi vardır. Kuzey Liman Kapısı ise M.S.3.yüzyılda yapılmış üzerinde Proconsul Asiae takı bulunmaktaydı; günümüze çok harap durumda ulaşmıştır.

Efes Limanı'nın günümüzdeki görünümü.

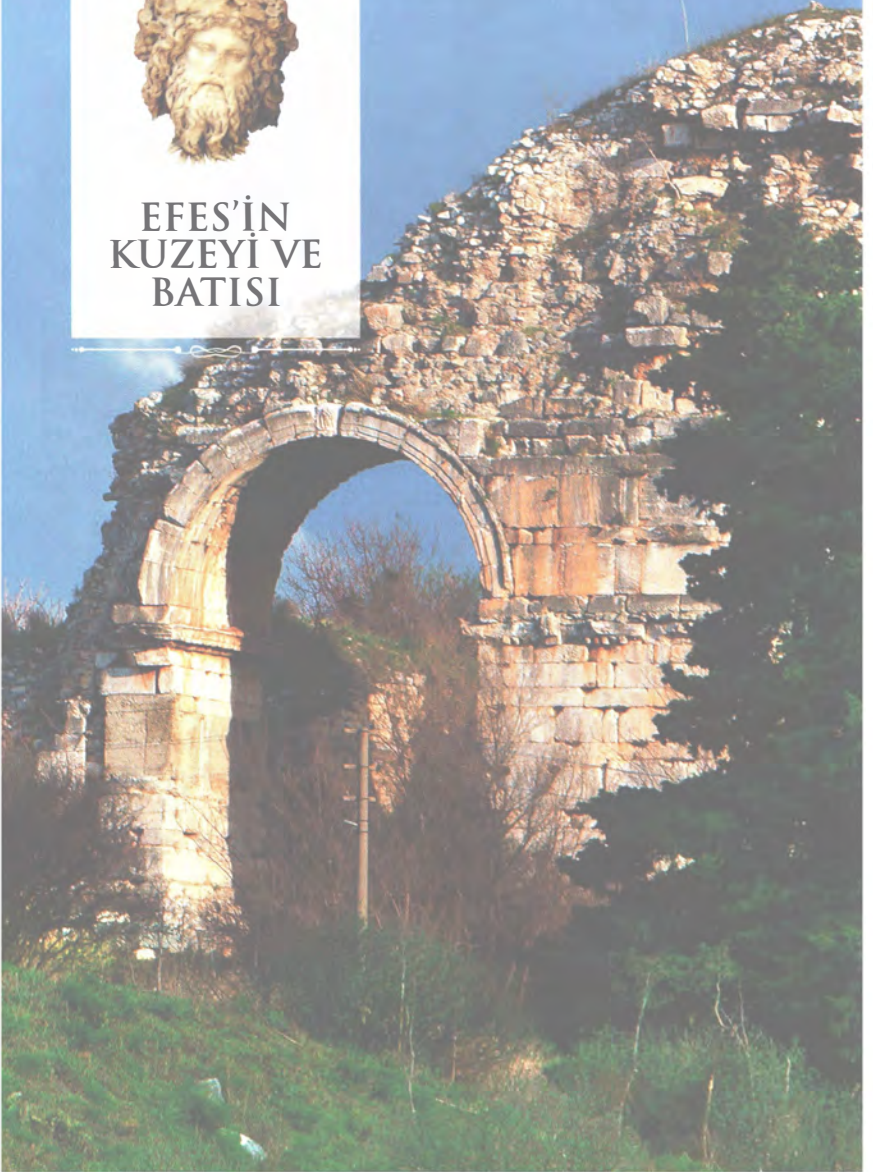

George Niemann'ın Arkadiane'nin Liman Kapısı rekonstrüksiyonu. 1899.

I/3

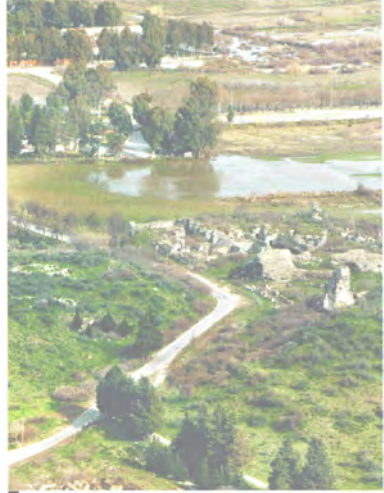

EFES'İN
KUZEYİ VE
BATISI

EFES'İN KUZEYİ VE BATISI

Efes ören yeri kuzey girişine Selçuk-Kuşadası yoluyla Artemis Tapınağı'nın yakınından geçilerek ulaşılır; bu yol üzerinde önce Artemis Tapınağı ziyaret edilip ardından ören yerinin kuzey ziyaretçi kapısına gidilebilir. Kuzeyde, bilet gişelerine gelmeden, görülebilecek yerler arasında Vadius Gymnasionu, Stadyum ve 'Macellum, Yarıkkaya Tapınağı' kalıntıları bulunur; bu yerler -ziyarete kapalı olduğu için- yol kenarından görülebilir. Kuzey kapıdan çıkış yapan gezginlerin de bu bölümleri kısa yürüyüşle görmeleri olasıdır. Efes'in batısında, Pamucak sahilinde liman kanalının denizle birleştiği yere 400 metre uzaklıkta, Kumtepe isimli yükseltideki kalıntılar da dikkat çekicidir.

■ Efes'in kuzeyindeki yapılar.

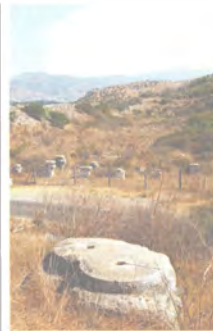
■ 87-88-89-90 MACELLUM (ET PAZARI) OLARAK BİLİNEN YAPI VE YARIKKAYA TAPINAĞI

Efes stadyumunun kuzeybatı yakınlarında bulunan tepe, olasılıkla İon yerleşimine benzerliği nedeniyle Kral

Androklos'un önderliğinde kurulan yerleşim 'Koreos Akropolisi' olmalıdır; o dönemde deniz bu tepenin yamacına kadar uzanmaktaydı. Lidya Kralı Kroisos tarafından tahrip edilen akropoliste Doğu

■ 12 radyal dilimli duvarı olan Macellum.

■ Macellum çevresindeki mimari parçalar.

■ Macellum çevresindeki mimari parçalar.

Roma (Bizans) Dönemi'nde de yapılan inşa faaliyetleri nedeniyle geçmiş dönem izlerinin çoğu silinmiştir. Tepenin üzerinde ve eteklerinde Roma Dönemi taş ocaklarının yanı sıra birçok yapı kalıntısı vardır; tepe üzerinde düzeltilmiş 65x65 metre boyutundaki alanda, çevresi sütunlarla çevrilmiş avlusuyla, on iki kirişli bir yapının yuvarlak kadesi bulunmaktadır;

Doğu Roma (Bizans) çeşmesi.

M.S.200'lü yıllara tarihlenen yapı olasılıkla 'Et Pazarı' (macellum) olarak tanımlanmıştır. Bazı araştırmacılar 'Et Pazarı'nın Agora'da aranması gerektiğini, bu yapının farklı

işlevlerle kullanılmış olabileceğini öne sürmüşlerdir. Bu yapının yakınında ise Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne tarihlenen bir çeşme kalıntısı vardır; portikosu ve 'Peristyl'i avlusu olan çeşmenin korkuluk levhalarının bir kısmı Efes ve İzmir müzelerinde sergilenmektedir. Yükseltinin kuzeybatısı taş ocağı olarak kullanılmıştır. Tepenin kuzeybatı eteklerinde ise 'Yarıkaya Tapınağı' olarak isimlendirilmiş bir kült yapısının kalıntıları bulunmaktadır; M.Ö.400'lü yıllara tarihlenen yapı olasılıkla bir tanrıça adına kurulmuş kült alanı olmalıdır. 22x15 metre boyutunda olan tapınak yapısının bir görüşe göre Apollon kehanet tapınağı olabileceği öne sürülmüştür. Stephanos ise burada tanrıça Leto'ya tapınıldığını belirtmektedir. Bu kısımda Hellenistik kadın giyimli olan heykelcikler bulunmuştur. Bu yerleşimlerdeki buluntuların en eskisi M.Ö.700'lü yıllara dayanır. Ayrıca yamacın güneybatısında 'peristyl'i bir ev kalıntısı da vardır. Tepenin güneybatı sırtlarında ise Hellenistik surların izleri görülebilir.

Doğu Roma (Bizans) çeşmesi mimari parçaları.

91-92 STADYUM

Stadyum.

Stadyum, Panayır Dağı eteklerindeki bir çukurda kurulmuştur. Hellenistik Dönem izlerine güney yönündeki basamaklarında rastlanır. İmparator Neron Dönemi'nde C. Stertinius Orpex isimli -özgürlüğü bağışlanmış- bir kölenin kurduğu vakıf (M.S. 54-68) stadyumu genişleterek anıtsal bir yapı haline getirmiştir. Güney oturma sıraları Panayır Dağı'na yaslanmış stadyumun boyutları 228x38 metredir ve yaklaşık 3 hektarlık bir alanı kaplar. Kuzey basamakları ise tonozlu alt yapı üzerine oturmuştur. Stadyum'da atletizm gösterileri, araba ve gladyatör oyunları yapılmaktaydı. Bu yarışma ve gösterileri yapanlara ait mermer kabartmalar ören yeri içindeki Mermer Cadde'de sergilenmektedir. Koşu alanının doğusunda bulunan 50x40 metre boyutundaki arena ise gladyatör oyunları için düzenlenmişti. M.S. 5.yüzyılda kuzey

Stadyumun kuzey oturma sıraları tonozlu bir alt yapı üzerindedir.

tonozların batı ucuna bir kilise inşa edilmiştir. M.S.262 yılında ve 4.yüzyılın ortalarında meydana gelen depremlerle stadyum zarar görmüştür. Son depremden sonra stadyum onarılmamış, yapı elemanlarının çoğu Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde kale, sur vb. yapılarının inşasında kullanılmak üzere sökülülmüştür.

Efes Stadyumu ve Vedius Gymnasionu maketi. (Ephesus Museum, Viyana).

■ 93 VEDIUS GYMNASIONU

Stadyumun kuzeyinde bulunan Vedius Gymnasionu, Efes'in ünlü zenginlerinden Vedius Antonius tarafından M.S.150 yılında yaptırılmıştır. Diğer Efes gymnasionları gibi doğu-batı yönünde inşa edilmiştir; yapının banyo odaları ve palaestrası (güreş, beden eğitimi yapılan yer) doğu-batı doğrultuda, eksen üzerinde simetrik

Gymnasion'dan Irmak Tanrısı Kaystros heykeli.
(İz.T.S.M.)

Roma Dönemi'nde yapının ismi Koreossos'taki Gymnasion'du.

olarak yer almıştır; Roma Dönemi'nde ismi Koreossos'taki Gymnasion'du. Yapı, hamam-gymnasion kompleksi olarak

Vedius Gymnasionu'na ait mimari parça.

135x85 metrelik bir alana oturmuştur; girişi, doğu tarafta, 40x50 metre boyutunda olan palaestradaki anıtsal kapıdan yapılmaktaydı.

Vedius Gymnasionu.

Kazılar sırasında doğu kısmında bulunan bir yazıt, yapının imparator Antonius Pius ve ailesine adandığını göstermektedir. Vedius Gymnasionu 5.yüzyılın sonuna kadar

Vedius Gymnasionu M.S.150 yılında inşa edilmiştir.

kullanılmış, 6.yüzyılda çıkan bir yangınla da tahrip olmuştur. Kazılarda bulunan İrmak Tanrısı heykeli İzmir Tarih ve Sanat Müzesi'nde sergilenmektedir.

Arkadiane yakınındaki Geç Antik surlar.

GEÇ ANTİK KENT SURLARI

Efes kentinin Arap saldırılarından korunması amacıyla belli bir kısmının güvenliğini sağlamak için yeni surlar inşa edilmiştir. Hellenistik-Roma kent

merkezi bu surlar dışında bırakılarak Koressos Mahallesi olarak isimlendirilen kısmı yeni inşa edilen surlarla çevrilmiştir. Bu geç dönem surların kalıntılarına Meryem Kilisesi, Olympieion ve Vedius Gymnasionu çevresinde rastlanmaktadır.

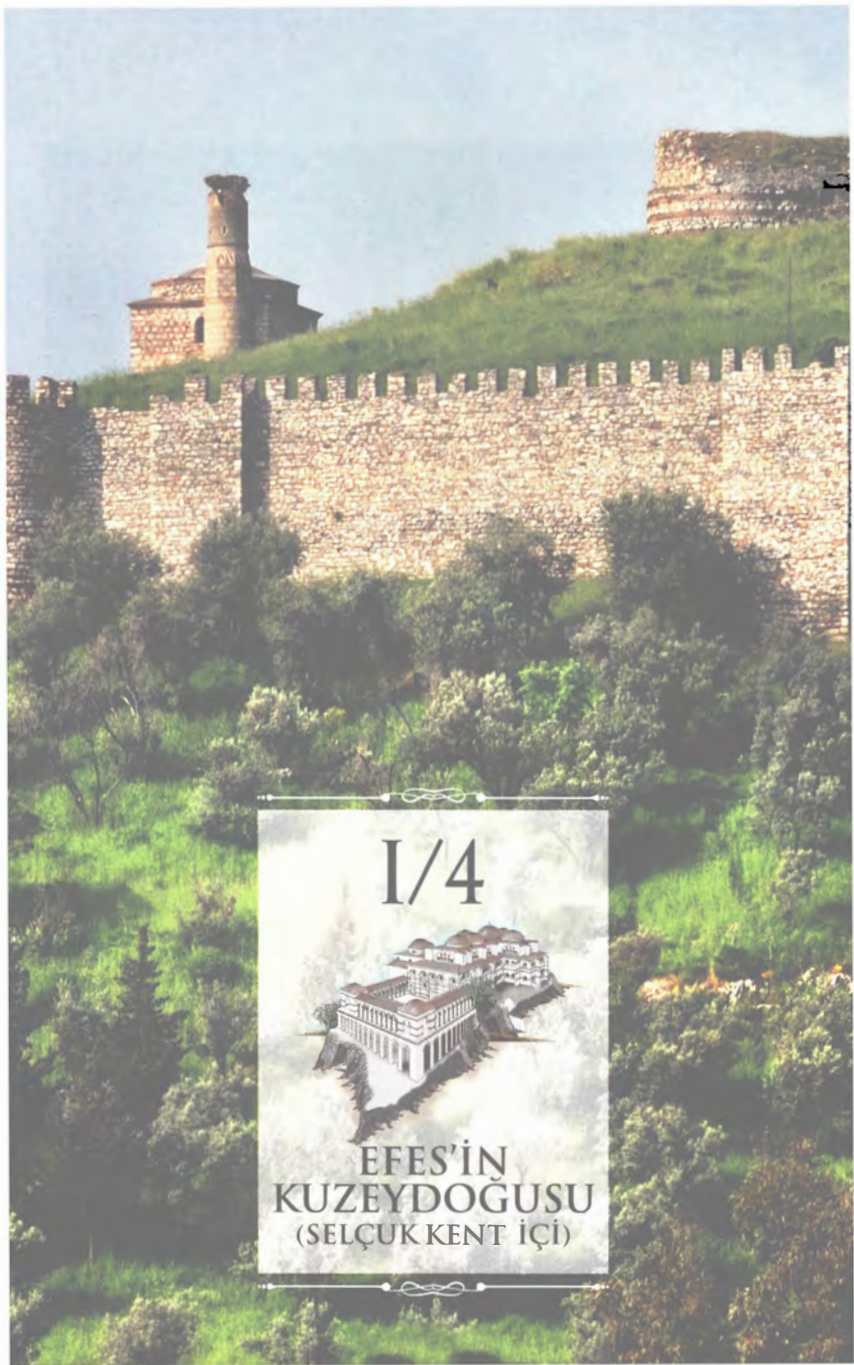
Vedius Gymnasionu kuzey bitiřindeki Geç Antik Surlar.

PAMUCAK GÜMRÜK BİNASI

Efes Liman kanalının denizle birleştiği yerin yakınında Pamucak'ta bir yapı kalıntısı vardır; yapılan araştırmalarda, Kumtepe olarak bilinen yerin yükseltisinde bulunan yapı kalıntısında üç evre saptanmıştır. Bu yapılar içinde en üstte olanın boyutu 27x30 metredir. Ortasındaki avlunun çevresinde portikolar ve yan odalar bulunur. Atriumun tabanında iki ayrı tabaka bulunmuştur; alt tabakada mozaikler, üstü ise çok çeşitli mermer plakalarla kaplanmıştır. Yapılan incelemelerde yapının ayakta kalan bölümlerinde derin yanık izlerine rastlanmıştır. Yapı, Efes Limanı'nı denetleyen, olasılıkla, bir ön karakol olmanın yanı sıra gümrük binası olarak da kullanılmış olmalıdır. M.S.1.yüzyıldan 7. yüzyıla değin kullanılmıştır. Arap akınları sırasında tahrip edilmiş olmalıdır.

Pamucak Gümrük yapısı kalıntıları.

Artemis Tapınağı'nın batı yakınında Tribün olarak tanımlanan yapı kalıntısı.

■ 10 TRİBÜN

Artemis Tapınağı'nın batı yakınında, kült alanının içinde dikdörtgen planlı, 40x22 metre boyutunda 'Tribün' olarak isimlendirilmiş bir yapı vardır; çevresinde yapılan araştırmalarda edinilen bulgular ışığında yapı M.S.1.yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir. Yapının güney, batı ve kuzey tarafında kubbeler bulunmaktadır; alt kısmında çökmüş 6 odası olduğu saptanmıştır. Bilim insanları, ele geçen son veriler ışığında yapının bir kült tiyatrosu olabileceğini belirtmektedirler.

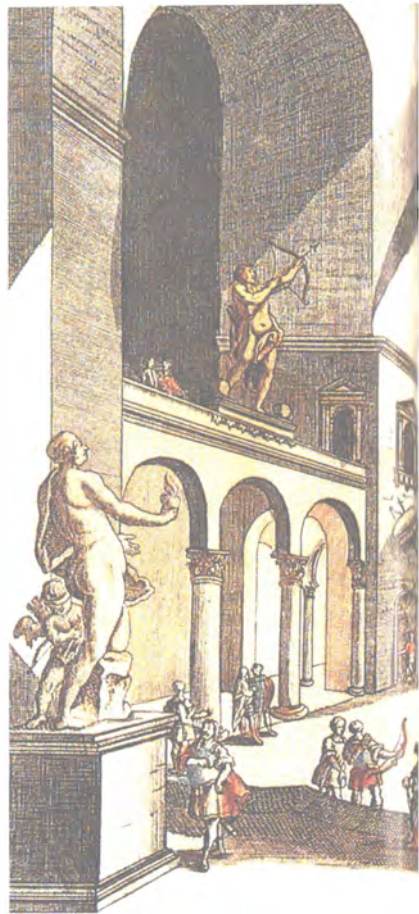
'Tribün' yapısından bir bölüm.

■ 9 ANTİK DÜNYA'NIN YEDİ HARİKASI'NDAN BİR ANIT: ARTEMİS TAPINAĞI

İonia'da yaşanan altın çağ içinde Dünya'nın ilgisini üzerine çeken birçok mimari yapı inşa edilmiştir. “*Dünya’nın Yedi Harikası*” içinde yer alan Efes Artemis Tapınağı da bunlardan birisidir. Sidonlu ünlü şair Antipatros, M.Ö. 130 dolayında yazdığı şiirde “*Dünya’nın Harikası*” listesinde yer alan Efes Artemis Tapınağı’ndan övgüyle söz eder: “*Babil’in göğe doğru yükselen şehir duvarlarını gördüm, / Üzerinde atlı arabaların gittiği, / Ben Alpheios’daki Zeus’u gördüm, / Helios’un dev boyutlardaki heykelini, / Ve asma bahçelerini, / Nil’deki piramitlerin görkemli yapılarını, / Ve Mausolos’un kudretli anıtını da gördüm. / Ama sonunda ne zaman ki, / O bulutlara doğru yükselen Artemis Tapınağı’nı gördüm; / Betim benzim uçtu. / Ve dedim ki: Helios’un gözleri yüksek Olympos’un dışında / Böyle karşılaştırmaya değer başka bir şey gördü mü?*”

Artemis Tapınağı kalıntıları Efes’in 1,5 kilometre kuzeydoğusunda Selçuk İlçesi’nin batı çıkışında, Efes ören yeri ve Kuşadası yolu üzerindedir. Kent içinden kısa bir yürüyüşle ulaşılabilir. Tapınağı, 1869 yılında İngiliz mühendis J. T. Wood -yedi yıl süren kazılar sonucunda- bulmuştur. Sonrasındaki kazılar 1904-1905 yılları arasında British Museum adına David George Hogarth yürütmüştür; uzun bir aradan sonra kazılara Avusturya Arkeoloji Enstitüsü tarafından 1965 yılında tekrar başlanmış, günümüzde kazılar devam etmektedir. Tapınak alanında ortaya çıkarılmış en eski buluntular M.Ö. 14.-13.yüzyıla ait Miken seramik parçalarıdır. Tapınak alanının M.Ö. 11. yüzyıldan başlayarak bir kült alanı olarak kullanıldığı, Geç Antik Dönem’e kadar üst üste

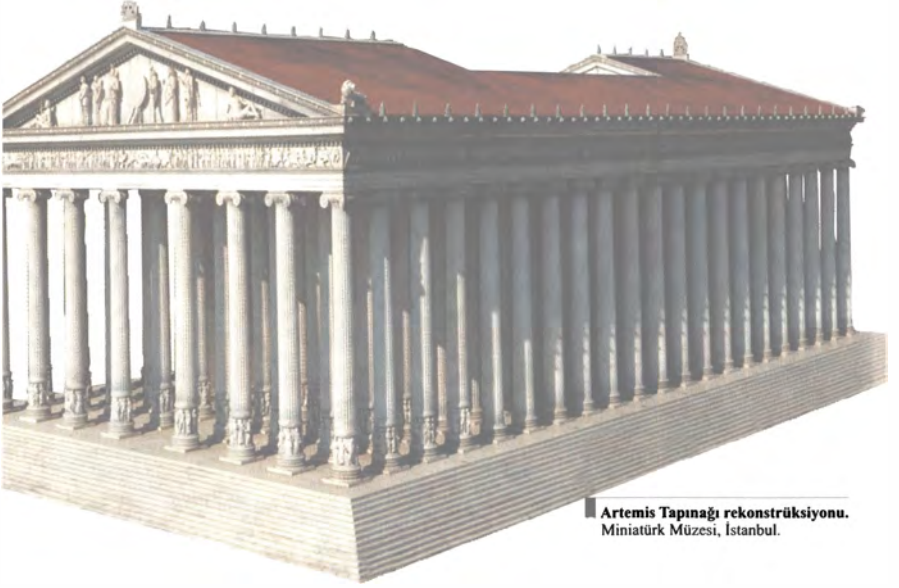
Artemis Tapınağı saçaklığı. M.Ö.4.yy. (Ef.M.)

Artemis Tapınağı'nı gösteren seyir kutusu. Renklendirilmiş bakır gravür.
G. B. Probst. 18.yy. ilk yarısı. J. Kräfner Koleksiyonu. Viyana.

birçok tapınım yapıları inşa edildiği ortaya çıkmıştır. Kazılarda elde edilen bulgularla ilk tapınağın M.Ö. 680- 650 yıllarında yapıldığı, 4 x 8 ahşap sütunlu ve 13,5 x 8,5 metre boyutunda olduğu anlaşılmıştır. M.Ö. 570 yılında ise mermer sütunlardan oluşan devasa bir tapınak yapılmıştır; bu tapınak olasılıkla 100 x 60 metre boyutunda 106 sütunlu ve sütunların üzerinde kabartmalar bulunmaktaydı; kazılar sırasında sütunların ve üstlerinde frizler bulunan mimari blokların bir kısmı British Museum'a götürülmüştür; tapınağı

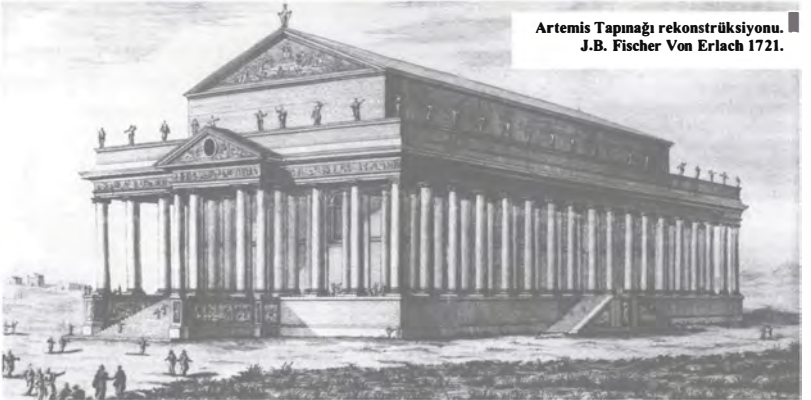
Lidya Kralı Kroisos yaptırmıştır; bu nedenle Kroisos Tapınağı ismiyle de anılır; tapınağın yapımında Khersiphron, Metagenes ve Theodoros isimli mimarlar çalışmışlardır. Mimarlar, bu denli görkemli büyük bir tapınağın yapımında Hitit, Asur, Mısır ve Urartu sanatından etkilenmiş olmalıdırlar. Antik kaynaklardan Pilius'un Naturalis Historia isimli kitabında, tapınağın 225 x 425 ayak ölçüsünde olduğu, ön yüzünde 36 adet kabartmalı sütunun bulunduğu yazılıdır. Tapınak, M.Ö. 356 yılında Herostratos isimli bir akıl hastası tarafından kundaklanarak

Artemis Tapınağı rekonstrüksiyonu.
Miniatürk Müzesi, İstanbul.

yakılmış, çatısının büyük hasar görmesi sonucu yıkılmıştır; yeni tapınak, Küçük Menderes Nehri'nin (Kaistros) getirdiği alüvyonlar sonucu çukurda kalan eski tapınak temelleri üstüne, 125 x 72 metre boyutunda, 18,40 metre yükseklikte, 127 sütunlu olarak yapılmıştır; deniz suyunun

yükselmesi nedeniyle, tapınak 2,70 metre yükseltilip 13 basamaklı bir kaide üstüne yerleştirilmiştir; tapınağın mimarları arasında Paionios, Demetrios ve Kheirokrates da vardır. Büyük İskender'in tapınağın yapımına -kendi ismini belirten bir ibare konulması şartıyla- yardım etme isteğini Efesliler,

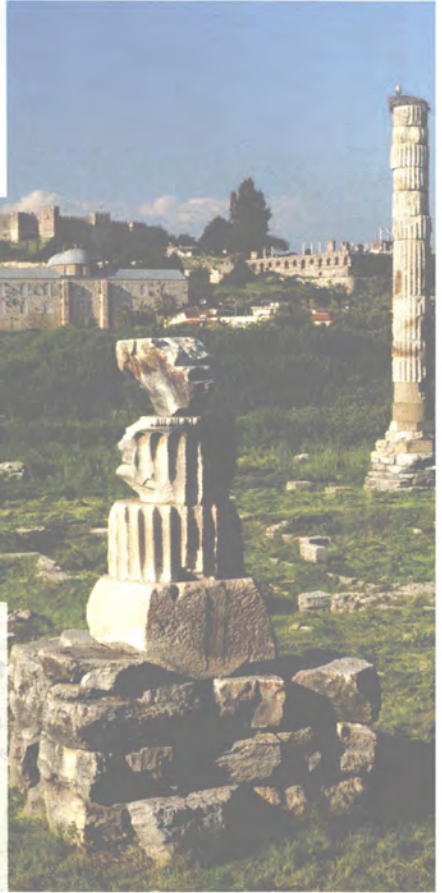

Artemis Tapınağı rekonstrüksiyonu.
J.B. Fischer Von Erlach 1721.

2

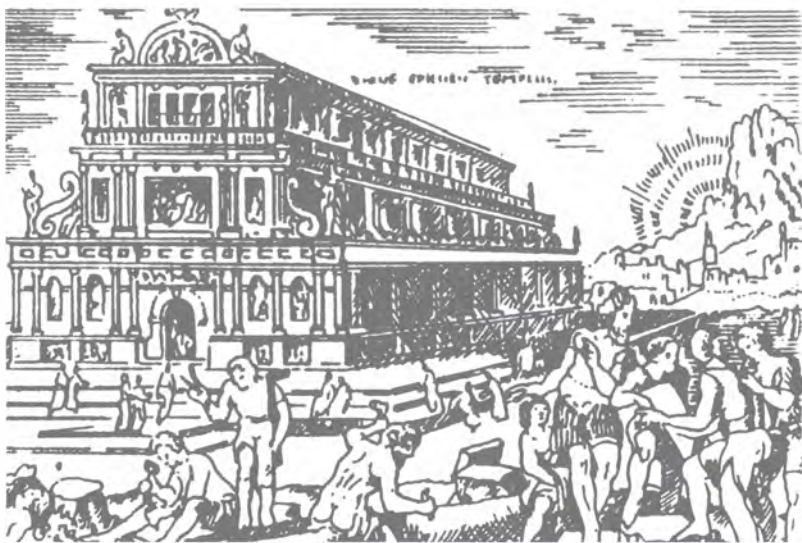
1-Artemis Tapınağı maketi, (Ephesus Museum, Viyana). 2, 3 - Artemis Tapınak alanı.

“...tanrının tanrıya tapınak adaması uygun değildir...” gerekçesiyle geri çevirmişlerdir. Tamamen mermerden yapılan tapınak, boyutları ve büyüklüğünün yanı sıra heykelleriyle de görkemli bir yapıydı; M.S. 263 yılında Got kavimlerinin saldırısı sonucunda yıkılıp yok edilmiştir; saldırı sonrasında bir kısmı onarılan tapınağın M.S. 400 yılına kadar kullanıldığı bilinmektedir.

1

3

1- Dünya haritası üzerinde Artemis Tapınağı'nın rekonstrüksiyon çizimi. W. J. Blaeuw, 1606.
2- Artemis Tapınağı'nın rekonstrüksiyon çizimi. E. Falkener, 1845.
3- Liman ve arka plan görüntüsüyle Artemis Tapınağı'nın rekonstrüksiyon çizimi, 1874.

Tapınaktan mermer at. Sunak çevre duvarı çatı dekorasyonu. Erken Hellenistik Dönem. (Ef.M.)

Efes Limanı'nın alüvyonlarla dolması, Hıristiyanlığın toplum yaşamında etkisini arttırması sonucunda kentte ekonomik çöküntü ve sosyal kargaşa yaşanmaya başladı. M.S. 391 yılında Theodosius fermanıyla Hıristiyanlığın resmî din olarak kabul edilmesinden sonra putperest amaca hizmet ettiğine inanılan Artemis Tapınağı da yıkıma uğradı. Ele geçen bir yazıtta Demeas isimli bir Hıristiyan'ın eylemi anlatılmaktadır: ***“Artemis iblisini aşağı indirdim ve onun yerini bir haçla değiştirdim...”***.

Tapınaktan Fenike stilinde tanrıça betimli plakalar, fildisi. M.Ö. 7. yy. (Ef.M.)

EFES MÜZESİ'NDE SERGİLENEN ARTEMİS TAPINAĞI BULUNTULARI

- 1- Tanrıça Heykelciği, altın dolu döküm. Y. 5,14 cm. Ağırlık 51,8 gr. M.Ö. 640-630.
- 2- Khiton giymiş, duvak takmış kadın heykelciği, fildişi. Y. 11,5 cm. Çap 1,65 cm. M.Ö. 630 civarı.
- 3- Tanrıça Heykelciği, altın dövme. Y. 7,91 cm. Ağırlık 20,5 gr. M.Ö. 580 civarı.

1- Aslan ve boğa başlı takı. Altın. 2- Şahin şeklinde levha. Altın. M.Ö. 7. yy. 3- Aslan başlı fibula. Altın. 4- Grifon protomu şeklinde kolye ucu (pandantif). Altın. M.Ö. 7. yy.

Hayvan protomlu kolye ucu. Bronz.

Hayvan figürlü bronz kolye uçları.

Halka formulu askos, pişmiş toprak.

Koç figürünü, fildişi. M.Ö. 7. yy'ın ikinci yarısı.

Kap akıtacağı (?), pişmiş toprak.

Pişmiş toprak kadın figürün başları.

Fibulalar. Altın.

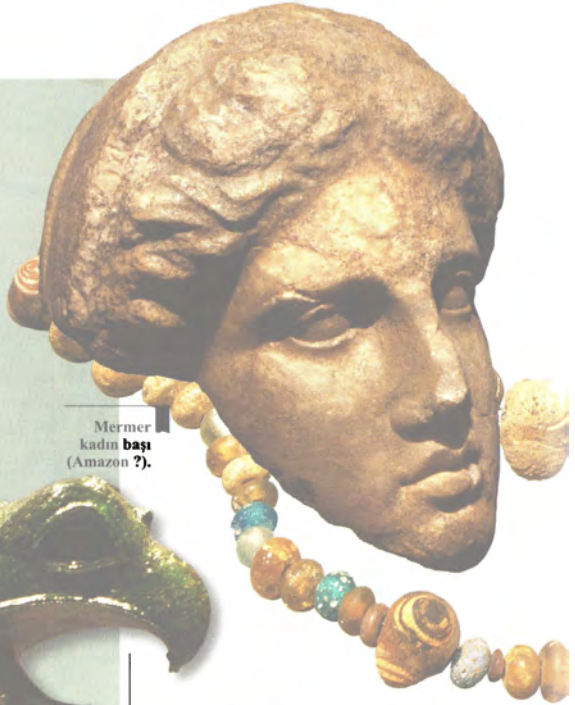
Artemis tapınınının Konstantinopolis (İstanbul) Patriği Chrysostomos tarafından yasaklanmasından sonra yıkım ve çatışma daha da hızlandı. Tapınağın ayakta olan mimari elemanları sökülüp satıldı ve başka -St. Jean Kilisesi vb.- yapıların inşasında kullanıldı. Sonrasında, tapınak üzerine yapılmış kilise 12. yüzyıl gezginlerinin notlarında görülmektedir.

Başında kaseler taşıyan tanrıça figürü. Fildişi.

“Dünya’nın Yedi Harikası” arasında yer almış Artemis Tapınağı yok edildikten sonra Sidonlu Antipatros’un Artemis Tapınağı için övgü dolu yazdığı şiire, bir Hristiyan şair alaycı şu dizelerle karşılık vermiştir: “... ama, şimdi o teolog *Johannis’in* ve *İsa’nın* lütfuyla en yoksul ve en ıssız harabedir...”

Mermer kadın başı (Amazon?).

Grifon protomu. Bronz.

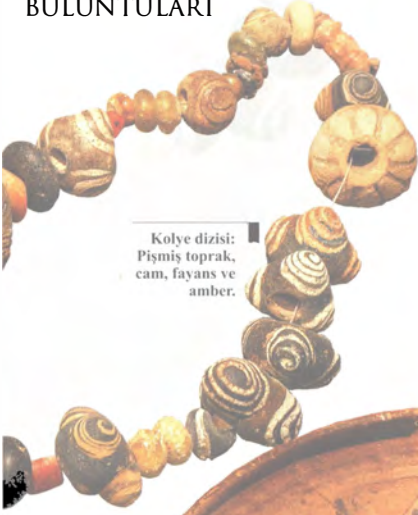

Bronz tekerlek.

Bronz geyik figürü.

EFES MÜZESİ'NDE SERGİLENEN ARTEMİS TAPINAGI BULUNTULARI

Kolye dizisi:
Pişmiş toprak,
cam, fayans ve
amber.

1- Pişmiş toprak
çanak parçası.
2- Mermer kandil.
3- Siren formlu
Aryballos.

Pişmiş toprak
tabak parçası.

AYASULUK TEPEŚİ

Ayasuluk Tepesi, Efes'in ilk yerleşimlerinden birisidir. Son yıllarda yapılan kazılarda ortaya çıkarılan bulgular sonucunda Ayasuluk Tepesi'nin İlk Tunç Çağı'ndan başlayarak yerleşime uğradığı anlaşılmıştır. Bölge, Hitit Dönemi'nde Arzawa-Mira Krallığı sınırları içinde yer almaktaydı; bilim insanları, Ayasuluk Tepesi İlk Tunç Çağı yerleşiminin olasılıkla bu krallığın başkenti Apasas olduğunu öne sürmüşlerdir. Ayasuluk'taki ilk yerleşimin ardından gerek doğa koşullarının etkisiyle liman bölgesindeki değişimler, gerekse egemen güçlerin dayatmalarıyla kent birkaç defa yer değiştirmiştir. Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde Efes kent limanının Küçük Menderes Nehri'nin getirdiği alüvyonlarla dolması sonucunda Ayasuluk Tepesi'ne bir kale yapılarak yerleşim de bu kısımda yoğunlaşmaya başlamıştır; St. Jean bazilikasının yapılmasıyla kentin bu kısmı yeniden önem kazanmıştır. Bölge, 1304 yılında Türklerin egemenliğine girmesiyle Ayasuluk ismiyle anılmaya başlanmıştır; Ayasuluk, 1348-1390 yılları arasında Hızır Bey ve İlyas Bey dönemlerinde Aydınöğulları Beyliği'nin başkenti olmuştur; İsa Bey Camisi, İç Kale, medreseler, hamamlar ve türbelerde bu dönemin izleri görülür. Ayasuluk'ta, 1390 yılından sonra Osmanlı egemenliği hüküm sürmüştür.

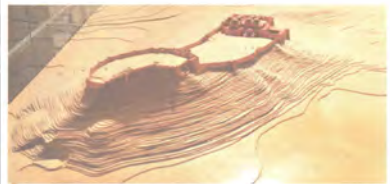
Selçuk İlçesi ve Ayasuluk Tepesi.

1 SELÇUK KALESİ

Selçuk Kalesi.

Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde, Efes Limanı'nın dolması sonucu, St. Jean Kilisesi'nin kuzeyine inşa edilen Selçuk Kalesi Aydınöğulları Beyliği Dönemi'nde de onararak kullanılmıştır. Kalenin içinde 14.yüzyıldan kalma bir caminin yanı sıra, hamam, konutlar, sarnıç ve 2009 yılı kazılarıyla ortaya çıkarılan 'Kale Köşkü' bulunmaktadır. Kale, Doğu Roma (Bizans) sonrasında Aydınöğulları Beyliği Dönemi'nde de kullanılmış iç kaleye birçok yapı eklenmiştir. Kalenin 1403 yılına kadar kullanıldığı ve sağlam ulaştığı bilinmektedir. Sonraki dönemlerde saldırı ve yağmalamaya uğrayan kalenin 17.yüzyılda da sağlam olduğu bölgeyi ziyaret eden gezginlerin aktarımlarından anlaşılmıştır. İç kalenin doğu ve batı yönde olmak üzere iki kapısı vardır; kale yapısı üzerinde 16 kule bulunur. İç kalede kazılarla ortaya çıkarılıp restore edilen 'Kale Köşkü' olarak isimlendirilmiş yapı, hamamın güneyinde ve 10,20x11,20 metre boyutundadır; emir ya da bey köşkü olarak kullanılmış yapı kare planlıdır; olasılıkla Osmanlı Dönemi'nde de değişik

Selçuk Kalesi ve güneyindeki St. Jean Kilisesi maketi. (Ephesus Museum, Viyana).

Selçuk Kalesi.

işlevleri olmalıdır. Köşkün batısında üçgen planlı odalar, kuzeyinde ise hamam yapısı bulunur; üçgen planlı odaların köşkle organik bağı olduğu düşünülmektedir. Kale

Hamamı ise doğu-batı yönünde uzanan bir yapıdır; hamam, soyunmalık, ılıklik, sıcaklık ve külhan (ocak) bölümünden oluşur.

■ Ayasuluk yerleşiminin ana kapısı Takip Kapısı.

TAKİP KAPISI

Ayasuluk Tepesi'ndeki Doğu Roma (Bizans) yerleşimini çevreleyen savunma duvarları -iç ve dış surlar- olmak üzere iki bölümden oluşur; dış surlar kulelerle desteklenmiş, yapı malzemesi ise Efes yerleşimlerinden sökülerek getirilmiştir.

Surlar üzerinde, doğu, batı ve güney yönde üç kapı bulunmaktadır. Güneyde bulunan kapı Takip Kapısı olarak bilinir; kapının her iki yanında kare planlı kuleler bulunmaktadır; kemerli kapısının üzerinde sarmaşıklı bir friz ile bağ bozumunda Erosların yer aldığı kabartmalı lahit parçası bulunmaktadır. Önceki yüzyıllarda kapının üzerinde genç kız ve silahlı adamların betimlendiği farklı lahit parçaları da bulunmaktaydı; bu parçalar 19.yüzyılda İngiltere'ye götürülmüştür. Takip Kapısı'nın inşasında Artemis Tapınağı mimari parçaları ve taş blokları kullanılmıştır.

■ Takip Kapısı üzerindeki kabartmalar.

Kilise, M.S. 6.yy'da inşa edilmiştir.

■ 2 SAINT JEAN KİLİSESİ

Saint Jean, İncil yazarları arasında tek görgü tanığıdır; İsa'nın çarmıha gerilmeden önce annesini ona emanet ettiği bilinmektedir. Azizler içinde İsa'nın en beğendiğidir; Hristiyanlığın yayılmasında etkin çabalar göstermiştir. İmparator Domitianus'un Hristiyan halka karşı gösterdiği baskılara karşı bir umut olan Saint Jean, Apocalypse'yi yazmıştır. Yeni Ahit'in son kitabı sayılan bu yapıt kutsal kitapta da yer almıştır. Efes'li Yuhanna (St. Jean Theologos) M.S.100 yılında sürgün dönüşünde Efes'te ölmüş ve Ayasuluk

Tepesi'nin güneyinde sade bir mezara gömülmüştür; M.S.5.yüzyılda bu mezarın üzerine ahşap çatılı bir bazilika inşa edilmiştir; M.S.6.yüzyılda meydana gelen depremde zarar gören yapının yerine imparator Iustinianus ve karısı Theodora, haç planlı, altı kubbesi olan, üç nefli bir bazilika yapılmasını sağlamıştır.

Boyutu 110x40 metre olan bazilikanın girişi batı yönündeki büyük narteks kapısında; bazilika

bemasının tabanı ise renkli mermerlerle kaplanmıştır; bemanın

etrafındaki sütunlar Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne

tarihlenmektedir; bemanın

merkezindeki dört burma yivli sütun 'kiborion'a aittir; altındaki kriptâ

kısımında yapılan kazılarda ortaya çıkarılan

üç mezardan ortada olanı St. Jean'a aittir; bu mezarda

buluntu ele geçmemiştir. 13. yüzyılda mezarların içinin boş olduğu kaynaklarda

geçmektedir; bazı kaynaklarda kutsal olan kalıntılarının Constantinopol'de

(İstanbul) Havarîun Kilisesi'ne taşındığı öne sürülmüştür. Bazilikanın kuzey

kısımında, üstü ahşap çatılı apsisi bir yapı ve yanına hazine dairesi yapılmıştır; apsisi

ve yanına hazine dairesi yapılmıştır; apsisi yapı sonradan şapele dönüştürülmüştür;

apsisli yapıda St. Jean'ın İsa ve Aziz Timotheus ya da başrahbin yer aldığı

freskler bulunmaktadır. Şapelin yanında yer alan Hazine Dairesi kare boyutunda merkez

planlı inşa edilmiştir; orta kısmında dairesel

St. Jean Kilisesi rekonstrüksiyonu.

ise İstanbul Ayasofya Kilisesi'nde rastlanmaktadır. Vaftizhane ise bazilikanın yine kuzey kısmında yer almaktadır. Side'de Piskoposluk Sarayı yakınında bulunan vaftizhaneyle benzerlik gösterir. Vaftizhane sekizgen planlı, merkezi bir kısım ile çevresindeki bölümlerden oluşur; merkezi kısmın etrafını bir koridor çevirir ve bu koridora açılan üçgen planlı köşe odaları bulunmaktadır. Merkezi kısmın doğu ve batı

merkezi bir alan ve çevresinde merkeze açılan bölümler bulunmaktadır; kutsal eşyalar ve hazine, merkeze açılan haç kolu biçimli bölümlerde saklanmaktaydı; Hazine Dairesi'nin bir benzerine

St. Jean Kilisesi Ayasuluk Tepesi'nde Kale'nin bitişiğindedir.

M.S.6.yy'da deprem sonrası yapı yenilenmiştir.

St. Jean'ın mezarı.

Kilisedeki vaftizhane bölümü.

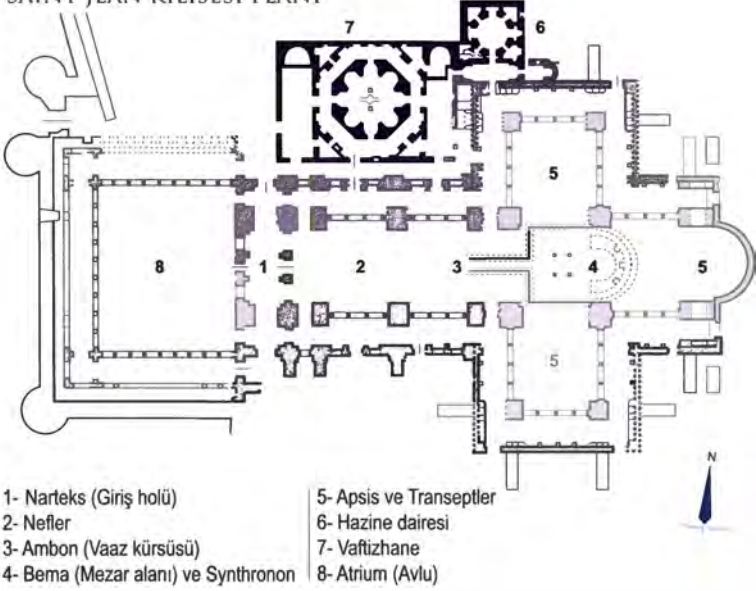
Kilise içindeki çeşme yapısı.

Kiliseye ait mimari parça.

kısımında bulunan apsisli salonlar ise vaftiz törenlerinin yapıldığı yerlerdir. Vaftizhane M.S.5.yüzyılda ahşap çatılı bazilikayla birlikte inşa edilmiş sonrasında yapılan kubbeli bazilikayla birlikte kullanılır olmuştur. Yapının orta kısmında, basamak merdivenli, yuvarlak vaftiz havuzu bulunmaktadır; yanındaki kare boyutlu havuzlarda ise kutsal su saklanmaktaydı. Vaftizhane ile

SAINT JEAN KİLİSESİ PLANI

Kiliseye ait mimari parçalar.

bazilika arasında bulunan süslü çeşme ise -bazilika giriş kapısının batı yöne alınmasıyla var olan boşluğu doldurmak için- M.S.6.yüzyılda yapılmıştır. Bazilika ile Takip Kapısı arasında Iustinianus Dönemi öncesinde inşa edilmiş üç kemerli anıtsal bir kapı bulunmaktadır; anıtsal kapı, haç kiliselerinin avlularına açılan, Roma Dönemi mimari özellikleri yansıtır. St. Jean Bazilikası Orta Çağ'da Hristiyan

hacıların sıkça uğradığı bir “*hac kilisesi*” konumundadır; 12.yüzyılda harap durumda olan yapı 1304 yılında bölgenin Türklerin egemenliğine geçmesiyle bir kısmı cami olarak

kullanılmaya başlanmıştır. 1365-1370 yıllarında ise güçlü bir deprem sonrası yıkılmıştır. Kilise içindeki ilk kazılara G. A. Sotiriou tarafından başlanmıştır; ardından 1927-30 yıllarında Avusturya Arkeoloji Enstitüsü; 1960-2006 yıllarında kazıları Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı sürdürmüştür; günümüzde kazıları Türkiye Cumhuriyeti, Pamukkale Üniversitesi'nin bilim ekibi yürütmektedir.

■ 4 BİZANS SUKEMERLERİ

Efes'te, Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde kentin su gereksinimini karşılayan sukemerleri Ayasuluk Tepesi'ndeki Takip Kapısı'ndan başlayarak kent merkezindeki tren istasyonu yakınlarından Şirince boğazına -kuzeye doğru- uzanır; Selçuk kent merkezindeki meydanda bulunan kısmı daha iyi korunmuş durumdadır. Sukemerleri bu bölümde kentin diğer yapılarıyla bir bütünlük sağlar; 19.yüzyıl evleri, meydanda bulunan Selçuk Kurtuluş Yolu Anıtı, sukemerleri ve anıtlar arasındaki havuz başı çay bahçeleri Efes gezginlerinin uğradıkları yerler arasındadır.

Selçuk İlçesi meydanındaki sukemerleri.

Ayasuluk'tan kent merkezine inen sukemerleri.

■ 7 İSA BEY CAMİSİ

İsa Bey Camisi'nin doğudan görünümü.

Doğu Roma (Bizans) egemenliğinin Selçuklu beyliklerinden Aydınoğulları'na geçmesiyle günümüz Selçuk ilçesi'nin bulunduğu yerde birçok cami, mescit, hamam ve türbe yapılmıştır; Ayasuluk Tepesi'nin güneybatı yamacındaki İsa Bey Camisi de bu mimari yapıların en önemlilerinden birisidir; Aydınoğulları'ndan İsa Bey tarafından 1374-1375 tarihinde yaptırılmıştır. Mimarı ise Ali ibn el Dîmîşkî'dir. Cami, plan düzeniyle, Şam Emeviye Camisi, Diyarbakır Ulu Cami ve Harran Camisi'nin planının küçük ölçekli olarak uygulanmış şeklindedir. Selçuklu-Osmanlı cami planlarından farklı olarak kareye yakın 51x57 metre

boyutunda inşa edilmiş caminin üçte biri kapalı alanını oluşturur. Caminin, kible yönünde enine uzanan iki sahnılı kapalı kısmın üzeri,

İsa Bey Camisi Ayasuluk Tepesi'nin güneybatı yamacındadır.

İsa Bey Camisi batı cephesi.

Cami giriş kapısından detay.

51x57 m. boyutundaki caminin üçte biri iç mekanıdır.

Caminin avlusu.

Avludaki mezar taşları.

ortada iki kubbe, yanlarda da iki ahşap kırma çatıyla örtüldür. Kuzey kısmında -ortasında şadırvan bulunan- revaklı bir avlusu vardır.

Camiye giriş bu avluya açılan üç kapıyla sağlanır. İsa Bey Camisi'nin iki minaresinden doğu yönünde olanı tamamen yıkılmış, batı yönünde olanının şerefe kısmından aşağısı günümüze sağlam ulaşmıştır. Caminin batıdaki cephesinde bulunan taç kapısının ve pencerelerin görkemli renkli taç süslemeleri dikkat çekicidir. Taçkapı üzerindeki yazıtta Mehmet oğlu İsa Bey ve Mimar, Dımışıklı oğlu Ali'nin isimleri okunabilmektedir. Caminin avlusunda dönemin mezar taşları sergilenmektedir. Cami, sabah ışığıyla St. Jean Kilisesi'nin bulunduğu yükseltiden ovaya hâkim konumuyla güzel bir görünüm sergiler.

Caminin batıdan görünümü.

İSA BEY CAMİSİ'NİN BATISINDA BULUNAN TÜRK HAMAMI

'Hamam 3' olarak nitelenen Türk hamamı İsa Bey Camisi'nin batı yakınındadır; bir tarım alanında bahçe içinde bulunan hamam yapısı çok tahrip olmuştur. İsa Bey Hamamı'ndan farklı özelliklere sahip olan yapının girişi batı yönündedir. Zemini mermer döşeli, soyunmalık

'Hamam 3' yapısı İsa Bey Camisi'nin batısındadır.

bölümü ise doğudadır. Hamamın tepidarium (ılıklik) bölümü korunmuş olarak günümüze ulaşmıştır. Hamamın sıcaklık kısmı mukarnas ile dekore edilmiştir. Güney kısmında, çatısı kubbelerle örtülmüş özel banyo odaları (halvet) vardır. Hamamın ısıtma odası yapının merkez eksenine yerleştirilmiştir. Hamamın güneybatısında yapılan kazılarda kuyu içinde çanak-çömlek parçaları, para, hayvan ve insan iskeletleri bulunmuştur. Hamamın kuzey kısmına ileri tarihlerde olasılıkla kadınların kullanımı için bir bölüm eklenmiştir.

■ 8 İSA BEY HAMAMI

Hamam yapısı, İsa Bey Camisi'nin güney yakınlarındadır; dikdörtgen biçimli, ortasında kubbeli bölümü ve ona bağlı odaları olan bir yapıdır. 14.yüzyılın ortalarında kurulan hamamın kuzeyinde yıkanma işlevi olmayan odalar, tuvalet bulunur; hamamın külhan (ocak) kısmı ise güneydedir. Hamama giriş, kuzey kısmında sütunlu bir avludan geçilerek yapılmaktaydı. Hamamın doğusunda dükkânlar, batısında ise kadınlar bölümü bulunmaktaydı.

İsa Bey Hamamı 14.yy'da yapılmıştır.

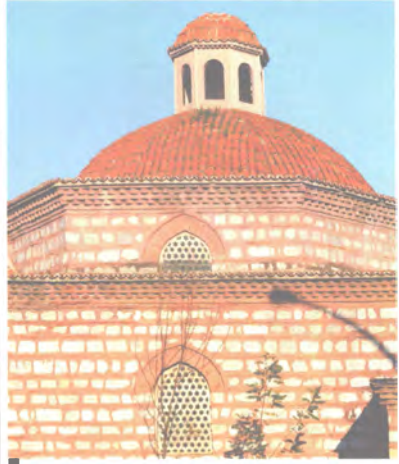

İsa Bey Hamamı.

Hamam yapısının 60-80 yıl hizmet verdiği, 15.yüzyıldan başlayarak bu alanın mezarlık olarak kullanıldığı bilinmektedir.

SAADET HATUN HAMAMI

Saadet Hatun Hamamı Efes Müzesi bitişiğindedir. Azize Hatun Hamamı olarak da bilinen hamamı İsa Bey'in eşi Azize Hatun yaptırmıştır. Kitabesinin alt kısmı olmadığından kesin yapım tarihi saptanamamıştır. Selçuk İlçesi'nde adı

Saadet Hatun Hamamı'nı İsa Bey'in eşi Azize Hatun yaptırmıştır.

geçen 7 hamam içinde, günümüze sağlam ulaşmış 4 hamamdan birisidir. Hamam yapısı, bitişiğindeki Ayasuluk Mescidi ve kervansarayla bir külliye oluşturmaktadır. Saadet Hatun Hamamı 1967-1972 ve 2012-2015 yılları arasında restore edilerek günümüz görünümünü kazanmıştır; hamamın da yer aldığı külliye içindeki kervansaray günümüzde Efes Müzesi'nin avlusuyla bitişik durumdadır. Duvarlarının bir sırası moloz taş, bir sırası tuğlayla örülen hamamın güneybatıdan girişi olan soğukluk bölümü, sıcaklık bölümünden

yüksek tutulmuştur; bu bölümün üstü sekizgen bir kasnağa oturan kubbe ile örtülüdür. Soğukluk bölümünden bir ara bölümle ılıklik bölümüne geçilir; ardından tıraşlık ve sıcaklık bölümleri gelir. Sıcaklık bölümünün kuzeybatı cephesinde ise külhan (ocak) ve sıcak su haznesi bulunmaktadır.

Saadet Hatun Hamamı Efes Müzesi bitişiğindedir.

AHMET PAŞA TÜRBESİ

Ahmet Paşa Türbesi Selçuk kent merkezindedir.

Ahmet Paşa Türbesi, Selçuk kent merkezindedir; 10x8,5 metre boyutunda, yaklaşık 7 metre yüksekliğinde bir yapıdır. Önceleri kime ait olduğu bilinmeyen türbenin içindeki bir yazıttan, Ayasuluk için yararlılıklar gösterip 1346 yılında ölmüş 'Ahmet Paşa'ya ait olduğu anlaşılmıştır; Türbenin iç duvarlarında yelkenli kayık ve Osmanlı mührü motifleri de saptanmıştır. Türbe, yarım küresel bir kubbeye sahiptir; kubbe almaşık düzende inşa edilmiş duvarın üzerine oturmaktadır; duvar örgüsünde moloz taşlar ve tuğla kullanılmıştır. İç mekândaki üçgen çıkıntılar kubbeye geçişi sağlar. Girişi güneydoğuda olan türbenin kemerli giriş eyvanı dışarıya doğru uzatılmıştır. Duvarlarında bezeme olarak antik devşirme mermer bloklar kullanılmıştır.

Türbeden detay.

DİĞER CAMİLER, HAMAMLAR VE TÜRBELER

Karakol Yanı Camisi. 14.yy.

Selçuk İlçesi içinde, Aydınoğulları Beyliği ve Erken Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen birçok cami, mescit ve -dört tanesi günümüze sağlam ulaşmış- 7 hamam bulunmaktadır. Aydınoğulları Beyliği Dönemi'nden kalma İsa Bey Camisi,

İsa Bey Camisi.

İsak Bey Camisi çeşmesi.

İsak Bey Camisi ve İsak Bey Mescidi'nin yanı sıra, 14.yüzyıla tarihlenen Ayasuluk tepesindeki Kale Camisi, kent merkezindeki Kılıçaslan Camisi, Karakol Yanı Camisi, Alpaslan Mescidi, Akıncılar Mescidi ve Kuba Mescidi, Saadet Hatun Hamamı; 14.yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen İsa Bey Hamamı ve Ahmet Paşa Türbesi'ni görmek olasıdır. Artemis Tapınağı'nın güneybatı yakınlarında bulunan iki türbe yapısı da dikkat çekicidir; tapınağın ziyaret alanı içinde bulunan birinci türbe Aydınoğulları Beyliği Dönemi'nde yapılmış, Osmanlı Dönemi'nde de kullanılmış, 6,5x6,5 metre boyutunda bir yapıdır; batıdaki mermer kapısından türbeye giriş yapılır; orta yerinde ana mezar bulunur; oda içinde başka gömüler de yapılmıştır; 14.yüzyıl sonuna tarihlenen türbede, dönemin üst düzey bir saray mensubu gömülmüş olmalıdır; türbenin çevresi de mezarlık olarak kullanılmıştır. Artemis Tapınağı'nın yakınındaki diğer ikinci türbe ise Selçuk-Kuşadası yolunun güney yakınında, bahçe içindedir.

Akıncılar Mescidi. 14.yy.

Kılıçaslan Camisi. 14.yy.

Kuba Mescidi. 14.yy.

Selçuk kent içinde mescit yapısı.

Alpaslan Mescidi. 14.yy.

Artemis Tapınağı güneyindeki türbe yapısı.

Aydınöğulları Beyliği Dönemi'ne ait bir başka yapı.

Kılıçaslan Camisi yakınındaki türbe.

SELÇUK EFES KENT BELLEĞİ MERKEZİ

Selçuk kent meydanı yakınında, Bizans Sukemerleri arasında kalmış, 19.yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş 'Reji Ambarı'* olarak anılan ilginç bir yapı bulunmaktadır; Ayasuluk Tepesi'nden kent meydanına uzanan, Bizans Sukemerleri yapının ön cephesinden geçmekteydi; yapının doğusundaki kemerler günümüze sağlam ulaşmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde Tekel Ambarı olarak kullanılan yapı 1985 yılında bu işlevini yitirerek kapatılmıştır. Sonrasında, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından tarım ya da etnografik müze kurma düşüncesiyle restorasyonu yapılmıştır; müze kurma düşüncesi gerçekleştirilemeyen yapı sonrasında Selçuk Belediyesi'ne devredilmiştir. Yapı, Selçuk Belediyesi tarafından Selçuk Efes Kent Belleği Merkezi ismiyle 2012 yılının Eylül ayında kapılarını ziyaretçilere açmıştır. Selçuk çevresinde 8200 yıl öncesinden günümüze uzanan yaşam izlerinin tanıtılıp/ aydınlatıldığı, Selçuk halkının ortak kültürel mirasını korumak amacıyla merkezde tanıtıcı tematik sergiler düzenlenmekte ve etnografik eşyalar, fotoğraflar

sergilenmektedir. Merkezde ayrıca, Selçuk/ Efes'in arkeolojik verilere dayanarak tarihi kronolojisi çıkarılmış bu konuda veriler arşivlenmiştir; ayrıca Selçuk'la ilgili Osmanlı arşivleri de taranarak elde edilen veriler merkezde dijital arşive kaydedilmiştir. Selçuk Efes Kent Belleği Merkezi'nde kültürel etkinlikler ve atölyeler de düzenlenmektedir. Merkezde, Sözlü Tarih Atölyesi, 12-17 yaş grubuna yaratıcı drama ve atölyeler düzenlenmiş, ayrıca Aile Tarihi Proje yarışması gerçekleştirilmiştir. İki katlı yapıda konferans salonu, kütüphane, sergi salonu, oyun salonu, arşiv bölümü, satış ünitesi, servis alanı ve kafeterya bulunmaktadır.

* Reji Ambarı:

Osmanlı Dönemi'nde Tekel İdaresi'ne verilen isim.

Yapıda fotoğraflar ve etnografik eşyalar da sergilenmektedir.

Selçuk Efes Kent Belleği Merkezi binası.

Yapının girişi.

I/5

EFES
MÜZESİ

EFES MÜZESİ

Efes Müzesi, çağdaş müzecilik anlayışıyla yeniden düzenlenmiş salonlarıyla 2015 yılında ziyaretçilere kapılarını tekrar açmıştır; genişletilmiş sergi salonlarına -çok sayıda- yeni eklenmiş eserleriyle Türkiye'nin önemli müzeleri arasında yerini almıştır.

Müze avlusunda sergilenen kadın heykeli.

Efes Müzesi sergi salonlarından genel görünüm.

Laecanius Bassus Çeşmesi'nden Triton heykeli.
M.S. 69-96.

1-Komutan.
2-Artemis
Colonna.
3-Herme.

Müze, Efes ören yeri, St. Jean Kilisesi, Belevi Mezar Anıtı ve çevresindeki diğer ören yeri ile höyüklerdeki kazılarda bulunmuş eserler sergilenmektedir. Efes ören yeri gezisinin ardından müzeyi ziyaret eden gezginler Efeslilerin ulaştığı uygarlık seviyesini müzede görme, anlama, tanıma şansını yakalayabilirler.

Müzenin **Bilgilendirme Salonu**'nda, Efes ve yakın çevresinin M.Ö. 7 binli yıllarda başlayan yerleşim izleri ve çağlar boyu değişim filmini izleyen ziyaretçiler müzenin -birinci- **Çeşme Buluntuları Salonu**'na geçerler.

Bu salonda Laecanius Bassus (Hydrekdokheion) Çeşmesi'nden Uç Triton, Oturan Satyr, İki Aphrodite, İki Giyimli Kadın ve Efesli Hera heykelleri; Pollio Yapısı ve Domitianus Çeşmesi heykelleri bölümünde Zeus Başı, Aphrodite heykeli, Odysseus ve arkadaşlarının, Poseidon'un oğlu Polyphemos ile mücadelelerini betimleyen heykel grubu sergilenmektedir.

Laecanius Bassus Çeşmesi (Hydrekdokheion / Su Sarayı) heykelleri:
1, 2- Aphrodite. M.S. 2. yy. 3- Kadın (Aphrodite ?).

Pollio Yapısı ve Domitianus Çeşmesi heykelleri.
 Homeros'un Odysseia Destanı'nda Troia'nın savaş sonrası yıkılıp, yağmalanmasından sonra Akhaların safında savaşa katılan İthake kralı kurnaz Odysseus ve arkadaşlarının ülkelerine dönüşünde karşılaştıkları güçlükler anlatılır. M.Ö. 1. yy'a tarihlenen heykel grubunda, Poseidon'un oğlu tek gözlü dev Polyphemos'tan kurtulma mücadelesi betimlenmiştir; grup içinde Odysseus, devı sarhoş etmek için içi şarap dolu kabı uzatırken arkadaşları devı kör etmek için sivri uçlu bir kazık hazırlamaktadır. Yerde, Polyphemos tarafından öldürölen Odysseus'un arkadaşları, devın bacağı üzerinde işe parçalanın kişilerden artakalanlar görölmektedir.

Traian Çeşmesi'nden Çeşme Nymphi veya Aphrodite heykeli.
M.S. 2. yy.

Traian Çeşmesi heykeli. Efes'in efsanevi kurucusu Androklos ve köpeği. (Ef.M.)

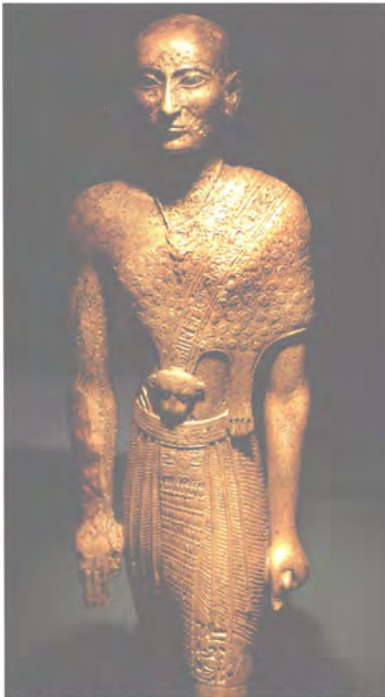
Yamaç Evler buluntusu
bronz yılan.

Traianus Çeşmesi bölümünde ise Dionysos Sütunları (Asma Kütüğü), Yatan Satyr, İki Dionysos, İki Giyimli Kadın, Androklos ve Köpeği ile Çeşme Nymphi heykelleri sergilenmektedir.

Çeşme Buluntuları Salonu'nda ayrıca mermer portreler içinde iki Erkek Baş, İdeal Kadın Baş, Kadın Baş, Komutan Baş, Lysimachos Baş, Herme Büstü, Artemis Colonna ve Zeus Baş sergilenmektedir.

Yamaç Evler'den Yunuslu Eros, Bronz. M.S. 2. yy.

Yamaç Evler'den Mısırlı rahip heykeli. M.Ö.588-534.

Kadın portresi.

Rahip.
M.S.200-250.

Menandros
büstü. M.S.4.yy.

Prens büstü.

Bir sonraki **Yamaç Evler Salonu**'nda, mozaik tabanlı yeniden kurulmuş Yamaç Evi bölümünün yanı sıra bu evlerde bulunmuş eşyalar, heykeller, figürinler, büstler, aletler,

takılar, süs eşyaları sergilenmektedir. Eserler arasında Sağlık Tanrısı Asklepios ve Kızı Hygieia heykelleri, tıpta kullanılan aletler, tartı ve ağırlıklar, takılar, fibulalar, ev kültü ve eşyaları, kandiller, figürinler, oyuncaklar, Bereket Tanrısı Priapos heykeli, Marcus Aurelius büstü, Bes figürini, rahip ve rahibe başları, oyun yazarı Menandros büstü, Arkaizan Artemis heykelciği, bronz filozof başı, Sokrates büstü, İmparator Tiberius ve annesi Livia'nın portreleri, bronz yılan, Mısırlı Rahip heykelciği, evlerde kullanılan tabure, sehpa, küvet ve mobilyaya ait İmparator Traianus'un Dacia'ya ya da Parthlara karşı yapmış olduğu savaşı ve kazanmasını betimleyen fildişi friz ile tanrı ve imparator büstleri sergilenmektedir.

İmparatoriçe
Livia büstü.

İmparator
Marcus Aurelius
büstü.

Yamaç Evler'den
Asklepios heykeli.
M.S. 2. yy.

YAMAÇ EVLER SALONU ESERLERİ

Oinochoe. Bronz. M.Ö. 470.

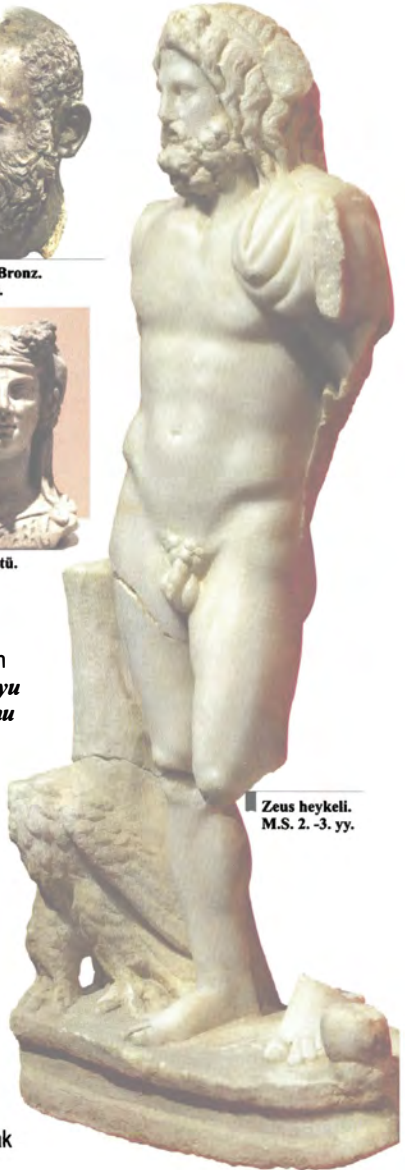
Filozof başı. Bronz.
M.S. 235-240.

Dionysos büstü.

Yamaç Ev 2'den oturan memur heykelciği.
Fildişi.

Zeus heykeli.
M.S. 2. -3. yy.

Müzenin
Çağlar Boyu
Efes Salonu
vitrinlerinde
Neolitik
Dönem'den
-M.Ö. 7 binli
yıllardan-
Doğu Roma
(Bizans)
Dönemi'ne
kadar
tarhilenen
Efes ve
yakın
çevresi
buluntuları
içinde
pişmiş toprak
kaplar,

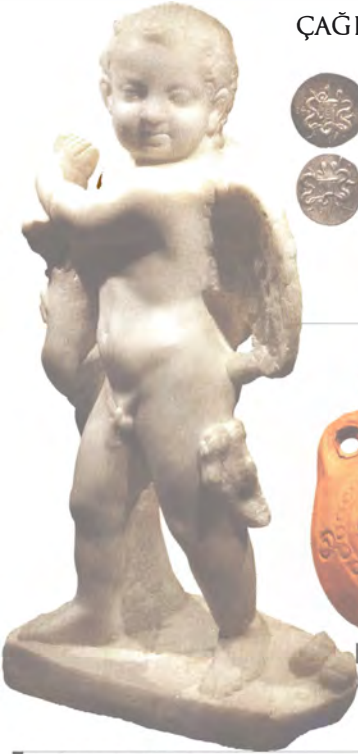
Fildişinden yapılmış friz, Yamaç Ev 2'nin, 2 no'lu konut biriminde, bir yangın tabakasının içinde devşirme malzeme olarak bulunmuştur; olasılıkla bir kapı lentosu ya da mobilya parçasına ait friz savaşı ve kazanılan zaferi betimlemektedir. Merkez sahne iki karyatidle çerçeve içine alınmıştır. Sahnedeki figürler, Roma İmparatoru Traianus'un (M.S. 98- 117) ordularıyla birlikte Dacialılara ya da Parthlara karşı açmış olduğu savaşı ve zaferi anlatmaktadır.

ÇAĞLAR BOYU EFES SALONU ESERLERİ

Tavşanlı Eros heykelciği. M.S. 2. -3. yy.

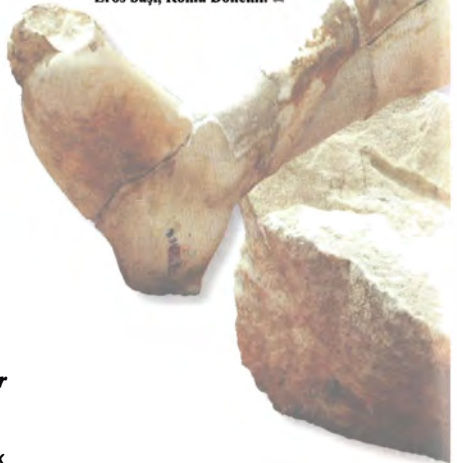
Sikkeler Salonu'nda, ilk kullanımından Osmanlı Dönemi'ne kadar sikkeler sergilenmektedir.

Ampulla, pişmiş toprak.

Eros başı, Roma Dönemi.

ağırşaklar, bızler, iğneler, mızrak uçları, pişmiş toprak ve bronz figürinler, masklar, heykelcikler, minyatür güneş saati, süs eşyaları, takılar, cam şişeler ve sürahi, bronz cep terazisi, kemer, haçlar, Meryem ve İsa kabartmaları, gümüş mühür sergilenmektedir. Salonun ortasındaki vitrinlerde, küçük boyutlu mermer Eros Başı, Tavşanlı Eros ve Masklı Eros (Harpokrates?) heykelleri dikkat çekicidir. Salonun batı ucundaki Yorgun Savaşçı heykeli de ilgiyle izlenen eserler arasındadır. Aynı salondan geçenler **Sikkeler Bölümü** vitrinlerinde, sikkelerin ilk kullanıldığı tarihten Osmanlı Dönemi'ne kadar geçen dönemlere ait 3 binden fazla sikke kronolojik sırayla izlenmektedir.

ÇAĞLAR BOYU EFES SALONU ESERLERİ

■ Kabartma levha parçası, gümüş.

■ Yorgun Savaşçı heykeli. M.S. 69-96.

Avluda sergilenen Belevi Anıtı'ndan kanatlı aslan heykeli.

Avlu olarak bilinen müze bahçesindeki bölümlerde ise Belevi Mezar Anıtı buluntuları, sütun başlıkları koleksiyonu, heykeller, boğa başı süslemeli sütunlar, lahitler, ostohekler, steller, kabartmalar, St. Jean Kilisesi korkuluk levhaları ve Tetragnos Agora'da bulunmuş güneş saati sergilenmektedir. Avludan **Kybele Kültü Salonu**'na geçilir; bu bölümde Efes ve çevresinde bulunmuş mezar buluntuları ve Kybele

adak stelleri izlenmektedir.

Sonrasında geçilen **Artemis Tapınağı Buluntuları Salonu** vitrinlerinde, pişmiş toprak kaplar, figürinler, kandiller, ağırşaklar, Efes Artemisi Torsosu, mermer portre ve heykelcikler, süs eşyaları, kolyeler; fildişinden yapılmış koç, koç başı, aslan başı, yaban keçisi, yatan grifon, panter başı, başında kâseler taşıyan tanrıça, mobilya parçaları; altından yapılmış iki tanrıça heykelciği, boynuz biçimli kolye, fibulalar, hayvan figürleri, bilezik, yüzük, küpe; bronzdan yapılmış hayvan figürleri, çiftli balta, iğneler ve fibulalar, sergilenmektedir;

Avluda sergilenen Belevi Anıtı'ndan kanatlı aslan heykeli.

Avluda sergilenen Gırlanlı Lahit teknesi.

Yatan yaban keçisi figürü. Fildişi. M.Ö. 7. yy'ın ikinci yarısı.

Avluda sergilenen Bazilika Stoa'nın
boğa başlı sütun başlığı.

Avluda sergilenen Belevi Anıtı'ndan lahit.
M.Ö. 3. yy. ortası.

Avluda sergilenen girlandlı lahit.

Kadın figürini.
Pişmiş toprak.

Dedalik kadın figürini.
Pişmiş toprak.

Kybele Kültü Salonu'nda sergilenen bir stel.

Kap protomu. Pişmiş toprak

■ Kadın figürini başı, pişmiş toprak.

ziyaretin devamında **Efes Artemisi Salonu**'na geçilir; bu bölümde Efes ören yeri Prytaneion yapısında bulunmuş -müzenin gözde eserleri- "**Büyük Artemis**" ve "**Güzel Artemis**" heykelleri yer almaktadır. Müzenin ilgi çeken son bölümü ise **İmparatorlar Kültü Salonu**'dur. İmparator kültlerine ait kabartma, büst ve heykellerin sergilendiği bu bölümde, İmparatoriçe Julia büstü, İmparator Balbinus Baş, İmparator Rahibi Baş, İmparator Commodus Baş, İmparator Augustus Baş, İmparatoriçe Livia Baş, İmparator Traianus Baş, iki Erkek Baş, Prokonsül Stephanos heykeli, Hadrianus Tapınağı orijinal frizleri, Gırlanlı kaide, Domitianus Tapınağı Sunağı'nın parçası, imparator Domitianus'un dev heykeline ait baş ve kol kısmı, imparator Augustus ve Livia'nın heykeli ve Parth Anıtı'nın parçaları ilgiyle izlenmektedir. Müzenin, **Etnografik Eserler**'in sergileneceği bölümü ise düzenleme aşamasındadır. Müzede ayrıca, kapsamlı kütüphane, görsel eserlerin sergilendiği bir galeri, kitap ve hediyelik eşyaların satıldığı müze mağazası ve kafeterya bulunmaktadır.

Büyük Artemis Heykeli

Müzenin Efes Artemisi Salonu'nda sergilenen dikkat çekici eserlerden birisi, -"Güzel Artemis" heykelinden önce yapılmış- "**Büyük Artemis**" heykelidir. Efes'in Prytaneion yapısı içinde bulunmuş, doğal büyüklüğün üzerinde olan tanrıça heykelinin burnu ve kolları kırıktır. Büyük Artemis heykelinin kapalı giysisi üzerinde farklı hayvan ve mitolojik yaratıkların kabartmaları yer alır. Kemerinin altında üçerli grup halinde kabartmalarda kanatlı yaratıklar ve hayvan kabartmaları vardır; yan kısımlarda ise Efes'in sembolü arının yanı sıra rozet, çanak yapılarından

çıkılmış kadın kabartmaları sıralanmıştır. Kemerin üzerinde ise 3-4 sıralı boğa testisleri (göğüsler) görülmektedir. Vücutuna yapışık bilek dirseğinin üzerinde içe dönük iki aslan kabartması simetrik olarak işlenmiştir. Göğsündeki saman çiçeğinden yapılmış gırlanın üzerinde üç kolyesi vardır; birinci kolyesi yuvarlak boncuklar ve palamut tanesi biçimli kolye uçlarından

oluşturmuştur. Tanrıçanın boynundaki gerdanlık, eşkenar dörtgen biçimli yan yana dizilmiş levhalardan oluşur. Tanrıçanın başının her iki yanında ise çeşitli hayvan ve mitolojik yaratıkların kabartmaları vardır. Başının üzerinde birkaç burgu halkanın üzerinde ise dikkat çekici yüksek polosu (tanrı tacı) yer almaktadır. Tanrı tacı üzerinde -belden aşağısında olduğu gibi- çeşitli hayvan ve mitolojik yaratık kabartmaları bulunmaktadır. Tacin en üst kısmı bir tapınak benzeri başlıkla sonlanmıştır. Polosun (tacın) her iki yanında ve arkasında -sunak ve meşale üzerinde- bir şehir kapısı ile onu çevreleyen duvarlar betimlenmiştir.

Güzel Artemis Heykeli

Boyu, kaidesiyle birlikte 174,5 cm. kadesiz olarak 157,5 cm. olan "Güzel Artemis" heykeli M.S. 2. y.y. 'ın son çeyreğine tarihlenir. Efes kazılarında 1956 yılında Prytaneion 'un Hestias Salonu 'nun batısındaki iki odanın güneyde olanında bulunmuştur. Orijinalinden kopya olarak yapılmış yaklaşık 80 Efes Artemisi heykelinin en kaliteli olanıdır. Dikdörtgen kaidesinin her iki yanında -tamamı korunamamış- geyikler vardır. Parmakları ve burnu kırık olan heykelin bileklerinden sarkan yün sargılar Efes Müzesi 'nde korunmaktadır; bileklerinden sarkan yün sargılar altta sepet şeklinde sonlanmaktaydı; günümüzde korunan sargıların bir tanesi şahindir. Heykelin saçında, çıplak kısımlarında, gerdanlığında, Nikelerde ve tacında görülen altın izleri, kült heykeli olarak kullanıldığı dönemde tamamının altınla kaplı olduğunun kanıtıdır. Bacakları kapalı olan tanrıçanın ayaklarında sandaletler vardır. Kapalı giysisi üzerinde çeşitli hayvanların ve mitolojik yaratıkların kabartmaları görülür; belden aşağı kısmında üçerli grup halinde en üst sırada aslanlar, altında, boynuzlu aslan grifonlar, kartal grifonlar,

dişi aslanlar, dişi geyikler ve en alt sırada sığırlar yer alır. Bacaklarının her iki yanında ise çanak yapraklı çıkmış kadın figürleri, rozetler ve Efes 'in sembolü arı figürleri alçak kabartma olarak işlenmiştir. Tanrıça heykelinin belden yukarı kısmında 3-4 sıralı boğa testisleri (göğüsler) görülür. Üst kısmında ise dokuz burcun sembolleri, -soldan sağa- balık, kova, oğlak, yay, akrep, terazi, başak, aslan ve yengeç yer alır. Burç simgelerinin üzerindeki girland dikkat çekicidir. Asılı girlandın üzerinde zafer tanrıçası Nike 'ye ait dört kadın figürü alçak kabartmayla vurgulanmıştır. Bilek dirseği ile omzu arasında içe bakan ikişer aslan kabartması görülür. Tanrıçanın bileklerinde uçları aslan başlı, çift burgulu bilezikleri vardır. Tanrıçanın başında -her iki yanında, arkasına atılmış- duvak şeklinde örtü vardır. Başın her iki yanında da aslan ve kartal grifonlar kabartma olarak işlenmiştir. Tanrıçanın kulaklarında ise gonca ya da tohum kapsülü biçimli küpeler sallanmaktadır.

Hadrianus Tapınağı orijinal frizi. M.S. 3.-4. yy :

1- Dea Roma. 2- Selene (?). 3- Bir tanrı. 4- Apollon. 5- Artemis. 6- Androklos ve Köpeği. 7- Herakles. 8- Dionysos ya da İmparator Theodosius'un babası. 9- Hermes ya da İmparator Theodosius. 10- Hekate ya da Efes Artemisi. 11- Aphrodite (?), Kybele (?) ya da İmparator Theodosius'un karısı. 12- Ares (?). 13- Athena.

Parth Anıtı kabartmaları. M.S. 161-180

İMPARATORLAR KÜLTÜ SALONU ESERLERİ

**Domitianus
Tapınağı sunağı.**

**İmparator Domitianus'un
devasa başı ve kolu. M.S. 81-96.**

**1- İmparatoriçe Julia Paula büstü.
M.S. 3. yy.**

2- İmparator Traianus Başı. M.S. 98-117.

3- Portre erkek büstü. M.S. 3. yy. 4- Commodus.

**Kureter Caddesi'nde bulunmuş Prokonsül
Stephanos heykeli. (M.S. 6.yy.).**

I/6

EFES'İN
GÜNEYİ

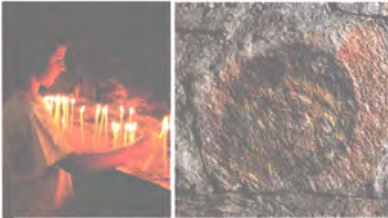

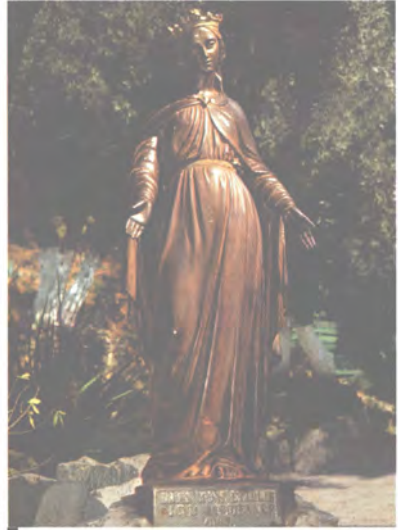
Meryem Ana Evi (M.A.E.) Efes'in güneyinde Bülbül Dağı eteklerindedir.

MERYEM ANA EVİ

Efes ören yerinin Magnesia Kapısı'ndan güneye tırmanan yol 6 kilometre sonra Meryem Ana Evi'ne çıkar. Meryem Ana'nın son yıllarını geçirdiğine inanılan ev deniz seviyesinden 358 metre yükseklikte, Bülbül Dağı'nda, orman içerisinde. Hristiyan tarihçiler, Hz. İsa'nın ölmeye önce Aziz Meryem'i, arkadaşı ve havarisi St. Jean'a emanet ettiğini belirtirler.

M.A.E. iç mekanı.

M.A.E'nin bahçesindeki Meryem Ana'nın bronz heykeli.

M.A.E. Efes'e 6 km. uzaklıktadır.

M.A.E. haç planlı bir yapıdır.

M.A.E. 11.y.y.'a tarihlenir.

M.A.E'ni her dinden insan ziyaret eder.

M.A.E. apsisi.

M.A.E'inde dua eden ziyaretçi.

M.A.E. bahçesinde ayin.

St Jean, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra Azize Meryem'i güvenli olmayan Kudüs'ten çıkararak Efes'e getirir; Meryem'i pagan inanışlarının sürdüğü kent merkezi dışında Bülbül Dağı eteklerindeki bir kulübeye yerleştirerek bakımını üstlenir; 101 yaşına kadar burada yaşadığına inanılan Azize Meryem öldüğünde,

M.A.E. bahçe duvarında dilek panosu.

Efes çıkışındaki Meryem Ana heykeli.

St.Jean tarafından Bülbül Dağı'nda hiç kimsenin bilmediği bir yere gömülür. Hristiyanlığın yayılmasından sonra bu yere bir kilise inşa edilir. Günümüzde ziyaret edilen Meryem Ana Evi, haç planlı, küçük şapel benzeri bir yapıdır. Dar bir narteksi olan yapının apsisinde bulunan heykel sonradan konulmuştur. Apsisin önünde siyah bir mermerin bulunduğu ocak vardır. Meryem Ana'nın odası ise sağ taraftadır. Yapı 11.yüzyıla tarihlenir; olasılıkla yapının ilk evresi M.S. 1.yüzyıldır; yıkılan yapı 11.yüzyılda günümüz görünümünü almış olmalıdır. Müslümanlar tarafından da kutsal sayılan ev, restorasyon sonrası günümüzdeki görünümünü kazanmıştır.

Hasta bir Alman rahibesi Catharina Emmerich'in (1774-1824) -günümüzdeki Meryem Ana Evi'nin bulunduğu yeri- düşünde gördüğü söylencelerinden yola çıkan İzmirli Lazarist Keşişler 1891 yılında anlatılan yerde bir yapı kalıntısı ve su kaynağına ulaşırlar; kalıntıların bulunduğu yere bir yol yaparak her yıl hac törenleri düzenlemeye başlarlar. 1892 yılında İzmir Başpiskoposu Timoni tarafından Meryem Ana Evi hac merkezi ilan edilmiştir. Vatikan da aynı karar doğrultusunda Meryem Ana Evi'ni Dünya'nın en kutsal yapılarından birisi olarak kabul etmiştir. Kazılarda bulunan Meryem Ana'nın bronzdan yapılmış heykeli -kopuk olan tek kolu restore edilerek- şapelin girişinde sergilenmektedir. Daha sonra restorasyon geçiren bu küçük mütevazı yapıyı günümüzde hacı adayları ve farklı dinlerden ve uluslardan binlerce insan ziyaret etmektedir. Meryem Ana Evi, 1967 yılında Papa VI.Paul, 1979 yılında Papa II. Jean Paul ve 2006 yılında ise Papa XVI. Benedict tarafından ziyaret edilmiştir. Meryem Ana Evi'nde her yıl 15 Ağustos günü düzenlenen ayinler ilgi görmektedir.

ALADAĞ'DA BULUNAN YERLEŞİM İZLERİ

Meryem Ana Evi'nin doğusunda, orman gözetleme evinin 2 kilometre güneydoğusunda bir kule kalıntısı bulunmaktadır; deniz seviyesinden 490 metre yükseklikte, orman içindeki bu Hellenistik kule 8,40x8,40 metre boyuttadır. Efes'in savunma sisteminin bir parçası olan yapı gösterişli blok taşlarla örülmüştür; yapı duvarının üç sırası günümüze sağlam ulaşmıştır. Bu kulenin kuzeybatısında Roma Dönemi sonuna tarihlenebilecek kalıntılar bulunmaktadır. Yapılan kazı ve araştırmalarda kalıntılar içindeki iki odada sarnıç, fosseptik için kullanılan küp parçası, dibek taşı ve tahlı küpü bulunmuştur. Bu yapıların güneyinde, dağın kuzey yamacında ise altın ve bakır çıkarılmış maden ocakları bulunmaktadır; bu ocaklardaki üretimin 19.yüzyılın sonuna kadar sürdüğü bilinmektedir. Aladağ'daki yerleşim kalıntılarının olasılıkla bu maden ocaklarında çalışanlar tarafından kullanıldığı düşünülmektedir.

POLLIO SUKEMERLERİ

Efes kentinin su gereksinimi Marnas, Küçük Menderes Irmağı ve Kuşadası çevresinden sağlanmaktaydı; sukemerleriyle taşınan su, pişmiş toprak boru şebekesiyle kente dağıtılıyordu. Efes kentinin su sistemi Roma İmparatoru Augustus (M.Ö.27-M.S.14) zamanında kurulmuştu. Çeşmelerdeki su halka ücretsiz veriliyordu. Kentin güneyindeki sarnıçta toplanan su, şebeke kanalıyla evlere, çeşmelere ve hamamlara iletiliyordu. Kentin su gereksinimini sağlayan Pollio Sukemerleri Selçuk-Aydın karayolunun 6. kilometresinde, yolun doğusunda, iki vadi arasındaki çukur içindedir. İki katlı

Pollio Sukemerleri Selçuk-Aydın karayolunun 6. kilometresindedir.

sukemerinin yazıtında C. Sextilius Pollio, karısı Ofilia Bassa ve üvey oğlu C. Offilius Proculus'un bu yapıyı, Augustus, Tiberius ve Efeslilerin onuruna, kendi kaynaklarından yaptırdıkları yazılıdır. Yazıtta ismi geçen imparator Tiberius nedeniyle sukemerinin M.S.4-14 yıllarında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu sukemer,

yazılı belgelerde adı geçen, imparator Augustus'un yaptırdığı, Efes'in su ihtiyacını karşılayan Aqua Throessitica'nın bir parçasıdır.

YUVARLAK YAPI

Efes kentinin güneydoğusunda, Selçuk-Aydın yolu üzerinde yuvarlak bir mezar anıtının kalıntıları bulunmaktadır. Selçuk'a yaklaşık 4 kilometre uzaklıkta bulunan yapı kalıntıları Yeniköy girişi yakınlarında -yolun doğusunda- ağaçlar arasındadır. Yuvarlak Yapı'nın olasılıkla içinde mezar odası olduğu düşünülmektedir. Yapı, olasılıkla 1,80 metre yükseklikte, etrafı oturma bankıyla çevrilmiş bir podyum üzerinde yükselmekteydi. Podyumun üzerinde bulunan altı korinth başlıklı sütunların arasında heykeller bulunmaktaydı. Zengin süslemeleri bulunan arşitravin üzerindeki konik çatının ortasında akantuslu bir akroter yer almaktaydı. M.S.2.yüzyıla ait bir mezar yazıtı üzerinde yapılan araştırmada, 'Yuvarlak Yapı' ve yakınındaki -içinde mozaik döşeme bulunan- villanın olasılıkla Efes Kenti'nin tanınmış ailelerinden 'Vedius'lara ait olduğu öne sürülmüştür.

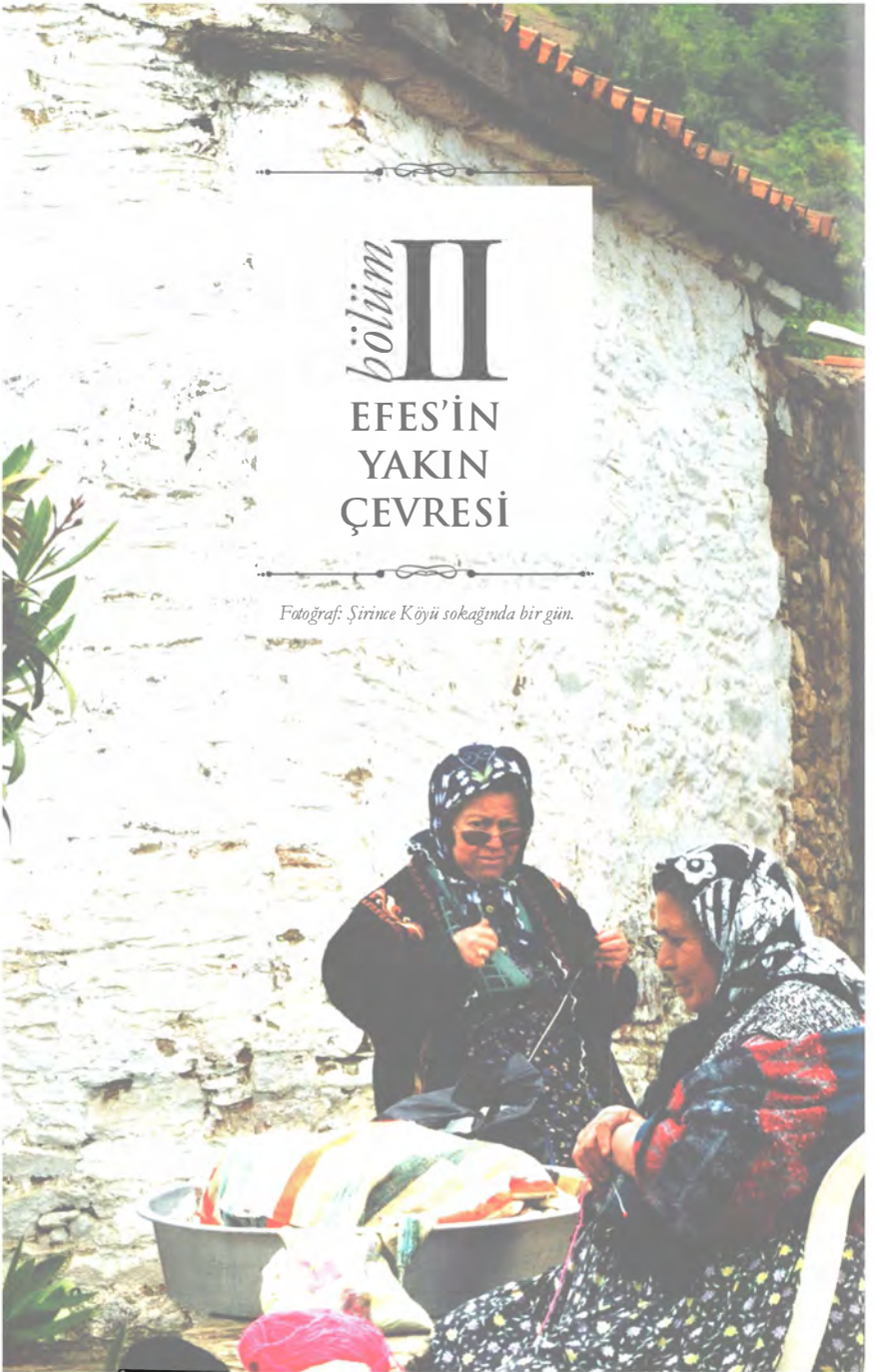

Yuvarlak Yapı, Selçuk'un yaklaşık 4 kilometre güneyinde, Yeniköy girişi yakınlarındadır.

bölüm III

EFES'İN
YAKIN
ÇEVRESİ

Fotoğraf: Şirince Köyü sokağında bir gün.

Ayasuluk Tepesi ve Selçuk kent merkezi.

SELÇUK VE ÇEVRESİ

Selçuk, Ayasuluk güney yamacı yerleşimi.

Heykeltıraş Mehmet Aksoy'un yaptığı Kurtuluş Yolu Anıtı kent merkezindedir.

Efes ören yerinin dışında, Selçuk İlçesi içinde yapılacak küçük geziler günümüz sosyal yaşamı ve kültürel yapısı hakkında ipuçları verecektir. Çok sayıda Selçuklu-Osmanlı cami, hamam vb. yapılarını gezip görmenin ardından çarşı içindeki sukemelerinin bulunduğu havuz başında küçük bir çay-kahve molası dinlendirici olacaktır.

Kent merkezinde çay bahçesi.

Selçuk İlçesi'nde yılın belirli aylarında festivaller yapılır. Festivaller, yörenin geleneksel yaşamı ve kültürleriyle tanışmak isteyen gezginleri bir araya getirir. Her yılın Ocak ayının üçüncü Pazar günü Deve Güreşleri Festivali, Mayıs ayının ilk Pazar gününde Geleneksel Yağlı Pehlivan Güreşleri, Eylül ayının ilk haftasında ise Uluslararası Selçuk-Efes Kültür, Sanat ve Turizm Festivali kalabalık bir izleyici eşliğinde coşkuyla gerçekleştirilir.

Selçuk'ta yapılan deve güreşleri.

Selçuk gar binası.

Selçuk İlçesi yakınında bulunan Şirince Köyü gezi listesinde olması gereken yerlerden birisidir; buradaki köy yaşamının sakin, huzur veren ortamında kısa bir mola, geziyi daha da renklendirecektir. Selçuk İlçesi'nin 13 kilometre kuzeydoğusunda Belevi Köyü yakınlarındaki Heroon türü Belevi Mezar Anıtı ile aynı yönde Selçuk-İzmir yolunun 9.kilometresindeki Keçi Kalesi; güneyde ise Selçuk-Aydın yolunun 10. kilometresinde -Çamlık Köyü'nde- bulunan Buharlı Lokomotif Müzesi gezginlerin uğramadan geçemeyecekleri yerler arasındadır.

Sıcak mevsimlerde Efes gezisini bitirdikten sonra ören yerinin batısındaki Pamucak sahilinde Ege Denizi'nin berrak suları gezginlerin tercih ettiği uğrak yeridir; Selçuk'un 18 kilometre güneybatısında Ege Denizi kıyısında Kuşadası modern yerleşimi bulunur; kentin sahilinin yanı sıra daha sakin bir yer aranıyorsa güneydeki Davutlar ve Dilek Milli Parkı içindeki ormanla denizin buluştuğu bakir koylar/plajlar tercih edilebilir.

Selçuk Garı'nda sergilenen buharlı lokomotif.

Belevi Mezar Anıtı. ■

Anıta ait kanatlı aslanlar ve vazı. (İz.T.S.M.)

BELEVİ MEZAR ANITI

Selçuk İlçesi'nin 13 kilometre kuzeydoğusunda, Belevi Köyü yakınlarında heroon türü Belevi Mezar Anıtı bulunur. Belevi Mezarı, Bodrum İlçesi'nde (Halikarnassos) **"Dünyanın Yedi Harikası"** içinde yer alan anıt mezar Mausolleion'dan esinlenilerek yapılmış

Anıta ait kanatlı aslan heykeli. (Ef.M.)

görmekli bir yapıdır. 1933 -1935 yılları arasında Avusturyalı arkeologlarca kazılan anıta ait birçok eser Efes Müzesi'nin yanı sıra İzmir Tarih ve Sanat Müzesi'nde de kabartmalı kasetleri, aslan-grifonlar, vazo heykelleri ve bir erkek heykeli sergilenmektedir. Bulunan eserler yapıyı yeniden ayağa kaldıracak kadar çoktur. Anıtın, ana kaya tıraşlanarak oluşturulmuş kare planlı podyumu 11,37 metre yükseklikte, 29,65x29,65 metre boyutundadır. Kaya kütesinin güney kısmı içeriye doğru oyularak mezar odası yaratılmıştır. Ana kaya oyularak oluşturulmuş podyumun etrafı güzel işlenmiş bloklarla kaplıydı. Mezar anıtı 3 basamaklı bir krepidoma ile başlayıp, üstünde silmeli podyum duvarı yükselip, Dor bir üst yapıyla son buluyordu. Podyum üzerinde her yüzde 8'er adet Dor düzeninde sütunların bulunduğu peristasis

Anıtın podyumu 11,37 metre yükseklikte, 29,65x29,65 boyutundadır.

Belevi Mezar Anıtı rekonstrüksiyonu.

Anıtın podyumunun üstünde Dor bir üst yapı bulunmaktaydı.

yer alıyordu; ölü için yapılan oyunları ve Kentaurlarla Lapitlerin savaşını betimleyen kabartmalı 24 tavan kaseti bulunmaktadır. Anıtta yapılan araştırmalar sonucu yapının çatısı hariç 23 metre yüksekliğinde olduğu düşünülmektedir. Anıtın süsleri, silmeleri ve Korinth başlıkları özenle yapılmış üstün işçilik örneğidir. Anıtın kuzeye bakan yüzünde sahte bir kapısı bulunur; asıl kapısı güneye bakan yüzünde bloklarla gizlenmiştir. Çatısı, Halikarnassos Mausolleionu benzeri basamaklı piramit görünümünde olmalıydı. Çatının üstünde olasılıkla kanatlı aslan, vazö ve at figürlerinin yer aldığı düşünülmektedir. Anıtın mezar odasında, ön yüzü kline ve iç içe kline mobilyaları görünümünde bir lahit ile üstünde ayakları sağa doğru uzanmış, yatar vaziyette bir erkek figürünün yer aldığı lahit kapağı bulunmuştur. Mezar odası buluntuları arasında bir erkek heykeli de vardır. Anıt üzerinde incelemelerde bulunmuş bilim insanlarından G. Kleiner, mezar anıtını M.Ö.3. yüzyıla tarihlenerek, M.Ö.246 yılında ölen Seleukos Kralı II. Antiochos Theos'a ait olduğunu ileri sürmüştü. Gürcan Bulut ise bu teze karşı, Manisa Müzesi'nde Belevi Anıtı'na ait iki kabartmalı friz bloğu üzerinde yaptığı araştırmalarda, frizin M.Ö.4.yüzyıl ortalarına tarihlendiğini ve Belevi Mezar Anıtı'nda gömülü olan kişinin Sardes satrapi Autophradates (M.Ö.374 -350) olduğunu öne sürmüştür.

Belevi Mezarı podyumunun etrafı güzel işlenmiş bloklarla kaplıdır.

Anıtın mezar odası bölümü.

Anıtın bir bölümü.

Anıta ait sütunlar.

Anıta ait mimari parçalar.

Belevi Mezar Anıtı'ndan bir lahit ve kapağı. (Ef.M.)

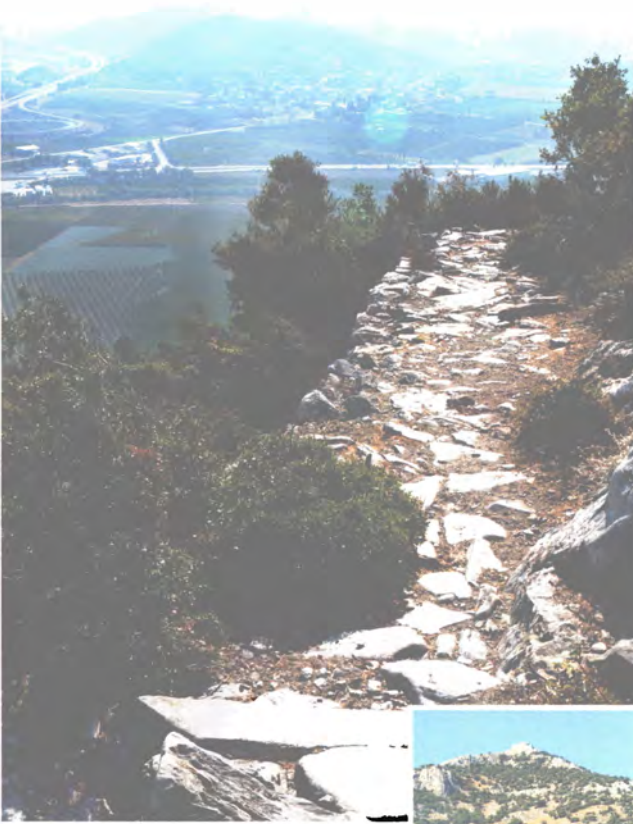

Belevi Mezar Anıtı'ndan kanatlı aslan heykeli. (Ef.M.)

Belevi Mezar Anıtı tavan kasetlerinden birisi. (İz.T.S.M.)

■ Keçi Kalesi'ne çıkan yol.

KEÇİ KALESİ

Keçi Kalesi, Selçuk-İzmir yolunun 9. kilometresinde, antik kaynaklarda ismi Galesion olarak aktarılan Alamandağı'nda, deniz seviyesinden 300 metre yükseklikte, tepenin zirvesinde bulunmaktadır; modern

İzmir yolundan görülebilen kale, Menderes Ovası'na hâkim, yüksek bir noktada inşa edilmiştir. Kalenin işlevi, kuzey-güney doğrultuda Küçük Menderes Ovası'ndan geçen yolun Sardes yoluyla kesiştiği bölgeyi denetim ve gözetim altına almak olmalıdır. Kale yapısı, iç kale, kuzey ve batıda bulunan dış kaleden meydana gelmiştir. Kalenin etrafında -çok yüksekte olan konumu nedeniyle- hendek yapılmamıştır. Dikdörtgen planlı iç kalenin boyutu 56,6x23 metredir. Kalede yuvarlak ve kare kuleler bulunmaktadır. İç duvarlar boyunca payandalar yapılmıştır.

■ Keçi Kalesi.

Kalenin kuzeybatı kulesi.

İç kalenin kuzey kısmında 3x5,8 metre boyutunda depo odaları bulunmaktadır. Kalenin duvarları sert kireç taşından, kireç harcıyla örülmüştür. Duvarlarının kalın olduğu yerler seyirdim yeridir. Kalede yapılan incelemelerde birbirine çok yakın iki yapı evresi saptanmış, yazıtı olmadığından tarihlenmesi tam olarak yapılamamıştır; ancak Latmos Bölgesi kalelerinin karakteristik özelliğini gösterir. Kaleye, kuzey tarafında bulunan dik, Orta Çağ yoluyla 60-70 dakikada çıkılır; ayrıca Keçi Kalesi'nin kuzeyinde Hellenistik bir kale ve sarnıç bulunur.

İç Kale tahrip olmuş durumdadır.

İç Kale'den görünüm.

Dikdörtgen planlı iç kalenin boyutu 56,6x23 metredir.

Kuzeydoğu kulesinin iç görünümü.

Şirince Köyü Selçuk'un 8 kilometre doğusundadır.

ŞİRİNCE KÖYÜ

Şirince Köyü, Selçuk İlçesi'nin 8 kilometre doğusundadır. Efes ören yerinin ardından deniz seviyesinden yaklaşık 350 metre yükseklikte bulunan Şirince'ye yapılacak gezi unutulmaz tatlar bırakacaktır. Mandalina, incir, şeftali bahçeleri, zeytinlikler ve üzüm bağları arasından, antik ismi olasılıkla Klaseas Çayı'nı izleyen yol gezginleri bu şirin köye götürecektir. Eski ismi Kırkınca olan köye giderken vadi içinde su kemeri, bir mağara ve kilise kalıntısı görülür; Efes sakinlerinin saldırılar sırasında kentten ayrılarak yükseklerle sığındığı bilinmektedir; yol güzergâhında olan bir mağarada 14.-15.yüzyıla tarihlenen seramik parçaları, fresk kalıntıları bulunmuştur. Araştırmalar, köy çevresinde yerleşimin Hellenistik Dönem'e kadar geriye gittiğini göstermektedir. Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde yerleşim olduğu düşünülen

Şirince Şarapları.

Vaftizci Yahya Kilisesi bahçesinden bir yazıt.

Bir Şirince evi ve sahipleri.

Şirince evi kapısı.

Şirince evinin iç mekanı.

Şirince'de, Osmanlı Dönemi'nde de yerleşim sürmüştür. Şirince, 1922 yılına kadar Ortodoks Rumların yaşadığı bir köyü;

Şirince evinde günlük yaşam.

Yunanca ismi Orini Efeso (Dağdaki Efes) olan köyün nüfusu olasılıkla 2000 dolayındaydı. Kaynaklarda, köylülerin her 15 Ağustos günü Meryem Ana'nın Göğe Yükselişi Bayramı'nda Meryem Ana Evi'ne hac ziyaretine gittikleri aktarılmaktadır. Köyün 19.yüzyıl mimarisinin tipik izlerini taşıyan konutları ilgi görür; iki katlı olan evlerin alt katları yeşil-kahverengi taş örgülü, üst kısımları ise çıkmalı, 'Bağdadi' tarzda inşa edilmiştir. Köyün girişinde görülebilen diğer yapı ise -ortasında büyük bir çeşmesi olan- eski köy okulu yapısıdır; kapı ve pencere sövelerindeki pembe andezit taşı ilgi çeker. Köy içinde birçok

Vafizci Yahya Kilisesi.

Şirince'de bulunan ikinci kilise:
Vaftizci Yahya Kilisesi.

çeşme yalağında antik mimari taşlara rastlanır; Şirince evlerinin inşasında da antik taşlar kullanılmış olmalıdır. Şirince ve çevresinde Türklerle Rumların iç içe yaşamları yayınlanan bazı edebi eserlere konu olmuştur; Türk edebiyatçısı Sabahattin Ali'nin 'Çirkince' isimli öyküsü burada geçmektedir. Aslen Anadolu doğumlu (Aydın) olan Yunan yazar Dido Sotiriou, "*Benden Selam Söyleyin Anadolu'ya*" isimli romanında bölgedeki Türklerle Rumların iç içe yaşamlarını anlatmaktadır. Köyde iki kilise vardır; köyün girişinde, 19.yüzyıla tarihlenen Demetrios Kilisesi "*Ahşap Tonozlu Kilise*" olarak da bilinir; yapı 'Bağdadi' tarzda duvar ve tonoz örgüsüyle kaplıdır; kilise duvarlarındaki panolarda azizlere ait freskler vardır. Kilise dikdörtgen planlı, tek sahınlı ve 13,19 X 8,99 metre boyutundadır. Diğer ikinci kilise Vaftizci Yahya Kilisesi ise

Vaftizci Yahya Kilisesi girişi.

köyün batısında 'Kubbeli' ya da 'Taş Kilise' olarak da bilinir; kilisenin restorasyonu Efes Müzesi tarafından yapılmıştır. Günümüze ulaşan kilise, 1805 yılında yıkılan yapının üzerine 1832 yılında tekrar yapılmış olanıdır. Kilisenin giriş kapısı üzerinde bulunan yazıtında “... **Peygamber ve Vaftizci Yahya Kilisesi, Helliopolis'in kutsal rahibinin emri ile Siphnos'lu Kallinikos lütfuyla çok sevdiği tanrısı için yapılmıştır. Buradaki ve çevredeki dindar Hristiyanların çok değerli yardımlarıyla yapılmıştır...**” yazılıdır. Kilise, 13,40x 20,20 metre boyutunda iki büyük, altı küçük kubbeli ve dört tonozla örtülü bir yapıdır. Kubbe ve tonozları taşıyan -olasılıkla Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne ait- 4 devşirme sütun ile sahninliklara bölünmüş kilisenin tabanına siyah renkli mermer bloklar ve taşlar döşenmiştir.

I. Dünya Savaşı sonrası, 1922 yılında Yunan ordusunun İzmir'den ayrılmasının ardından çoğu Rum halkı köyü terk etmiş, 1923 yılında yapılan Göçmen Mübadelesi Antlaşması'yla da göç eden Rumlar Yunanistan'ın çeşitli yerlerine yerleşmişlerdir; Kuzey Yunanistan'da Katerini yakınlarında Nea Ephesos (Yeni Efes) köyünü Şirince'den göç eden Rumlar kurmuştur. Girit, Kuzey Yunanistan ve Bulgaristan'dan getirilen 418 Türk ailesi de köye yerleştirilmiştir. Köyün Kırkınca olan ismi sonradan Şirince'ye dönüştürülmüştür.

Köyün girişinde bulunan Demetrios Kilisesi.

Kuşadası.

KUŞADASI

Kuşadası, Efes ören yerinin 18 kilometre güneybatısında, Ege Denizi kıyısında bir liman kentidir; Anadolu ana karası dışındaki diğer İon kenti Samos (Sisam) Adası ise güneybatı yakınındadır. Limandan Samos Adası'na feribot ve tekne seferleri düzenlenmektedir. Modern yerleşimin merkezi ve çevresi geçmiş bin yıllarda yoğun yerleşime uğramıştır. Kuşadası modern yerleşiminde 20. yüzyıl sonlarında başlayıp günümüze değin süren çarpık yapılaşma, doğal ve mimari dokuyu

Ana kaya oyularak 12 basamaklı, tiyatro şeklinde inşa edilmiş İon kenti delegelerinin toplantı yeri. Güzelçamlı.

Zeus Mağarası. Güzelçamlı.

yok ettiği gibi antik yerleşimlere de zarar vermiştir.

Kuşadası çevresinde son yıllarda yapılan kazı ve araştırmalarda bilinen birçok yerleşimin yapıları ortaya çıkarılmış, bulunan eserler çevre müzelerinin önemli koleksiyonlarını oluşturmuştur. Kazı başkanlığını -Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nden- Prof. Dr. Zeynep Mercangöz'ün yaptığı bilim ekibi tarafından sürdürülen **Kadikalesi (Anaia)** kazılarında (Kuşadası-Davutlar yolunun 10. kilometresinde) yerleşimin en erken buluntularının Geç Kalkolitik Çağ'a (M.Ö.

Hitit
Heykelciği.
(Ay.A.M.)

4000-3000) kadar geriye gittiği belirtilmiştir; kazılarda bulunan, 7,8 santimetre boyundaki -M.Ö. 14.- 13. yüzyıllara tarihlenen- bronz "**Hitit Heykelciği**" Aydın Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir; son kazılarda bulunan anıtsal kilise ise M.S. 5.-6. yüzyıla tarihlenmektedir. 2004 yılında Hans Lohmann tarafından

Kadikalesi (Anaia).

Kadıkalesi (Anaia) kazı alanı. Kuşadası.

keşfedilen, 2005-2007 yıllarında Aydın Arkeoloji Müzesi tarafından kazısı yapılan Arkaik **Panionion Tapınağı** buluntuları ise yine aynı müzede sergilenmektedir; tapınak, Kuşadası'nın güneyinde, Dilek Yarımadası Milli Parkı içindeki Dilek Dağı, Çatallar Tepe'deki Melia antik yerleşimi sınırları içindedir. 29 x 8,7 metre boyutundaki tapınağın temeli arduaz renkli Mykale mermerinden, duvarları ise kerpiçten örülmüştür. Tapınak, 8,7 x 7,6 metre boyutunda sekiz sütunlu bir pronaos, 8,0 x 7,6 metre boyutunda bir cella ve 10,35 x 7,6

Arkaik Panionion Tapınağı canlandırması. (Ay.A.M.)

Arkaik Panionion Tapınağı'ndan dekoratif kiremitler. Aydın Arkeoloji Müzesi. (Ay.A.M.)

boyutunda bir odadan oluşmaktadır; beşik çatı şeklindeki ahşap örtüsüne ait dekoratif kiremitler Aydın Arkeoloji Müzesi'ndedir. M.Ö. 570-560 yıllarında yapılan Arkaik Panionion Tapınağı, İon Birliği'nin "**Kült Merkezi**" olmasının yanı sıra İon Birliği toplantılarının da düzenlendiği bir yapıydı. Tapınağın üçte bir oranında küçültülmüş canlandırması yine Aydın Arkeoloji Müzesi'nin ilgili salonuna kurulmuştur. Dilek Yarımadası Milli Parkı içindeki Bizans yapısı Aya Yorgi Manastırı Nero Koyu, Panayır Tepe yakınındadır; yapı 19. yüzyıla kadar

işlevini sürdürmüştür. Milli Park içindeki diğer manastır ise Hagios Antonios Manastırı'dır. Bir başka Bizans Dönemi yapısı olan Kuşunlu Manastırı da Davutlar'ın 12 kilometre uzağında, 600 metre yüksekliğinde bir tepe üzerindedir.

Kuşadası'nın 5 kilometre kuzeyinde **Pygela** antik yerleşiminin kalıntıları bulunmaktadır. Kuşadası-Selçuk yolunun 5. kilometresinde Kuşur Tatil Köyü'nün bitişiğinde yer alan Pygela'den ilk defa söz eden Strabon,

Arkaik Panionion Tapınağı'ndan pişmiş toprak miğferli savaşçı figürinleri. M.Ö. 570-560. (Ay.A.M.)

Pygela antik yerleşiminin kalıntıları.

kentin Agememnon'un askerleri tarafından kurulduğunu belirtir. Pygela, olasılıkla tedavi ve rehabilitasyon amaçlı kurulan kentlerden birisi olmalıydı. Yerleşimdeki yaşam izleri M.Ö. 3000 yılları ile Orta Bizans Dönemi arasına tarihlenmektedir.

Kuşadası modern yerleşimi açığındaki **Güvercinada** üzerinde kurulu olan kale Osmanlı Dönemi yapısıdır; ada, bir mendirekle karaya bağlıdır; adanın

Güvercinada, bir mendirekle karaya bağlıdır.

Güvercinada.

Yılancıburnu Yarımadası.

güneyindeki **Yılancıburnu Yarımadası** üzerinde ise antik yerleşim kalıntıları görülür. Kent merkezinde görülen sukemeri 43 kilometre uzunluğundaki Değirmendere suyunun uzantısıdır. Kuşadası'nda Osmanlı Dönemi yapıları arasında Kent Surları / Kale Kapısı, Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı, Kaleiçi Hamamı, Hanım Camisi ve Kaleiçi Camisi gezilebilmektedir. Konaklamanın yapılamadığı Dilek Yarımadası Milli Parkı sahillerinde bir kültür turu sonrası eşsiz doğal dokuyla ve Ege Denizi'yle buluşmak gezginlerin yorgunluğunu alacaktır.

Dilek Milli Parkı sahilleri.

Çamlık Buharlı Lokomotif Müzesi.

ÇAMLIK BUHARLI LOKOMOTİF MÜZESİ

Müze, Selçuk'un 10 kilometre güneyindedir. Müzede 30 adet lokomotif sergilenmektedir.

Selçuk-Aydın yolunun 10. kilometresinde Çamlık Köyü'nde bulunan Çamlık Buharlı Lokomotif Müzesi'nde Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti demiryollarında yolcu ve yük taşımış çeşitli büyüklükte ve modelde buharlı lokomotifler sergilenmektedir. Osmanlı Dönemi'nde ismi Aziziye olan istasyon 1856-1858 yılında İngilizler tarafından yapılmıştır. Geniş bir alanda sergilenen Alman, Fransız,

Lokomotif ve vagonu.

Bir lokomotiften detay.

Müzede bulunan su kuyusu ve su pompası.

Çekoslovak, İsveç, Amerikan ve İngiliz yapımı 30 buharlı lokomotifin en eskisi 1887, en yenisi 1952 yılında imâl edilmiştir. Ayrıca sergilenen iki adet -su kazanı odunla ısıtılan- İngiliz yapımı lokomotifin yanı sıra Adolf Hitler'in II. Dünya Savaşı'nda özel olarak yaptırdığı üç silindri lokomotif de sergilenmektedir. Müzede buharlı lokomotiflerin yanı sıra yangın söndürme pompaları, vinçler, motorin tankları, açık ve kapalı vagonlar, su cenderesi ve tamir atölyesi, demiryolu araç gereçleri arasında hareket ve yol fenerleri, yol ölçü aletleri,

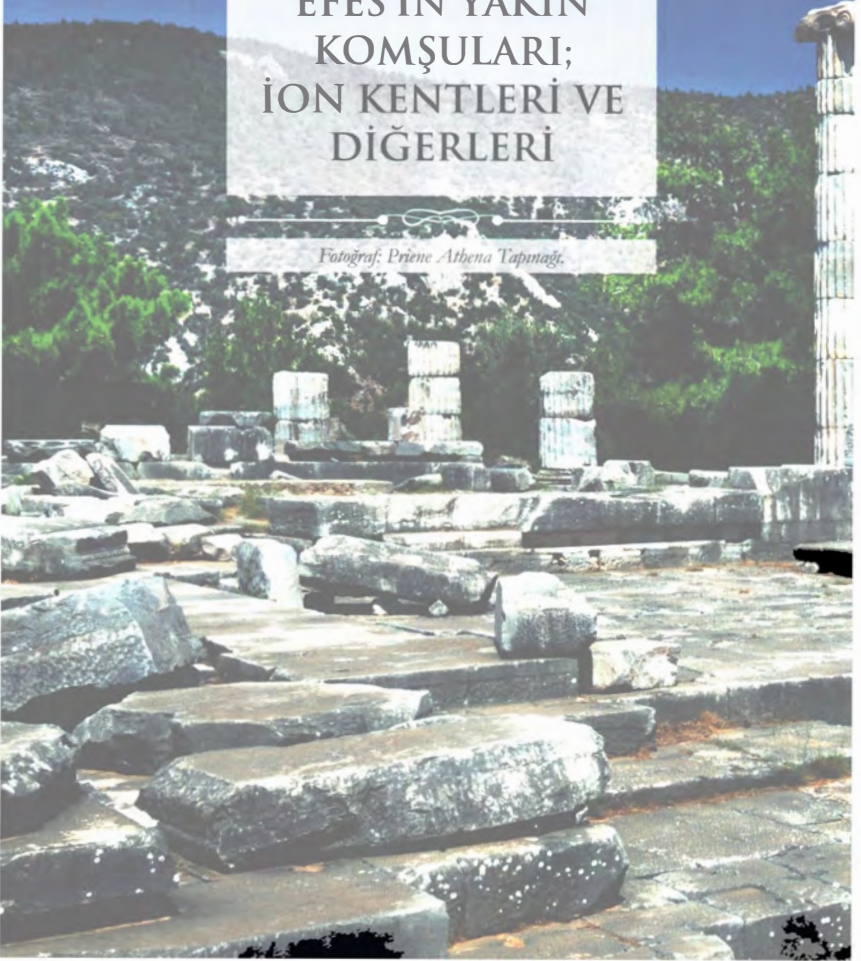
Müzede sergilenen demiryollarına ait araç.

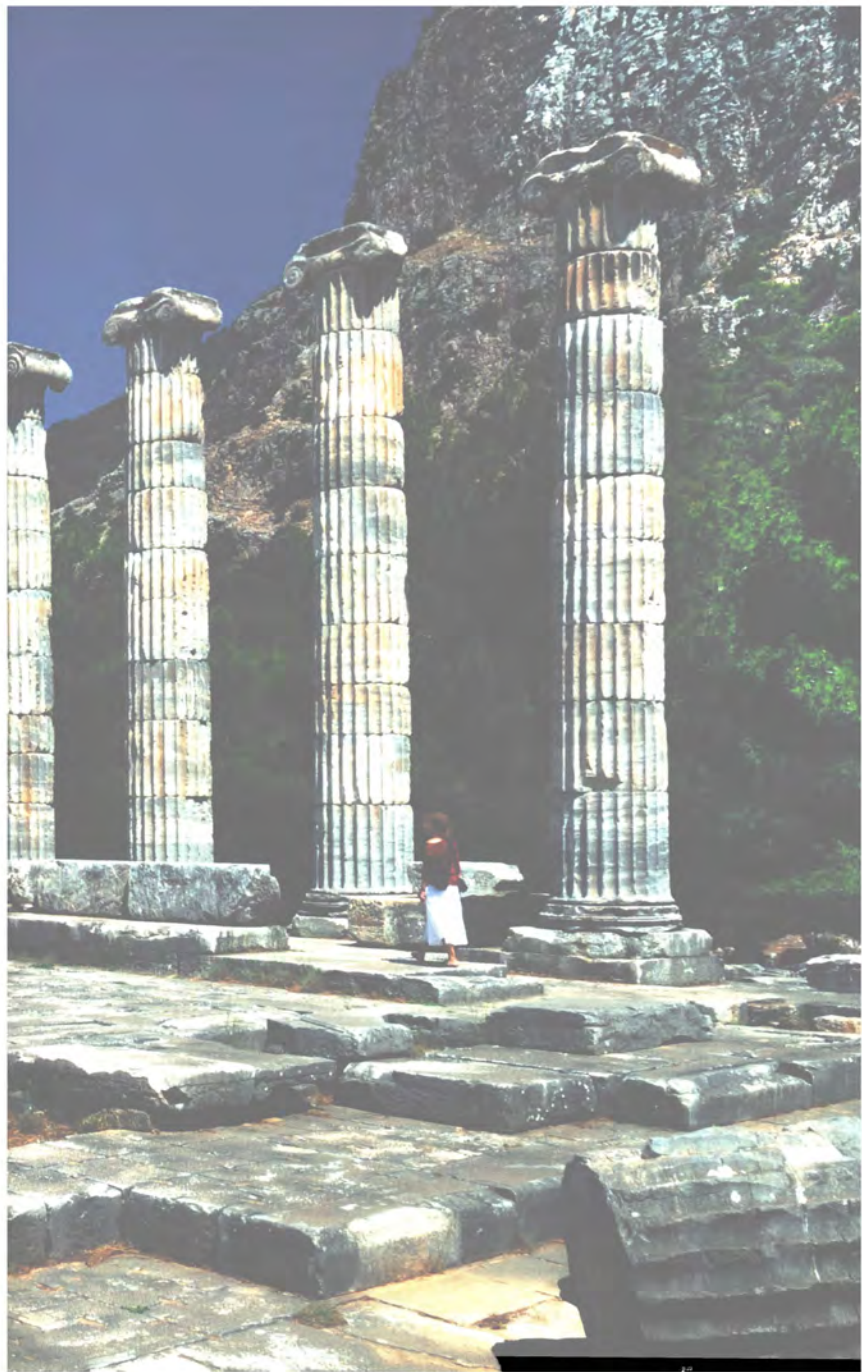
büro malzemeleri ve haberleşme sistemleri de bulunmaktadır.

bölüm III

EFES'İN YAKIN KOMŞULARI; İON KENTLERİ VE DİĞERLERİ

Fotoğraf: Priene Athena Tapınağı.

İON KENTLERİ VE DİĞERLERİ

“Panonia’da toplanan İon’lar, kentlerini bizim yeryüzünde bildiğimiz en güzel gökyüzü ve en güzel ikliminde kurmuşlardır. Ne daha kuzeydeki bölgeler, ne de daha güneyde kalanlar İonia ile bir tutulabilir, hatta ne doğusu, ne de batısı; kimisi soğuk ve ıslak, kimisi sıcak ve kurak olur. Dile gelince, hepsi aynı ağı kullanmazlar; dört değişik konuşmaları vardır. Güneyden başlayarak ilk kentleri

Miletos’tur; hemen sonra Myus ve Priene gelir; Karia’da kurulmuş bu kentler, aynı bölge dilini konuşurlar. Lydia’da Ephesos, Kolophon, Lebedos, Teos, Klazomenai, Phokaia vardır. Bunların dili daha önce saydığımız kentlerin diline hiç uymaz, hepsi de ortak bir bölge dili konuşurlar. Bunlardan başka üç İon kenti daha vardır ki, ikisi Samos ve Khios adalarındadır, üçüncüsü Erythrai anakaradadır. Bunlardan Khios ve Erythrai aynı bölge dilini konuşurlar, Samosluların ise kendilerine özgü ayrı bir dilleri vardır. Böylece birbirinden

Teos.

Didim Tapınağı.

Milet'te bulunmuş kabartma. (İz.T.S.M.)

ayrı dört bölge çıkmış olur ortaya..." [1. kitap, 142. bölüm]. Tarihçi Herodot'un İonia'yı **"...yeryüzünde bildiğimiz en güzel gökyüzü ve en güzel ikliminde..."** olan yer yakıştırmasının gerçekliğine bölgeyi dolaşan her Dünya gezgini tanık olur. Önemli İon kentlerinden birisi olan Efes'in, birlik içinde yer aldığı diğer komşu İon kentleriyle yakın ticari, askeri, politik ve kültürel ilişkileri olmuştur. Bölgede meydana gelen olaylarda ortak yazgıyı paylaşmışlardır. İonia bölgesinin yakından tanınması keyifli olduğu kadar Efes'in daha iyi algılanmasına zemin hazırlayacaktır. Efes gezisinin ardından kuzeybatısındaki diğer İon kentleri Lebedos, Kolophon, Kolophon'a bağlı gelişen Klaros Apollon Bilicilik Merkezi, Teos, Klazomenai, Erythrai ve Khios (Sakız) Adası; sonradan İon kenti olan Smyrna (İzmir) ve en kuzeydeki İon kenti Phokaia; güney yakınında ise Priene, Milet, Myus, Didim Tapınağı ve güneybatı yakınındaki Samos (Sisam) Adası rahat gezilebilecek uzaklıktadır. İon kentlerinin yanı sıra kuzeybatıdaki İon kenti Kolophon'la yakın ilişki içinde olmuş Aiol kenti Notion, Doğanbey Burnu yakınlarında Sıçan Adası'nda bulunan Myonnesos, kuzeyde Torbalı'da kazılarla ortaya çıkarılan Metropolis kenti, güneyde ise kazılarla gün ışığına çıkarılmış Magnesia antik yerleşimi de bu güzergâh içinde rahat ulaşılacak yerler arasındadır.

III/1

EFES'İN
KUZEYİ VE
KUZEY-
BATISINDAKİ
İON
KENTLERİ

PHOKAIA (FOÇA)

Foça.

12 İonia kentinden birisi olan Phokaia, İonia'nın kuzey ucunda, Aiol bölgesinde Foça İlçesi'ndedir. Smyrna'nın (İzmir) 70 kilometre kuzeyinde bulunan Phokaia'nın tarihi, yapılan son kazılarla günümüzden beş bin yıl öncesine uzanmıştır. Türk bilim insanı Prof. Dr. Ömer Özyiğit yönetiminde Foça'nın güney yamaçlarında yapılan kazılarda Erken Tunç Çağı'na ait seramikler, Orta Tunç Çağı'na ait mimari parçalar, Geç Tunç Çağı'na ait Myken yerleşimi bulunmuştur. Bu veriler ışığında, Yunanistan'da yaşayan Mykenlerle yerli

Athena Tapınağı kalıntılarının da bulunduğu kazı alanı.

halkın ilişki içinde olduğu ve Mykenlerin buraya göç ederek yerleştiği anlaşılmıştır. Bu yerleşimde M.Ö.14.yüzyıla tarihlenen bir ev, M.Ö.11.yüzyılda üretim yapılan bir çelik işliğı, işliğin üzerinde ise İon yerleşmesine ait M.Ö.10.yüzyıla tarihlenen bir İon evi ortaya çıkarılmıştır. Phokaia kent yerleşimi yarımada ve ana kara üzerindedir. Athena Tapınağı kalıntılarının Foça yerleşiminin bulunduğu yarımada üzerinde olduğu Türk bilim insanı Ekrem Akurgal tarafından 1952-56 yıllarında yapılan kazılarla ortaya konmuştur. 2005 yılında yapılan kazılarda da baş tanrı Athena'ya adanan tapınağa ait çok sayıda -1,30 metre yüksekliğinde- grifon ve at protomaları bulunmuştur. Son kazılarda bulunan kent yapılarından birisi Herodot'un söz ettiği M.Ö.590-580 yıllarına tarihlenen surlardır. Kazılarla ortaya çıkarılan diğer bir yapı ise tiyatrodur; M.Ö.340-330 yıllarında yapılmış olmalıdır. Denizci, maceracı bir ulus olan Phokaialılar, Karadeniz ve Batı Akdeniz sahillerinde otuz yakın koloni kurmuştur; Milet'le birlikte Çanakkale Boğazı'nda Lampsakos'u (Lapseki) ve Karadeniz'de ise Amisos'u (Samsun) kurdular. Batı Akdeniz sahillerinde kurdukları koloniler arasında Güney İtalya'da Elea (Velia), Korsika'da Alalia, Fransa'da Massalia (Marseilles) ve İspanya'da Emporion (Ampurias) bulunmaktadır. Phokaia'nın kolonisi Massalia (Marseilles) ise güney Fransa'da Nice (Nicaea-Nizza) ve Antibes (Antipolis) kolonilerini kurmuştur. Bu kolonilere sahip Phokaia kısa zamanda zenginleşmiş, kültür-sanat alanında da birçok düşünürün yetişmesine ön ayak olmuştur. Kolonisi Elea (Velia) bir kültür merkezi konumuyla ün yapmıştı; bu yerleşimde Parmenides ve Zeno gibi ünlü düşünürler öğretilerini sunmaktaydı. Phokaia M.Ö.650-546 yılları arasında en görkemli dönemini yaşamıştı; Perslerin Anadolu'yu işgali sırasında yıkıma uğrayan kent eski gücünü yitirmiştir. Phokaia

Foça'da bir konuta ait kapı.

Kale kapısı.

M.Ö.5.yüzyılda Deniz Birliği'ne iki talent vergi ödeyebilen zayıf bir kentti. Hellenistik Dönem'de Seleukoslar ve Attaloslar tarafından yönetilen kent, sonraki dönemde Romalılara başkaldıran kentler arasında görülmüştür; kolonisi Massalia'nın yardımlarıyla Roma'nın yıkımından kurtulan kente sonradan özgürlüğü geri verilmiştir. Erken Hristiyanlık zamanında ise Phokaia'yı bir piskoposluk merkezi olarak görmekteyiz. Bölgede ticaret yapan Cenevizliler 1275 yılında ticari bir üs olarak kullandıkları Phokaia'nın kalesini güçlendirmişlerdir. Kent, 1455 yılında kesin olarak Türklerin egemenliği altına girmiştir. Foça'da yarımada üzerinde kazıları süren Athena Tapınağı kalıntıları, surlar, tiyatro yapısı,

Kazı alanı.

Foça'nın 7 km. doğusundaki anıt mezar.

'Şeytan Hamamı' olarak bilinen kaya mezarı ve kale görülebilecek yerler arasındadır. Modern yerleşimin 7 kilometre doğusunda, karayolunun kuzeyinde ise ilgi çeken bir mezar anıtı bulunmaktadır; Frigya, Lidya ve Likya anıt mezarları gibi ana kaya düzeltilerek biçimlendirilmiş anıt, E. Akurgal'a göre İran'da Pasargade'de bulunan kral Kyros'un anıt mezarına çok benzemektedir, M.Ö.5. ve 4. yüzyıllarda Anadolu'ya egemen Persler zamanında yapılmış olmalıdır. Akurgal'a göre anıt, bu dönemde bölgeyi yöneten bir tirana ait olmalıdır. Foça'da ayrıca Osmanlı Dönemi'ne ait Fatih Camisi, Kayalar Camisi, Hafız Süleyman Mescidi ve Osmanlı mezarlığı da bulunmaktadır. Tiyatro tepesinde ise yel değirmeni kalıntıları vardır.

Foça'da bulunmuş Arkaik Dönem aslan heykeltciği. (İz.T.S.M.)

Foça'da bulunmuş figürinler. (İz.T.S.M.)

SMYRNA (İZMİR)

Önce Aiol, sonraki dönemlerde ise bir İon kenti olan Smyrna, İzmir Körfezi'nin kuzeydoğusunda küçük bir adacık üzerinde kurulmuştur; yaklaşık 100 dönümlük bir alanda kurulan yerleşim, ileri dönemlerde Melas Irmağı ve Yamanlar Dağı (Spylos) sel sularının taşıdığı alüvyonlarla bir yarımada haline dönüşmüştür; bu alüvyonlar günümüzde Bornova'nın bulunduğu düzlüğü oluşturmuştur. İlerleyen dönemlerde yarımada ova içinde bir tepeye

İzmir.

Konak Meydanı'nda bulunan Saat Kulesi.

dönüşmüştür. Günümüzde bu alan Bayraklı İlçesi sınırlarında yer alan Tepekule Höyüğü'nün bulunduğu yerdir. Yapılan araştırmalarda bu alandaki yerleşim yaklaşık 3000 yıl sürmüş, M.Ö.4.yüzyılın ikinci yarısında nüfus artışı, coğrafi ve politik nedenlerle kent Pagos Dağı eteklerine (Kadifekale) taşınmıştır. Bayraklı Tepekule Höyük'te 1948-1993 yılları arasında Türk bilim insanı Ekrem Akurgal başkanlığında kazılar yapılmıştır; yapılan kazı ve araştırmalarda birçok yapının varlığı saptanmış bir kısmı da gün ışığına çıkarılmıştır. Akurgal'a göre Smyrna ismi Anadolu kökenlidir; aynı araştırmalar höyüğün en alt katmanındaki ilk yerleşimin Erken Tunç Çağı'na ait olduğunu göstermiştir. Akurgal, kazılarda ele geçen keramik parçalarına dayanarak Demir Çağı'nda höyük üzerinde -ana kara Hellas'tan göç eden- Aioler ve İonlar yaşamaktaydı; höyükte M.Ö.1050 yılında kurulan bu yerleşimin Hellas kökenli olduğunu bildirmiştir. Kazılarda ortaya çıkarılan en eski ev kalıntısı tek odalı (2,45x4 metre) kerpiçten yapılmış, çatısı sazlarla kaplıydı. Smyrna'nın baş kutsal tapınım yeri Athena Tapınağı'ydı. Bayraklı'daki kalıntısı M.Ö.725-700 yıllarından kalmadır. Kentin M.Ö.600'lü yıllarda Lidyalıların, M.Ö.545 yılında da Perslerin egemenliğine girdiği bilinmektedir.

Athena Tapınağı. M.Ö.725-546. Smyrna. Bayraklı Tepekule Höyüğü.

Büyük İskender'in gelmesiyle Pers işgalinden kurtulmuştur. Söylencelere göre bu dönemde kentte bulunan İskender Pagos Dağı'na (Kadifekale) ava gitmiş, burada Nemesis Tapınağı önündeki bir çınar ağacı altında uykuya dalmıştır; düşünde tanrıçalar Pagos Dağı eteklerinde bir kent kurmasını söylemişlerdir; kent sakinleri bu düş üzerine Klaros Apollon Bilicilik Merkezi'ne başvurarak kentin kurulması için zamanın

Kadifekale.

Smyrna. Bayraklı Tepekule Höyüğü.

Kadifekale kapısı.

uygunluğunu sormuşlardır; bilicilik merkezindeki rahipler, ***“Kutsal Meles'in ötesinde Pagos'a gidecek göçmenlerin üç, ya da dört defa mutlu olacağını...”***

bildirmişlerdir. Bu söylence içinde yaşananlar ileri dönemlerde Roma sikkelerinde betimlenmiştir. Strabon, M.Ö. 1.yüzyıla geçiş sırasında Smyrna'nın görkemli bir İon kenti olduğunu aktarmıştır. Bu dönemde kentin bir kısmı Pagos'un tepesinde, büyük

bir kısmı ise dağın eteklerinden limana kadar uzanmaktaydı; tapınak yapısı, gymnasion bu düzlük alandaydı; Pagos'un eteklerinde bulunan tiyatro ve stadyum yapılarından da geriye çok az iz kalmıştır. Kentin, günümüze sağlam ulaşmış bölümü Devlet Agorası'dır;

Kadifekale.

Smyrna Agorasi.

kazılarla agoranın büyük bölümü ortaya çıkarılmıştır. Dikdörtgen planlı agoranın etrafı sütunlu galerilerle (stoa) çevriliydi; kuzey ve batı stoası bodrum katı üzerinde yükselmektedir; 165x28 metre boyutunda olan kuzey stoanın -yapım tekniğine göre- bazilika olduğu düşünülmektedir. Agora, Türk egemenliği döneminde Osmanlı mezarlığı ve namazgâhı olarak işlev görmüştür; bu dönemde kutsal alan olması, agora yapılarının zarar görmeden günümüze sağlam ulaşmasını sağlamıştır. Agoranın günümüze ulaşmış görünümü, M.S.178 yılında meydana gelen

deprem sonrasında Marcus Aurelius Dönemi'nde onarım görmüş halidir. Smyrna kazılarında bulunmuş eserler İzmir Arkeoloji Müzesi ve İzmir Tarih ve Sanat Müzesi'nde sergilenmektedir.

İzmir kenti, günümüzde Anadolu'nun büyük sahil kentlerinden birisidir; İzmir'de

Agora.

İzmir Etnografya Müzesi.

Kordon Boyu'nda Konak Meydanı'nda bulunan Saat Kulesi'ne kadar uzanan keyifli bir yürüyüşün ardından İzmir Arkeoloji Müzesi ve Etnografya Müzesi'ne çıkmak, ardından Agora'yı turlayıp, Kadifekale'den kuşbakışı kenti seyretmek, Kemeraltı Çarşısı'nda ve çevresinde Osmanlı yapılarının izini sürmek geziye renk katacaktır. İzmir'in diğer müzeleri, Resim ve Heykel Müzesi, İzmir Tarih ve Sanat Müzesi, Atatürk Müzesi de kent gezisi içinde görülebilecek önemli yerler arasındadır.

Çeşme Kalesi ve limanı.

Bir sütun başlığından detay. (Çeşme Müzesi).

Çeşme Kalesi'nde kurulu müze salonları.

İzmir'in 80 kilometre batısında limanıyla önemli bir sahil yerleşimi olan **Çeşme**, gezginlerin kısa sürede ulaşabilecekleri yerdir; limanı, kalesi, Çeşme Müzesi, koyları/plajları ve sakin yaşamı Çeşme'yi çekim noktası haline getirmiştir. Çeşme yakınlarında bulunan Alaçatı beldesi ise, ilginç mimari dokusuyla, gezginlerin sokaklarında keyifle dolaştığı, koylarında deniz sörfü yaptıkları yerler arasındadır. Yine İzmir kent merkezi -dışında- doğusunda, Kemalpaşa İlçesi yakınlarındaki Karabel Hitit Kabartması da gezginlerin ilgisini çekecektir.

Kore Tor sosu. Arkaik Dönem. M. . 6. yy. ( e me Müzesi).

Karabel Hitit anıtı. Kemalpaşa,  zmir.

D ns z heykeli. ( e me Müzesi).

KLAZOMENAI

Klazomenai (Liman Tepe).

Klazomenai, İzmir'in Urla ilçesi sınırlarında kalıntıları olan, tarihçi Herodot'a göre (M.Ö. 490-425) 12 İon kentinden birisidir. Kent kalıntıları, Karantina Adası'nda, karşısındaki Liman Tepe'de, batısında Ayyıldız ve Cankurtaran tepeleri yamaçlarında görülebilmektedir. Klazomenai'de yapılan kazılarda en erken (M.Ö.4.bin) yerleşim kalıntılarına Limantepe'de rastlanmıştır. Kentin kalıntılarının büyük çoğunluğu ana karadadır. Kentteki yerleşim en geç M.S.7.yüzyıla kadar sürmüştür. Klazomenai'de İon göçleri ve izlerine ait ilk arkeolojik buluntular en erken M.Ö.10.yüzyılın ortalarına tarihlenmiştir. Klazomenai'de ortaya çıkarılan kalıntılar içinde en önemli zeytinyağı işliği/fabrikasıdır. 2600 yıl önce yerel gereksinimleri karşılamak için üretime başlayan fabrika, sonradan ürettiği

Klazomenai (Liman Tepe).

Klazomenai.

zeytinyağını kent dışına ihraç etmiştir. Urla, İskele Mahallesi'nde kazılarla gün ışığına çıkarılan zeytinyağı üretim tesisleri M.Ö.600-500 yılları arasında iki kullanım evresinde üretim yapmıştır. Kazılar sonucunda fabrikanın bulunduğu yerde, 2600 yıl önceki tesisler yeniden canlandırılarak zeytinyağı üretimi yapılmıştır. Prof. Dr. Güven Bakır ve Ertan İplikçi öncülüğündeki ekip, tesisin önce maketini yapıp, sonra da bu maketin 20 katı büyüklüğünde antik tesislerin günümüz canlandırmasını inşa etmişlerdir. Tesislerde çalışan teknik donanımlar yine antik dönem araç-gereçleri, üretim kapları incelenerek kurulmuştur. İnşa edilen tesislerde 2600 yıl sonra yeniden zeytinyağı üretimi yapılmıştır. Kentte ortaya çıkarılan diğer üretim tesisleri ise seramik fırınları, kemik alet işliği ve demir işliğidir. Pers işgali sırasında (M.Ö.546) kent halkı yerleşimi 20-25 yıl terk ederek çevre köylere ve dağlara sığınmışlardır. Büyük İskender'in (M.Ö.334) Anadolu'ya gelmesiyle Pers işgali son bulmuş, Klazomenaililer ana karadan ayrılarak Karantina Adası'nda sürekli yerleşime geçmiş olmalıdır.

Klazomenai.
Zeytinyağı işliği.

Büyük İskender'in kente imar faaliyetleri planladığı, bazılarını gerçekleştiremediği antik kaynaklarca aktarılmıştır; Çeşme Yarımadası'nı iki tarafından açılacak kanallarla Mimas'ı Erythrai ile birlikte adaya çevirme planı gerçekleştirilememiştir.

Bu dönemde Karantina Adası -yapılan bir yolla- ana karaya bağlanıp yarımadaya dönüşmüştür. Klazomenai'de nekropol alanı kentin birçok yerine dağılmış durumdadır; doğu kısımda Kalabak mevkii ve su kanalı yakınlarında, güneybatıda Yıldıztepe ve Cankurtaran Tepe yakınlarındaki Monastirakia'da, batıda ise Akpınar nekropollerine ortaya çıkarılmıştır. Kent çevresinde ise Duba Tepe, Nalbant Tepe ve Değirmentepe'de tümülüsler bulunmaktadır; kaçak kazılarla tahrip edilmiş Nalbant Tepe üzerindeki tümülüslerdeki lahit ve diğer buluntular M.Ö.6. yüzyıla tarihlenmiştir. Nekropol alanlarında ele geçen lahitler biçim ve bezemeleriyle dikkat çekicidir. Klazomenai'de Arkaik Dönem'e tarihlenen, üzerinde bezemeler bulunan pişmiş topraktan yapılmış dikdörtgen lahitler çok sayıda üretilmiştir. Sık dalgalı çizgilerle bezenmiş dikdörtgen lahitler bulunduğu yerin ismini alarak **"Monastirakia tipi"** olarak bilinmektedir. Bu tip lahitler M.Ö.6.yüzyıldan itibaren üretilmeye başlanmıştır. **"Trapezoidal tipi"** lahitlerde ise ayak ve baş uçlarındaki paneller figürlü sahnelerle bezenmiştir; bu tip zengin bezemeli lahitler ise M.Ö.530'lu yıllarda

Bezemelerini
"Borelli" isimli bir
ressamın yaptığı
lahitten detay.
Klazomenai. M.Ö.
6. yy. ikinci çeyreği.
(İz.A.M.)

üretilmiştir. Diğer nekropollerde yapılan araştırmalarda pişmiş topraktan yapılan lahitlerin Klazomenai'de en erken M.Ö.7.yüzyıldan başlayarak üretildiği, kent dışına da ihraç edildiği anlaşılmıştır; Teos kazılarında bu tür lahitlere de rastlanmıştır. Bu lahitlerin bir kısmı İzmir Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

ERYTHRAI

Erythrai akropolünden görünüm.

Erythrai kenti kalıntıları Efes'in kuzeybatısında, Karaburun yarımadasındaki İldırı Köyü'nde bulunmaktadır. İldırı, Smyrna'nın (İzmir) 60 kilometre batısında, Çeşme'nin ise 20 kilometre kuzeydoğusundadır. 12 İon kentinden

Anıt mezar (Heroon).

Tiyatro.

birisi olan Erythrai kalıntıları köyün doğusunda bulunan tepe üzerine yayılmıştır. Bazı kaynaklar kentin ismini kırmızı anlamına gelen Erythros'dan, ya da kent kurucusu Giritli Rhadamanthes'in oğlu Erythro'dan aldığını aktarmıştır. 1963-1966 yılları arasında Prof. Hakkı Gültekin ve sonrasında Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal tarafından yapılan kazılarla birçok yapının varlığı saptanmış, kentin bazı bölümleri açığa çıkarılmıştır.

Akropolde yer alan Matrone Kilisesi.

Yapılan araştırmalar ve bulgularla kentte ilk yerleşimin M.Ö.3.bini yıllara kadar geriye uzanacağı düşünülmektedir. Erythrai, ikinci kolonileşme döneminde Atina kralı Kodros'un soyundan gelen Knopos'un yönetimi altındaydı. Önce krallıkla yönetilen kentin, daha sonraki dönemlerde kral soyundan gelen halkın seçtiği Vasileuslar tarafından yönetildiği bilinmektedir. Erythrai, İon kentlerinin kurduğu dinsel ve siyasal İon Birliği üyesiydi. Erythrai'de Lidya sonrası Perslerin egemenliği yaşandı; Pers egemenliği döneminde diğer kentlerle birlikte İonia ayaklanmasına katıldı. M.Ö.334 yılında Büyük İskender'in Anadolu'ya gelmesiyle Pers işgalinden kurtuldu. Roma Dönemi'nde özgür kent statüsü kazanan Erythrai, değirmen taşları, şarabı, keçileri ve ünlü Sbyl (kadın kâhinler / biliciler) Herophile ile ün kazandı. M.Ö.1.yüzyılda meydana gelen deprem ve Romalı komutanların yağmalarıyla zayıflayan kent Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde önemini yitirdi. 1366 yılında ise bölge Türklerin egemenliği altına girdi. Ören yerinde, akropolün kuzeyinde yapılan kazılarda tiyatro gün ışığına çıkarıldı. Ege koylarını kuşbakışı gören muhteşem manzaralı Akropol düzlüğünde yapılan araştırmalarda çanak-çömlek kalıntıları bulunmuş, Athena Tapınağı'nın

varlığı saptanmıştır; kentin etrafının ise 5 kilometre uzunluğunda surlarla çevrili olduğu anlaşılmıştır. Görülebilen yapılardan bir tanesi de akropolde kalıntıları olan Matrone kilisesidir; kilisenin etrafında bir Hristiyan mezarlığı vardır. Önemli bir liman kenti olan Erythrai'ye M.Ö.8.yüzyılda Fenekeli tüccarlar -Yunanlıların Herakles ismiyle andıkları- Melkart kültünü getirmişlerdir. Deniz ticaretiyle zenginleşen Erythrai'nin M.Ö.5.yüzyılda üye olduğu Attika Delos Deniz Birliği'ne yüksek tutarda (7 talent) vergi ödediği bilinmektedir. Son yıllarda Ankara Üniversitesi bilim ekibinin yaptığı araştırmalarda Cennettepe'de, M.Ö.3.yüzyıldan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına kadar yerleşime uğradığı ortaya çıkmıştır. Erythrai kalıntılarında bulunan eserler İzmir Arkeoloji Müzesi ve İzmir Tarih ve Sanat Müzesi'nde sergilenmektedir.

Heroon.

Vrontados Köyü.

KHİOS ADASI

Emporio Bölgesi Arkeolojik Sit Alanı'ndan güneybatı sahili.

Khios (Sakiz), Anadolu'nun batı sahilinin (İzmir, Çeşme) 3,5 deniz mili açığında, İon yerleşimine uğramış bir adadır. Kireçtaşı oluşumlu ve volkanik geçmişi olan Khios'un

Khios kent limanı.

yüzölçümü 831 kilometrekaredir; adanın kuzey-güney doğrultudaki uzunluğu 50 kilometre, doğu-batı doğrultusunda genişliği ise 13-25 kilometre arasındadır. Kuzey-güney doğrultuda uzanan dağ silsilesi içindeki Pelinaion'un en yüksek zirvesi 1297 metredir.

Khios Adası batı sahili.

Emporio Arkeolojik Sit Alanı.

■ Khios Arkeoloji Müzesi'nden -olasılıkla- antik tiyatroya ait masklar.

Khios'da ilk yerleşim -Neolitik Dönem- izlerine güneydoğudaki dağlık burunda yer alan Emporio bölgesinde rastlanmıştır. Ada, M.Ö. 1100 yıllarında İon yerleşimine sahne olur. Homeros'un yaşadığı öne sürülen Khios, M.Ö. 8. yüzyılda İon birliğine katılır. Antik kaynaklar adada ünlü bir heykeltıraşlık okulu olduğunu belirtir. Ada, M.Ö. 546 yılında Pers egemenliğine girer; Perslerin yenilgisi sonrasında M.Ö. 412 yılında Delos Birliği'ne katılır; müttefiki Atina'ya başkaldırısı şiddetle bastırılıp, yakılıp yıkılır; M.Ö. 378 yılında ikinci defa Atina Birliği'ne girer; M.Ö. 354 yılında tekrar Atina'ya başkaldırarak bağımsızlığını kazanır. M.Ö. 4. yüzyılda yaşanan iç savaş ada yerleşimini yıkıma uğratar. M.S. 7. -9. yüzyıl arası Arap akınlarıyla sarsılır. 1089-1092 yıllarında

■ Panayia Kilisesi.

■ Emporio Arkeolojik Sit Alanı'nın bulunduğu yüksek tepe.

■ Emporio'nun batı yakınında yer alan bir savunma kulesi.

Selçukluların, 1124-1125, 1172, 1204-1225 yıllarında ise Venediklilerin egemenliğine girer. Ada, 1261 yılında Cenevizli Zaccaria ailesine verilir. Osmanlı egemenliği altına girdiği yıl ise 1415'tir. Khios, 1912-1913 yıllarında Yunanistan'a bağlanır.

Khios Adası'nda Neolitik Dönem'den günümüze uzanan zaman dilimi izlerini sürmek olasıdır. Emporio bölgesi Neolitik Dönem ve Tunç Çağı yaşam izlerini yansıtır; Emporio'da ayrıca Athena Tapınağı ve saray kalıntıları da görülebilir; Emporio kazılarında

■ Daskalopetra (Kybele kültü alanı).

Apollon Tapınağı ve üzerindeki kilise. Khios.

Nea Moni Manastırı içindeki kilisenin mozaik panosu.

bulunan eserler **Khios Arkeoloji Müzesi**'nde sergilenmektedir. Khios'un 6 kilometre kuzeyindeki Vrontados Köyü'nde Homeros'la ilişkilendirilen **Daskalopetra** (Kybele kültü alanı); Vrontados'un en yüksek noktasında (643 m) Rimokastro bölgesindeki antik kalıntılar; yine Vrontados'da yer alan M.Ö. 5.-1. yüzyıllara tarihlenen **teraslı tarım alanları**; Phana'nın bir koyunda yer alan **Apollon Tapınağı** ve üzerindeki kilise; adada kuzeydeki Volissos Kalesi, Apolihnon Kalesi ve Kambion (Orias) Kalesi günümüzde gezilebilecek yerler arasındadır. Adanın birçok yerinde gözetleme kuleleri görülür; denizden gelecek saldırılara karşı haberleşme, savunma ve sığınma amacıyla kurulan gözetleme kuleleri içinde Pahi, Elindi, Mesta, Pitios kuleleri günümüze sağlam ulaşmıştır; adanın batısında -kent merkezine 16 kilometre uzaklıkta- yer

alan **Anavatos Köyü** yerleşimi; adanın merkezinde, Karies ve Avgonyma köyleri arasında yer alan Provatio Tepesi'nde 11. yüzyılda, 17 bin metre karelik alana inşa edilen, Meryem Ana'ya ithaf edilmiş -Unesco Dünya Mirası Listesi'nde olan- **Nea Moni Manastırı** (Yeni Manastır); Dieucha Köyü yakınlarındaki **Moni Moundon Manastırı**, Didimes Köyü yakınlarındaki 12.-13. Yüzyıla ait **Panagia Skelia**

Nea Moni Manastırı (Yeni Manastır).

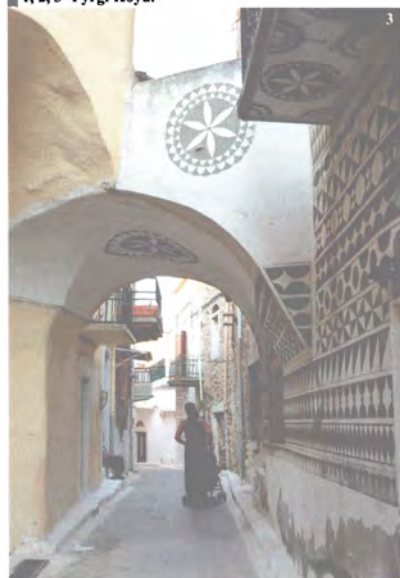
Mesta Köyü.

1, 2, 3- Pyrgi Köyü.

Tholopotami Köyü.

Manastırı ve diğer manastırlar, cami ve hamamlar geçmiş çağların yaşam izlerini yansıtır. Khios Adası içinde Orta Çağ'da kurulmuş **Mesta, Olympoi, Pyrgi, Vessa, Armolia, Kalamoti** ve **Elata** köylerindeki konutların mimari özellikleri, sokakları o dönemin izlerini günümüze taşımıştır. Kampos'un 5 kilometre güneyinde yer

Kale, Khios Limanı'nın kuzeyi boyunca uzanır.

alan turuncgiller bahçeleri içindeki Ceneviz mimarisini yansıtan şatafatlı konaklar ise döneminin güçlü toprak sahipleri, aristokrat ve tüccar ailelerinin gösterişli evleriydi.

Khios Adası'nda şehir kalesi ve birçok müzesi gezginlerin ve araştırmacıların ilgi odağıdır. **Kale**, Khios Limanı'nın kuzeyi boyunca uzanır; anıtsal kapısı ve surları günümüze sağlam ulaşmıştır. Ortaçağ ve yakın çağa kadar adanın tarihinde önemli bir rol oynamış kalenin Bizans Dönemi bölümüne sonradan Cenovalılar tarafından bir kule (yönetim merkezi) eklenmiştir;

Khios Kalesi içinde bir konut önü.

Khios Kalesi içinde Osmanlı Mezarlığı.

Peplos ve Khiton giymiş kadın heykeli. (Khios Arkeoloji Müzesi).

kalenin içinde oturma konutları ve dini yapılar günümüze sağlam ulaşmıştır; Kale'nin içindeki anıtsal yapılar arasında,

Soğuk Çeşme (Kria Virisi), Skotini Filaki (Zindan), Osmanlı Mezarlığı, Türk Hamamları, Bayraklı Camisi ve Aya Yorgo Kilisesi görülebilir.

Friz; savaşçı ve kalkanı. Genç Antik Dönem. (Khios Arkeoloji Müzesi).

Khios Arkeoloji Müzesi bahçesinde kurulmuş mezar anıtı. M.Ö. 2.yy.

Khios Arkeoloji Müzesi bahçesinde sergilenen eserler.

Yazıt. (Khios Arkeoloji Müzesi).

Khios kentinde Bizans Müzesi olarak kullanılan Mecidiye Camisi ve çeşmesi.

Khios'ta Melek Paşa Çeşmesi.

Merkezde bulunan **Khios Arkeoloji Müzesi** salonlarında adanın yaşamışlıklarına ışık tutan arkeolojik eserler; **Denizcilik Müzesi**nde adanın denizcilik yaşamıyla ilgili eserler; **Tarih ve Fizik Müzesi**nde (Musio İstorias kai Fisikis), kilise ikonları, folklorik unsurlar, fizik, kimya aletleri ve eski paralar; Vunakiou Meydanı'ndaki Osmanlı yapısı Mecidiye Camisi içinde kurulu **Bizans Müzesi**nde ise Bizans eserleri (mozaikler, freskler, taş eserler, seramikler vb.) sergilenmektedir; adanın diğer müzeleri ise Yaluri Müzesi, Belediye Tablo Galerisi, Kallimaria'nın Folklorik Müzesi, Kurunion'un Kilise Müzesi, Kütüphane (Korais), Turunçgiller Müzesi ve

Khios Kütüphanesi'nde ayrıca sergi salonları bulunur.

İnussos Deniz Müzesi'dir. Adada, diğer Osmanlı yapıları arasında Bizans Müzesi (Mecidiye Camisi) bahçesindeki çeşme ile yakınında yer alan diğer **Abdülhamit Çeşmesi**, **Melek Paşa Çeşmesi** dikkat çeker; **Osmaniye Camisi** ise Frango-Mahalla'dadır (Frenk Mahallesi).

Khios Adası'na ulaşım, havayoluyla Atina ve Selanik üzerinden uçakla; deniz yoluyla ise Ege adalarına tarifeli sefer yapan yolcu gemileri ya da Türkiye'den, İzmir, Çeşme İlçesi'nden tarifeli seferler düzenleyen feribotlarla olasıdır.

Vrontados Köyü yakınları.

Sığacık koyu ve kalesi.

TEOS

İon kenti Teos, Efes'in kuzeybatısında, Seferhisar'a bağlı Sığacık'ta bulunmaktadır. İzmir, (Smyrna) Teos'un 50 kilometre kuzeydoğusundadır. Teos'un yerli halkı Karlar'dır; Pausanias'a göre kente önce Boiotia, sonra da Atina'dan göçmenler gelmiştir. Pherekydes, Boiotia Kralı Athamas'ın Teos kentini kurduğunu aktarmıştır. 12 İon kentinden birisi olan liman kenti Teos, coğrafi konumundan dolayı deniz ticaretiyle gelişip, zenginleşmiştir. Teos, ticari etkinliklerini sınırlarının çok ötesine taşımıştır; Mısır'ın Nil Deltası'nda ticari amaçlı kurulmasına katkı sağladığı Naukratis ve Karadeniz kıyısında koloni şehirleri Abdera (İskeçe yakınları) ve Phanagoria (Kuzey Karadeniz) Teos tarafından kurulmuştur. M.Ö.545 yılında

Teos tiyatrosu.

Perslerin egemenliğine giren Teos, İon ayaklanmasında 17 gemiyle destek vermiştir; bu ayaklanma Persler tarafından bastırılmıştır. M.Ö.334 yılında Büyük İskender'in Anadolu'ya gelmesiyle Pers işgalinden kurtulmuştur. I. Attalos zamanında Bergama Krallığı'na bağlı olan Teos, M.Ö.3.yüzyıl sonunda III. Antiokhos'un yönetimi altına girmiştir. M.Ö.192-188 yıllarında yapılan Suriye Savaşı'nda Teos,

Teos Dionysos Tapınağı.

Teos antik liman kalıntıları.

Teos antik liman kalıntıları.

Sığacık'taki kaleden görünüm.

Suriye tarafında yer almıştır; savaşta yenik düşen tarafta olması nedeniyle Apamea Barışı'ndan sonra tekrar Bergama Krallığı'na bağlanmıştır. III.Attalos'un vasiyeti üzerine Bergama Krallığı'nın Roma'ya bırakılması üzerine, M.Ö.129 yılında Roma'nın Asia Eyaleti içinde yer almıştır. Roma Dönemi'nde de önemini sürdüren Teos, Geç Antik Dönem'de Efes metropolitliğine bağlı piskoposluk merkezi olarak varlığını sürdürmüştür. Yazıtlardan öğrenildiğine göre Dionysos Sanatçılar Birliği'nin Teos kentinin kültürel, sanatsal hayatında önemli etkinlikleri olmuştur; fakat yöneticiler tarafından **“huzursuzluk kaynağı”** olarak görülen sanatçılar Efes'e sürgüne gönderilmiştir. Antik Dönem ozanlarından Anakreon, Antimachos ve Nausiphanes Teoslu olarak bilinir. M.Ö.11.yüzyıldan başlayarak yerleşime uğrayan Teos'ta

yapılan kazılarla birçok yapı gün ışığına çıkarılmıştır. İon düzenindeki Arkaik tapınak, Arkaik Dönem surları, Hellenistik kent surları, ünlü mimar Hermogenes'in inşa ettiği antik dünyanın en büyük Dionysos Tapınağı, Roma Dönemi'nde büyütülmüş Hellenistik tiyatro, Dionysos Tapınağı'nın doğusunda bulunan bouleuterion, gymnasium, Antik Dönem'de deniz ticaretinde önemli bir rol oynayan kentin kuzey ve güney limanı, Sığacık Mahallesi'ndeki iskeleye bitişik Selçuklu kalesi, Teos'un 3 kilometre kuzeydoğusunda Karagöl mevkiinde bulunan mermer ocağı gezilip, görülebilecek yerler arasındadır. Teos yerleşiminde bulunmuş eserler İzmir Tarih ve Sanat Müzesi'nde sergilenmektedir.

Teos Dionysos Tapınağı frizi. (İz.T.S.M.)

LEBEDOS

Lebedos, Seferihisar'dan Selçuk'a uzanan sahil yolu üzerindeki Ürkmez Köyü'nün güneydoğusunda bir yarımada üzerinde kurulmuştur. Antik Dönem kaynaklarında isminden çok az söz edilir; uygun bir limana sahip olmayışı nedeniyle deniz ticaretinde varlık gösterememiş, ana karada ise Kolophon ve Teos topraklarıyla çevrilmiş olması gerilemesine neden olmuştur. 12 İon kenti arasında en zayıf olanıdır. İon göçlerinden önce bölgede Karialılar yaşamaktaydı; söylencelere göre Lebedos, Kodros'un oğullarından birisi tarafından -Karialılar bu topraklardan sürülerek- kurulmuştur. Tarih sahnesinde ismi fazla anılmayan Lebedos, M.Ö.226 yılında Ptolemaiosların egemenliğine girerek 60 yıl süreyle ismi Ptolemaios olarak anılmıştır. Kent yerleşimi üzerinde bulunan

yarımada yaklaşık 275 metre uzunluğundadır ve ana karaya yaklaşık 205 metre genişliğinde bir kıstak ile bağlanmaktadır. Akropol, yarımada 60 metre yükseklikteki tepe üzerinde bulunmaktadır. Kısık ismiyle bilinen yarımadayı çevreleyen Lebedos'un sur kalıntıları görülür; üzerinde 4 kule ve 3 kapı bulunan surların ana kara yönünde devam etmediği gözlenir; surların içinde temelleri görülebilen yapı kalıntıları vardır. Doğu kesimde bir kilisenin varlığı saptanmıştır; Lebedos Doğu Roma (Bizans) kayıtlarında

piskoposlar listesinde bulunmaktadır. Lebedos kalıntılarının bir kısmı ise ana karada Ürkmez Köyü'nün kuzeyindeki tepe üzerindedir; bu kısımda çanak-çömlek kalıntılarının yanı sıra yapılara ait temel kalıntılarına da rastlanır. Kent kalıntılarının azlığı belli dönemlerde yapı taşlarının başka yerlere taşınmasından kaynaklanmış olmalıdır; Ürkmez'in yaşlı köylüleri de evlerinin yapımında kentin antik taşlarını kullandıklarını belirtmektedirler. Antik kaynaklarda Lebedos'un ismi 'Dionysos Sanatçıları' ile anılır; Teos, Myonnesos ve Efes'ten kovulan 'Dionysos Sanatçıları' kalıcı olarak kendilerini hoş karşılayan-Lebedos'a yerleşirler. Lebedos'ta bu dönemde Dionysos adına her yıl şenlikler yapılmaktaydı. Antik Dönem'de Lebedos ve çevresi kaplıcalarıyla da ünlüydü.

Ürkmez Köyü'nde yer alan Lebedos kalıntıları.

Kolophon yerleşiminden Değirmendere beldesi.

KOLOPHON

Kolophon antik yerleşimi Klaros kutsal alanının 13 kilometre kuzeyinde, Değirmendere beldesindedir. Kent kalıntıları modern yerleşimin batısında bulunan beş tepe üzerine yayılmıştır. Denizden 15 kilometre içeride bulunan 12 büyük İonia kentinden birisi olan Kolophon, Smyrna (İzmir) kentini Notion ve Efes'e bağlayan yol üzerindedir. Kolophon'da en eski yaşam izleri Prehistorik (Tarih Öncesi) Dönem'e kadar uzanmaktadır. İonialıların bölgeye gelmesiyle Kolophon isminde bir kent kurmuşlardır; Kent, M.Ö.7.yüzyılda Lidya, M.Ö.546 yılında ise Pers egemenliğine girmiştir. Pers egemenliği altında gelişip, zenginleşen kentte sikke basılmaya başlanmıştır. Ören yeri buluntuları arasındaki Suriye kralı II.Antiochos

Kolophon yerleşiminde bir duvar örgüsü.

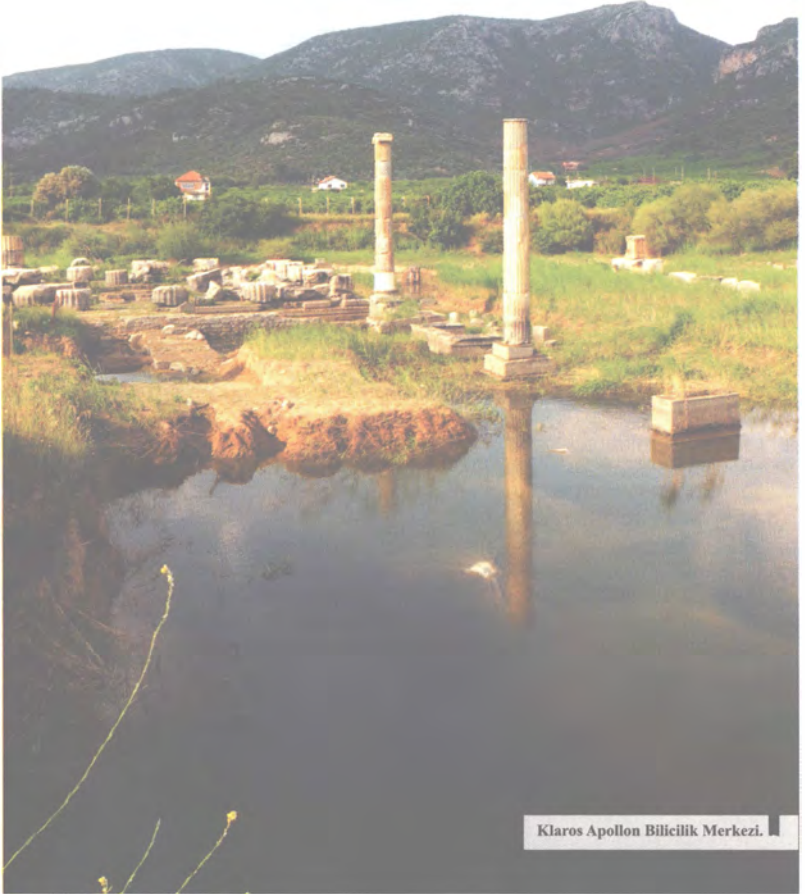
Kolophon'da düzeltilmiş bir kaya bloğu.

(M.Ö.261-241) dönemi sikkeleri, Seleukusların egemenliği sırasında basılmış olmalıdır. Roma imparatoru Traianus zamanında da sikke basılan kent, varlığını Geç Antik Dönem'e kadar sürdürmüştür. Kent yapıları arasında M.Ö.4.yüzyıla tarihlenen Hellenistik sur kalıntıları, kentin güneybatısında bulunan akropol kalıntıları, kentin kuzeydoğusundaki terasta bulunan stoa, agora görülebilmektedir. Agoranın güneydoğusundaki terasta ise Anadolulu tanrıçaya ait kutsal alan (Metroon) bulunmaktadır. Kentin bu alanında çok sayıda konut kalıntısı da yer almaktadır.

Kolophon yerleşiminde zeytin sıkılan taş parça.

Kolophon ören yerinin köy yerleşimine yakın olmasına rağmen çok sayıda kaçak kazı çukurunun olması düşündürücüdür. Kentte bulunmuş heykeller İzmir Tarih ve Sanat Müzesi'nde sergilenmektedir.

KLAROS APOLLON BİLİCİLİK MERKEZİ

Klaros Apollon Bilicilik Merkezi Ahmetbeyli'de yer alan Notion'un 1,6 kilometre kuzeyinde bulunmaktadır. Aynı yol

üzerinde, kuzeyindeki Kolophon'a uzaklığı ise 13 kilometredir. Kehanet merkezinin kuruluş öyküsü M.Ö.13.yüzyıla kadar geriye gider. Rhakios önderliğinde Kolophon Ülkesi'ne gelen Giritli göçmenler deniz kıyısındaki Kolophon'a (Notion) çıkarlar;

M.S. 2. ve 3.yy'da Bilicilik Merkezi oldukça ünlüydü.

yerli halk Kar'ların direnişini kıırarak sahile yerleşirler. Bölgeye, Yunanistan'dan, ikinci göç dalgasında gelenler ise Thebai halkıdır; kentleri Epigonlar tarafından istila edilmiş Thebai halkının bir kısmı esir alınıp Delphoi Apollonu'na köle olarak götürülürler. Öyküde, bu esirler arasında Apollon Kâhini Teiresias ve kızı Manto'da vardır. Tanrı, Delphoi'da esir alınan Thebai

halkına koloni, Manto'ya da Kolophon Ülkesi'nde bir bilicilik merkezi kurma buyruğunu verir. Pausanias, Manto ve Thebai göçmenlerinin Kolophon Ülkesi'ne geldiklerinde Rhakios tarafından hoş karşılandığını, önder Rhakios'un Manto'yla evlenerek halâ savaşmakta olduğu Karlara karşı güç birliği oluşturduğunu aktarır. Manto, Delphoi Apollon'un buyruğunu

Klaros kazı alanı.

Apollon Klaros Tapınağı.

Klaros'ta sergilenen anıtsal heykellerin kopyaları.

yerine getirerek Klaros Bilicilik Merkezi'ni kurar; söylenceye göre Klaros'daki kutsal kaynak Manto'nun gözyaşlarıyla oluşmuştur. Bilicilik Merkezi'nin ünlenmesi ise Rhakios ve Manto'nun oğlu Mopsos zamanında gerçekleşir. Klaros'un da içinde bulunduğu Kolophon Ülkesi İon göçleriyle yeniden sarsılır; ozan Mimnermos'un şiirinde göç olayı şöyle aktarılır: ***“Neleus'un sarp kenti Pylos'u terk ettikten sonra gemiyle güzel Asia'ya vardık ve kazandığımız zaferle sevimli Kolophon'a yerleştik ve öldürücü bir atakla girişimi ele aldık...”*** Ozan Mimnermos'un söz ettiği ***“...sevimli Kolophon...”***, bilicilik merkezinin 1,6 kilometre güneyindeki Notion'dur. Antik kaynaklarda bilicilik merkezine Büyük İskender'in de başvuruda bulunduğu

Onur Anıtı. Yazıtında, ***“Halk 2. defa proconsul (vali) olarak atanan ve kentin kurucusu olan Sextus Appuleius'u onurlandırır”*** yazılıdır. M.Ö. 29-28.

Apollon Klaros Tapınağı rekonstrüksiyonu.

bilinmektedir. M.S.2. ve 3.yüzyılda bilicilik merkezi oldukça ünlüydü; Anadolu'nun farklı kentlerinden, Yunanistan'dan Thrakia ve Makedonia'dan, adalardan, Suriye'den Apollon Klaros Bilicilik Merkezi'ne başvurular yapılmaktaydı. Hellenlerin dışında ***“Barbarlar”***ın da başvurularının kabul edilmesi bilicilik merkezinin daha da ünlenmesine neden olmuştur. Klaros Bilicilik Merkezi'nde en son 1989 yılından bu yana yapılan kazılarla birçok yapı gün ışığına çıkarılmıştır. Kutsal alanda ortaya çıkarılmış Apollon Tapınağı, M.Ö.3.yüzyılda inşa edilmiş, 6x11 sütunlu Dor düzeninde bir yapıdır. Tapınağın doğusunda ise 9x18 metre boyutunda Hellenistik Apollon

Kore Heykeli.
M.Ö. 630-620.
Klaros. (İz.T.S.M.)

Sunağı yer almaktadır. Kutsal alan içinde 8 metreye varan yükseklikte tanrı kült heykelleri (Apollon, Artemis ve Leto), Hekatombe (yüz adet hayvan bağlama bloğu), onursal anıtlar görülebilmektedir. Ayrıca Arkeopark projesi içinde Klaros'ta bulunmuş, İzmir Tarih ve Sanat Müzesi'nde olan heykellerin mülakları (kopyaları) ile tapınağın bir maketi de kutsal alanda sergilenmektedir.

III/2

EFES'İN
GÜNEYİNDE
BULUNAN
İON
KENTLERİ

Priene'de Athena Tapınağı.

PRIENE

12 İon kentinden birisi olan Priene, Efes'in güneyindedir. Büyük Menderes Irmağı'nın (Maiandros) oluşturduğu ovanın kuzey kenarında, Mykale Dağı'nın (Samsun Dağı) güney yamacındaki görkemli akropolün altındaki alana yayılmıştır. Doğu yakınında ise Güllübahçe köyü yer almaktadır. Priene, İonia'nın siyasal ve Poseidon'a adanmış -Panionion isimli- dinsel merkezini topraklarında barındıran İon kentlerinden birisidir. Kentin ilk kurulduğu yer -kesin bilinmemekle birlikte- olasılıkla küçük bir yarımada üzerinde, iki limana sahipti.

Efes ve Milet gibi M.Ö.8.yüzyılda kurulmuş İon birliği içinde yer alıyordu. Priene'ye ait, üzerinde Athena başı olan en eski sikke M.Ö.5. yüzyıla aittir. M.Ö.4. yüzyılda Menderes Irmağı'nın getirdiği alüvyonlar

Bouleuterion.

sonucunda, kent, çevresinin bataklığa dönüşmesi nedeniyle günümüzde bulunan yerine taşınmıştır; üzerinde bulunduğu tepe denizden 370 metre yüksekliğiyle kentin yerini ele verir; eğimli bir alana kurulduğu için yan sokaklar merdivenlidir. Priene'nin ismi tarihte önemli sayılabilecek olaylar içinde geçmese de coğrafi konumu, kent planlaması nedeniyle görkemli bir kentti; Miletli mimar Hippodamos'un geliştirdiği planlamayla inşa edilmiştir; caddeler ve sokaklar bu plana göre dik açıyla birbirini kesmektedir. İonia içindeki dinsel ve siyasal kimliği ve M.Ö. 6. yüzyılda Priene'de yaşayan **"Dünya'nın yedi düşünüründen birisi olan Bias..."** nedeniyle İon kentleri arasında önemini korumuştur. Kent ilk kurulduğu dönemden sonraki üç yüz yıl boyunca zenginleşmiş, mermerden yapılmış görkemli yapılarla donatılmıştır. M.Ö. 4. yüzyılda Athena Tapınağı, ünlü mimar Pytheos'a yaptırılmıştır.

Priene tiyatrosu.

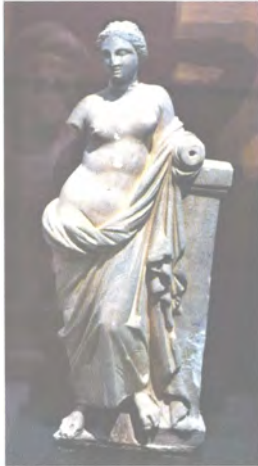
Tiyatro oturma sıraları.

Priene'de bulunmuş
figürinler. Hellenistik
Dönem. (İst.A.M.)

Athena Tapınağı'na ait aslan başı çörtten parçası.
(Milet M.)

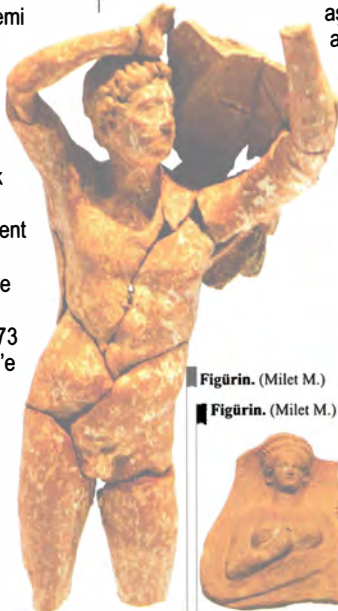
Priene'de bulunmuş Aphrodite heykelticikleri. Hellenistik Dönem. (İst.A.M.)

Kentin -günümüzdeki kadar uzak olmayan- deniz kıyısında Naulochos isminde bir limanı bulunmaktaydı. Roma Dönemi sonuna doğru ırmağın getirdiği alüvyonlarla denizden uzaklaşan Priene önemini yitirmiştir. Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde (M.S.5.yüzyılda) Efes metropolisine bağlı bir piskoposluk merkeziydi. 13.yüzyıl içinde savunma amaçlı bir kale yapılan kent ileri tarihte Türklerin egemenliğine geçmiştir. Su sisteminin çökmesiyle

terk edilen Priene'yi 1673 yılında İzmir'e gelen İngiliz tüccarlar keşfetmiş, ardından İngiliz ve Alman ekipler tarafından 1868-1899

yılları arasında araştırma ve kazılar yapılmıştır. Ören yeri girişindeki dik basamaklı cadde Athena Tapınağı'na çıkar; bu yol üzerinde bouleuterion ve prytaneion görülebilir. Surlar ve kapıları, agora ve gıda pazarı, agoranın doğusunda bulunan kutsal alan, Doğu Roma (Bizans) kalesi, batıda bulunan konutlar, Demeter ve Kore kutsal alanı, tiyatro, heroon, hamam,

yukarı gymnasium, tiyatro kilisesi, Mısırlı tanrıların kutsal alanı, stadyum, aşağı gymnasium, akropolise çıkan merdivenler ve akropolis kentin görülebilecek diğer yerleri arasındadır.

Figürin. (Milet M.)

Figürin. (Milet M.)

Fener. Hellenistik Dönem. (Milet M.)

Figürin. (İst.A.M.)

MİLET

Milet antik yerleşimi Efes'in güneyinde, Balat Köyü yakınlarındadır. Milet, Efes gibi bir liman kentiydi; Menderes Irmağı'nın (Meander) taşıdığı alüvyonlarla denizden -yaklaşık- 10 kilometre uzaklaşmıştır; Antik Dönem'de dört limanı olan Milet'in batısında bulunan Lade Adası da aynı

nedenle -çevresi alüvyonlarla dolarak- düzlük içinde kıraç bir tepe olarak kalmıştır; M.Ö.494 yılında Persler bu adanın kıyılarında İon donanmasını yakarak yok etmişlerdir. Kentte, M.Ö.2.binin ortalarından başlamak üzere Myken Kolonisi yerleşimleri görülmektedir. Milet'e göç edenlerin çoğunluğu Karia'dan ve Girit'ten gelmedir. Antik kaynaklara göre kent Atina

Faustina Hamamı.

Kutsal Yol ve İonik Stoa.

Faustina Hamamı.

kralı Kodros'un oğlu Neleus'un önderliğinde İonialılar tarafından kurulmuştur. Hellenler M.Ö. 11. ya da 10.yüzyılda bu bölgeye yerleşmiş olmalıdırlar. Milet, M.Ö.7. ve 6.yüzyıllarda en parlak dönemini yaşamıştır; İon dünyasının metropolü olan Milet, bu dönemde Akdeniz, Marmara Denizi ve Karadeniz kıyılarında 90 koloni kurmuştur. Bu koloniler arasında Marmara Denizi kıyısında Kyzikos, Karadeniz'de Sinope, Amisos (Samsun), Olbia ve Trapezos (Trabzon) Mısır'da ise Naukratis bulunmaktadır. Milet'de, Antik Çağ ve sonraki dönemlerde birçok bilim insanı ve düşünür yetişmiştir. Doğa düşünürleri Thales Anaksimandros ve Anaximenes, kent planlamacısı Hippodamos, Ayasofya'nın mimarlarından İsidoros Miletlidir. Milet, M.Ö.546 yılında Pers egemenliğine girmiştir; M.Ö.499 yılında Perslere karşı İon ayaklanmasında önderlik yapan Miletliler, bu çatışmalarda yenilmiş, kentleri Persler tarafından yıkıma uğratılmıştır. Bu yenilgi sonrası gücünü ve önemini yitiren Milet'de Hellenistik Dönem'de tekrar canlanma yaşanmış ticaret ve sanatta sesini duyurur olmuştur. Milet'te ilk araştırma ve kazılar 1899 yılında yapılmıştır.

Liman Anıtı.
Korsanlara karşı
gösterilen
direniş nedeniyle
yapılmıştır.
M.Ö.63.

■ Nehir Tanrısı heykeli. Arka fonda Faustina Hamamı rekonstrüksiyonu. (Milet M.)

■ Milet Tiyatrosu.

Günümüzde ören yerindeki kazılar sürmektedir. Kent gezisinde görülebilecek yapılar arasında 15 bin seyirci kapasiteli Tiyatro, Heroon, Roma Hamamları, Küçük Liman Anıtı, Sinagog, Büyük Liman Anıtı, Liman Stoası, Delphinion, Liman Kapısı, İonik Stoa, Tören Yolu, Bouleuterion, Agora, Capito Hamamları, Gymnasion, Asklepios

■ Faustina Hamamı'nda bulunmuş heykel grubundan Kithara Çalan Apollon heykeli (solda); ilham perisi (Musalar) heykeli (sağda). (İst.A.M.)

Tapınağı, Nymphaion, Milet Piskopos Kilisesi, Depo Yapısı, Serapis Tapınağı, Faustina Hamamları bulunmaktadır. Ayrıca agoranın güneyinde 1404 yılına tarihlenen, son yıllarda restorasyonu tamamlanan -kare planlı- 18,22x18,33 metre boyutunda, kubbeli İlyas Bey camisi de görülebilecek yapılar arasındadır. Tiyatronun batısında ise bir kervansaray yapısı bulunmaktadır. Milet ve çevresinde bulunmuş antik eserler ören yeri girişinde bulunan **Milet Müzesi**'nde sergilenmektedir;

■ Bouleuterion.

Tiyatrodan Faustina Hamamı ve İlyas Bey külliyesinin görünümü.

**Apollon Delphinio Kabartması.
Roma Dönemi.
(Milet M.)**

1973 yılında kurulup, 2011 yılında aynı yerde yeni yapılan binasına taşınan müze çağdaş bir sergilemeyle tekrar ziyaretçilere kapısını açmıştır. Müzede, Milet, Didim ve Priene kazılarında ortaya çıkarılmış toprak, bronz, cam, taş ve mimari eserler sergilenmektedir. Koleksiyonunda 20 binin üzerinde kayıtlı eser bulunan müzenin en önemli eser grubu Arkaik Dönem'e

Zeytintepe Aphrodite Kutsal Alanı buluntusu. (Milet M.)

**Mermer heykel.
(Milet M.)**

**Zeytintepe buluntusu.
(Milet M.)**

tarihlenen buluntulardır. Milet kazılarında bulunan eserlerin bir kısmı ise İzmir Tarih ve Sanat Müzesi, İzmir Arkeoloji Müzesi ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde; Türkiye dışında ise Paris'te Musée du Louvre, Berlin'de Altes Museum ve Pergamon Museum'da sergilenmektedir.

Milet'te bulunmuş kabartmalar. (İz.T.S.M.)

Myus, Milet'in kuzeydoğusunda Avşar Köyü yakınlarındadır.

MYUS

Myus, 12 İon kenti içinde -Lebedos gibi ismi az duyulmuş- en zayıflarından birisidir. Kalıntıları, Milet'in kuzeydoğusunda Avşar Köyü yakınlarındadır. Pausanias, kent hakkında coğrafi konumuyla ilgili ayrıntılı bilgiler aktarmıştır: ***“Myus’un yakınında bir koy vardır. Menderes, koyun ağzını kapatarak bir lagüne çevirdi. Tatlı su gölüne dönen lagünde o kadar çok sıvrısinek türedi ki Myuslular kenti terk etmek zorunda kaldılar. Kült heykelleriyle birlikte eşyalarını alıp Milet’in yolunu tuttular. Myus’a uğradığında ak mermerden yapılmış Dionysos Tapınağı’ndan başka bir şey göremedim...”***

Avşar Kale.

Oysa M.Ö. 499 yılında Myus'un kıyılarına 200 savaş gemisi demirleyebilmişti; yanlış yer seçimi nedeniyle meydana gelen coğrafi değişim sonucu yayılan sıtma salgını Myus kentinin sonunu getirmiş

olmalıdır. Avşar Köyü'nün kuzeybatısında bulunan kenti, söylencelere göre Kodros'un bir başka oğlu kurmuş olmalıdır. Antik kaynakların aktardığı bilgilerde kentin tarihinde iki defa özgürlüğünün yok edilisine tanık olmaktayız: Birincisi, Myus, ülkesinden kovulup Perslere sığınan Atinalı kahraman Themistokles'e bağışlanan üç kentten birisi olmuştur. İkinci olay ise M.Ö. 201 tarihinde gerçekleşmiştir: Makedonya kralı V. Philippos, bir sefer sırasında Magnesia kentinden yiyecek istemiş, kent, verebileceği başka yiyecek olmadığı için krala incir sunmuştur; kral, Myus'u ele geçirdikten sonra bu incire karşılık Myus'u Magnesia'ya vermiştir. Söylencenin gerçekliği tartışılrsa da Myus kentinin güçsüzlüğü ve önemsiz bir kent oluşu antik kaynaklar tarafından sıkça tekrarlanmıştır. Özgür kent olarak tarih sahnesinde -belirli dönemlerde- yer almış olsa da sonunda Milet'le bütünleşmiştir. Menderes Irmağı kıyısındaki bir tepe üzerinde yer alan kent kalıntıları arasında genişliği 17 metreyi bulan Apollon Terbintheos Tapınağı, Dionysos Tapınağı, teras duvarları, ev kalıntıları, samıçlar ve mezarlar görülebilmektedir. Myus yerleşiminin bulunduğu tepenin zirvesinde ise Avşar Kale olarak bilinen geç dönem Doğu Roma (Bizans) kalesi bulunmaktadır.

Didim Tapınağı.

DİDİM TAPINAĞI

Gezginlerin, aynı güzergâhtaki, Priene ve Milet'in ardından mutlaka uğrayıp ziyaret ettikleri Didim Tapınağı, Söke İlçesi'nin 55 kilometre güneyindedir. Kutsal alan günümüzde antik ismiyle anılan Didim İlçesi sınırları içindedir. İonia'nın güney ucunda bulunan bu görkemli tapınak, sütunları dışında günümüze sağlam ulaşmıştır. Tapınağın ismi 'Didyma' Anadolu kökenli bir sözcüktür; bir kent özelliği olmayan Didim Tapınağı bünyesindeki bilicilik yönetimi Milet toprakları içindedir ve tapınak rahipleri de Milet'in ileri gelenleri arasından seçilmekteydi. Antik kaynaklar, İon göçlerinden önce Didim'de biliciliğin olduğunu belirtmektedirler.

Tapınak ve çevresindeki kazılarda erken döneme ait yazıt bulunamamıştır; yazıtlar olasılıkla Hristiyanlığın resmi din ilan edilmesi sırasında yok edilmiş olmalıdır. M.Ö.6.yüzyıla ait bir yazıtta, korsanlık yapmanın doğru bir iş olup, olmadığını soran gençlere, bilici şu yanıtı vermiştir: **"...Doğru olan babalarınız gibi olmanızdır..."** Arkaik Dönem'de tapınak

Tapınak sütun altlarında bulunan kabartmalar.

Delphoi kökenli Branchidler ismiyle anılan rahip bir aile tarafından yönetilmiştir; yaklaşık 100 yıl boyunca bu aile üyelerinin tapınak yöneticiliği sırasında Didim'in ünü sınırları dışına taşmıştır; tapınak, Didyma'nın yanı sıra 'Branchidai' ismiyle de anılır olmuştur.

Tapınak alanında sergilenen Medusa başları.

İstanbul
Arkeoloji
Müzeleri'nde
sergilenmekte
olan bir erkek
heykeli ise
Branchid

ailesine aittir. M.Ö. 600'lü yıllarda Mısır Kralı Necho ve sonra Lidya Kralı Kroisos tapınağa çok değerli armağanlar sunmuşlardır. Tapınağın bu dönemine ait veriler çok azdır. Tapınağın kuzeybatısında Panormos isimli bir limanı bulunmaktaydı; limandan karaya ayak basan ziyaretçiler kutsal yoldan tapınağa ulaşmaktaydılar; yolun her iki tarafında heykeller vardı; bunların arasında bir aslan heykeli ve sfenks de yer almaktaydı; yazıtlı olan bazı heykeller 1858 yılında Charles Newton tarafından British

Kehanet odasını adytona (avluya) bağlayan iki tünelden bir tanesi.

Museum'a götürülmüştür. Bu erken dönem tapınağı İonia ayaklanması sırasında Persler tarafından yağmalanıp, yıkılıp, yakılmıştır. Günümüze ulaşan tapınak kalıntıları

Hellenistik Dönem'e aittir. Tapınak 'dekastylos dipteros' planlıdır (kısaca kenarlarında 10 sütun içeren iki sütun dizisiyle çevrili). Tapınağın ön avlu niteliğindeki 'pronaos'unda ise 12 sütun vardır; tapınağın toplam sütun sayısı 120'dir. Hellen dünyasının üçüncü büyüklükteki dinsel anıtının stylobat ölçüsü 109,34x51,13 metre, naos boyutu ise 87,41x29,16 metredir. M.Ö. 4.yüzyılın sonunda yapımına başlanan tapınağın inşası uzun sürmüştür. M.Ö. 3. ve 2. yüzyılda yapımı devam eden tapınağın Roma Dönemi'nde tamamlandığı, bazı bölümlerinin ise hiç bitirilemediği bilinmektedir. Strabon'a göre bu görkemli devasa yapının üzeri hiçbir zaman örtülmemiştir. Didim Tapınağı,

Tapınak alanı içinde sergilenen aslan heykeli.**Tapınak alanında sergilenen mimari parçalar.**

Tapınağın yapımına M.Ö.4.yy'da başlanmıştır.

Didim Tapınağı sütunları.

Tapınağın yakınlarında ortaya çıkarılan Kutsal Yol.

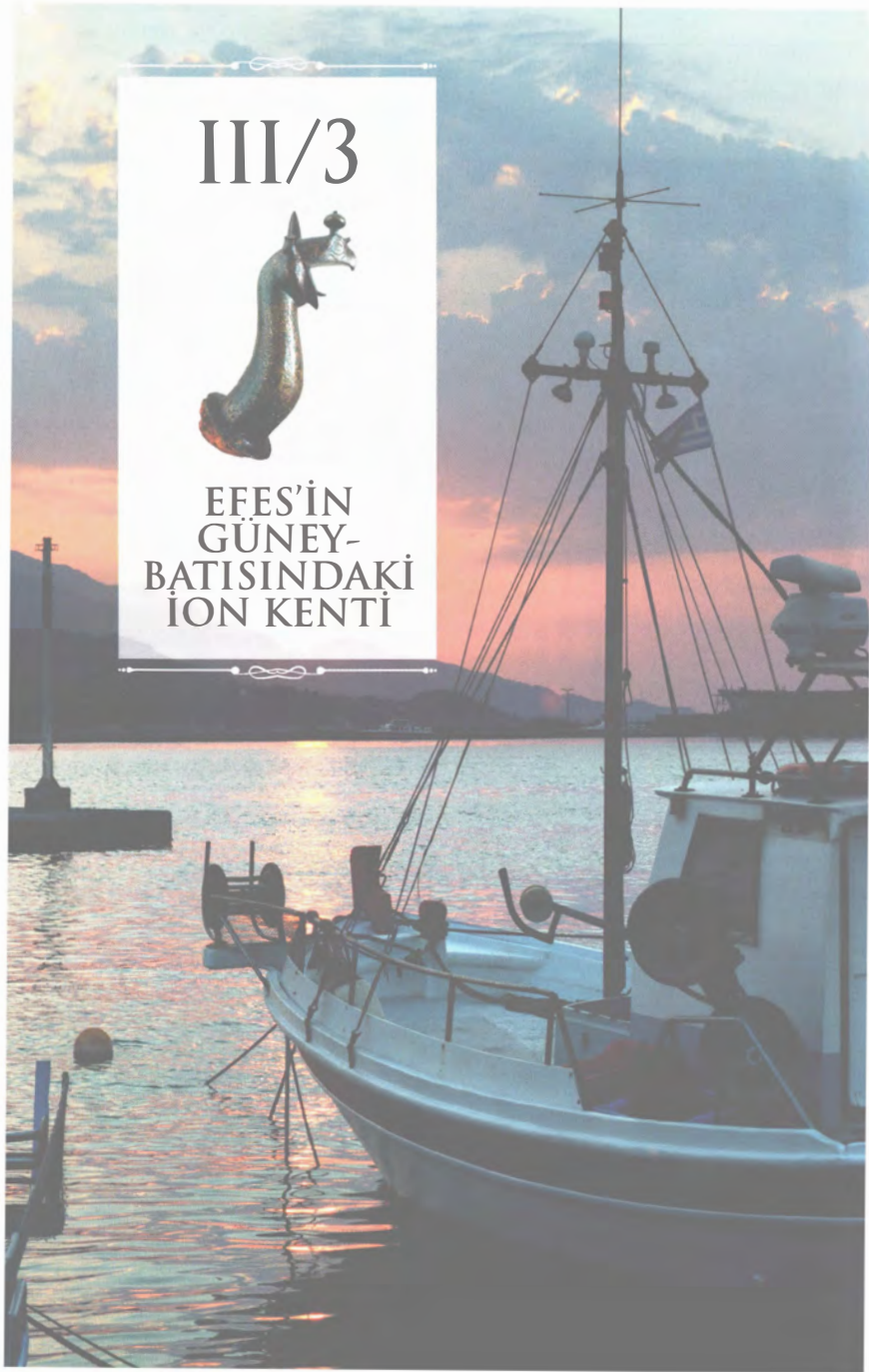
Kutsal Yol yakınlarındaki yapı kalıntıları.

sınırları içinde sığınanlara dokunulmazlık sağlayan bir özelliğe de sahipti. Tapınak Roma Dönemi'nde imparatorların ilgisini çekmiş, desteklerini almıştır. Traianus, imparator olmadan önce tapındaki bilicilere danışmış, ona **“...günün birinde imparator olacağı...”** söylenmiştir. Traianus imparator olduktan sonra tapınağa yardımlarda bulunmuştur. M.S.262 yılında Gothların saldırıları sırasında tapınak kısa süre içinde savunma amaçlı kaleye dönüştürülmüştür. Bu döneme tarihlenen bir yazıtta tapınağın içinde hapis kalan insanların susuzluktan kırıldığı, ardından kutsal alanda su kaynağı çıkmasıyla insanların kurtulduğu belirtilmiştir. Milet'te Hristiyanlığın yayılmasından sonra tapınağa ilgi azalmış, bu dönemde zarar görmüş, kutsal yerine bir kilise inşa edilmiştir. Antik Dönem yazarları Didim Tapınağı'ndaki bilicilik etkinlikleri hakkında önemli bilgiler aktarmışlardır; tapınakta bir bilici kadın ve kutsal pınardan söz etmektedirler; kehanet vezinli sözlerle ilgili kişiye aktarılmaktaydı. Bilicilik ocağına başvuruların bilici kadının yanına girmesine izin verilmemekteydi. Kehanet, Apollon'un sözcüleri tarafından vezne dökülerek ilgili kişiye aktarılırdı. Bilicilik merkezine köylülerden, tarih sahnesinde yer almış birçok imparatora kadar farklı kesimlerden başvurular yapılmıştır. Didim'de biliciliğin yanı sıra dört yılda bir kutlanan Didiyma Şenlikleri de yapılmaktaydı. Bu şenliklerde spor karşılaşmaları, müzik ve tiyatro yarışmaları yapılyordu. Didim stadyumu tapınağın güneyindedir. Stadyum basamaklarında oturacak kişilere ait yazıtlar bulunmaktadır. Koşu yarışlarının başlama yerinin doğu ucunda olduğu görülmektedir. Son kazılarla Didim'de Traianus Dönemi'nde yaptırılan kutsal yolun bir bölümü de açığa çıkarılmıştır. Kutsal yolun yakınlarında başka bir kutsal alan ile Roma hamam yapısı bulunmaktadır.

III/3

EFES'İN
GÜNEY-
BATISINDAKİ
İON KENTİ

Pythagorio modern yerleşimi ve batısında Heraion'un görünümü.

SAMOS ADASI

On iki İon yerleşiminden biri olan Samos Adası, Doğu Ege adaları içinde Anadolu ana karasına en yakın olanlardan birisidir; Dağlık (Kerketeus Dağı doruğu 1433 metre) ve ormanı bol adanın doğu kıyıları girintili çıkıntılıdır. Güney kıyıları ise - Pythagorio Limanı dışında- tepelerle çevrilmiş ovalarla kaplıdır. Anadolu'daki Dilek Yarımadası toprakları, yüzölçümü 476 kilometrekare olan Samos'a en yakın

Marathokampos Köyü'nün batı yakınları.

kara parçasıdır; iyi bir yüzücünün geçmeye cesaret edebileceği yakınlıkta olan Samos Adası'ndaki ilk yerleşim -Erken Neolitik Dönem- izlerine güneyindeki Pythagorio (Vathi'in 14 kilometre güneyinde) yakınında rastlanmıştır. Adadaki İon yerleşimi M.Ö. 11. yüzyılda başlar. Samos, M.Ö. 7. yüzyılda Mısır, Karadeniz kıyıları ve diğer bölgelerle kurduğu deniz ticaretiyle bölgede söz sahibi olur. Samos'ta, M.Ö. 540 yılında ise Polykrates tarafından toprak oligarşisinin iktidarına son verilir. Tiran Polykrates zamanında ada yerleşiminde bayındırlık hizmetleri hızlanır, günümüze ulaşan birçok yapı inşa edilir. Güçlü donanmasıyla yakın çevresinde egemenlik kuran Polykrates'in ölümünden sonra adaya Persler hâkim olur. Atina'yla Persler arasında sık sık el değiştiren Samos, Atina ile Spartalılar arasında süren Pelopennesos Savaşı'nda galip

Pythagorio sahilindeki geç dönem kale yapısı.

Manolates Köyü yakınlarında, anayolun kuzeyinde tipik bir kilise.

Samos Adası'nın merkezi Vathi kenti meydanı.

Samos Arkeoloji Müzesi'nin yakınındaki kilise.

gelen Spartalıların egemenliği altına girer. M.Ö. 394 yılında kısa süren bağımsızlığın ardından Atina ve Pers egemenlikleri arasında yer değiştirir. M.Ö. 3. yüzyıl içinde ise Mısır hanedanlığı ile Anadolu kent devletleri arasında çekişmenin odağı olur. Roma, M.Ö. 189 yılında Samos'u serbest bölge ilan ederek yönetimini Pergamon Krallığı'na bırakır; M.Ö. 133 ve 89, Samosluların Roma'ya karşı ayaklandıkları yıllardır; başarısızlıkla sonuçlanan bu ayaklanmalar sonunda Samos özerkliğini yitirir. Ada, Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde bölgede askeri bir merkez konumundadır; M.S. 889 ve 911 yıllarında Arap saldırılarına karşı direnir. M.S. 11. yüzyıl sonlarında Selçuklu soyundan Emir Çaka Bey'in donanmasının işgali altında kalır. 13. yüzyılda Cenovalı bir ticaret kumpanyasına bırakılan Samos, 1479 yılında Osmanlı'nın egemenliğine girer. 1821-1829 yılları arasındaki Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda bir süre bağımsız kalan Samos'dan 1912 yılında Osmanlılar çekilir; ada, 1923 yılında Lozan Antlaşması'yla Yunanistan'a bırakılır.

Ada merkezi Vathi içinde eski yerleşim dokusu korunmuş durumdadır; Vathi içindeki **Samos Arkeoloji Müzesi** adanın yaşanmış geçmiş dönemlerine ışık tutar; iki ayrı binada ziyarete açık olan müzede erken dönem buluntularının yanı sıra Heraion'da bulunmuş heykeller ilgiyle izlenir; heykeller arasında M.Ö. 580'li yıllara tarihlenen 4,75 metre boyundaki devasa çıplak erkek heykeli dikkat çekici bir eserdir. Adanın ikinci arkeoloji müzesi ise

Grifon protom. M.Ö. 7. yy. (Samos Arkeoloji Müzesi).

Heraion'dan bir aristokrat aileyi betimleyen heykel grubu (Geneleos Grubu). M.Ö. 560 civarı. (Samos Arkeoloji Müzesi).

Pythagorio yerleşimi içindeki **Pythagorio Arkeoloji**

Müzesi dir.

Giriş katındaki vitrinlerinde eserler kronolojik dizgeyle sergilenmiştir; pişmiş toprak kaplar, figürinler, kandiller, ağırşaklar, mermer heykelcikler, sikkeler; üst kat salonunda ise pişmiş toprak eserlerin yanı sıra mermer heykeller, kabartmalı steller, kabartmalı mermer amphoralar ve Kybele kültüyle ilgili steller izlenmektedir. Mermer

Heraion'dan 4, 75 m. boyunda çıplak erkek heykeli. M.Ö. 580 civarı. (Samos Arkeoloji Müzesi).

Pişmiş toprak hayvan heykelciği. (Pythagorio Arkeoloji Müzesi).

İmparator Oktavianus Augustus portresi. M.Ö. 27 - M.S. 14. (Pythagorio Arkeoloji Müzesi).

heykeller arasında İmparator Traianus heykeli ilgiyle izlenir. Müze bahçesinde ise taş eserler sergilenmiştir. Müze bahçesinin bitişiğindeki antik yerleşim kalıntıları bir gezi platformu üzerinden gezilebilmektedir. Samos Adası'ndaki diğer müzeler ise Mytilini Kasabasında Paleontoloji Müzesi, Karlovassi'de Tabakhane Müzesi, Pagondas ve Pythagorio'da

Pythagorio Arkeoloji Müzesi bahçesindeki mozaikler.

Efes tipi Tanrıça Artemis heykeli. M.Ö. 1. yy. civarı. (Pythagorio Arkeoloji Müzesi).

Folklor Müzesi, Vahti'de Bizans Müzesi ve Şarap Müzesi'dir.

Samos Adası'nın kuzey ve güney sahillерinin yanı sıra dağlık bölgede de birçok yerleşim korunmuş mimari dokusuyla gezginleri kendine çeker. Vathi'den başlayıp kuzey sahili boyunca

Karlovassî'ye uzanan yol üzerinde küçük ve sevimli sahil köyü Kokkari, yüksek bir tepe üzerindeki orman içinde kurulu Manolates Köyü gezilecek yerler arasındadır; Manolates'de bozulmamış ilginç mimari doku içindeki geleneksel köy yaşamı dikkat çeker; sokaklarında kafelerin yanı sıra Pisagor Kupası üreten çömlek atölyeleri gezginlerin ilgi odağıdır. Adanın kuzeybatısındaki Karlovassi yerleşimi ise şirin bir tatil kasabası görünümündedir; yerleşim içinde "folklorik" eşyaların sergilendiği Tarih ve Folklor Müzesi ve kiliseleriyle ilgi çeker. Karlovassî'den güneye uzanan karayoluyla Marathokampos'a geçip, ardından 3-4 kilometre batısında yer alan Pisagor Mağarası da ziyaret edilebilir. Mağaranın girişinde küçük kilise bulunmaktadır.

Pythagorio yerleşimi.

Pythagorio sahilinde görülen antik yerleşim kalıntıları.

Antik kalıntılar Pythagorio modern yerleşimin içinde ve kuzeyindeki tepeler üzerinde görülür.

Adanın güneyinde Pythagorio yakınında yapılan kazı ve araştırmalarda Erken

Tanrıça Hera tapınağına uzanan kutsal tören yolu.

Neolitik Dönem yerleşiminin yanı sıra M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenen bir tapınak ile Zeus'un eşi Tanrıça Hera'ya adanmış ikinci bir tapınak kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Pythagorio modern yerleşimi

Büyük Tapınak. Heraion.

Altar. Heraion.

Heraion içinde Erken Hristiyan Bazilika yapısı.
M.S. 6. yy.

antik yerleşim üzerine kurulmuştur; modern yerleşimin üstündeki tepelerde de antik kalıntılar görülür. Günümüze sağlam ulaşmış kent surları kentin birçok noktasından fark edilir. Antik yerleşim kalıntılarına Pythagorio'nun sahilinde de rastlanır; sahil boyunca ve Pythagorio Arkeoloji Müzesi'nin bitişiğindeki alanlarda kazı ve restorasyonla antik yerleşimler ortaya çıkarılmıştır. Pythagorio'nun deniz kıyısında erken dönem yapı kalıntılarının yanı sıra, günümüze sağlam ulaşmış geç dönem kalesi ve yanı başındaki kilise görülebilecek yerler arasındadır. Pythagorio yerleşiminin batısında yer alan Hera Tapınağı'na

6 kilometre uzunluğundaki kutsal tören yoluyla ulaşmaktaydı; kutsal yolun bir bölümü **Heraion** girişinde görülür. Dört yapı evresi saptanan tapınağın günümüz kalıntıları Tiran Polykrates zamanına aittir. İlk yapı evresinde 32,86 x 6,50 metre boyutunda inşa edilen tapınağın ölçüleri son yapı evresinde 112 x 55 metre boyutuna ulaşmıştır.

Felsefeci ve matematikçi Pythagoras'un (Pisagor) doğum yeri olan Samos'ta antik kaynaklar bir heykeltıraşlık okulunun varlığından söz ederler. Tiran Polykrates zamanında en parlak dönemini yaşayan Samos'ta, Herodotos, Megaralı Eupalinos tarafından, Kastro Dağı'nın arkasındaki su kaynaklarından başkente su getirebilmek için 2 metre çapında, 1035 metre uzunluğunda bir tünelin açıldığını belirtir. Unesco Dünya Mirası Listesi'nde yer alan tünel günümüzde, sıkça ziyaret edilen yerler arasındadır.

Samos Adası'nın günümüzdeki yönetim merkezi ve ana limanı kuzeydoğudaki Vathi kentidir. Adaya ulaşım, Yunanistan üzerinden uçakla ya da Yunan adalarına düzenli sefer yapan yolcu gemileriyle ve Türkiye topraklarından -Kuşadası'ndan- feribotlarla sağlanabilir. Ada içindeki yerleşimler arasında düzenli aralıklarla seferler yapan otobüsler de çalışmaktadır.

HERAİON

III/4

EFES'İN
DİĞER
YAKIN
KOMŞULARI

Metropolis Tiyatrosu.

METROPOLİS

Tiyatrodan bir soylu koltuğu.

Metropolis kenti kalıntıları, Torbalı modern yerleşiminin batısında, Yeniköy ve Özbey köyleri arasındaki bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Kentin en eski yerleşimi Erken Tunç Çağı'na -5000 yıl öncesine gitmektedir. Kentte Hellen yerleşimi

M.Ö.9.yüzyıl sonrasında akropolde yoğunlaşmıştır. Kent, M.Ö.3.yüzyılda gelişimini sürdürmüş, Bergama egemenliğinde çok sayıda yapı inşa edilmiştir. 'Ana Tanrıça Kenti' anlamına gelen Metropolis'te 1989 yılından bu yana yapılan kazılarla kentin tiyatrosunun yanı sıra stoa, bouleuterion, Roma hamamı ve mozaik tabanlı kabul odası ortaya çıkarılmıştır.

Tiyatronun merdivenlerindeki aslan ayakları dikkat çekicidir.

Metropolis.

Sonraki dönemlerde Aydınoğulları Beyliği'nin egemenliğine geçen Metropolis, Osmanlı Dönemi'nde Kızılhisar ismiyle anılmıştır. Kent kazılarında bulunan eserler İzmir Arkeoloji Müzesi ve İzmir Tarih ve Sanat Müzesi'nde sergilenmektedir.

Üzerinde Geç Dönem duvarının bulunduğu bouleuterion.

Metropolis akropolünde yapılan kazılarda en erken yerleşimin M.Ö.3000 yıllarına gittiği anlaşılmıştır; bu döneme ait (Erken Tunç Çağı) çanak çömlek parçaları, taş balta ile Akropolde Geç Tunç Çağı'na ait (M.Ö.12.yy) bulunan Hitit Dönemi'yle çağdaş bir mühür bulunmuştur. Roma Dönemi'nde önemini koruyan Metropolis, Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde bir piskoposluk merkeziydi.

Metropolis'te bulunmuş Asklepiyon heykeli. (İz.T.S.M.)

Myonnesos kalıntılarının görüldüğü Sığan Adası.

MYONNESOS

Kentin kalıntıları, Teos'un güneydoğu yakınlarında, Doğanbey Burnu'nun 1,5 kilometre açığında bulunan Sığan Adası ve ana kara yakınlarındadır. Çift Kale olarak da bilinen ada Antik Dönem'de anakaraya bir geçitle bağlanmıştır; günümüzde bu geçit deniz suyunun altında görülebilmektedir. Antik kaynaklar Myonnesos kenti için farklı aktarımlar yapmıştır: M.Ö.500 yılında Miletli Hekataios, Myonnesos'tan **“bir kent”** olarak söz etmiştir; M.Ö.100 yılında Efesli Artemidoros ise Myonnesos için **“bir yer”** yakıştırmasında bulunmuştur. Pilius ise, bir zamanlar kasaba olarak bilinen yerleşimin kendi zamanında ortadan kalktığını aktarmıştır. Myonnesos'la ilgili farklı bir aktarım ise Dionysos Sanatçıları'nın önce bu kente, ardından da -Teos'un karşı

koyması yüzünden- Lebedos'a gönderildiği aktarılmıştır. Sığan adası, 60 metre yükseklikte sarp kayalık bir alandan oluşur; araştırmalarda, üzerinde yerleşime uygun, bir kasabayı barındıracak düz alan bulunmayışı, **“...yerleşimin anakarada devam ettiği...”** düşüncesini güçlendirmiştir. Ada'nın kuzey kısmında yaklaşık 3 metre yüksekliği bulan büyük blok taşlardan örülmüş düzgün duvar örgüsü bulunmaktadır. Tepe üzerinde Türk yerleşiminden de bazı kalıntılar gözlenmektedir. Tepenin zirvesinde bulunan kırmızı sıvalı üç sarnıç ise geç dönem yerleşimlerine ait olmalıdır. Adanın karşısındaki anakarada yapılan araştırmalarda çanak-çömlek parçalarına rastlanmış, olasılıkla kent yerleşiminin ana karada var olduğu öne sürülmüştür; fakat ana karada antik kalıntı izine rastlanmamıştır.

NOTION

Notion.

Surlar.

Notion Tiyatrosu.

Efes'in kuzeybatısında bulunan Notion, Klaros, Kolophon ve Lebedos aynı güzergâh üzerinde kolaylıkla ziyaret edilebilecek yerleşimlerdir. Notion, Efes'in kuzeybatı yakınında İzmir'e 50, Kolophon'a ise 15 kilometre uzaklıktadır. Menderes İlçesi, Ahmetbeyli Köyü'nde, sahilde, denize hâkim iki tepe üzerinde kurulmuştur. Yerleşim, 500x1000 metre boyutunda bir alanı kaplamaktadır. Günümüze ulaşan kalıntılar arasında 4 kilometre uzunluğundaki Hellenistik surlar, bouleuterion, tiyatro ve Athena Polias'a adanmış tapınak yapısı bulunmaktadır. Athena'ya adanan tapınağın boyutu 7,50x16 metredir. Frizi, boğa başları ve defne yapraklı dalların olduğu girlandlarla bezenmiştir. Hadrianus Dönemi'ne tarihlenen tapınağın

doğusunda 5,30x7,72 metre boyutunda bir sunağa ait temel kalıntıları vardır. Tapınak ve sunağın etrafını Dor düzeninde stoalar çevirmekteydi. Doğu, batı ve güney stoaların dış yüzlerinde dükkânlar bulunmaktaydı. Athena kutsal yerinin kuzeydoğusunda, hangi tanrıya ait olduğu bilinmeyen küçük bir tapınağın daha kalıntıları bulunmaktadır. Kentte iki agora bulunmaktadır. Kentin tiyatrosu Hellenistik Dönem'de inşa edilmiş, Roma Dönemi'nde değişikliğe uğramıştır. Herodot'a göre bir Aioli kenti olan Notion, Kolophon gibi Attika-Delos deniz birliğinin üyesiydi. Notion, M.Ö.3.yüzyılda Kolophonla ortak vatandaşlık antlaşması

Surlar.

Notion'da sur duvarı.

yaparak politik birlik oluşturmuştur. Notion'da bulunan bazı yazıtlarda bazı Kolophonluların isimleri geçmektedir. Bağımsız bir kent olmasına rağmen, Notion tarihte Kolophon'un bir parçası olarak görülmüş **“Denizdeki Kolophon”** ya da **“Güneydeki Kolophon”** olarak anılmıştır. Kent, Roma Dönemi'nde akropolün kuzeyindeki yamaçlara doğru yayılmıştır. Kentte Hadrianus Dönemi'nde büyük imar çalışmalarına başlanmış, Athena Polias Tapınağı yapılmış, bu dönemde

Hellenistik tiyatro da Roma mimari biçimine kavuşturulmuş olmalıdır. Kent, Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde piskoposluk merkezi olarak varlığını uzun süre sürdürmüştür.

Notion'dan mezar steli. Hellenistik Dönem. (İz.T.S.M.)

Notion'dan figürin. (İst.A.M.)

Propylon ve doğu stoa.

MAGNESIA AD MAEANDRUM / MENDERES MAGNESİASI

Magnesia kent kalıntıları, Aydın'a bağlı Germencik İlçesi sınırları içinde bulunan Ortaklar, Tekinköy sınırları içindedir. Ortaklar-Söke asfalt yolu antik kalıntıların içinden geçmektedir. Efes'in yaklaşık 24 kilometre güneyinde yer alan antik yerleşimde 18. yüzyıldan başlayarak Avrupalı araştırmacı/gezginler tarafından keşif, araştırma ve küçük kazılar yapılmıştır. 1985 yılında başlatılan kazıları ise Türk bilim insanı Prof. Dr. Orhan Bingöl başkanlığında Ankara Üniversitesi ekibi yürütmektedir; yapılan kazılarla birçok yapı ayağa kaldırılmıştır. Magnesia'nın M.Ö. 4. yüzyılda kurulduğu, M.S. 12. yüzyıla kadar kentte yerleşimin sürdüğü bilinmektedir. Magnesia ören yerine girildiğinde ilk görülen yer Artemis kutsal alanıdır. Kutsal alan içinde Artemis Tapınağı, Artemis Sunağı, kurban alanı ve toplantı alanı bulunur. Artemis Tapınağı'nın üç tarafı stoalarla çevrilidir.

Kuzey ve güney stoaların arkasında ise bazı yapılar yer almaktadır. Genel tuvalet yapısı kuzey stoa'nın arkasındadır. Artemis kutsal alanını -batısında bulunan-

Stoalar.

Gymnasion.

Theatron. Tiyatro planlı bu yapının işlevi bilinmemektedir. M.S.1.yy.

törensel bir kapı agoraya bağlar. Çarşı Bazilikası ise agorayla dik açı oluşturacak şekilde bağlanmış, üç nefli, iki katlı bir yapıdır. Kentin tiyatro, theatron, stadyum, gymnasium ve Athena Tapınağı, Artemis kutsal alanının güneybatısındadır; bitirilmemiş izlenimi veren, işlevi saptanamayan theatron yapısının 4700 kişilik seyirci kapasitesi vardır. Theatron'un batısında bulunan stadyum günümüze sağlam ulaşmış büyük, görkemli bir yapıdır. 30.000 seyirci kapasiteli, 189 metre uzunluğundaki stadyumun arena

Stadyumda sergilenen kabartmalar.

podyumunda bulunan kabartmaların bir kısmı yerinde sergilenerek koruma altına alınmıştır. Magnesia'da iyi korunmuş yapılardan bir tanesi de stadyumun kuzeyinde bulunan gymnasiondur; hamam, apodyterion ve palaestradan oluşur. Tiyatro ise Athena Tapınağı'nın kuzeybatısındadır. Magnesia kentinde görülebilecek yapılardan bir diğeri ise kutsal alanın ve tren yolunun doğusunda

Theatron basamaklarındaki aslan ayakları.

Hamam yapısı.

Stoalar.

5000 metre karelik alanı kaplayan -önceleri kışla olarak bilinen- hamam yapısıdır. Ören yerine girişte 20.yüzyılın başlarına kadar işlevini sürdürmüş Çerkez Musa Camisi ve çevresinde Müslüman mezarlığı bulunmaktadır. Zeus Sosipolis Tapınağı kalıntıları ise agoranın içindedir. Tapınağın cephesi Berlin Pergamon Museum'da sergilenmektedir. Kentte bulunan diğer Roma Tapınağı ise gymnasiumun kuzeyinde bulunur; yüksek bir podyum üzerinde yer alan tapınağın hangi tanrı için yapıldığı bilinmemektedir. Tiyatro tepesinin üzerinde ise Athena Tapınağı'nın kalıntıları vardır. Ayakta kalan kalıntıların bir diğeri Doğu Roma (Bizans) surlarıdır. Roma Dönemi yapısı olan odeion ise Çarşı Bazilikası'nın güneyinde Doğu Roma (Bizans) surları tarafından tahrip edilmiştir; yapının bazı kısımları görülebilmektedir. Nekropol ise kentin doğu ve batı çıkışlarının dışında

yer alır; mezarlar, çoğunlukla lahitlerden oluşur. 1842-43 yıllarında yapılan kazılarda Artemis Tapınağı'nın 40 metre uzunluğundaki 41 blok parçası Charles Texier tarafından Paris'e götürülerek Louvre Müzesi'ne (Musée du Louvre) konmuştur. 1890 yılında Berlin Müzeleri adına yapılan kazılarda Artemis

kutsal alanında bulunan eserlerin bir kısmı Pergamon Museum'a, kalanı ise İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne taşınmıştır. Aydın Arkeoloji Müzesi'nde de Magnesia kazı buluntuları sergilenmektedir.

Magnesia'dan İon sütun başlığı ve tamburu. M.Ö. 2.yy (İst.A.M.)

Magnesia'dan ahnlık parçası. M.Ö. 2.yy. Hellenistik Dönem. (İst.A.M.)

Magnesia'dan ahnlık parçası. M.Ö. 2.yy. Hellenistik Dönem. (İst.A.M.)

TRALLEIS, NYSA VE AYDIN ARKEOLOJİ MÜZESİ

Magnesia'dan mermer büst, Roma Dönemi. / (Ay.A.M.)

Tralleis, Hamam-Gymnasion yapısı.

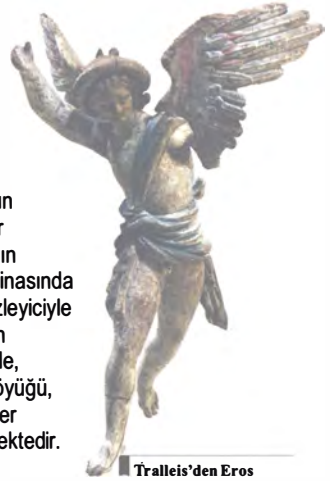
Nysa, Gerontikon (Yaşlılar Meclisi) Meclis Binası.

Tralleis'ten mezar steli. (Ay.A.M.)

Nysa'dan Yunus ve çocuk heykeli. (Ay.A.M.)

Tralleis'den Eros figürini. (Ay.A.M.)

Efes ören yerinin 77 kilometre doğusunda bulunan Aydın şehri, yakın çevre içinde rahatça ulaşılacak yerler arasındadır. Kent içinde bulunan Aydın Arkeoloji Müzesi, 2012 yılında yeni binasında çağdaş sunumuyla bölge eserlerini izleyiciyle buluşturmuştur. Müzede kayıtlı 60 bin eser bulunmaktadır; müze vitrinlerinde, Tralleis, Magnesia, Nysa, Tepecik Höyüğü, Alinda ve diğer yakın çevreden eserler sergilenmektedir.

Müzede eserlerin bir kısmı canlandırma yöntemiyle sunulmuştur. Aydın modern yerleşiminin -çok yakınında- kuzeyinde bulunan Tralleis ve doğusunda Sultanhisar İlçesi yakınlarındaki antik yerleşim Nysa da bu yörede gezilip görülecek önemli yerler arasındadır.

Nysa Agorası.

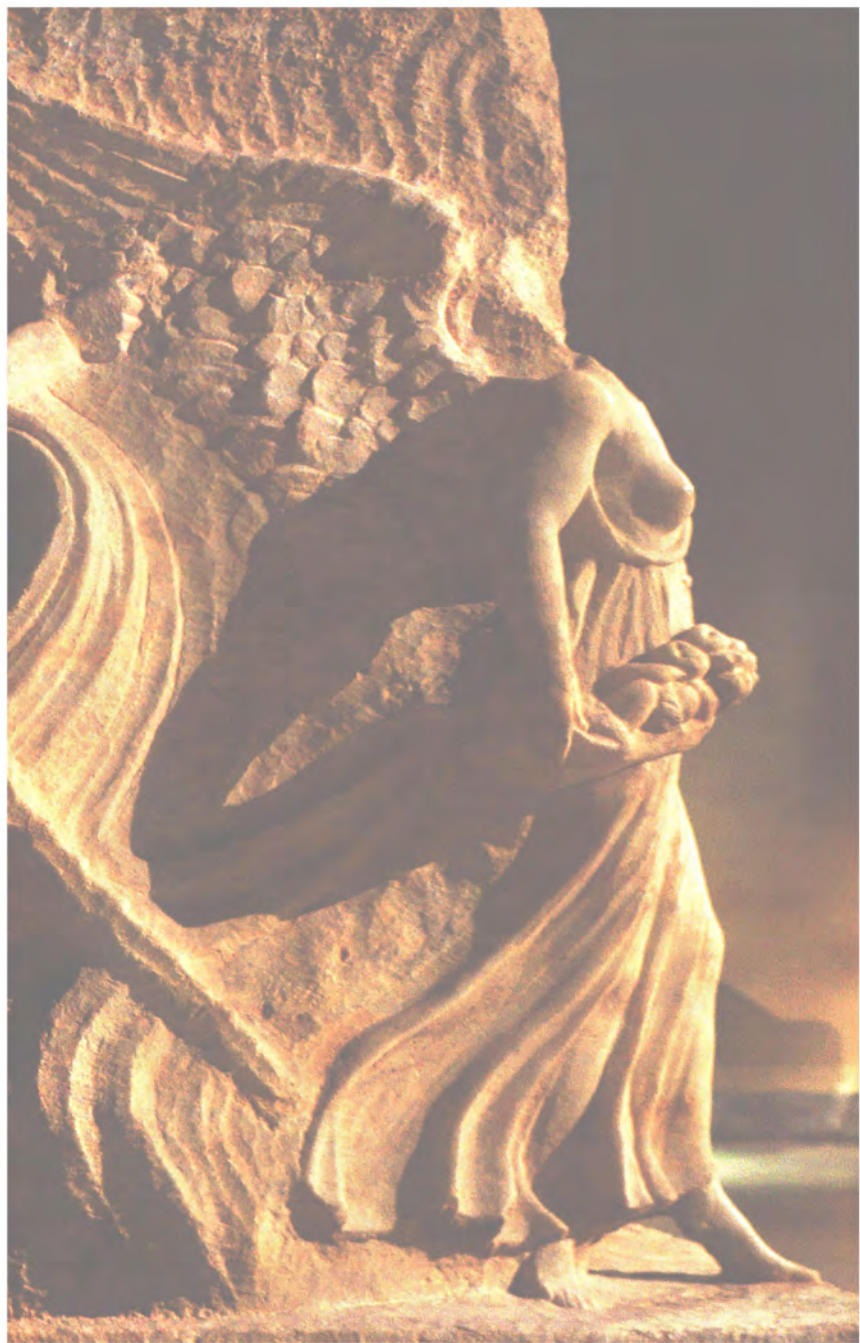

Kabartma. Roma Dönemi, Aydın. (Ay.A.M.)

bölüm IV

MÜZELERDE EFES VE
DİĞER İON KENTLERİ
DÜNYASI

Fotoğraf: Efes'te bulunmuş, mermer lahdin kısa yüzünden detay.
M.S. 2. yy. (İst.A.M.)

Dionysos'un
Atinalı aktör İkarıos'u
ziyareti. Roma Dönemi.
Y: 83 cm. G: 131 cm. Efes.

İZMİR ARKEOLOJİ MÜZESİ

Kentte ilk müze 1924 yılında Basmane semtinde Ayavukla Kilisesi içine kurulmuştur; ilerleyen zaman diliminde farklı binaların ardından günümüzde ziyaret edilen müze yapısı 1984 yılında İzmir Konak'ta Bahri Baba Parkı içinde 5000 metrelik bir alana kurularak ziyarete açılmıştır. Yerel ve bölgesel özellikle önemli bir müze olan İzmir Arkeoloji Müzesi'nin salonlarında başta Smyrna (İzmir) ve Efes olmak üzere Ege Bölgesi içinde bulunan ören yerlerinden, Bergama, Kyme (Aliağa), Myrina (Aliağa yakınları), Klazomenai, Erythrai,

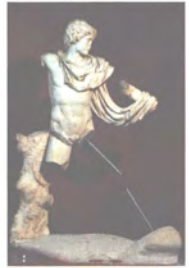
İmparator költ rahibi
heykeli. Roma Dönemi.
Efes.

Metropolis, Teos, Milet, Halikarnassos (Bodrum), Stratonicea (Eskihisar), Thyateira (Akhisar), Gryneion (Çandarlı Körfezi), Pitane (Çandarlı), İasos ve diğer yerleşimlere ait eserler sergilenmektedir. Müzenin, Giriş Katı-Giriş Salonu, Giriş Katı-Taş Eserler Salonu, Ekrem Akurgal Seramik Eserler Salonu, Hazine Odası ve bahçesinde Batı Anadolu'nun tarihine ışık tutan eserler sergilenmektedir. Müze salonlarında, Prehistorik Dönem'den Osmanlı İmparatorluğu'na kadar geçen zaman dilimine tarihlenen mozaik panolar, taş ve bronz heykeller, büstler, heykel başı portreler, ana tanrıça Kybele'ye ait heykelcikler,

**Androklos
görünümünde
Antoninus
heykeli.
M.S. 138-161.
Efes.**

İlahitler, seramik eserler ve sikkeler sergilenmektedir. Müzede, Roma Dönemi'ne tarihlenen Efes eserleri arasında Androklos görünümünde Antoninus heykeli, imparator rahibi heykeli, Dionysos'un Atinalı aktör İkaros'u ziyareti betimlemeli kabartmalı panel ve Nymphe'ler yanında çocuk Dionysos kabartmalı panel dikkat çeker.

Müzede sergilenen Efes sikkeleri.

İZMİR ARKEOLOJİ MÜZESİ ESERLERİ

1

2

3

**Efes
heykelleri:**
1- Kadın
heykeli.
Bizans
Dönemi.
2- Erkek
heykeli.
M.S. 2. yy.
3- Dionysos
ve Satyros.
M.S. 2. yy.

Efes'ten kadın heykelleri.

İZMİR TARİH VE SANAT MÜZESİ

Kültür Park'ta 2004 yılında kurulan İzmir Tarih ve Sanat Müzesi, Taş Eserler Bölümü, Seramik Eserler

Artemis-Poseidon-Demeter steli.
Y:220 cm. U:270 cm.
M.S.2.yy. Smyrna (İzmir).

Bölümü ve Kıymetli Eserler Bölümü olmak üzere üç bölümden oluşur. Müzenin koleksiyonlarını Batı Anadolu'daki ören

Kabartma. Milet.

Aiol Başlığı. Tuf taşı. M.Ö.570.
Smyrna.

Disk Tutan
Sağ El. Vedius
Gymnasionu,
Efes. Y: 24cm.
G: 26 cm.

Düşündür heykeli.
M.S. 193-211. Efes.

Vesta Rahibesi.
M.S. 2. yy. Efes.

Athena.
M.S.2.yy.
Y: 200 cm.
Efes.

Asklepion
heykeli.
Metropolis.

Filozof
heykeli.
Y:115 cm.
M.S.193-211.
Efes.

Uyuyan Eros heykelciği. M.S.2.yy. Y:19,5 cm.
G: 62,5 cm. D: 4,2 cm. Efes.

yerlerinden ve çoğunlukla İon kentlerinden getirilmiş eserler oluşturmaktadır; Thyateira (Akhisar), Bergama, Phokaia (Foça), Kyme (Aliağa), Klazomenai, Smyrna, Nymphaion (Kemalpaşa), Tire, Metropolis, Erythrai, Teos, Klaros, Notion, Milet, Didim, Tralleis (Aydın), Afrodissias, Knidos (Datça), Kula (Manisa), Stratonicea (Eskihisar), İasos (Güllük) ve diğer ören yerlerinin yanı sıra

Belevi Mezar Anıtı'na ait kanatlı aslan ve vazö heykelleri.

çok sayıda taş eserler arasında Efes buluntuları da sergilenmektedir. Müze salonlarında Prehistorik dönemlerden Osmanlı Dönemi'nin sonuna uzanan zaman dilimine ait eserler sergilenmektedir. Müze salonlarında sergilenen Efes eserleri arasında çoğunlukla Roma Dönemi'ne tarihlenen Athena heykeli, Kader Tanrıçası

Zırhlı heykel. M.S.2.yy.
Efes.

Kader Tanrıçası Tykhe.
Roma Dönemi. Efes.

**Aspasia tipi
kadın başı.
M.S.2.yy.
Efes.**

Tykhe heykeli, Sağlık Tanrıçası Hygieia heykeli, Uyuyan Eros heykeli, Filozof heykeli, Vesta Rahibesi heykeli, Afrodite heykeli, Nehir Tanrısı heykeli, Kadın heykeli, Belevi Mezar Anıtı'na ait Hellenistik Dönem'e tarihlenen ölü için yapılan oyunları ve

Kentaurlarla Lapitlerin savaşını betimleyen kabartmalı tavan kasetleri, aslan-grifonlar, vazolar ve bir erkek heykeli, Aspasia (bir filozofun eşi) tipinde kadın başı heykeli bulunmaktadır.

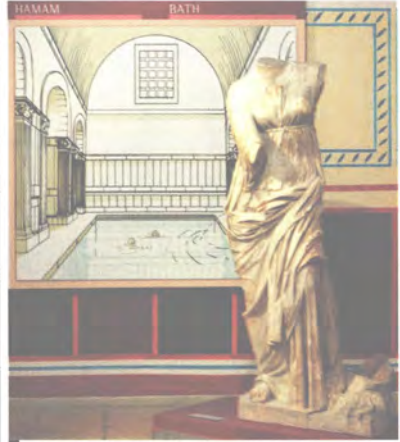
Lahit. Y:78 cm. U:189 cm. Smyrna (İzmir).

Krater parçası. M.Ö.6.yy. başı. Phokaea (Foça).

Klazomenai buluntularının sergilendiği vitrin.

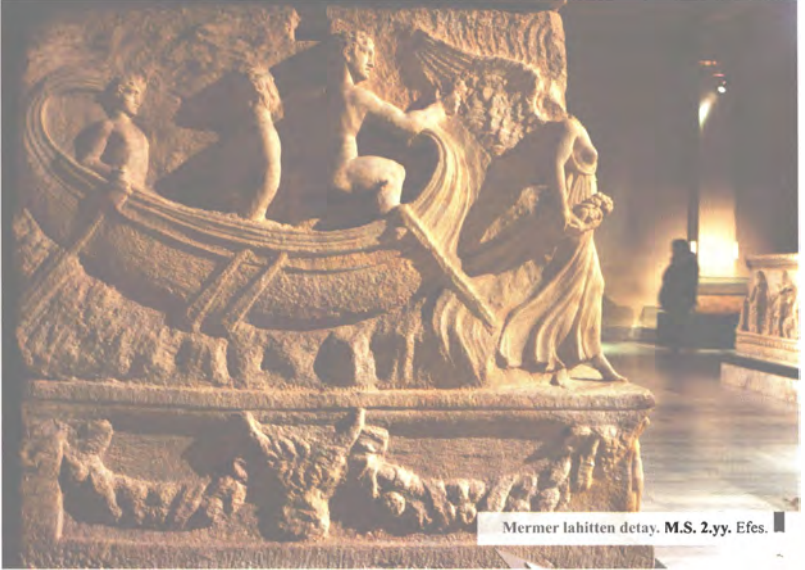
Aphrodite. M.S.2.yy. Efes.

Lahit. Roma Dönemi. Smyrna (İzmir).

**Irmak Tanrısı
Kaystros heykeli.
M.S.2.yy. Y:116 cm.
U:205 cm. Efes.**

Mermer lahitten detay. M.S. 2.yy. Efes.

İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ

İstanbul Arkeoloji Müzeleri; Eski Şark Eserleri Müzesi, Arkeoloji Müzesi ve Çinili Köşk Müzesi olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Koleksiyonlarında bir milyondan fazla eser barındıran İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Dünya'nın önemli müzeleri arasında yer alır. Müzede

Mermer lahit. M.S.2.yy. Efes.

sergilenen eserler, Balkanlar'dan, Anadolu'ya, Suriye, Filistin, Arap Yarımadası, Mısır, Irak ve Afganistan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada yer alan, tarih öncesi çağlardan Osmanlı Dönemi sonuna kadar yaşanan uygarlıklara ait kültür varlıklarını içermektedir.

Arkeoloji Müzesi, 1891 yılında ziyarete açılan ilk Türk müzesidir. İki katlı inşa edilen müze binası İstanbul'daki neoklasik yapıların en güzel örneklerinden birisidir. Ana binanın alt katında, Sidon Kral Mezarlığı kazılarında bulunan İskender Lahdi, Ağlayan Kadınlar Lahdi, Satrap Lahdi, Likya Lahdi, Tabnit Lahdi ile arkaik, Yunan-Pers, Klasik, Hellenistik ve Roma Dönemi eserleriyle diğer antik kentlerden ve bölgelerden getirilen Sidamara Lahdi, Eroslar Lahdi'nin yanı sıra Efes'ten getirilen lahit ve heykeller de yer alır. Müze eserleri arasında Efes'ten getirilmiş, 127 santimetre

Kuros Başı. Samos (Sisam) Adası.

Nehir Tanrısı Okeanos heykeli. M.S. 2.yy. Efes.

yüksekliğinde mermer, Nehir Tanrısı Okeanos heykeli de sergilenmektedir. Okeanos, mitolojide, Uranos ve Gaia'nın oğlu olup, yeryüzünün çevresinde akan, bir nehir olarak geçer. Denizin doğurganlık gücünü temsil eden kız kardeşi Tethys'le evlenen Okeanos'un sonradan çok sayıda çocuğu olmuştur; mitolojide, oğulları akarsular ve ırmakları, kızları ise dereler

ve kaynak suları temsil ederler. Bütün akarsuların babası Okeanos, sol kolunu bir testinin üzerine koymuş yatar vaziyettedir. M.S.2.yüzyıla tarihlenen heykel, kayalık bir yerde uzanmış şekilde betimlenmiştir; tanrı yaşlı olmasına rağmen adaleleri güçlü gösterilmiştir. Müzede sergilenen diğer bir eser ise 137 santimetre boyunda bir Efesliye ait,

ayak ve kolları olmayan, Roma Dönemi'ne tarihlenen heykeldir. Dikkat çekici diğer heykel ise 101 santimetre boyunda, beyaz mermerden yapılmış "Utangaç Aphrodite" heykelidir. Müzede sergilenen Efes eserleri arasında kapaklı mermer lahit de vardır; kabartmalarıyla öne çıkan lahit Roma Dönemi'ne (M.S.2.yüzyıl) tarihlenir. Müzede sergilenen Efes Artemis Tapınağı buluntusu fildişi heykelcikler de dikkat çekicidir; Anadolu sanatçıları tarafından İon üslupla yapılan heykelciklerden yün eğiren kadın ve hadım rahip heykelcikleri M.Ö.7.yüzyıla, İon stilindeki diğer fildişi heykelcik ise M.Ö.580-570'e tarihlenmektedir. Müzede İonia kentlerine ait eserler de sergilenmektedir; Milet'ten çok sayıda heykel, Didim'den Branchid ailesine ait bir erkek heykeli de sergilenen eserler arasındadır.

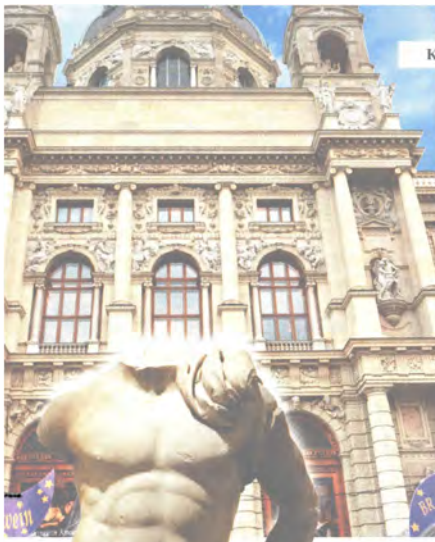

Utangaç Aphrodite Heykeli. Efes.

Figürin. Efes.

Figürinler. Arkaik, Hellenistik Dönem. Efes.

Kunsthistorisches Museum.

Hermes Torso.
M.Ö. 4. yy. yarıst.

KUNSTHISTORISCHES MUSEUM / EPHESUS MUSEUM

Dünya'nın önemli müzelerinden birisi olan Kunsthistorisches Museum (Viyana Sanat Tarihi Müzesi) kraliyet koleksiyonunu korumak amacıyla, Avusturya-Macaristan imparatoru I. Franz Joseph tarafından kurulmuştur. 1891 yılında ziyarete açılan müzenin koleksiyonunda Rubens, Rembrandt, Raphael, Jan van Eyck, Albrecht Dürer, Giuseppe Arcimboldo, Michelangelo Merisi da Caravaggio, Johannes Vermeer, Diego Velázquez, Pieter Brueghel gibi ünlü

sanatçıların yapıtları resim galerilerinde sergilenmektedir. Müzenin diğer önemli koleksiyonları arasında Mısır ve Yakındoğu, Antik Yunan ve Roma, madeni paralar, müzik aletleri, zırh, silah ve dekoratif sanatlar koleksiyonları da bulunmaktadır.

Efes kenti sikkeleri.

Kunsthistorisches Museum'a bağlı Ephesus Museum Hofburg Saray kompleksine sonradan eklenen Neue Burg bölümü içindedir.

Kunsthistorisches Museum'da sergilenen Anthony van Dyck'ın 1639-1640 yıllarına tarihlenen tablosu.

▲ Ephesus Museum genel görünümü. ▼

Avrupa müzeleri, 18. yüzyıldan başlayarak antik dönem uygarlıkları eserlerini koleksiyonlarına kazandırmak için yoğun yarış içine girmişlerdi; araştırmacılar, bu

koleksiyonları bağlı oldukları müzelere kazandırmak amacıyla destekleyiciler buluyordu. Otto Bendorf araştırmacılığının yanı sıra bu beklentileri karşılamak için

- 1- Aslan torso.
M.Ö. 2. yy.
- 2- Mermer, kadın betimlemesi.
- 3- Bergama'dan Kybele heykeli.
M.Ö. 2.yy.
- 4- Aphrodisias'tan Aphrodite heykeli.
Roma İmparatorluk Dönemi.

önce 1882 yılında Güneybatı Anadolu'da, Likya bölgesinden Trysa Heroonu parçalarını, ardından, 1906 yılında Efes kazı buluntularını Osmanlı Sarayı'ndan aldığı özel izinlerle Avusturya'ya götürmüştür. Çok sayıda Efes buluntularının ülke dışına çıkarılması Osmanlı yönetimini uyandırmış, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin ilk müdürü Osman Hamdi Bey'in çabalarıyla -yeni çıkarılan bir yasaya dayandırılarak- eserlerin bir kısmı Viyana'dan geri alınmıştır. 1895 yılında başlayan ilk dönem Efes kazılarında bulunmuş eserler

Çocuk ve Kaz heykeli. M.Ö. 3. yy.

Esin perisi Musa (Melpomene). M.S. 3. yy.

Ganymed ve Adler. Orijinali M.Ö. 4. yy'ın 2. yarısına tarihlenen Roma kopyası.

Kadın elbiseli heykel. M.S. 2.yy. başları.

Kopyaları Efes, Celsus Kütüphanesi'nde sergilenen bilgeliği betimleyen Sophia (sol) ve karakteri betimleyen Arete (sağ) heykeli.

Kunsthistorisches Museum'a bağlı Ephesus Museum salonlarında sergilenmektedir; Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait eserlerin yer aldığı Ephesus Museum, Hofburg Saray kompleksine 1881-1913 yıllarında eklenen kavisli Neue Burg bölümü içinde 1978 yılında kurulmuştur. Müze

koleksiyonundaki Efes eserleri arasında, Parth Anıtı'na ait kabartmalar dikkat çeker; M.S. 170 yılına tarihlenen Parth anıtı kabartmaları, Romalıların Parthlara karşı kazandıkları zaferin (M.S. 161-165) sonunda İmparator Lucius Verus'u onurlandırmak üzere yapılmıştır. Yaklaşık

Efes Celsus Kütüphanesi ön cephesinden kabartmalar.

70 metre uzunluğundaki frizin 45 metresi Ephesus Museum'da sergilenmektedir. Friz üzerinde İmparator Lucius 5 farklı betimlemeyle anlatılmıştır; frizlerde, **“Evlat Edinme; Romalılarla Parthların Savaşı; İmparatorun Roma Heyetiyle Görünüşü; İmparatorun Ölünden Sonra Tanrılaşması; İmparatorun Tanrılar**

Arasında Oturuşu”

betimlenmiştir. Müzede, Efes ören yerinde, Lukas Mezarı olarak bilinen yapının yeraltı odasındaki (kripta) kiliseden de bir duvar resmi (fresk) de sergilenmektedir; 47 x 36,5 cm. boyutundaki resimde İncil'den bir bölüm betimlenmiştir. Resimde genç, sakalsız ve başında altın sarısı haçlı hâle bulunan İsa sağ elini, ayaklarının ucundaki kadınla konuşur halde uzatmaktadır; bilim insanları bu sahne

betimlemesini, **“Kanaması durmayan kadının iyileştirilmesi”** ya da İsa'nın **“Kenanlı kadınla karşılaşması”** olarak açıklamaktadırlar; resmin üzerindeki beyaz harfli yazıt ise kadının Pagan inanışında olduğunu belirtmektedir. Müzede sergilenen Aphrodite heykeli ise Güneybatı Anadolu'da yer alan Aphrodisias kentinden gelmedir;

Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen heykel duruşuyla Efes Artemis heykeline benzetilir. Başından aşağıya kadar uzanan manto giyinmiş Aphrodite heykelinin ön cephesindeki yatay kuşaklardan en altında deniz koçu üzerinde Aphrodite, üstünde Helios-Selene ya da Zeus-Hera büstü, en üstte ise Üç Güzeller ve çocuk görünümünde Eroslar bulunmaktadır.

Ephesus Museum'da sergilenen diğer eserler arasında, M.Ö. 340-30'a

Efes Tiyatrosu'ndan zırhlı torso. M.S. 2. yy.

1, 2, 3, 4- Efes'ten, Parth anıtı kabartmaları.
Roma Dönemi, M.S. 170.

Kunsthistorisches Museum'da sergilenen, fildişi kabartmalı ikona.
Y. 27,4 cm. G. 11,5 cm. K. 0,9 cm. M.S. 5.-6. yy.

Kunsthistorisches Museum'da sergilenen, Efes'ten büst, Eutropios.
Y. 32 cm. M.S. 5. yy.

tarihlenen bronz atlet heykeli, Celsus Kütüphanesi'ne ait alınlık kabartması ve heykelleri, Efes ören yerindeki Oktagon Anıtı'na ait mimari parçalar, yaralı Amazon kabartması, Arsinoe II.(?), Hadrianus ve Romalı büstleri, Herakles-Kentaur savaşını betimleyen heykeller, İon türü sütun başlığı, kadın heykeli, Efes Tiyatrosu'na ait mimari parçalar içinde Avlanan Puttolar kabartmaları, korinth başlık, aslan torso, Dionysos torso, Nemesis heykeli, M.S. 162-163 yıllarına ait yazıtlar, bir Roma İmparatoru'na ait zırhlı torso, Hermes torsosu, Çocuk ve Kaz heykeli, masklı friz, Büyük Artemis heykeli kopyası, Efes sikkeleri, Efes Panayır Dağı'ndaki Yuvarlak Yapı mimari parçaları, Yunanlılar ve Galatlar arasındaki savaş

Kunsthistorisches Museum'da sergilenen Mermer kabartma.

Kunsthistorisches Museum'da sergilenen, Efes'ten Başpiskopos Hypatios'un mektubunun yer aldığı yazıt. M.S. 6. yy.'ın ikinci çeyreği.

Herme. M.S. 2.yy.

anlatan kabartma pano, togalı torso, pişmiş toprak figürinler, Artemis Tapınağı'na ait kabartma pano ilgiyle izlenir; müzede ayrıca Efes kenti maketi ile Yuvarlak Yapı ve Celsus Kütüphanesi'nin maketi de görülebilmektedir. Ephesus Museum koleksiyonları içinde, Anadolu'nun antik kentlerinin yanı sıra Ege Denizi'ndeki Semadirek Adası'ndan da az sayıda eser sergilenmektedir.

Olasılıkla bir çeşmeye ait aslanbaşı çörten.

Kunsthistorisches Museum'da sergilenen, pişmiş toprak kap. M.S. 5. yy.

İdeal portre. Hellenistik Dönem'in Roma kopyası.

Kunsthistorisches Museum ana binasındaki küçük bir bölümde ise Efes'ten Fildişi kabartmalı ikona, Eutropios büstü, mermer kabartma, Başpiskopos Hypatios'un mektubunun yer aldığı mermer yazıt ve pişmiş toprak kaplar görülebilir.

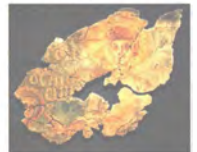
İon tarzlı sütun başı.

Efes tiyatrosundan seyirci koltuğu.

Efes, Lukas Mezarı olarak bilinen yapının yeraltı odasındaki (kripta) kiliseden duvar resmi.

PERGAMON MUSEUM

Almanya'nın başkenti Berlin'de Spree Nehri üzerindeki küçük adada (Museumsinsel / Müzeler Adası) yer alan beş müzeden bir tanesi Pergamon Museum'dur. Altes Museum, Neues Museum, Pergamon Museum, Alte Nationalgalerie ve Bode Museum'un yan yana, iç içe bir arada oluşu gezginleri şaşkına çevirir; günlerce müzeler arasında mekik dokuyacak gezginleri bu mekânlarda birçok sürpriz beklemektedir. Devasa, bazı salonlarda Osmanlı topraklarından 19. yüzyıl içinde ve 20.yüzyılın başındaki

Zincirli'den Aslan yontuları. M.Ö. 8.yy.

Zincirli'den kabartmalı ortostat. M.Ö. 730.

Alman kazılarında çıkarılmış eserler gerçek boyutlarında yeniden kurularak sergilenmiştir. Müzeler Adası'nda 1910-1930 yılları arasında Ludwig Hoffmann tarafından, Alfred Messel'in tasarımlarına sadık kalınarak inşa edilen Pergamon Museum, ismini Batı Anadolu'daki Pergamon kentinden almıştır; müzenin dikkat çekici bir bölümünde, bu kentten 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren kazısı

yapılıp, kabartma frizleriyle birlikte diğer mimari parçaları Osmanlı toprakları dışına çıkarılan Büyük Sunak yeniden kurulmuştur. 1907 yılında tasarlanıp 1930 yılında üç kanatlı bir yapı olarak inşa edilen Pergamon Museum bünyesinde üç müze vardır: **Antik Eserler Koleksiyonu**, **Ön Asya Müzesi** ve **İslam Sanatları Müzesi**. Müze salonlarını gezen ziyaretçiler Asur, Babil, Hitit uygarlıklarına ait yeniden kurulmuş -içinde orijinal eserlerin de bulunduğu- tapınaklardan, kapılardan, kutsal yoldan geçerler. Anadolu'da Tunç Çağı tanığı **Hattuşa**

■ Milet'ten, Apollon kültüne ait bir kabartmalı pano. M.S. 175-200.

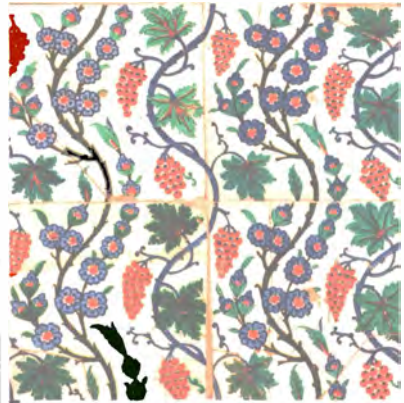

Milet Meclis Binası'ndan üç ayaklı anıt. M.Ö. 2.yy.

(Boğazkale-Çorum) Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı kopya kabartmaları, **Kargamış** (Kargamış-Gaziantep), **Zincirli** (İslahiye-Gaziantep) ve diğer Hitit / Geç Hitit yerleşimlerinde bulunmuş çoğu orijinal kabartmalar arasında farklı bir dünyaya yolculuğa çıkarlar. İonia kenti **Milet**'in (Balat, Didim) Agora Kapısı'nın orijinal mimari elemanlarıyla kurulumu karşısında gezginler şaşkınlığını gizleyemezler; aynı salonda, Milet'ten, Agora kapısı sütunları arasındaki heykellerin yanı sıra Geç Roma / Erken Bizans Dönemi'ne ait bir kiliseye ait spiral yivli sütun, imparator Justinianus zamanından bir yazıt, Bouletereion'dan tripod (üç ayaklı) anıt, Nymphaeum'dan (anıtısal çeşme) bezemeli blok, Apollon kültüne ait bir kabartma pano, bir aslan heykeli (M.Ö. 550) ayrıca oturan kadınlar heykeli (M.Ö. 540-520); İon kenti **Priene**'den (Güllübahçe, Söke) kabartmalı mimari parçalar (M.Ö. 2. yy.); **Magnesi ad Maeander**'den (Ortaklar,

Germencik) Artemis Tapınağı kabartmaları ve mimari parçaları; **Pergamon**'dan (Bergama) Roma İmparatoru Hadrian ve Traian portre heykelleri, Traianeum'dan (Traian Tapınağı) sütun ve başlıkları ve bir rahibenin mermer portresi, imparator Augustus için onur yazıtı, imparator Hadrianus'un Pargamonlulara mektubu, Dionysos Tapınağı'ndan sütunlar, insan ve at heykelleri (M.Ö. 2.yy.) ile bir Zeus heykeli (M.Ö. 2.yy.); Lübnan, **Baalbek**'ten Jupiter Tapınağı kabartmalı mimari blokları ve sütunları; **Apollonia Rhyndacum**'dan (Gölyazı-Bursa) nehir kasabası betimli

kabartma pano parçası sergilenmektedir. **Babil**'in Alay Yolu, İhtar Kapısı ve Maşatta Sarayı'nın dış cephesinin yanı sıra müzenin en dikkat çeken bölümü ise **Pergamon**'dan Büyük Sunak'ın yeniden

İznik ışi çini pano. 16.yy. ikinci yarısı.

Kâbe betimli İznik işi çini pano. 1662-1663.

İstanbul'dan yakut, yeşim ve altından yapılmış yüzük. 16.yy.

kurulumudur; ziyaretçilere gerçeklik izlenimi veren tapınağın Hellenistik Dönem kabartma frizleri gezginleri büyüler; Büyük

Sunak, Pergamonluların Galatlara karşı kazandığı zaferin anısına II. Eumenes zamanında M.Ö. 190 tarihinde inşa edilmiştir; sunağın frizlerinde Gigantlar (devler) ile Olympos Tanrıları arasında geçen mitolojik savaş anlatılır. 1878 yılında başlayan Carl Humann'ın Pergamon kenti kazılarında ortaya çıkarılan sunağın frizleri Berlin'e götürülmüştür.

İslam Eserleri Müzesi bölümünde, Anadolu kökenli eserler arasında, 16. yüzyıl **İznik** çini ve seramikleri, **İstanbul** dan

Konya'dan, Beyhekim Camisi mihrabı. 13.yy.

1500'lü yıllara tarihlenen altın, yeşim ve yakuttan yapılmış yüzük, 1600'lü yıllara tarihlenen **Uşak** Halısı, **Konya** Sırçalı Medrese'den üstünde Kuran ayeti yazılı çini parçaları, yine Konya'dan Beyhekim Camisi'nin çini kaplı ve üzerinde kuran ayeti yazılı minberinin kurulumu sergilenmektedir.

İznik yapımı sûrahi ve içki kabı. 16.yy.

Troia'dan pişmiş toprak kaplar ve heykelcik.

Troia'dan altın kap. (M.Ö. 2000 dolayları)

Berlin'de Müzeler Adası üzerindeki beş müze içinde yer alan Neus Museum (Yeni Müze) büyük restorasyonun ardında 2009 yılında kapılarını tekrar ziyaretçilere açmıştır. II. Dünya Savaşı'nda yoğun bombardıman sırasında ağır hasar gören

yapı uzun yıllar harap durumda işlevsiz kaldı. 1997 yılından başlayarak Britanyalı Mimar David Chipperfield ve Julian Harrap tarafından "geçmiş izlerine saygı duyularak" restorasyonu tamamlanan müzede üç ayrı büyük koleksiyon bulunmaktadır: **Mısır Müzesi ve Papirüs Koleksiyonu**, **Prehistorya ve Eski Çağ Tarihi Müzesi** ve **Antik Eserler Koleksiyonu**. Birbirleriyle ilintili bu koleksiyonlarla, izleyiciler, Ortadoğu, Kuzey Afrika ve İskandinavya'ya değin uzanan bir coğrafya üzerindeki eski çağ kültürlerini karşılaştırma olanağı bulmaktadır. Müze salonlarında, Osmanlı toprakları içinde yer almış birçok yerleşimden heykeller, kabartmalar, pişmiş toprak kaplar, takılar, ağırsaklar, pişmiş toprak figürin ve heykelcikler, altın, gümüş

takılar ve diğer eserler sergilenmektedir. İonia kentlerinin yanı sıra kuzeybatı Anadolu'da yer alan Troia kenti eserleri müzenin büyük, önemli bir koleksiyonunu oluşturur. Bu dikkat çekici koleksiyonun tamamına yakını Heinrich Schliemann'ın 1870'li yıllarda Troia kazılarında bulup Osmanlı toprakları dışına çıkardığı eserlerden oluşur.

Efes'ten Gladyatör dövüşü betimli kabartma. M.S 3.yy.

■ Milet'ten üstünde yılan kıvrımları olan erkek heykeli. M.Ö. 1.yy.

■ Troia'dan pişmiş toprak heykelcikler.

Neus Museum girişi.

1.yy.), yine Milet'ten iki ayrı imparator heykeli (M.S. 2.yy.); *Magnesi ad Maeander*'dan (Ortaklar, Germencik) Zeus Sosipolis heykeli; *Gelibolu*'dan Zeus Olbios betimli bir mezar steli

(Roma Dönemi); müzenin önemli Anadolu koleksiyonu olan *Troia* vitrinlerinde ise, pişmiş topraktan yapılmış çok sayıda kaplar (M.Ö. 2600-1700), altın kadeh (M.Ö. 2000 dolayları), değerli altın takılar, ağırşaklar, pişmiş toprak ve mermerden heykelcikler, kandiller ve diğer sergilenen eserler ilgiyle izlenmektedir.

Anadolu eserleri arasında, İonia kenti Efes'ten Gladyatör dövüşü betimli kabartma (M.S 3.yy.); İon kenti *Milet*'ten (Balat, Didim) üzerinde yılan kıvrımları bulunan bir erkek gövdesi heykeli (M.Ö.

■ 1- Milet'ten imparator heykeli. M.S. 2.yy.

■ 2- Milet Tiyatrosu'ndan imparator heykeli. M.S. 2.yy.

■ 3- Troia'dan küçük erkek heykeli.

ALTES MUSEUM

İonia
yerleşimi
Samos'dan,
bronz kült
kabı parçası.
M.Ö. 630.

Berlin'de Müzeler Adası'na gelen gezginler -geniş meydan içinde, ünlü mimar Karl Friedrich Schinkel tarafından tasarlanmış- ön cephesindeki 18 kanallı İonik sütunun süslediği neo-klasik yapı Altes Museum'u hemen fark edeceklerdir. Bir Roma Tapınağı izlenimi veren kubbesi ve merdivenleriyle dış görünümü dikkat çekicidir; yapının alınlığında Prusya

Kralının, "Friedrich Wilhelm III, bu müzeyi tüm antikaların ve serbest sanatların araştırmasına adanmıştır, 1828" ithaf yazıtı okunmaktadır. Müzenin merdivenlerine tırmanan gezginleri, her iki yanda simetrik, atının üstünde aslanla mücadele eden biri kadın diğeri erkek heykeli karşılar; erkek figür, atın üzerinde yere yatmış aslana mızrağıyla saldırırmaktadır; kadın savaşçı ise atın kafasını saldırmış aslana karşı mızrağıyla kendisini savunmaktadır; müzenin üst örtüsünde ise diğer heykel grupları görülür.

Müze 1830 yılında Kraliyet Müzesi ismiyle ziyaretçilerine kapılarını açmıştır. II. Dünya Savaşı'na kadar açık olan müze, 1943 ve 1945 yılları arasında çıkan yangınlarda büyük hasara uğradı; savaş sonrası restorasyon ve düzenlemelerle 1966 yılında Altes Museum ismiyle tekrar ziyarete açılmıştır. Müzede, Arkaik, Klasik, Hellenistik, Roma Dönemi, Geç Antik Dönem eserleri içinde heykeller, portreler,

**Samos'dan
bronz erkek
heykeliği.**
M.Ö. 540-520.

**Efes'ten (?)
fildişi tanrıça
heykeliği.**
M.Ö. 650-600.

kabartmalar, sikkeler, seramik kaplar, pişmiş toprak figürinler, pişmiş toprak ve bronz heykelcikler, bronz rytonlar, kandiller, altın ve gümüş takılar ve diğer eserler sergilenmektedir. Müze vitrinlerinde sergilenen Etrüsk eserleri de ilgiyle izlenir. Müze bölümlerinde İon kentlerinden ve Batı Anadolu yerleşimlerinden getirilmiş çok sayıda heykel, portre, kabartmalı panolar, pişmiş toprak figürinler ve heykelcikler ile sikkeler de sergilenmektedir. Altes Museum'un ilk giriş salonunda, Lidya kökenli, M.Ö. 650-600 yıllarına tarihlenen **Efes'ten (?)** getirildiği belirtilmiş fildişi tanrıça heykeliği, olasılıkla kithara / lyre türü bir çalgının simetrik parçalarından birisi olmalıdır. İlerleyen bölümlerde ise İon kenti **Samos'tan**

Samos'dan bronz hayvan heykelcikleri. M.Ö. 550-500.

Savaşçı Torso (M.Ö. 530), bir kadın heykeli (M.Ö. 560-550), sol elinde keklik tutan bir kadın heykeli (M.Ö. 560), Heraion'dan kült kabı ayaklarını oluşturan heykelcikler (M.Ö. 630), bronz hayvan ve insan heykelcikleri; İon kenti **Milet**'ten, -1905 yılında bulunmuş- sol elinde keklik tutan kadın heykeli (M.Ö.

Samos'dan, kült kabı ayağı. M.Ö. 630.

Milet'ten, tiyatronun yakınında -1905 yılında bulunmuş- bir altara ait, sfenks kabartmalı pano. M.Ö. 6.yy.

540-530), yine elinde keklik tutan daha

uzun boylu bir kadın heykeli (M.Ö. 550), yan duvarları sfenks kabartmalı panoyla süslü altar, tahtta oturan iki kadın heykeli (M.Ö. 540-520), kült takvimi yazıtlı parça (M.Ö. 494), üzerinde iki tanrıça kabartması olan adak paneli (M.Ö. 570), üzerinde bir kadın kabartması olan adak paneli (M.Ö. 575) ile Milet

Milet'ten, tahtında oturan kadın heykelleri (M.Ö. 540-520).

1

2

3

4

Priene evlerinden pişmiş topraktan heykelcik parçası. M.Ö. 2.-1.yy.

Aslanı
heykeli
(M.Ö. 560-550);
Didim Apollon
Tapınağı'ndan
bir sütunun alt
bölümünü süsleyen
kadın kabartmaları,
bir erkek heykeli
(M.Ö.530-520); İon
kenti **Klazomenai**'den
(Urla-İzmir) pişmiş
toprak, üstünde
hayvan ve dekoratif

sonradan İon
kenti olan **Smyrna**'dan
(İzmir) kadın
kabartmalı mezar
steli; **Khalkedon**'dan
(Kadıköy / İstanbul)
vücudunun üst kısmı
sağlam ulaşmış genç
kız heykeli (M.Ö. 550);
Kyzikos'tan (Erdek)

- 1- Didim Apollon Tapınağı'ndan bir erkek heykeli. M.Ö. 530-520.
2- Milet'ten, üzerinde iki tanrıça kabartması olan adak paneli. M.Ö. 570.
3- Milet'ten, üzerinde bir kadın kabartması olan adak paneli. M.Ö. 575.
4- Milet'ten, -1905 yılında bulunmuş- sol elinde keklik tutan kadın heykeli. M.Ö. 540-530.

bezemelerle süslü lahit; İon kenti **Myus**'tan uzun giysili erkek heykeli (M.Ö. 530), yatar vaziyette betimlenmiş bir tanesi yazıtlı, elinde kap olan iki erkek heykeli; İon kenti **Priene**'den Dionysos heykelinin (M.Ö. 150-135) yanı sıra Genç Adam heykeli (M.Ö. 150-135), Demeter kutsal alanından bir heykel (M.Ö. 300-250), pişmiş toprak kaplar, figürinler, bronz kandiller ve Priene evlerinde 1895-1899 kazılarında bulunmuş çok sayıda pişmiş toprak kült figürinleri;

Didim'den bronz kazan tutacağı. M.Ö. 550.

Priene'den ■ Priene evlerinden pişmiş
genç erkek heykeli. M.Ö. 150.135. topaktan Aphrodite (?)
heykeliği. M.Ö.2.yy.
ortaları.

Priene evlerinden
pişmiş topraktan
kadın (Aphrodite?)
heykelciği.
M.Ö. 2.yy.ortası.

kadın başı portresi
(M.Ö. 500 dolayı), bronz
heykel parçası (M.Ö.
300-250); **Knidos**'tan
(Datça) Knidos Aslanı
heykeli (M.Ö. 520-
500); **Magnesia
ad Maeander**'den
(Ortaklar, Germencik)
"Saygın Kadın" heykeli;
Troia'dan, 1872 yılında
Heinrich Schliemann

tarafından bulunup Osmanlı toprakları dışına
çıkarılmış Athena Tapınağı friz parçasına
ait dört atlı arabasıyla Helios kabartmalı
metop (M.Ö. 300-280.), **Dardanelles**'ten
(Çanakkale) bir kıza yaslanmış Dionysos
heykelciği; **Halikarnasos**'tan (Bodrum)
mezar steli (M.Ö.2. yy); **Myrina**'dan
(Aliğa-İzmir) nitelikli pişmiş toprak
heykelcikler (M.Ö.2. yy); **Tralleis**'ten
(Aydın) üzerinde Nymphe ve Pan kabartmalı
stel (M.Ö. 100-80); **Prusias ad Hypium**
(Konuralp- Düzce) tiyatrosundan üzerinde
Satyr ve Nymphe kabartması bulunan panel;
Gryneion'dan (Yenişakran, Aliğa-İzmir))
dikkat çeken pişmiş topraktan yapılmış
kadın heykelcikleri sergilenmektedir.

1, 2, 3- Priene evlerinden pişmiş topraktan
heykelcikler. M.Ö. 3.-2.yy.

4- Priene Demeter Tapınağı'ndan heykelcik. M.Ö. 4.-1.yy.

Myrina'dan nitelikli pişmiş toprak
Aphrodite heykelciği. M.Ö.2. yy.

MUSÉE DU LOUVRE

Müzenin girişinde bulunan cam piramit.

Musée du Louvre, Paris'te, Seine Nehri kıyısında, sergilediği koleksiyonlarıyla gezginlerin ilk uğrak yerlerinden birisidir. Saray yapıları ortasındaki cam piramit müzenin simgesi gibidir. Dünya'nın birçok yerinden toplanan koleksiyonlar izleyicilerine bir Dünya sanat tarihi gösterisi sunar.

Louvre'un tarihi 1190'lı yıllara değin geçmişe uzanır; Fransa Kralı II. Flipp Augustus tarafından bir savunma yapısı (kale / şato) olarak kurulan alana sonraki yüzyıllarda Fransa'nın yönetim merkezini oluşturacak saray yapıları kurulmuştur. Yüzyıllar boyu kral ve kraliçelerin ikametgâhı ve ülkenin yönetim merkezi olan saray yapıları Fransız Devrimi sonrasında 1793 yılında müzeye çevrildi. İlk yıllarda müze salonlarında kilise ve soylulara ait eserler sergilendi; Napolyon Dönemi'nde müze daha da zenginleşti; müze

bu yıllarda "Napolyon Müzesi" olarak da anılmaya başlandı. Köklü bir yenilenme geçiren müzenin girişine 1989 yılında günümüzde görülen cam piramit eklendi.

Yaklaşık 60 bin metre kareden fazla bir alana yayılmış müzenin bölümlerini gezebilmek için uzun zaman ayırmak gerekir. Müze koleksiyonlarını tarihöncesi çağlardan yakın yüzyıla kadar gelen sanat eserleri oluşturur; arkeolojik eserlerin yanı sıra, plastik sanatların birçok dalında

binlerce eser sergilenmiştir. Heykeller, kabartmalar, mimari parçalar, gündelik kullanım araç gereçleri, pişmiş toprak kaplar, pişmiş toprak figürinler ve heykelcikler, sikkeler, çini ve seramikler, resimler, çizimler, baskılar, dekoratif ve diğer eserler müzenin koleksiyonunu oluşturur. Müze salonlarında yorgun düşen ziyaretçilerin dinlenme sığınağı ise cam piramidin altındaki kafelerdir; bu bölümdeki kitap ve hediyelik

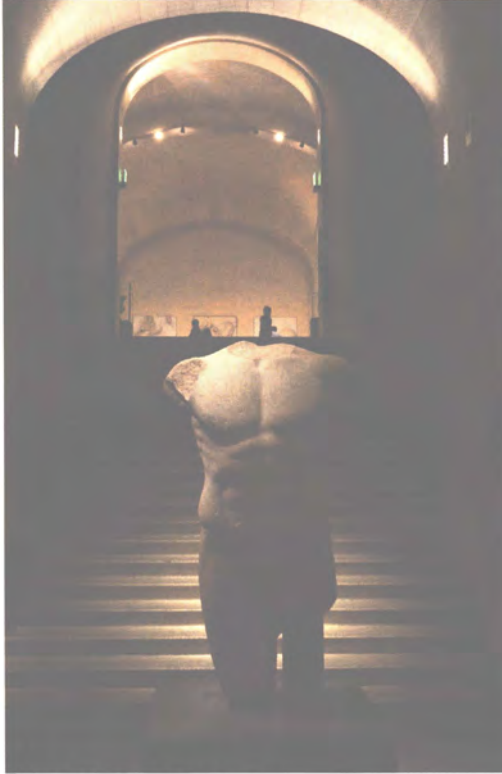
Milet'ten pişmiş toprak kap.
M.Ö. 630 dolayı.

eşya satış mağazası ise geziyi daha da renklendirir. Louvre koleksiyonu, **Eski Mısır Medeniyeti, Kadim Yunan, Etrüsk ve Roma, Eski Yakın Doğu Sanat Eserleri, İslam Sanatı, Dekoratif Sanatlar, Heykeller, Tablolar, Baskılar ve Çizimler** bölümlerinde sergilenmektedir.

Müze salonlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında toprakları içinde yapılmış kazılardan ve farklı kaynaklardan ele geçirilip Paris'e taşınan çok sayıda eser sergilenmektedir. Anadolu'nun antik kentlerinden heykeller, kabartmalar, pişmiş toprak kaplar, mozaikler, cami ve türbelerden çini ve seramikler müze salonlarında görülebilmektedir. İon kentleri ve yakın komşularından da çok sayıda eser sergilenmektedir. İon kenti **Efes**'ten filozof Trodore heykeli (M.S. 1.-2. yy.) ile çocuk ve horoz kabartmalı mezar steli (M.Ö. 150); İon kenti **Milet**'ten, bir

İzmir'den Apollon heykeli.
M.S. 130-150.

Milet'ten, erkek heykeli. M.Ö. 480-70.

Milet'ten, aslan heykeli. M.Ö. 6.-5.yy.

erkek heykeli (M.Ö. 480-70), Milet nekropolünden bir aslan heykelinin (M.Ö. 6.-5. yy.) yanı sıra tahtında oturan kadın heykelleri (M.Ö. 540-520), bir kore başı (M.Ö. 520-510) ve pişmiş toprak kaplar; **Didim Apollon Tapınağı**'ndan bir bronz kap; 1873 yılında Paris'e getirilen sütun ve kabartmalı mimari parçalar, Diogas ve Fausta'nın mezar steli (M.S. 2.-3. yy.); İon kenti **Klazomenia**'dan (Urla-İzmir) elinde kuş tutan Torso; İon kenti **Samos**'dan bir kore (M.Ö. 570-560); **İzmir**'den Apollon heykeli (M.S. 130-150), Jüpiter Heykeli (M.S. 2.yy.) ve Thalea'nın mezar steli ile Herakles biçiminde kral yontusu (M.Ö. 200-180); Efes'in yakın komşusu **Magnesia ad Maeander**'den (Ortaklar, Germencik-Aydın) 1843 yılında Charles Texier tarafında Paris'e götürülen Artemis Tapınağı'nın -Amazonlar ile Greklerin savaşını betimleyen- Amazonomakhia betimli görkemli kabartma frizleri; **Asos** (Behramkale, Ayvacık) Athena Tapınağı arşitravına ait kabartmalı parçalar (M.Ö. 6. yy.); **Yakapınar**'dan üstünde 3 insan kabartmalı yazıtlı sunak (M.S. 2.-3. yy.); **Akşehir**'den dikkat çeken bir Artemis heykeli (M.S. 2. yy.); **Aphrodisias**'tan (Geyre, Karacasu-Aydın) Bronz Köle Çocuk. (M.S. 3.-4. yy.); **Zeugma**'dan (Belkis) tahtında oturan erkek heykeli (M.S. 123); **Edesa**'dan (Urfa)

mozaik panolar; **Antakya**'dan Amazonomakhia (M.S. 4. yy.) betimli ve vazı etrafında kuşları betimleyen (M.S. 1.-3. yy.) Roma yapılarına ait taban mozaikleri (M.S. 4. yy.) ve dört yüzü kabartmalı sunak parçası (M.S. 2. yy.); İslam Sanatı bölümünde, **Anadolu**'nun medrese, kervansaray, cami ve türbelerinden İznik ve Kütahya çinileri, çini panoları ve seramik kaplar; **Alaşehir**'den (Manisa) dikkat çeken pişmiş toprak Kybele heykelciğı (M.S. 2. yy.); **Konstantinopolis**'ten (İstanbul) haç betimli mimari parça (11-12. yy.); **Myrina**'dan (Aliaga, İzmir) pişmiş toprak heykelcikler; **Aigaı**'den (Köseler Köyü, Manisa) 1880'li yıllarda Paris'e getirilmiş kazı buluntuları; müze kayıtlarında, **Kütahya**, **Murat Dağı**, **Ahat Köyü'nden** olduğu belirtilen mezar stelleri; **Pergamon**'dan (Bergama) Kral I. Attalos büstü (M.Ö. 241-197); **Pompeıpolis Sloı**'den (Mersin) filozof Chrysippen büstü

İzmir'den Jüpter Heykeli. M.S. 2.yy.

Magnesia ad Maeander'den Artemis Tapınağı Amazonomakhia betimli friz parçası. M.Ö. 2.yy.

Milet Tiyatrosu'ndan karyatid Musa heykeli. M.S. 1.yy.

(M.Ö. 281-205); **Yesemek**'ten (İslahiye-Gaziantep) bir sfenks (M.Ö. 9. yy.); M.Ö. 2400'de Kral Lagaşın **Ningirsu Tapınağı**'na başısladığı, II. Abdülhamit'in hediye ettiğı Gümüş Vazo; **Kyzikos**'tan (Erdek) kadın başı (M.Ö. 500-475) ile bir mezar steli (M.Ö. 200-150) ilgiyle izlenmektedir.

BRITISH MUSEUM

British Museum, İngiltere'nin başkenti Londra'da 1753 yılında kurulmuş, zengin koleksiyona sahip büyük bir müzedir; Londra'da 'Great Russel Caddesi' üzerindedir. Müze, doğa bilimci, fizikçi ve koleksiyoner Hans Sloane'nin 71 bin parçadan fazla kitap, el yazması ve doğa tarihi nesnelerinin İngiliz hükümeti tarafından satın alınmasından sonra kurulmuştur. 2003 yılında 250. yılını kutlamış British Museum'un ilk kuruluş yıllarında 5000 olan ziyaretçi sayısı günümüzde, yılda 6 milyona ulaşmıştır. 1753 yılında kurulmuş müze, Dünya'nın ilk ulusal halk müzesidir. Üç kattan oluşan British Museum sergi galerilerinin 1-34 nolu odaları giriş katında, 35-73 ve 90-94 nolu odaları birinci katında; 77-89 nolu odaları ise bodrum katında yer almaktadır. Bu galerilerde, Afrika, Amerika, Antik Mısır,

Müzenin üstü camla kapalı büyük avlusu (Great Court). 1857 yılında inşa edilmiş ortasındaki yuvarlak yapı Reading Room geçici büyük sergiler için de kullanılmaktadır.

British Museum'un giriş kapısının
yer aldığı ön cephesi.

Antik Grek ve Roma, Asya, Avrupa ve Ortadoğu'dan eserlerin yanı sıra tematik sergi odaları da yer almaktadır.

Müze, 19. yüzyılda Anadolu topraklarındaki bazı antik yerleşimlerden getirilmiş eserler de sergilenmektedir. 1863 yılında Efes kazılarını yapan İngiliz J. Turtle Wood'un Artemis Tapınağı'nda ortaya çıkardığı mimari parçalar da British Museum'a götürülmüştür. Müze koleksiyonları arasında *Efes* Artemis Tapınağı ve ören yerine ait mimari parçalar arasında Lidya Kralı Kroisos'un Efes Artemis Tapınağı'na sunduğu kabartmalı sütun tamburları, sütun başları, heykel, heykel kadesi, sikkeler, steller, fibula vb. Efes eserleri de bulunmaktadır. British Museum'da İonia kentlerinden getirilmiş eserler arasında ise *Erythrai*'den M.Ö. 200-150 yıllarına tarihlenen kadın heykeli; *Priene*'deki Athena Tapınağı'na ait heykeller, yazıtlar ve sütun başlıkları;

Efes Artemis Tapınağı alanının güneybatı köşesinde bulunmuş, Geç Klasik Dönem Artemisionu'na ait sütun tamburu. Kabartmalarında, Hermes'in, bir ılıyü (Alkestis?) Hades Ülkesi'ne götürmesi betimlenmiştir; sol tarafta kanatlı, çıplak bir genç (Thanatos?) görülmektedir.

Efes, Artemis Tapınağı'ndan yatay yivli üst sütun altlığı.

Efes, Artemis Tapınağı'ndan İon düzeninde sütun başlıkları

Efes, Artemis Tapınağı'ndan Korinth mimari parça.

Efes, Artemis Tapınağı'ndan aslan başı.

Smyrna'dan pişmiş toprak insan heykelciği başları.

Priene, Athena Tapınağı'ndan aslan başı.

Priene, Athena Tapınağı'ndan İon düzeninde sütun başlığı.

Efes, Artemis Tapınağı'ndan İon düzeninde sütunlara ait mimari parçalar.

Priene, Athena Tapınağı'ndan genç giyimli bir torso.
M.Ö. 300.

Smyrna'dan iki mezar steli.

Milet'ten M.Ö. 500'lü yıllara tarihlenen oturan kadın heykelleri ve M.Ö. 600-590 yıllarına ait aslan heykeli; **Smyrna**'dan M.Ö. 150-100 yıllarına ait mezar stelleri de sergilenmektedir.

Müzede ayrıca Anadolu'dan, **Kyzikos**'tan M.Ö. 460-450 yıllarına tarihlenen savaşçı heykeli; Gümüşhane yakınlarında bulunan **Satala** Antik Kenti'nden M.Ö. 200-100 yıllarına tarihlenen bronz kült heykel başı; **Knidos**'tan, 7 tondan fazla ağırlığa sahip, M.Ö. 370-350 yıllarına tarihlenen 'Knidos Aslanı' heykeli ile bazı insan heykellerinin

Kyzikos'tan savaşçı heykeli.

Müze'de sergilenen, Gümüşhane, Kelkit yakınlarındaki Satala Antik Kenti'nden bronz kolt başı. M.Ö. 200 -100.

yanı sıra M.Ö. 350-300 yıllarına tarihlenen hayvan heykelleri ve pişmiş toprak insan figürinleri; Antik Dönem'de 'Dünya'nın Yedi Harikası' içinde yer alan Bodrum'daki **Halikarnassos** antik kentindeki Mausolleion'a

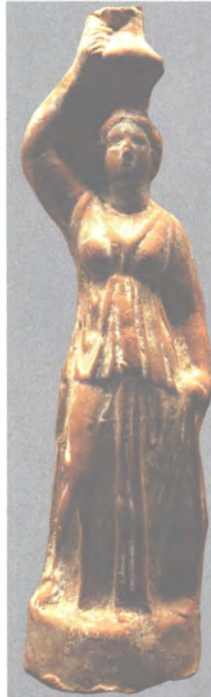
ait kabartma frizler, heykeller ile Halikarnassos'tan mozaikler; Hitit ve Geç Hitit dönemlerine ait yerleşimlerden tabletler, metal ve pişmiş toprak tanrı heykelcikleri, ortostat kabartmalar ve hiyeroglif yazıtlar; Erzincan, **Altuntepe**'den Akhamenid Dönem eserleri; Van, **Toprakkale**'den

Knidos'tan -bir mezar anıtının piramit çatısında yer aldığı bilinen- 7 tondan fazla ağırlığa sahip 'Knidos Aslanı' heykeli.

Knidos'tan domuz heykeli.

Knidos'tan pişmiş toprak figürin.

Knidos'tan, M.Ö. 350 -330'a tarihlenen Demeter heykeli.

Urartu eserleri ile Osmanlı Dönemi'ne ait çini ve seramik eserler görülebilmektedir.

Likya bölgesi -özellikle **Ksanthos**- eserlerinin yer aldığı salonlar ise en çok ziyaret edilen yerler arasındadır; müzenin bu bölümlerinde, -1840 yılında Charles Fellows tarafından Londra'ya götürülen- Nereidler Anıt Mezarı'nın yeniden kurulumu, Payava Lahdi, Harpy payeli mezar anıtı kabartmaları, Aslanlı Mezar kabartmaları, Merehi Lahdi kapağı ve diğer **Likya** koleksiyonları bulunmaktadır.

Halikarnassos'tan taban mozaikleri.

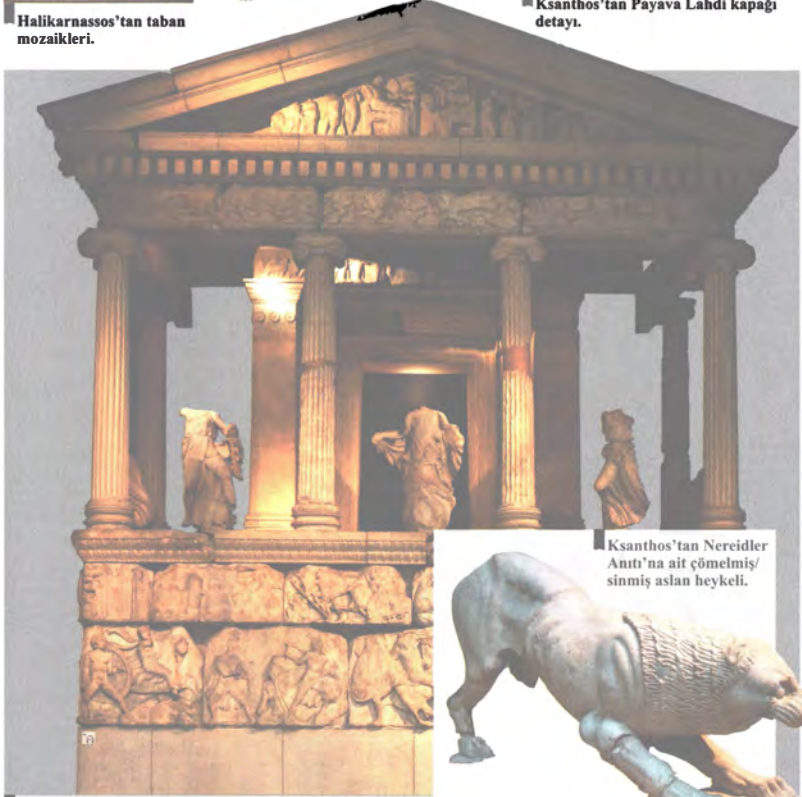
Erzincan, Altıntepe'de bulunmuş, müzede sergilenen 23 cm. yüksekliğindeki gümüş, boynuzlu içki kabı (Ryhton) ? M.Ö. 5.-4. yy.

Halikarnassos, Mausolleion'dan aslan heykeli.

Ksanthos'tan Payava Lahdi kapağı detayı.

Ksanthos'tan Nereidler Anıtı rekonstrüksiyon kurulumu.

Ksanthos'tan Nereidler Anıtı'na ait çömelmiş/sinmiş aslan heykeli.

bölüm **V**
REHBER
BİLGİLER

Fotoğraf: Deve güreşleri, Pamucak, Seliçuk.

Hellenistik surlardan Efes'in genel görünümü.

EFES GEZİŞİ HAKKINDA PRATİK BİLGİLER

YER

Efes kenti, Türkiye'nin Batı Anadolu bölümünde, İzmir şehrinin 73 kilometre güneyindeki Selçuk İlçesi sınırları içindedir. Efes kent kalıntıları, ilçe merkezinden başlayarak, güney ve güneybatısındaki geniş bir alana yayılmıştır.

İKLİM

Türkiye'nin Batı Anadolu bölümünde, Ege Denizi kıyısına 9 kilometre uzaklıkta yer alan Selçuk çevresinde Akdeniz iklimi hüküm sürer. Kış ayları ılıman ve yağışlı, yaz ayları ise sıcak ve yağışsız geçer; Selçuk ve çevresindeki verimli tarım alanlarında iklime uygun pamuk, zeytin, üzüm, şeftali, nar ve narenciye ürünleri yetişir.

ULAŞIM

Türkiye'nin büyük kentlerinden Batı Anadolu'ya uzanan ana karayolları Efes'in bulunduğu Selçuk İlçesi'nden geçer. Bu güzergâh üzerinde şehirlerarası otobüsler çalışır. İzmir'e uçakla (Adnan Menderes Hava Limanı Selçuk'a 60 kilometre uzaklıktadır) ya da Kuşadası ve İzmir Limanı'na gemiyle gelindiğinde, kısa süre içinde karayoluyla Selçuk'a ulaşılır. Ulaşım için diğer bir alternatif ise İzmir - Denizli hattında tren yolculuğudur.

Hellenistik surlar, liman ve Ege Denizi.

Selçuk Kalesi.

EFES GEZİSİ

Selçuk İlçesi içinde, güney ve güneybatısındaki Efes kent kalıntıları bölümler halinde gezilebilir. Efes gezisi için tam gün yetmeyebilir; ören yeri ve çevresini rahat gezebilmek için 2-3 gün ayırmak gerekebilir. Selçuk içinde Saint Jean Kilisesi ve Efes Müzesi'ne giriş ücretlidir. Kent içinde bulunan Selçuk Kalesi, Doğu Roma (Bizans) sukemerleri, camiler, hamamlar ve türbeler görülebilir. Kent içindeki cami ve türbeler ile Selçuk'un batısında, Kuşadası yolu üzerindeki Artemis Tapınağı'na giriş ücretsizdir. Artemis Tapınağı sonrasında yaklaşık 2,5 kilometre sonra Efes ören yerinin kuzey girişine ulaşılır.

Ören yerinin, Aydın çıkışı ve Meryem Ana Evi yoluyla ulaşılabilen bir de güneydoğu kapısı vardır. Ören yerine ve içindeki 'Yamaç Ev 2' bölümüne giriş ücretlidir. Ören yerinin doğusundaki 'Yedi Uyurlar' bölümü girişi ise ücretsizdir. Efes'in 6 kilometre güneyindeki Meryem Ana Evi'ne ziyaret için -deniz seviyesinden 386 metre yükseklikteki- Bülbül Dağı'na çıkmak için taşıt gereklidir; Meryem Ana Evi'ne giriş ise ücretlidir. Efes'te gezilen bölümlerin ve müzenin açılış ve kapanış saatleri yaz ve kış mevsimine göre değişebilir. Haftanın 7 günü açık olan ören yerini Nisan-Ekim ayları arasında 08.30 ve 19.00 saatleri arasında, Kasım-Mart aylarında ise 08.00 ve 17.00 saatleri arasında gezmek olasıdır. Gişelerde bilet satışı ören yerinin kapanışına yarım ya

da bir saat kala durdurulmaktadır. Selçuk ilçe merkezinde **"Atatürk Mahallesi, Uğur Mumcu Sevgi Yolu"** adresinde olan Efes Müzesi ise haftanın yedi günü açıktır; müzeyi yaz aylarında 08.30-19.00 ve kış aylarında 08.00-17.00 saatleri arasında ziyaret etmek olasıdır. Meryem Ana Evi'nin ziyaret saatleri ise Nisan-Eylül ayları arasında 07.30-19.00, Ekim ayında 07.30-18.00, Kasım-Şubat aylarında 08.00-17.00, Mart ayında 07.30-18.00 arasındadır; Selçuk Turizm Danışma Ofisi kent içinde, **"Atatürk Mahallesi, Agora Çarşısı No:35"** adresindedir.

KONAKLAMA

Selçuk İlçesi ve çevresinde, nitelikli çok sayıda pansiyon, otel ve tatil köyleri gibi konaklama tesisleri bulunmaktadır.

YEME-İÇME

Selçuk'ta, Batı Anadolu'ya özgü yemeklerin yanı sıra Türk ve Dünya mutfağının özgün lezzetlerinin sunulduğu çok sayıda restoran, çay bahçeleri bulunmaktadır; bu yeme-içme mekânları Selçuk kent merkezinde, tren istasyonu yakınlarında, Doğu Roma (Bizans) sukemerlerinin geçtiği meydan ve çevresinde bulunmaktadır.

FESTİVALLER

Selçuk'ta, her yıl, Ocak ayının üçüncü Pazar günü Deve Güreşleri Festivali, Mayıs ayının ilk Pazar günü Geleneksel Yağlı Pehlivan Güreşleri, Eylül ayının ilk haftasında ise Uluslararası Selçuk-Efes Kültür, Sanat ve Turizm Festivali yapılmaktadır.

Selçuk'ta deve güreşleri her yıl Ocak ayının üçüncü Pazar gününde yapılır.

EFES'İN YAKIN ÇEVRESİNE GEZİ

Selçuk'un 13 kilometre kuzeydoğusunda Belevi Anıtı, 9 kilometre kuzeydoğusunda Keçi Kalesi, 8 kilometre doğusunda Şirince Köyü, 10 kilometre güneyindeki Çamlık Buharlı Lokomotif Müzesi, ulaşımı kolay, görülecek yerler arasındadır. Selçuk'un Ege Denizi kıyısına -Pamucak sahiline- uzaklığı ise 9 kilometredir. Liman kenti Kuşadası 18 kilometre güneybatısındadır. Maki florasının en iyi örneklerine sahip, 10.985 hektarlık alana sahip Dilek Yarımadası Milli Parkı içindeki plajlar ise Kuşadası'nın güney yakınındadır.

İZMİR YARIMADASI ROTALARI: EFES-MİMAS YOLU

Anadolu coğrafyasındaki uzun soluklu yürüyüş yollarından Likya Yolu, Karia Yolu, St. Paulus Yolu, Frigya Yürüyüş Yolu ve Hitit Yolu'na bir yenisi daha eklendi: Efes-Mimas Yolu... Batı Anadolu'da, İzmir Yarımadası içinde düzenlenen Efes-Mimas Yolu'nun, *Yürüyüş Yolu*, *Bisiklet Yolu*, *Bağ Yolu* ve *Zeytin Yolu* olarak belirlenen dört ana bölümüne *Mavi Rota* da eklenerek Yarımada'nın kıyıları, plajları, dalış merkezleri, adaları tanınmaktadır. Efes-Mimas Yolu, uluslararası standartlara uygun işaretlenmiş, tabelalarla yürüyüşçü ve bisikletçiler yönlendirilmiştir. Efes Mimas Yolu parkurları üzerinde, antik yerleşimler, müzeler, günümüz kırsal yerleşimleri, kamp

alanları, dağlar, ormanlık alanlar, bağlar, zeytinlikler ve plajlardan geçilmektedir. Gezinirler, bu güzergâh üzerinde yöre halkının kültür, sosyal ve ekonomik yaşamıyla tanışıp, onlarla kaynaşmakta, antik patika yollarda tarihin derinliklerine yürüyüşler yapmakta, bozulmamış yabani doğanın keyfini çıkarmaktadır. Parkurlar üzerindeki yerleşimlerde kurulan yerel halk pazarları ve yılın belirli aylarında gerçekleştirilen tarım, kültür ve sanat festivalleri de gezinirlerin ilgi odağı olmaktadır. Parkurların tamamında yol almak istemeyen yürüyüşçüler Yarımada içindeki toplu taşıma araçlarından yararlanıp, istedikleri noktadan başlayıp, istedikleri noktada parkuru bırakabilmektedir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin organize ettiği, profesyonel dağcılar, yürüyüşçüler, bisikletçiler, zeytinciler ve bağcıların özverili, gönüllü çabalarıyla hayata geçirdiği Efes-Mimas Yolu, Selçuk, Menderes, Seferihisar, Güzelbahçe, Urla, Çeşme ve Karaburun ilçelerinden geçmektedir. İzmir'in 73 kilometre güneyinde, İon kenti Efes'in yanı sıra İzmir Yarımadası içindeki diğer 5 İon kentleri Kolophon (Değirmendere), Lebedos (Ürkmez), Teos (Sığacık), Klazomenai (Urla) ve Erythrai (İldırı) de rota üzerinde ziyaret edilebilmektedir. İzmir'in 70 kilometre kuzeyinde yer alan diğer İon kenti Phokaia (Foça) ise, *Mavi Rota*'yla Karaburun'dan Yarımada'ya bağlanmaktadır.

Toplam 709 kilometre (ana hatlarıyla 450 km.) uzunluğunda ve 49 parkurdan oluşan *Yürüyüş Yolu*, Selçuk'ta, -Dünya'nın Yedi Harikası'ndan birisi olan- Efes Kenti'nin Artemis Tapınağı'ndan başlayıp, ismi mitolojide Mimas olarak geçen Karaburun'da sona ermektedir. Hazırlanan büyük ölçekli haritada üzerinde, -önceden GPS aygıtıyla belirlenmiş- kamp alanları, su kaynakları ve kültür varlıkları işaretlenmiştir. İçinde, sörf okulları, kaplıcalar, plajlar, korunmuş doğal alanlar

Efes-Mimas Yolu Rotaları. (İzmir Büyükşehir Belediyesi yayını Efes-Mimas Yolu Kitabı'ndan yararlanılarak çizilmiştir.)

ve tarihi yerleşimlerin bulunduğu 15 parkur üzerinde belirlenmiş **Bisiklet Yolu** da Efes'te Artemis Tapınağı'ndan başlayıp Çeşme Limanı'nda bitmektedir; 773 km. uzunluğundaki bisiklet yolunun 190 kilometrelik 3 parkuru, Euro Velo (Avrupa Bisiklet Ağı) standartlarına uygun olarak düzenlenmiştir. Meraklıları için, tematik **Zeytin Yolu** ise Güzelbahçe, Çeşme, Seferihisar, Menderes ve Selçuk ilçeleri içindeki zeytinlik alanlarından geçmektedir. Yedi etaptan oluşan rotalar içinde, 300-2000 yaş arası 68 adet anıt zeytin ağacı, zeytinyağı işlikleri, zeytinyağı fabrikaları, zeytin ezme yerleri, zeytinyağı yapımında kullanılan taşlar, kamp yerleri, su kaynakları, kuyular, yel değirmenleri ve su değirmenleri görülebilmektedir. Bir diğer tematik konulu **Bağ Yolu** ise toplam 151 kilometrelik rotası içinde Selçuk, Seferihisar, Menderes, Urla, Karaburun ve Çeşme'deki bağlık alanların içinde meraklı gezginleri keyifli bir yolculuğa çıkarmaktadır.

Anadolu'nun uzun soluklu diğer yollarından İzmir Yarımadası'na, Efes-Mimas Yolu'na rotasını çeviren gezginleri keşfedecekleri nice gizemli doğal alanlar ve antik yerleşimler beklemektedir. Her gezgin, patikalarda, İonlardan günümüze uzanmış nice uygarlık izlerine tanık olacak, kültür varlıklarıyla yüzleşecek, tüm canlılarla eşsiz güzellikteki bozulmamış doğada paylaşmanın tadını çıkaracaktır.

ÖNEMLİ TELEFONLAR

İzmir Büyükşehir Belediyesi
 0 232 2931200
 Selçuk Kaymakamlığı
 0 232 892 63 66
 Selçuk Belediyesi
 0 232 892 69 25
 Efes Müzesi
 0 232 892 60 10-11
 Selçuk Turizm Danışma Ofisi
 0 232 892 69 45
 Efes-Mimas Yolu
<http://rota.yarimadaizmir.com>
www.izmir.bel.tr

SÖZLÜK

Adyton: Antik Çağ tapınaklarında cellanın arkasında, kült heykelinin bulunduğu kutsal, karanlık bölüm.
Aedikula: Küçük niş; Antik Roma mimarisinde alınlık ve entablatur taşıyan iki sütunla çerçevelenmiş niş.

Agora: Hellen kentlerinde pazaryeri veya toplanma alanı.

Ağırşak: Yün ve iplik eğirmek için kullanılan için alt ucuna takılarak dengeli dönmeyi sağlayan ortası delik pişmiş toprak veya metalden yapılmış ağırlık.

Akropol /Akropolis: Yukarı kent. Eski Yunan Çağı'nda kentin en yüksek ve savunmaya en uygun yerinde kurulan bir iç kale konumundadır. Çoğunlukla çok sarp bir tepe üzerine inşa edilmiştir.

Akroter: Üçgen çatı alınlığının yüksek sivri köşesi ile her iki yan köşesini taçlandıran mimari eleman. Akroterler, tapınak yapılarını örnek almış mimari yapılarda, lahit ve heroonlarda çok sık kullanılmıştır. Klasik ve Hellenistik dönemlerde akroterlerde bitkisel bezemelerin yanı sıra tanrı, tanrıça ve mitolojik heykeller de yer almıştır.

Alınlık: Fronton olarak da isimlendirilen, antik Yunan ve Roma yapılarının ön ve arka cephelerinde çatının üçgen şeklindeki kısmı. Yunan ve Roma yapılarındaki alınlıklar mimari olarak farklılık gösterir. Roma alınlıkları Yunan alınlıklarından daha yüksektir.

Analemma: Antik tiyatrolarda caveayı iki yandan sınırlayan istinat duvarı.

Antik Dönem: M.Ö.6.yüzyıl ile

M.S.3.yüzyıl arasındaki dönem; Yunan ve Roma uygarlıklarının gelişip yayıldığı dönem.

Apodyterium: Soyunma odası.

Apokrif: Halk için yazılmış İnciller ve bunlardan alınmış dini mevzular üzerine yapılmış resimler.

Aquadukt: Sukemerleri.

Atrium: Mimari mekân; üstü açık ya da kapalı mekân, avlu.

Boule: Atina'da yasaları hazırlayan, 500 kişiden oluşan Meclis.

Bukranion: Antik mimaride bezek ve süsleme amaçlı kullanılan öküz başı.

Caldarium: Antik Roma hamamının sıcaklık bölümü.

Cavea: Antik tiyatrolarda basamaklı oturma bölümü.

Cella: Hellen tapınaklarında kült heykelinin bulunduğu en kutsal mekân.

Diazoma: Antik tiyatro ve amfi tiyatrolarda oturma sıralarını ayıran, gezinti ve geçiş yeri.

Diphros: Antik mobilyalardan dört ayağı tornada yapılmış ve arkasız bir oturma eşyasıdır.

Ekklesia: Halk Meclisi.

Eksedra: Heykel konulan ya da oturmaya yarayan, dikdörtgen veya yarım daireli, kendinden daha geniş mekâna eklenmiş bölüm.

Entablatur: Antik Yunan ve Roma mimarlıklarında sütunların taşıdığı üst yapı öğelerinin bütünü.

Fallos: Erkeklik organı.

Fibula: Tunç devrinden itibaren Roma'nın son dönemine kadar kullanılan madeni broş ya da çengelli iğne.

Fresk: Taze kireçli sıva üzerine boyalarla renklendirilen duvar resmi.

Frigidarium: Antik Roma

hamamlarında, içinde havuz bulunan soğukluk bölümü.

Friz: Antik mimarlıkta kabartmalar ve heykeltıraşlık eserleriyle bezeli şerit biçiminde yatay kısım.

Geç Antik Dönem: M.S. 3. ve 6. yüzyıllar arasındaki dönem.

Girland: Antik çağlarda süsleme türü olarak dönemin mimarisinde kullanılan meyve, bitki ve çiçeklerden bir hevenk şeklinde yapılmış düz resim ya da kabartma.

Granarium (Horrea): Büyük limanlarda bulunan ardiyeler (antrepo) veya tahıl ambarları (silolar).

Grifon: Baş ve kanatları kartal, gövdesi aslan biçiminde karışık bir mitolojik yaratık.

Gymnasion: Antik Yunan ve Roma'da bedensel ve düşünsel olarak gençlerin eğitim ve spor etkinlikleri yaptıkları yapılar.

Hellen: Antik Dönem'de Yunanistan'dan Anadolu'ya göçmüş Yunanlı halkların tümü.

Heroon: Yüceltilmiş kahramanların, kralların anısına yapılmış anıt.

Hippodamos (Izgara) Plan: Miletli Hippodamos tarafından M.Ö.5.yüzyılda uygulanmış ve ismiyle anılan kent planlaması. Birbirlerine paralel dik sokaklar arasında kalan kare ya da dikdörtgen adalardan oluşan kent planı; bu adaların izgaraya benzemesi nedeniyle 'Izgara Plan' olarak da anılır. Sokaklar, bu planlamaya göre birbirini dik açıyla keserler. Plan, Milet'in ardından bazı İon kentlerinde de uygulanmıştır. Araştırmalarda planın kökeninin doğu kaynaklı olduğu, Urartuların bu planı yerleşimlerde uyguladıkları

görülmüştür.

İmitasyon: Para, takı gibi objelerin kopya edilmesi, kopyası.

İnsitu: Yerinde sabit, eski konumda ele geçen buluntular.

İsodomos: Eş boyda ve harçsız yapılmış Hellenistik Dönem duvar örgüsü.

İsteatit: Maden, mineral; sabun taşı.

Karyatid: Antik mimarlıkta kadın heykelleri biçiminde yapılmış taşıyıcı sütunlar.

Kentaurosar: Amazonlar, Kentauros ve Lapith'lerin savaş betimlemeleri.

Klasik Dönem: M.Ö. 480-330 yılları arasındaki uygarlık dönemi.

Korinth Düzeni: Antik mimarlıkta M.Ö.5.yüzyılda oluşan, Dor ve İon düzenin yanında M.Ö. 4.yüzyıldan itibaren var olan bir mimari düzen. Belirgin özelliği, akantus yapraklarıyla bezeli sütun başlığıdır. Diğer yönleri İon düzenine benzer.

Kremasyon: Cesedin yaklaşık olarak 1000-1200 derece sıcaklıkta en az 70 dakika yakılarak, küllerinin bir kap içine gömülmesi.

Krepidoma: Antik mimaride tapınağın oturduğu platformun çevresinde yer alan basamaklar.

Krepis: Basamak; Grek mabedinin gövdesinin oturduğu stylobati meydana getiren basamak şeklindeki çepeçevre yükseklik.

Kriptoportik: Eski Romalıların sıcak havalarda oturdukları -tonozlu- yer altı yapıları.

Kurtin: Antik surlarda, burçlar arasında kalan beden duvarları.

Latrina: Genel tuvalet.

Mausoleion: Antik çağ içinde anıt mezar karşılığı olarak kullanılır.

Medusa: Korku verici görünümde

olan, Yunan mitolojisinde saçları yılanlarla örülmüş üç kız kardeşten (Gorgo) birisi.

Metop: Antik Yunan mimarisinde Dor düzeninde arşitravin üzerinde yer alan triglifonu oluşturan, triglifler arasında kalan, dörtgen biçimli, üzerinde kabartmalar bulunan ya da kabartmasız olan, boyalı ve boyasız taş levhalara verilen isim.

Mukarnas: Merdiven biçiminde çıkıntıları olan kubbe.

Narteks: Bazilika tipi, erken Hristiyanlık ve Doğu Roma (Bizans) Dönemi kiliselerinin ana mekânına açılan giriş bölümü.

Nef: Bazilika ve kiliselerde apsise dik doğrultuda uzanan, birbirlerinde sütunlar ve ayak izleriyle ayrılmış uzunlamasına mekânların her biri.

Nekropol: Yunanca ölümler kenti anlamına gelen mezarlık alanı.

Neokoros: Antik Roma kentlerinin imparatorlar adına kült alanı/tapınak kurabilme iznini belirten niteleme.

Numismatik: Sikkelerle ilgili bilim dalı.

Nymphaeum: Yunan mitolojisinde nymphalara adanmış, ev biçimli, sütun dizileri ve heykellerle bezenmiş nişli anıtsal çeşme.

Nymphe: Kırsal alanlarda (sular, ormanlar) yaşayan dişi tanrılar.

Oinokhoe: Kraterden şarap almak için yapılmış tek kulplu ya da düz yonca ağızlı sürahiye benzer kap.

Olympieion: Tanrı Zeus'a adanmış Yunan tapınaklarına verilen isim.

Palaestra: Antik gymnasionların güreş ve beden eğitimi yapılan üzeri açık büyük bölümü, güreş okulu.

Palmet: Frizlerde, mezar stellerinde, kornişlerin üzerinde, vazolarda ve kiremit ağızlarında Yunan sanatında

sıkça görülen bitkisel bezeme motifi. Bir sapın iki yanında simetrik olarak uzanmış yapraklardan oluşur.

Pantheon: Bir toplumun saygı gösterdiği tanrıların tamamı.

Parados: Antik tiyatrolarda yan taraflardan girişi sağlayan karşılıklı giriş koridorlarından her biri.

Paye: Yapıda, duvar örme yöntemiyle yapılmış düşey taşıyıcı.

Pegasus: Mitolojide Kanatlı at.

Peplos: Antik Yunan'da yalnız kadınların giydiği, genellikle yünden yapılmış giysi.

Peripteros: Antik Çağ tapınaklarında tek sıralı sütunlarla çevrelenmiş plan tipi.

Peristasis: Antik tapınakların etrafını çeviren sütun dizisi.

Peristyl Avlu: Kutsal alanlarda, evlerde, gymnasionlarda bulunan etrafı sütunlarla çevrili avlu.

Perseus: Yunan mitolojisinde Athena tarafından Medusa'yı öldürmekle görevlendirilen, Herakles'in ataları arasında yer alan Argoslu önemli bir kahramandır.

Pithos: Pişmiş topraktan yapılmış olup genelde tahıl veya erzak depolamada, bazen de ölü gömmede kullanılan büyük küp.

Plaetia: Antik geniş yol.

Podium: Mabet, lahit heykel veya sütunların üzerine oturduğu yüksek ve devamlı kaide.

Poligonal (duvar): Çok kenarlı taşlardan örülmüş, düzensiz antik duvar örme tekniği.

Portal: Anıtsal kapı, ana kapı, taç kapı.

Portiko: Antik yapılarda revak niteliğinde kullanılan, çatısı sütunlarla taşınan hol.

Prehistorik: Tarih öncesi çağları

belirten sözcük.

Propylon: Kutsal alanın giriş kapısı.

Prytaneion: Antik Yunan kentlerinde içinde sürekli yanan kutsal ocağı olan, yabancı seçkin kişilerin ve elçilerin, savaşta ya da spor dalında başarılar kazanmış kişilerin ağırlandıkları yapı.

Pulpitum: Hellenistik tiyatrodan tahta platform, sahne.

Rekonstrüksiyon: Bir yapının veya kalıntının kalan bölümleri ve diğer belgeler yardımıyla eski şeklinin belirlenerek yeniden yapımı.

Rektagonal: Hellenistik dönemde surların yapımında uygulanan teknik, yani taşların dış yüzlerinin hafif şişkin olarak işlenmesi.

Restitüsyon: Kısım veya tamamen ve yok olmuş bir yapının kalıntılarının rölevesine, kendisi yoksa kaynaklara dayanarak yeniden çizilmesi çalışması.

Restorasyon: Bir yapının veya bir eserin yıkılan, harap olan kısımlarının daha fazla tahrip olmasını engellemek için aslına uygun biçimde belirli ilkeler ışığında onarılması işlemidir.

Rustik duvar örgüsü: Düzgün işlendiği halde işlenmemiş izlenimi veren taşlardan oluşan duvar örgüsü.

Ryton: Eski Çağ'da, içki kabı veya dini törenlerde adak sıvısı dökmek için kullanılan boynuz, hayvan başı veya gövdesi biçimli kaplar.

Semerdam: Ters kayığı andırır ya da beşikörtüsü tarzında çatı yapısı ve lahitler için kullanılan sözcük.

Sileks/Çakmaktaşı: Denizlerde eriyik halde bulunan silisyum dioksit çökmesi ile oluşan taştır. Çok sert olması ve düzgün yüzeyler

halinde kırılması nedeniyle Eski Taş Çağı'nda çeşitli aletler yapımında kullanılmıştır.

Skene: Sahne binası.

Stel: Tek parçadan oluşan ve dik duran taş anlamındadır. Çeşitli biçimlerde olabilir. Üzeri kabartmalı, yazılı ve resimli olabilir. Yunan, Roma Dönemi mezar taşları, adak taşları için bu sözcük kullanılır.

Stola: Antik Roma'da Roma vatandaşlığı hakkını taşıyan kadınların gömlek üzerine giydikleri kollu ya da kolsuz bir giysi. Göğsün altından sarılan bir kuşak ve başka bir kuşakla da kalçaların üzerine tutturulurdu.

Stylobat: Antik mimaride yapının üzerine oturduğu toprak üstünde kalan, sütunları taşıyan bezemeli, silmeli, temel.

Synthronon: Bazilika yapısının apsisinin içinde yer alan din görevlilerinin tören sırasında toplu olarak oturdukları yarım yuvarlak oturma kademelerinin tümü.

Taberna: Antik mimaride portikoların gerisinde, bir ya da iki katlı dükkân.

Tabula Ansata: Antik Roma sanatında kulplu bir çerçeve biçiminde betimlenen kitabelik.

Templum In Antis: 'Pronaos'ta 'ante'lerin arasında iki sütunu bulunan tapınaklara verilen ad.

Tepidarium: Antik Roma hamamının ılık bölümleri.

Teritoryum: Egemenlik alanı

Thermae: Antik Roma mimarlığında anıtsal boyutlarda genel hamam yapısı.

Theseuros: Antik Yunanda temenos içinde yer alan hazine yapısı.

Torso: Kollar, bacaklar ve baş dışında insan gövdesi heykeli.

KAYNAKÇA

Akurgal Ekrem, Anadolu Kültür Tarihi, Tübitak Yayınları, Ankara, 1998.

Akurgal Ekrem, Anadolu Uygarlıkları, Net Yayınları, İstanbul, 2007.

Aybek Serdar, Tuna Mehmet, Atıcı Mahir (Yayına hazırlayan, **Dr. Adil Özme**). İzmir Tarih ve Sanat Müzesi Heykel Kataloğu, Orijinaler, Roma Kopyaları, Portreler ve Kabartmalar. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2009.

Bean George E., Eski Çağ'da Ege Bölgesi, Arion Yayınları, İstanbul, 2001.

Bingöl Orhan, Magnesia Ad Maeandrum / Menderes Magnesiası, Aydın Valiliği, Dönmez Ofset Yayınları, 1998, Ankara.

Büyükkolancı Mustafa, Ayasuluk'ta yeni bulunan Kale Köşkü ve Hamamı, Pamukkale Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 2009.

Büyükkolancı Mustafa, Öztaşkın Fleischer Robert, Artemis Ephesia Heykeli; "Güzel Artemis Ephesiası". Efes Artemisionu, Bir Tanrıçanın Kutsal Mekânı. Kunsthistorisches Museum. Phoibos Publishing, Vienna, 2008.

Fleischer Robert, Efes Artemisi'nin Kült Heykeli ve Benzeri Tanrı Heykelleri, Efes Artemisionu, Bir Tanrıçanın Kutsal Mekânı. Kunsthistorisches Museum. Phoibos Publishing, Vienna, 2008.

Freely John, Türkiye Uygarlıklar Rehberi, Ege Kıyıları, Yapı Kredi Yayınları 2008, İstanbul.

Gschwantler Kurt ve Freiburger Viktor, Efes Artemisionu'ndan İki Altın Heykelciğin Tekniği Üzerine, Efes Artemisionu, Bir Tanrıçanın Kutsal Mekânı. Kunsthistorisches Museum. Phoibos Publishing, Vienna, 2008.

Götze Bernt, Antike Bibliotheken, Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts.

Haag Sabine, Editör. Masterpieces in the Collection Antiquities, A Brief Guide to the Kunsthistorisches Museum. Kunsthistorisches Museum Publishing, Vienna, 2012.

Karwiese Stefan Prof. Dr. Ephessus, Eczacıbaşı Kültür Ansiklopedisi.

Koch Guntram, Türkiye'deki Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri / Sarkophage Der Römischen Kaiserzeit in Der Türkei, Suna- İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya 2010.

Kolektif, Efes Rehberi, Avusturya Arkeoloji Enstitüsü / Efes Müzesi, Ege Yayınları, 2000, İstanbul.

Kolektif, Masterpieces, of the British Museum. The British Museum Press A division of The British Museum Company Ltd. 2014, London.

Kolektif, The British Museum, A-Z Companion To The Collections. The British Museum Press A division of The British Museum Company Ltd. 2015, London.

Kolektif, Editor, Elisabeth Herrmann-Fichtena, The Kunsthistorisches Museum in Vienna. Prestel Publishing, 2015, Munich - London - New York.

Kurtuluş Gökçen, Selçuk-Efes Müzesi'nde Sergilenen St.Jean Kilisesi'ne Ait Korkuluk Levhaları ve Templon Arşitravları, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 7, sayfa 39-49, 2010.

Ladstätter Sabine, Ephesos Yamaç Ev 2, Ege Yayınları, 2012, İstanbul.

Lloyd Seton, Türkiye'nin Tarihi, Tübitak Yayınları, Ankara, 1997.

Muss Ulrike, Efes Artemisionu'nda Bulunan Fildişi ve Kemik Eserler, Efes Artemisionu, Bir Tanrıçanın Kutsal Mekânı. Kunsthistorisches Museum. Phoibos Publishing, Vienna, 2008.

Orbay Akalın Ayşe Gül, Erythrai Kazısı, Ankara Üniversitesi, 2010.

Özyiğit Ömer, Phokaia Kazıları.

Polat Gürcan, Belevi Anıtı Üzerine Araştırma. 2005.

Rumscheid Frank ve Koenigs Wolfun katkılarıyla, Küçük Asya'nın Pompeisi Priene Rehberi, Ege Yayınları, 2000, İstanbul.

Scheich Charlotta, Efes Artemisionu'nda bulunan Altın Eserler, Efes Artemisionu, Bir Tanrıçanın Kutsal Mekânı. Kunsthistorisches Museum. Phoibos Publishing, Vienna, 2008.

Schreiber-Aversano Dagmer, Artemis Ephesia'nın Takıları, Efes Artemisionu, Bir Tanrıçanın Kutsal Mekânı. Kunsthistorisches Museum. Phoibos Publishing, Wien, 2008.

Trenkler Thomas, The Vienna Hohburg, Ueberreuter Publishing, Vienna, 2004.

Walcher-Bernhard Alfred, Efes Artemisi Kutsal Alanı-Yok olmuş bir Dünya harikası, Efes Artemisionu, Bir Tanrıçanın Kutsal Mekânı. Kunsthistorisches Museum. Phoibos Publishing, Vienna, 2008.

Yayman Özsüphandağ Duygu, Efes-Mimas Yolu, Yarımada Rota Rehberi, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2. Baskı, İzmir, 2016.

Yılmaz Yaşar, Anadolu'nun Gözyaşları, Yurtdışına Götürülmüş Tarihi Eserlerimiz. Yem Yayın, İstanbul 2015.

Yiğit Ömer, Efes Müzesi'nde Arkaik Dönem Sonu Buluntuları, E.Ü.Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü.

Yıldız Nuray, Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul, 2003.

Zimmermann Norbert, Ladstätter Sabine. Büyükkolancı Mustafa, Pillinger Renate, Pülz Andreas, Tober Barbara, Weber Johannes katkılarıyla, Ephesos Duvar Resimleri / Hellenistik Dönem'den Bizans Dönemi'ne Kadar, Ege Yayınları, İstanbul, 2011.

DİZİN

A

Alytarkhus Stoası 9, 49, 51
Androklos 14, 15, 49, 50, 55, 64, 87, 108, 110, 173
Androklos Anıtı 49, 64
Apasas 6, 13, 94
Apollon 12, 25, 40, 55, 77, 87, 137, 140, 150, 151, 156, 157, 158, 161
Arkadius Caddesi 32, 76, 79, 80, 81, 85
Artemis Tapınağı 6, 14, 20, 23, 25, 37, 84, 86, 91, 92, 95, 103, 104, 109, 110, 166, 168, 177, 181, 186
Asklepios 26, 107, 156
Attika Kralı 12
Augustus 17, 19, 34, 35, 37, 38, 66, 71, 72, 112, 117
Ayasuluk Tepesi 6, 10, 11, 13, 84, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 103, 105, 108, 120
Aydın Müzesi 169

B

Belevi Mezar Anıtı 107, 108, 121, 122, 124, 174, 175
Bilicilik Merkezi 137, 140, 150, 151
Bizans Sukemerleri 98
British Museum 181
Bülbül Dağı 27, 28, 29, 47, 49, 56, 58, 65, 66, 73, 84, 114, 115, 186
'Büyük Artemis' Heykeli 15, 39, 109

C

Caracalla 18, 71
Celsus Kütüphanesi 19, 21, 31, 33, 48, 49, 62, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 75, 79, 180

Ç

Çukuriçi Höyük 6, 10, 13, 24, 25, 108

D

Damianus Stoası 25
Deve Güreşleri 121, 187
Devlet Agorası 33, 34, 36, 40, 41, 42, 43, 46, 106, 141
Didim Tapınağı 137, 158, 159, 160, 161
Doğu Gymnasionu 23, 24, 26, 27, 28
Doğu Roma (Bizans) Dönemi 11, 20, 26, 28, 45, 64, 66, 80, 87, 88, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 126, 129, 148, 154, 156, 158, 163, 165, 168, 186, 190

Domitianus Çeşmesi 42, 43
Domitianus Tapınağı 31, 33, 40, 43, 44, 45, 79, 109
E
Efes Limanı 85
Efes Müzesi 6, 9, 13, 21, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113
Ekrem Akurgal 14, 138, 139, 140, 144, 173, 193
Elagabalus 18
Erken Hristiyanlık Bazilikası 24, 27
Eros 18, 19, 37, 57, 60, 70, 108, 169, 174, 176, 186
Erythrai 6, 13, 136, 137, 143, 144, 145, 172, 174
F
Foça (Phokaia) 137, 138, 139, 174
Fortuna 77
H
Hadrianus Kapısı 49, 65, 66
Hadrianus Tapınağı 19, 21, 23, 31, 33, 49, 52, 53, 54, 64, 111, 112
Harpagos 10
Heksagon 62
Hellenistik Dönem 93, 126, 138, 148, 153, 154, 156, 160, 165, 168, 175, 177
Herakles 48, 49, 55, 145, 180, 191
Herakles Kapısı 31, 33, 43, 47, 48, 49, 50, 74
Herodot 12, 136, 138, 143, 165
Herostratos 10, 16, 91
Hydrekdokheion 23, 33, 45, 46, 113
İ
İsa Bey Cami 6, 20, 23, 94, 100, 101
İsa Bey Hamamı 101, 103
İstanbul Arkeoloji Müzeleri 157, 159, 168, 176, 179
J
J. Turtle Wood 11, 20, 181
K
Keçi Kalesi 6, 121, 124, 125, 187
Khios 13, 136
Kimmer 10, 16
Klaros 6, 137, 140, 149, 150, 151, 154, 174
Klazomenai 143, 144, 172, 174
Kleopatra 10, 63

Kolophon 6, 13, 136, 137, 148, 149, 150, 151, 164, 165
Kroisos Dönemi 20
Kuretler Caddesi 23, 31, 33, 41, 43, 48, 49, 51, 52, 53, 57, 58, 62, 63, 64, 67, 74
Kuşadası 25, 29, 30, 39, 49, 86, 91, 104, 117, 121, 130, 131
Kybele 108, 173
L
Latrina 21, 31, 49, 55
Lebedos 148
Likya 13, 139, 176, 179, 181
Lukas Mezarı 23, 24, 27
M
Magnesia Kapısı 23, 24, 26, 27, 28, 29, 114
Memmius Anıtı 23, 33, 40, 41, 42, 43, 47, 48
Menderes Magnesiası 166, 167, 168
Mermer Cadde 23, 31, 33, 62, 67, 71, 75, 77, 79, 88
Meryem Ana Evi 6, 24, 26, 28, 30, 114, 115, 116, 117, 128, 186
Metropolis 6, 137, 162, 163, 174, 175
Milet 30, 58, 137, 138, 152, 155, 156, 157, 158, 161, 172, 174
Milet Müzesi 157
Mithridates 10, 41
Myonnesos 6, 137, 148, 164
Myus 6, 13, 136, 137, 158
N
Neolitik Dönem 6, 13
Neron 35, 40, 71, 75, 76, 88
Notion 6, 137, 149, 150, 151, 164, 165, 174
Nysa 169
O
Odeion 21, 23, 31, 33, 36, 38, 41, 168
Oktagon 49, 63, 64, 180
Osmanlı Dönemi 11, 21, 94, 100, 102, 103, 105, 120, 126, 131, 132, 139, 141, 163, 173, 174, 176, 180, 181
P
Papa VI. Paul 116
Paulos Mağarası 66
Peloponnesos 12, 13
Phokaia 6, 13, 66, 136, 137, 138, 174

Pollio Çeşmesi 31, 33, 107, 108
Posedion 14
Priene 152, 153, 154
Prytaneion 31, 33, 38, 39, 49, 65, 109
R
Roma Çeşmesi 24, 27
Roma Dönemi 13, 14, 15, 17, 18, 25, 27, 28, 47, 48, 52, 80, 87, 88, 89, 98, 107, 117, 145, 147, 153, 157, 160, 163, 165, 168, 169, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 180, 192
S
Saadet Hatun Hamamı 102, 103, 106,
Saint Jean Kilisesi 96, 99, 186
Samos 13, 14, 136
Selçuk Kalesi 94, 186
Serapis Tapınağı 22, 33, 66, 73, 74, 156
Smyrna (İzmir) 6, 13, 137, 139, 140, 141, 144, 149, 172, 174, 175
Strabon 10, 16, 17, 141, 160
Ş
Şirince Köyü 121, 126, 187
T
Takip Kapısı 95, 97, 99
Teos 136, 137, 144, 146, 147, 164, 172, 174
Tetragonos Agora 31, 33, 66, 67, 71, 72, 73, 74
Tiyatro 31, 32, 33, 52, 62, 71, 76, 77
Tiyatro Gymnasionu 78, 79
Traian Çeşmesi 23, 31, 33, 49, 50, 107
Tralleis 169
Troya 13, 71, 79
Tunç Çağı 24, 94, 173, 138, 162, 108, 163
Türk Hamamı 101
V
Varius Hamamı 21, 31, 33, 38, 49, 52, 55
Vedius 22, 25, 36, 86, 88, 89
Vedius Gymnasionu 22, 86, 88, 89, 113
Viyana Sanat Tarihi Müzesi (Kunsthistorisches Museum / Ephesus Museum) 21, 47, 68, 178, 179
Y
'Yamaç Ev 1' 51, 56, 57, 108
'Yamaç Ev 2' 19, 23, 56, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 186
Yarıkkaya Tapınağı 86, 87
Yazıtlar Galerisi 45
Yedi Uyurlar Mağarası 11, 24

İKİNCİ BASKIYA SONSÖZ

Birinci baskı kopyalarının tükenmesiyle ikinci baskı için yoğun bir çalışma temposuna girdik; okurlarımızdan gelen öneri ve eleştirileri değerlendirip kitap bölümlerinde yapacağımız değişiklikleri saptadık. Kitap bütünlüğü içinde eksikliğini duyduğumuz bölümler için fotoğraf çekimi ve yazımını tamamlayıp 12 İon kentine Khios Adası (Sakız) ve Samos (Sisam) Adası bölümlerini de ekledik. Bu iki küçük adanın diğer İon kentleriyle benzerliğini görünce şaşırıldık doğrusu. Kitap bölümleri içinde yetersiz kaldığını gördüğümüz Artemis Tapınağı, Yamaç Evler 2, Efes Müzesi, Kunsthistorisches Museum'a bağlı Ephesus Museum ve British Museum'a daha çok yer ayırdık; ayrıca, çok sayıda İonia ve diğer Anadolu eserlerinin sergilendiği Berlin'de, Pergamon, Neus, Altes ve Paris'te Louvre müzelerine yeni sayfalar açtık. Efes Müzesi, 2015 yılında yeni sergileme biçimiyle kapılarını ziyarete açınca -yeni salonlarında- gezip gördüklerimizi ilgili sayfalarda yeni tasarımla paylaştık. Kuşadası'nı yeniden ayrıntılı gezip farklı yüzüyle sunduk. Birinci baskıda görselsiz verdiğimiz bazı bölüm sayfalarını yeni fotoğraflarıyla tasarladık. Araştırmalarımızda edindiğimiz yeni kaynaklarla fotoğraf alt yazılarını daha da genişlettik; yeni bilimsel bulgularla güncellemeleri, düzeltileri yapıp noktayı koyduk. Sonraki baskı için gözümüz, kulağımız bilim insanlarının yeni bulguları üzerinde olacaktır; bilimin ışığı arttıkça karanlıktaki bilinmeyenler daha da azalacaktır. İsteğimiz, bilimsel aydınlığın yansıyan ışıklarını paylaşmak...

Kitap iç ve kapak tasarım değişikliğinin mimarı Vahit Akça'ya ise teşekkürümüz az gelecektir. Efes ve diğer İon kentlerinin izini süren gezginlere rehber olabildiysek ne mutlu bize.

TÜRKÇE

■ GEZİ REHBERİ

1. İSTANBUL MÜZELERİ

■ ÖYKÜ / GEZİ

1. DÜŞ DÜNYAMDA ZENGİNLEŞEN AFRODİSİAS ÖYKÜLERİ

■ ANTİK KENTLER SERİSİ / GEZİ REHBERİ

1. HİTİT BAŞKENTİ HATTUŞA / ALACAHOYÜK-ŞAPINUVA (2. BASKI)
2. EFES VE DİĞER İON KENTLERİ (2. BASKI)
3. HİERAPOLİS (PAMUKKALE) LAODİKEİA VE ÇEVRESİ
4. APHRODİSİAS VE ÇEVRESİ
5. TROAS BÖLGESİ ARKEOLOJİK YERLEŞİMLERİ VE ANITLARI / TROIA VE ÇEVRESİ
6. BODRUM YARIMADASI HALIKARNASSOS VE DÜNYANIN YEDİ HARİKASINDAN BİR ANIT MOUSOLLEION

■ BELGESEL - REHBER

ANADOLU UYGARLIKLARI SERİSİ

1. HİTİT UYGARLIĞI İZİNDE ANADOLU (2. BASKI)
2. LİKYA YOLLARINDA

■ BELGESEL - FOTOĞRAF

1. YONTULARIN DİLİ: HİTİT/GEÇ-HİTİT DÜNYASI

FOREIGN LANGUAGE BOOKS

■ TRAVEL-GUIDE BOOKS

1. CHURCHES OF İSTANBUL
2. MUSEUMS OF İSTANBUL

■ ANCIENT CITIES SERİE / TRAVEL-GUIDE

1. THE HITTITE CAPITAL HATTUSA / ALACAHOYÜK AND SHAPINUVA (2ND EDITION)
2. ヒッタイトの都 ハットウシャ アラジャフユクとシャピヌワ
3. EPHESSUS AND THE IONIAN CITIES
4. エフェソスその他のイオニア都市
5. EPHESSUS UND DIE IONISCHEN STÄDTE (2ND EDITION)
6. HİERAPOLİS (PAMUKKALE) LAODİCEA AND SURROUNDING AREAS
7. APHRODİSİAS AND SURROUNDING AREAS
8. THE ARCHAEOLOGICAL SITES AND MONUMENTS OF THE TROAS REGION / TROY AND THE SURROUNDING AREAS
9. BODRUM PENINSULA HALICARNASSUS AND CLOSE AREAS

■ DOCUMENTARY-GUIDE BOOKS

ANATOLIAN CIVILIZATIONS SERİE

1. ANATOLIA: ON THE TRAIL OF THE HITTITE CIVILIZATION (2ND EDITION)

2. ON THE LYCIAN WAY

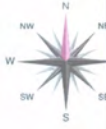
■ DOCUMENTARY-PHOTOGRAPHY SERİE

1. VOICE OF SCULPTURES: HİTİT AND NEO HİTİT WORLD

Apollon
Sminthios

Bababur

o Sigrion
o Kalliope
Eressos
Palik

Marmara
o Agiasmata
Volissos

Sakız
Adası
Khios
Mestao
Pirgio

Fana/Apollon
Temple

HARİTA ANA

- Antik Kentler
- Kent Merkezi
- Müze
- Danışma
- Havaalanı
- Göl&Baraj
- Yollar

MÜZELER

ALTES MUSEUM • 250

AYDIN ARKEOLOJİ MÜZESİ [Ay.A.M.] • 225

BRITISH MUSEUM • 260

ÇAMLIK BUHARLI LOKOMOTİF MÜZESİ • 169

ÇEŞME MÜZESİ • 180

EFES MÜZESİ [Ef.M.] • 128

İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ [İst.A.M.] • 234

İZMİR ARKEOLOJİ MÜZESİ [İz.A.M.] • 228

İZMİR TARİH VE SANAT MÜZESİ [İz.T.S.M.] • 231

KHİOS ARKEOLOJİ MÜZESİ • 189

KUNSTHISTORISCHES MUSEUM /
EPHESSUS MUSEUM • 236

MERYEM ANA EVİ • 147

MİLET MÜZESİ [Mil.M.] • 200

MUSEE DU LOUVRE • 256

MUSEI VATICANI (VATIKAN MÜZELERİ) • 19

NEUS MUSEUM • 248

PERGAMON MUSEUM • 244

PYTHAGORİO ARKEOLOJİ MÜZESİ • 213

SAMOS ARKEOLOJİ MÜZESİ • 213

efes

VE DİĞER İON KENTLERİ

Tarihçi Herodot'un İonia'yı "...*veryüzünde bildiğimiz en güzel gökyüzü ve en güzel ikliminde...*" olan yer betimlemesine bölgeyi gezen her dünya gezgini tanık olur. İonia dünyasında zirveye çıkmış gizemli kent Efes'in izlerini sürerken ayrıntılara girdik; klasik rotaların dışında az bilinenlerine yer ayırdık; Dünya müzelerinde Efes ve İonialılarla yüzleştik; portreleri, mitolojik sahneli heykel grupları, takıları, tıbbi aletleri, mobilyaları, tanrılara sundukları adakları ve diğer araç gereçleri İonia dünyasını hayalimizde canlandırmaya yetti. Ören yerinin ardından Antik Dönem'de, 'Dünya'nın Yedi Harikası' listesinde yer alan Efes Artemis Tapınağı'nı bu baskıda öne çıkardık; zor rotaları aşıp, Meryem Ana Evi'ne, Belevi Anıt Mezarı'na, Keçi Kalesi'ne ve Şirince'ye uzandık. Selçuk İlçesi içindeki Selçuklu ve Erken Osmanlı dünyasını ayrıntılı olarak sunduk.

Efes'in yanı sıra diğer İon kentleri ve yakın komşularına uzanan rotalarda dolaştık; kuzeydoğusundaki İon kentleri Lebedos, Kolophon, -Kolophon'a bağlı gelişen- Klaros Apollon Bilecilik Merkezi, Teos, Klazomenai, Erythrai ve Khios (Sakız) Adası; sonradan İon kenti olan Smyrna ve en kuzeydeki İon kenti Phokaia; güney yakınında Priene, Milet, Myus kenti ve Didim Tapınağı; güneybatı yakınındaki Samos (Sisam) Adası; İon kenti Kolophon'la yakın ilişki içinde olmuş Notion, Doğanbey Burnu yakınlarında Sıçan Adası'nda yer alan Myonnesos; kuzeyde Torbalı yakınlarında Metropolis kenti ile güney yakınındaki komşusu Magnesia antik yerleşimi kitap sayfalarında ayrıntılı yer aldı.

İonia dünyasını yakından tanımak için "...*en güzel gökyüzü ve en güzel ikliminde...*" yollara düşmenin zamanıdır. Sayfalarda yer ayırdığımız Türkiye'den 9, diğer ülkelerden 10 Dünya müzesi ise rotanızda keyifli dinlenince durakları olacaktır.

URANUS